UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

Funcționalitatea instituțională și sectorială în Republica Moldova și România în contextul implementării politicilor europene

Chișinău, 2025

CZU 32(478+498):341.217(4)EU(082)
F 97

Lucrarea este recomandată pentru puiblicare de către Consiliul Ştiinţific al Universităţii de Stat din Moldova, proces-verbal nr. 12 din 27 noiembrie 2024.

Lucrarea este elaborată în cadrul subprogramului 01.05.01 – Securitatea naţională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice şi sociologice.

Editor:

Victor Juc, doctor habilitat, profesor universitar, membru corespondent al AŞM.

Autorii poartă întreaga răspundere pentru conţinutul ştiinţific al textelor.

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii din Republica Moldova

Funcţionalitatea instituţională şi sectorială în Republica Moldova şi România în contextul implementării politicilor europene / Universitate de Stat din Moldova, Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice ; editor: Victor Juc. – Chişinău : [S. n.], 2025 (CEP USM). – 308 p. : fig., tab.
Rez.: lb. rom., engl. – Referinţe bibliogr. la sfârşitul art. – 25 ex.
ISBN 978-9975-62-868-6.

32(478+498):341.217(4)EU(082)
F 97

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice al USM, 2025
© Editura USM, 2025

ISBN 978-9975-62-868-6

CUPRINS

CONTENT

Victor JUC, Maria DIACON

FORMAREA ȘI CONSOLIDAREA SUPORTULUI JURIDICO-LEGAL DE FUNCȚIONARE A UNIUNII EUROPENE

FORMATION AND CONSOLIDATION OF THE LEGAL SUPPORT FOR THE EUROPEAN UNIUN FUNCTIONING 7

Valeriu CUȘNIR, Eugen CARA

PARTICULARITĂȚILE ÎNCADRĂRII JURIDICE A FAPTELOR DE SEPARATISM

PARTICULARITIES OF THE LEGAL QUALIFICATION OF SEPARATISM ACTIONS..... 33

Pantelimon VARZARI

CARACTERUL MULTIDIMENSIONAL AL BUNEI GUVERNĂRI PRIN PRISMA RELAȚIEI PUTERE–SOCIETATE

THE MULTIDIMENSIONAL CHARACTER OF GOOD GOVERNANCE THROUGH THE PRISM OF THE POWER–SOCIETY RELATIONSHIP..... 52

BULEARCĂ Marius

MEASURES TO REDUCE THE NEGATIVE EFFECTS INDUCED BY INCREASE IN GAS PRICES IN THE EUROPEAN UNION

MĂSURI DE REDUCERE A EFECTELOR NEGATIVE INDUSE DE CREȘTEREA PREȚURILOR LA GAZE ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ 72

Maria DIACON, Victor JUC
FORMAREA, EXTINDEREA ŞI CONSOLIDAREA SPAŢIULUI COMUNITAR EUROPEAN (1957-2013)
FORMATION, EXPANTION AND CONSOLIDATION OF EUROPEAN COMMUNITY SPACE (1957-2013) 97

Irina CEACÎR
INTERDEPENDENŢE ŞI IMPLICAŢII ALE SINERGIEI ŞI CULTURII ORGANIZAŢIONALE ÎN CADRUL AUTORITĂŢILOR PUBLICE
INTERDEPENDENCIES AND IMPLICATIONS OF SYNERGY AND ORGANIZATIONAL CULTURE IN PUBLIC AUTHORITIES 121

Frantz Daniel FISTUNG
ALINIEREA SISTEMELOR NAŢIONALE DE TRANSPORT, DIN ROMÂNIA ŞI REPUBLICA MOLDOVA LA CERINŢELE EUROPENE PRIVIND MOBILITATEA DURABILĂ
ALIGNMENT OF NATIONAL TRANSPORT SYSTEMS FROM ROMANIA AND THE REPUBLIC OF MOLDOVA WITH EUROPEAN REQUIREMENTS ON SUSTAINABLE MOBILITY..... 137

Lilia BRAGA
СОЛИДАРНОСТЬ КАК ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ И ЕЕ РОЛЬ В ПРОЦЕССАХ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ
SOLIDARITY AS A POLITICAL VALUE AND ITS ROLE IN THE DEMOCRATIZATION PROCESSES..... 160

Cornelia NEAGU, **Cristian SIMA**
POLITICI EUROPENE DE CONFORMARE A SECTORULUI MINERITULUI CĂRBUNELUI LA CONTEXTUL ECONOMIC ŞI POLITIC INTERNAŢIONAL

EUROPEAN POLICIES FOR COMPLIANCE OF THE COAL MINING SECTOR WITH THE INTERNATIONAL ECONOMIC AND POLITICAL CONTEXT 192

Veaceslav UNGUREANU

CONSOLIDAREA REZILIENȚEI GEOPOLITICE A SISTEMULUI NAȚIONAL DE SECURITATE AL REPUBLICII MOLDOVA

ENHANCING THE GEOPOLITICAL RESILIENCE OF THE NATIONAL SECURITY SYSTEM OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA 221

Ion RUSANDU, **Vladimir STERPU**

HERMENEUTICA ELECTORALĂ-2023: REZULTATE ȘI TENDINȚE

ELECTORAL HERMENEUTICS 2023: RESULTS AND TRENDS 253

Galina ROGOVAIA

ПРАВОСЛАВНАЯ ЦЕРКОВЬ МОЛДОВЫ И ХРИСТИАНСКОЕ УЧЕНИЕ ПРОТИВ ВОЙНЫ КАК НАСИЛИЯ: ДИСКУРС СОВРЕМЕННОСТИ

ORTHODOX CHURCH OF MOLDOVA AND CHRISTIAN TEACHING AGAINST WAR AS VIOLENCE: A DISCOURSE OF MODERNITY 271

FORMAREA ȘI CONSOLIDAREA SUPORTULUI JURIDICO-LEGAL DE FUNCȚIONARE A UNIUNII EUROPENE[1]

FORMATION AND CONSOLIDATION OF THE LEGAL SUPPORT FOR THE EUROPEAN UNIUN FUNCTIONING

CZU: 341.217(4-672)UE

Victor JUC, ***doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, membru corespondent al AȘM, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova***
e-mail: juc.victor@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4413-2940

Maria DIACON, ***doctor în științe politice, conferențiar universitar, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova***
e-mail: mariadiacon@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-3306-2886

Rezumat

În 1951 a fost semnat tratatul de la Paris, al cărui scop a urmărit ca şase ţări care fuseseră anterior în război să colaboreze pentru atingerea unor ţeluri comune. Tratatele ulterioare au ajuns la un acord cu privire la noi domenii de cooperare sau au fost menite să îmbunătățească funcționarea instituțiilor

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice,** realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.
Articolul este elaborat în cadrul procesului de realizare a proiectului **Catedra Jean Monnet „*EU's role in the emerging international system / Rolul UE în sistemul internațional emergent*" (EUREIS).**

UE, pe măsură ce numărul ţărilor membre ale UE a crescut de la 6 la 27. De exemplu, politica agricolă a fost introdusă prin Tratatul de înfiinţare a Comunităţii Economice Europene, iar Tratatul de la Nisa a reformat structura instituţională a UE. Atunci când urmează să se elaboreze un nou tratat sau să se aducă modificări unui tratat în vigoare, se convoacă o Conferinţă intergu-vernamentală , în cadrul căreia se reunesc guvernele statelor membre. Par-lamentul este consultat şi îşi dă avizul asupra tratatului, pe măsură ce acesta prinde contur şi este elaborat.
Cuvinte-cheie*: cooperare, integrare europeană, conferinţă interguvernamen-tală, state membre, ratificare, implementare.*

Summary

In 1951 was signed the Paris treaty, with the aim to bring together six coun-tries that had previously been at war to achieve common goals. Subsequent trea-ties have agreed on new areas of cooperation or have been designed to improve the functioning of the EU institutions as the number of EU member states has increased from 6 to 27. For example, agricultural policy was introduced by the Treaty establishing the European Economic Community, and the Treaty of Nice reformed the EU's institutional structure. When a new treaty is to be drawn up or an existing treaty is to be amended, an Intergovernmental Conference is con-vened, bringing together the governments of the member states. Parliament is consulted and gives its opinion on the treaty as it is being shaped and drafted.
Keywords*: cooperation, European integration, intergovernmental confer-ence, member states, ratification, implementation.*

Introducere

Actualitatea problemelor abordate în articol este determinată de necesitatea de a cunoaşte şi explica baza legislativ-normativă a Uni-unii Europene în contextul demarării de către Republica Moldova a negocierilor pe capitolele aquis-ului comunitar. Uniunea Europeană a fundamentat şi dezvoltat dreptul european incluzând un set extins de acte. Tratatele, alte acte legislativ-normative prescriu funcţionalitatea instituţiilor europene, proceselor de adoptare a deciziilor şi implemen-tarea lor.

Suportul metodologic al investigaţiilor include abordări, principii, metode şi tehnici de cercetare a dreptului european, abordat atât în sens extind, cât şi îngust.

1. Realizări şi eşecuri în formarea Europei unite până la Actul Unic European

Geneza şi evoluţia ideii de formare a Europei unite a avansat şi s-a materializat prin dezideratul comun al celor mai înalţi reprezentanţi ai statelor fondatoare de a realiza unitatea europeană. În acest context vom menţiona că Maiestatea sa Regele belgienilor, Preşedintele Republicii Federale Germania, Preşedintele Republicii Franceze, Preşedintele Republicii Italiene, Alteţa Sa Regală Marele Duce de Luxemburg, Maiestatea Sa Regina Ţărilor de Jos, hotărâţi să avanseze pe calea realizării unităţii europene, decişi să procedeze la unificarea celor trei Comunităţi, conştienţi de contribuţia pe care crearea de instituţii comunitare unice o constituie pentru această unificare, au decis crearea unui Consiliu unic şi a unei Comisii unice ale Comunităţilor Europene. Tratatul de fuziune a organelor executive ale celor trei comunităţi (Comunitatea Economică a Cărbunelui şi Oţelului, Comunitatea Economică Europeană, Euratom) a fost semnat la Bruxelles la 8 aprilie 1965 şi a intrat în vigoare la 1 iulie 1987 (a fost semnat in 02.1986). Din acest moment, Comunităţile Europene vor avea o Comisie şi un Consiliu unic [1].

Principalele progrese ale primelor tratate sunt legate de crearea resurselor proprii ale Comunității Europene, consolidarea competențelor bugetare ale Parlamentului, alegerile prin vot universal direct și înființarea sistemului monetar european. Perioada anilor ’70 – începutul anilor ’90 este caracterizată prin adoptarea programului de colaborare valutară și constituirea unui mecanism eficient de consultări. În această perioadă, a fost atestată criza cunoscută sub numele „scleroza europeană”, care s-a caracterizat printr-un nivel diferențiat de dezvoltare a țărilor Comunității Economice Europene și a statelor recent aderate. De asemenea, a fost adoptat Actul Unic European și au continuat eforturile de formare a Uniunii Europene. Intrarea în vigoare a Actului Unic European în 1986, care a modificat semnificativ Tratatul de la Roma, a întărit ideea integrării prin crearea unei mari piețe interne.

Ţinem să precizăm însă că adoptarea Actului Unic European a fost precedat de unele realizări semnificative care au stat la baza continuării eforturilor de realizare a Europei Unite, în general, şi a Uniunii Europene, în special. Astfel, art. 8 din Tratatul de la Roma prevedea

realizarea unei piețe comune pe parcursul unei perioade de tranziție de 12 ani, în trei etape, care urmau să se finalizeze la 31 decembrie 1969. Primul obiectiv, uniunea vamală, a fost atins mai repede decât se anticipa. Perioada de tranziție pentru extinderea contingentelor și eliminarea vămilor interne s-a încheiat deja la 1 iulie 1968. Cu toate acestea, la sfârșitul perioadei de tranziție, existau încă obstacole majore în calea liberei circulații. În aceeași perioadă, Europa a adoptat un tarif vamal comun pentru comerțul cu țările terțe. Crearea unei „Europe verzi" a fost un alt proiect major pentru integrarea europeană. În 1962 au fost adoptate regulamente privind politica agricolă comună și a fost înființat Fondul European de Orientare și Garantare Agricolă.

În domeniul activității instituționale, prima modificare instituțională a venit odată cu Tratatul de fuziune a organismelor executive din 8 aprilie 1965, care a intrat în vigoare în 1967, înființând un singur Consiliu și o singură Comisie a Comunităților Europene și introducând principiul unui buget unic. De asemenea, prin Decizia Consiliului din 21 aprilie 1970 a fost stabilit un sistem de resurse proprii ale Comunității, înlocuind contribuțiile financiare din partea statelor membre. Tratatul de la Luxemburg din 22 aprilie 1970 a acordat Parlamentului European anumite competențe bugetare, iar Tratatul de la Bruxelles din 22 iulie 1975 a acordat Parlamentului dreptul de a respinge bugetul și de a acorda Comisiei descărcarea de gestiune pentru execuția bugetului. Prin același tratat a fost înființată Curtea de Conturi, organism responsabil de examinarea conturilor și a gestiunii financiare a Comunității. Actul din 20 septembrie 1976 a acordat Parlamentului European o nouă legitimitate și autoritate, instituind alegerea sa prin vot universal direct. Actul a fost revizuit în 2002, fiind instituit principiul general al reprezentării proporționale și au fost adoptate dispoziții cadru referitoare la legislația națională privind alegerile europene.

În domeniul extinderii putem remarca faptul că Regatul Unit a aderat la Comunitatea Economică Europeană la 1 ianuarie 1973, împreună cu Danemarca și Irlanda. Poporul norvegian a votat împotriva aderării printr-un referendum. Grecia a devenit membru în 1981, iar Spania și Portugalia în 1986. În domeniul bugetului comunitar este necesar a sublinia că primele extinderiau avut ca rezultat revendicări privind con-

solidarea disciplinei bugetare și reformarea Politicii Agricole Comune. În 1979, Consiliul European a convenit asupra unei serii de măsuri conexe. Acordurile de la Fontainebleau din 1984 au ajuns la o soluție durabilă, bazată pe principiul potrivit căruia se pot face ajustări pentru a se veni în sprijinul oricărui stat membru confruntat cu o povară financiară excesivă față de prosperitatea sa relativă [2].

Încurajat de succesele inițiale ale comunității economice, obiectivul de a crea și o unitate politică pentru statele membre a revenit în prim plan la începutul anilor 1960, însă devine imperios să analizăm această perioadă, inclusive, prin intermediul eșecurilor care nu doar au destabilizat cursul construcției europene, dar au și fortificat acest traseu prin evidențierea atât a punctelor slabe, cât și a oportunităților procesului.

Eșecul unei încercări de a realiza uniunea politică – la summit-ul de la Bonn din 1961, șefii de stat și de guvern ai celor șase state fondatoare ale Comunității Europene au solicitat comisiei interguvernamentale prezidate de ambasadorul francez Christian Fouchet să înainteze propuneri privind statutul politic al unei uniuni a popoarelor europene. Această comisie de cercetare a încercat zadarnic, de două ori între 1960 și 1962, să prezinte statelor membre un proiect de tratat care să fie acceptabil pentru toți, deși Fouchet și-a fundamentat planul pe respectarea cu strictețe a identității statelor membre, respingând astfel opțiunea federală. În lipsa unei comunități politice, substituentul acesteia a luat forma Cooperării Politice Europene (CPE). La conferința de la Haga din decembrie 1969, șefii de stat și de guvern au decis să caute cea mai bună metodă pentru a face progrese în domeniul unificării politice. Raportul Davignon, adoptat de către miniștrii afacerilor externe în octombrie 1970 și completat ulterior prin rapoarte suplimentare, a stat la baza Cooperării Politice Europene până la Actul Unic.

Criza din 1966 – o gravă criză a izbucnit când, pe parcursul celei de-a treia etape a perioadei de tranziție, procedurile de vot din cadrul Consiliului trebuiau să fie modificate prin trecerea de la votul în unanimitate la votul cu majoritate calificată în anumite domenii. Franța s-a opus unei serii de propuneri din partea Comisiei, care includeau măsuri pentru finanțarea Politicii Agricole Comune și a încetat să participe la principalele reuniuni ale Comunității (politica „scaunului gol"). În cele

din urmă, s-a ajuns la un acord prin așa-numitul Compromis de la Luxemburg, care prevedea că, atunci când interesele vitale ale uneia sau mai multor țări sunt în joc, membrii Consiliului trebuie să încerce să găsească soluții care să poată fi adoptate de către toate statele, respectând în același timp interesele lor.

Importanța tot mai mare a reuniunilor la nivel înalt – deși se aflau în afara contextului instituțional comunitar, conferințele șefilor de stat și de guvern ai statelor membre au început să ofere orientări politice și soluții pentru problemele pe care nu le putea rezolva Consiliul de Miniștri. După primele reuniuni din 1961 și 1967, conferințele au căpătat o semnificație sporită odată cu reuniunea la nivel înalt de la Haga din 1 și 2 decembrie 1969, care a permis începerea negocierilor privind extinderea Comunității și în cadrul căreia s-a ajuns la un acord cu privire la sistemul financiar al Comunității. Reuniunea la nivel înalt de la Fontainebleau din decembrie 1974, a dus la aprobarea deciziilor politice majore privind alegerea Parlamentului prin vot direct și procedura decizională a Consiliului. Tot la Fontainebleau șefii de stat și de guvern au hotărât să se reunească de trei ori pe an în calitate de „Consiliu European", pentru a discuta cooperarea politică a Comunității Europene.

Reforma instituțională și politica monetară – spre sfârșitul anilor 1970, statele membre au întreprins o serie de inițiative în vederea alinierii propriilor politici economice și fiscale. Pentru a rezolva problema instabilității monetare și pentru a remedia efectele sale negative asupra Politicii Agricole Comune și asupra coeziunii dintre statele membre, Consiliile Europene de la Bremen și Bruxelles din 1978 au înființat Sistemul Monetar European. Înființat în mod voluntar și diferențiat (Regatul Unit a decis să nu participe la mecanismul ratei de schimb), Sistemul Monetar European depindea de existența unei unități comune de cont, cunoscută sub denumirea de unitate monetară europeană. În cadrul Consiliului European de la Londra din 1981, miniștrii de externe ai Germaniei și Italiei, Hans Dietrich Genscher și Emilio Colombo, au înaintat o propunere pentru un „Act European" care să acopere o varietate de teme: cooperarea politică, cultura, drepturile fundamentale, armonizarea legislației în domenii care nu intrau sub incidența tratatelor Comunității și metodele de combatere a violenței, a terorismului și a

criminalității. Acesta nu a fost adoptat în forma sa originală, dar unele porțiuni au reapărut în „Declarația solemnă privind Uniunea Europeană" adoptată la Stuttgart la 19 iunie 1983.

Proiectul Spinelli – la câteva luni de la primele alegeri directe din 1979, Parlamentul s-a confruntat cu o criză gravă în relațiile sale cu Consiliul, privind bugetul pentru 1980. La inițiativa lui Altiero Spinelli, deputat în Parlamentul European, fondator al Mișcării Federaliste Europene și fost membru al Comisiei Europene, un grup de nouă deputați în Parlamentul European s-a întâlnit în iulie 1980 pentru a purta dezbateri asupra modalităților de relansare a activității instituțiilor. În iulie 1981, Parlamentul a înființat o comisie pentru afaceri instituționale, avându-l drept raportor-coordonator pe Altiero Spinelli, în vederea creării unui plan pentru modificarea tratatelor existente. Comisia a decis să elaboreze planuri pentru ceea ce urma să ducă la crearea Uniunii Europene. Proiectul de tratat a fost adoptat cu o largă majoritate la 14 februarie 1984. Puterea legislativă urma să aparțină unui sistem bicameral asemănător celui al unui stat federal. Se dorea ca acest sistem să aducă un echilibru între Parlament și Consiliu, dar nu a fost acceptat de către statele membre.

La 17 februarie 1986, nouă state membre au semnat Actul Unic European, urmate apoi de Danemarca (în urma unui referendum în favoarea acestuia), Italia și Grecia, la 28 februarie 1986. Actul a fost ratificat de către parlamentele statelor membre în decursul anului 1986, însă deoarece un cetățean a sesizat instanțele irlandeze, intrarea sa în vigoare a întârziat șase luni, până la 1 iulie 1987. Actul Unic European a constituit prima modificare semnificativă adusă Tratatului de la Roma. Principalele sale dispoziții sunt următoarele:

– Extinderea competențelor Uniunii prin două segmente: 1. crearea unei mari piețe interne, până la 1 ianuarie 1993 urma să fie finalizată o piață internă pe deplin funcțională, preluând și lărgind obiectivul Pieței comune introdus în 1958 și 2. instituirea unor noi competențe în următoarele domenii: politica monetară, politica socială, coeziunea economică și socială, cercetarea și dezvoltarea tehnologică, mediul, cooperarea în domeniul politicii externe.

– Îmbunătățirea capacității decizionale a consiliului de Miniștri. Votul cu majoritate calificată a înlocuit votul în unanimitate în patru dintre domeniile de responsabilitate existente ale Comunității: modificarea tarifului vamal comun, libertatea de a presta servicii, libera circulație a capitalului și politica comună din domeniul transportului maritim și aerian. Votul cu majoritate calificată a fost introdus și pentru o serie de noi responsabilități: Piața internă, politica socială, coeziunea economică și socială, cercetarea și dezvoltarea tehnologică și politica din domeniul mediului. În fine, votul cu majoritate calificată a făcut obiectul unei modificări a Regulamentului de procedură al Consiliului, pentru a respecta o declarație a Președinției anterioare, conform căreia, în viitor, votul ar putea fi solicitat în Consiliu nu doar la inițiativa Președintelui Consiliului, ci și la cererea Comisiei sau a unui stat membru, dacă majoritatea simplă a membrilor Consiliului este de acord.
– Extinderea rolului parlamentului European. Puterile Parlamentului au fost consolidate prin: condiționarea acordurilor comunitare privind extinderea și a acordurilor de asociere de obținerea avizului Parlamentului; introducerea unei proceduri de cooperare cu Consiliul, ceea ce a conferit Parlamentului puteri legislative reale, chiar dacă limitate; procedura s-a aplicat unui număr de aproximativ zece temeiuri juridice la momentul respectiv și a marcat o etapă crucială în transformarea Parlamentului într-un forum veritabil [3].

Rezumând premisele de formare şi funcţionare a Uniunii Europene ţinem să subliniem faptul că începând cu 1979, în sudul Europei au loc schimbări de regim politic. În scopul stabilizării democrației restaurate în Grecia și al consolidării economiei acestei țări, se semnează la Atena, la 28 mai 1979, Tratatul de aderare a Greciei la Comunitățile Europene. Tratatul intră în vigoare la 1 ianuarie 1981. De asemenea, Tratatul de aderare a Spaniei și a Portugaliei este semnat la Madrid și la Lisabona la 12 iunie 1985 și intră în vigoare la 1 ianuarie 1986. Europa celor șase, devenită ulterior a celor nouă și apoi a celor zece, va fi de acum înainte cunoscută sub denumirea de Europa celor doisprezece.

La 17 februarie, la Luxemburg, precum și la 28 februarie, la Haga, „Cei doisprezece" semnează Actul Unic European, pentru a da un nou impuls politic și economic construcției europene. Acest tratat intră în vigoare la 1 iulie 1987. Într-un discurs ținut în fața Parlamentului European în februarie 1987, Jacques Delors, președintele de atunci al Comisiei, rezumă obiectivele Actului Unic după cum urmează: „Actul Unic este, printr-o frază, obligația de a realiza simultan marea piață fără frontiere, o mai mare coeziune economică și socială, o politică europeană a cercetării și a tehnologiei, consolidarea Sistemului Monetar European, inițierea unui spațiu social european și acțiuni semnificative în materie de mediu." Actul Unic prevede instituirea unei piețe interne și libera circulație a mărfurilor, a persoanelor, a serviciilor și a capitalurilor începând cu 1 ianuarie 1993. Competențele comunitare au fost extinse (mediu, cercetare, dezvoltare tehnologică), iar Consiliul poate adopta hotărâri cu majoritate calificată. Competența legislativă a Parlamentului European este consolidată prin crearea procedurilor de aviz conform și de cooperare. Asistăm la începutul extinderii treptate și, în paralel, de la un tratat la altul, a competențelor Parlamentului European în calitate de colegiuitor alături de Consiliu și a numărului de domenii în care acesta din urmă hotărăște mai degrabă cu majoritate calificată decât în unanimitate. Actul Unic menționează pentru prima dată Consiliul European, include, de asemenea, și dispoziții în materie de cooperare politică europeană, în domeniul politicii externe, care sunt complet separate de dispozițiile referitoare la domeniul comunitar.

2. Tratatele de la Maastricht și Amsterdam

Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE), semnat la Maastricht la 7 februarie 1992, a intrat în vigoare la 1 noiembrie 1993. Instituind o Uniune Europeană, tratatul de la Maastricht a marcat o nouă etapă în procesul de creare a „unei uniuni din ce în ce mai strânse între popoarele Europei". Uniunea Europeană este construită având la bază Comunitățile Europene [4], completate de politici și forme de cooperare instaurate prin TUE. Uniunea dispunea de un cadru instituțional unic alcătuit din Consiliu, Parlamentul European, Comisia Europeană, Curtea de Justiție și Curtea de Conturi care, fiind în acel moment sin-

gurele „instituții”, în sensul strict al cuvântului, îşi exercitau atribuțiile în conformitate cu dispozițiile tratatelor. Tratatul a instituit un Comitet Economic şi Social şi un Comitet al Regiunilor, cu funcții consultative. Un Sistem European al Băncilor Centrale şi o Bancă Centrală Europeană au fost înființate conform procedurilor prevăzute în tratat şi s-au adăugat instituțiilor financiare preexistente, care sunt Banca Europeană de Investiții şi Fondul European de Investiții.

Uniunii Europene instituite prin Tratatul de la Maastricht i s-a atribuit competențe clasificate în trei mari grupe, denumite în mod obişnuit „piloni”: cel dintâi „pilon” era constituit din Comunitățile Europene, în cadrul cărora competențele care făcuseră obiectul unui transfer de suveranitate a statelor membre în domeniile aflate sub incidența Tratatului erau exercitate de instituțiile comunitare; al doilea „pilon” era format din politica externă şi de securitate comună prevăzută la capitolul V din tratat;. al treilea „pilon” era constituit din cooperarea în domeniul justiției şi al afacerilor interne prevăzută la capitolul VI din tratat. Prin dispozițiile capitolelor V şi VI, se instituia o cooperare de tip interguvernamental, care utiliza instituțiile comune şi care era dotată cu anumite elemente supranaționale, în special asocierea Comisiei Europene şi consultarea Parlamentului European.

Conform primului pilon, Comunitatea avea misiunea de a asigura buna funcționare a Pieței unice şi, printre altele, o dezvoltare armonioasă, echilibrată şi durabilă a activităților economice, un nivel ridicat de ocupare a forței de muncă şi de protecție socială şi egalitatea între bărbați şi femei. Comunitatea urmărea aceste obiective, în limitele competențelor care îi erau încredințate, prin instituirea unei piețe comune şi a unor măsuri conexe menționate la art. 3 din Tratatul Comunităților Europene, precum şi prin instaurarea unei politici economice şi a unei monede unice menționate la art. 4. Acțiunea Comunității trebuia să respecte principiul proporționalității şi, în domeniile care nu intrau în competența sa exclusivă, principiul subsidiarității (art. 5 CE).

Cel de-al doilea pilon al Tratatului menționa că misiunea Uniunii era aceea de a defini şi de a pune în aplicare, conform unei metode de tip interguvernamental, o politică externă şi de securitate [5]. Statele membre trebuiau să sprijine în mod activ şi fără rezerve această poli-

tică, într-un spirit de loialitate și de solidaritate reciprocă. Printre altele, aceasta avea ca obiective: salvarea valorilor comune, a intereselor fundamentale, a independenței și a integrității Uniunii, în conformitate cu principiile Cartei Națiunilor Unite; consolidarea securității Uniunii sub toate formele; promovarea cooperării internaționale; dezvoltarea și consolidarea democrației și a statului de drept, precum și respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale.

Cooperarea în domeniul justiției și al afacerilor externe (al treilea pilon) sublinia că sarcina Uniunii Europene era aceea de a elabora o acțiune comună în aceste domenii conform unei metode de tip interguvernamental [6] în vederea realizării obiectivului de a oferi cetățenilor un nivel ridicat de protecție într-un spațiu de libertate, de securitate și de justiție. Aceasta se referea la următoarele domenii: reguli de trecere a frontierelor externe ale Comunității și de consolidare a controalelor; lupta împotriva terorismului, a infracțiunilor grave, a traficului de droguri și a fraudei la nivel internațional; cooperarea judiciară în materie penală și civilă; crearea unui Oficiu European de Poliție (Europol) dotat cu un sistem de schimb de informații între polițiile naționale; lupta împotriva imigrației ilegale; politica comună în domeniul azilului.

Tratatul de la Amsterdam de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană, a Tratatelor de instituire a Comunităților Europene și a anumitor acte conexe, semnat la 2 octombrie 1997, a intrat în vigoare la 1 mai 1999. În ceea ce privește obiectivele, s-a pus un accent deosebit pe o dezvoltare echilibrată și durabilă și pe un nivel ridicat de ocupare a forței de muncă. S-a instituit un mecanism de coordonare a politicilor de ocupare a forței de muncă din statele membre, precum și posibilitatea de a lua anumite măsuri comunitare în acest domeniu. Acordul privind politica socială a fost integrat în Tratatul Comunității Europene cu câteva îmbunătățiri. De atunci, metoda comunitară s-a aplicat în domenii importante care țineau până în acel moment de „cel de-al treilea pilon", cum ar fi azilul, imigrația, trecerea frontierelor externe, lupta împotriva fraudei, cooperarea vamală și cooperarea judiciară în materie civilă, precum și unei părți importante a cooperării „Schengen", acquis-ul lui fiind preluat de Uniunea Europeană.

Cooperarea interguvernamentală în domeniul cooperării judiciare penale și polițienești a fost consolidată prin definirea unor obiective și sarcini precise, precum și prin crearea unui nou instrument juridic analog unei directive. Instrumentele politicii externe și de securitate comună au fost dezvoltate ulterior, în special prin crearea unui nou instrument, strategia comună, a unei noi funcții, „Secretarul General al Consiliului responsabil pentru PESC", și a unei noi structuri – Unitatea de planificare politică și de alertă rapidă".

În cadrul procedurii de codecizie, care a fost extinsă la 15 temeiuri juridice existente în Tratatul Comunității Europene, Parlamentul European și Consiliul deveneau colegiuitori, practic pe poziție de egalitate. Cu singurele excepții referitoare la politica agricolă și la politica din domeniul concurenței, procedura de codecizie se aplica tuturor domeniilor în care Consiliul era abilitat să ia decizii cu majoritate calificată. În patru cazuri (art. 18, 42 și 47, precum și art. 151 privind politica din domeniul culturii, care a rămas nemodificat), procedura de codecizie se combina cu necesitatea unei decizii unanime a Consiliului. Celelalte domenii legislative supuse unanimității nu țineau de codecizie.

În afara votului de aprobare a Comisiei în calitate de colegiu, Parlamentul European exercita și un vot de aprobare prealabilă a președintelui desemnat al viitoarei Comisii (art. 214). În ceea ce privește procedura pentru alegerea Parlamentului European prin sufragiu universal direct (art. 190 din Tratatul Comunității Europene), competența Comunității de a adopta principii comune s-a adăugat competenței existente de a adopta o procedură uniformă. În același articol, a fost inserat un temei juridic care permitea adoptarea unui statut unic al deputaților. Cu toate acestea, continua să lipsească o dispoziție care să permită luarea de măsuri în vederea dezvoltării partidelor politice la nivel european (a se vedea art. 191).

Pentru prima dată, tratatele cuprindeau dispoziții generale care permiteau, în anumite condiții, unui anumit număr de state membre să se prevaleze de instituțiile comune pentru a organiza o cooperare consolidată între ele. Această posibilitate s-a adăugat cazurilor de cooperare consolidată reglementate de dispoziții specifice, cum ar fi UEM, crearea unui spațiu de libertate, securitate și justiție, precum și integrarea

acquis-ului aşa-numitei cooperări „Schengen". Domeniile care puteau face obiectul unei cooperări consolidate erau reprezentate de cel de-al treilea pilon şi, în condiţii foarte stricte, de domeniile care nu ţineau de competenţa exclusivă comunitară. Condiţiile pe care trebuia să le satisfacă orice cooperare consolidată, precum şi mecanismele de decizie prevăzute erau concepute astfel încât să garanteze că această nouă modalitate a procesului de integrare va rămâne o soluţie excepţională şi că nu va putea fi utilizată decât pentru a realiza progrese în cadrul procesului de integrare, nu pentru a regresa.

Tratatul de la Amsterdam a eliminat din tratatele europene orice dispoziţie devenită caducă sau depăşită în timp, evitând, în acelaşi timp, ca efectele juridice care decurgeau din aceasta în trecut să fie afectate de eliminare. Acesta prevedea şi o nouă numerotare a tratatelor. Din motive juridico-politice, Tratatul a fost semnat şi supus ratificării sub formă de amendamente la tratatele în vigoare.

Prin Tratatul de la Amsterdam au fost trasate câteva reforme instituţionale în perspectiva viitoarelor extinderi. Astfel a fost fixat la 700 numărul maxim de membri în Parlamentul European, în conformitate cu solicitarea acestuia (art. 189). Componenţa Comisiei şi problema ponderării voturilor au făcut obiectul unui „protocol privind instituţiile" anexat la tratat. În temeiul dispoziţiilor acestuia, într-o Uniune extinsă la maximum 20 de state membre, Comisia urma să fie alcătuită dintr-un reprezentant din fiecare stat membru, cu condiţia ca la data respectivă, ponderarea voturilor în sânul Consiliului să fi fost modificată. În orice caz, cu cel puţin un an înainte de aderarea unui al 21-lea stat membru, o nouă Conferinţă Interguvernamentală trebuia să recurgă la o reexaminare completă a dispoziţiilor instituţionale din tratate. Votul cu majoritate calificată în Consiliu era prevăzut pentru mai multe temeiuri juridice nou-create de Tratatul de la Amsterdam. Cu toate acestea, dintre politicile comunitare existente, numai în cazul domeniului politicii privind cercetarea au apărut noi cazuri de vot cu majoritate calificată, celelalte politici necesitând încă luarea deciziilor cu unanimitate de voturi.

Acquis-ul practicii comunitare în domeniul aplicării principiului subsidiarităţii a fost inclus într-un protocol cu privire la acest subiect. Transparenţa a fost îmbunătăţită prin noi dispoziţii privind accesul la

documente (art. 255) şi prin deschiderea lucrărilor Consiliului în domeniul legislativ [art. 207 (3)].

Parlamentul European era consultat pe subiectele agendei înaintea convocării unei conferinţe interguvernamentale. În plus, Parlamentul European era asociat acestor conferinţelor interguvernamentale conform unor formule ad-hoc; în decursul ultimelor trei dintre acestea, Parlamentul a fost reprezentat, după caz, de către preşedinte sau de către doi deputaţi în Parlamentul European [7].

3. Tratatul de la Nisa şi Convenţia privind viitorul Europei

Problemele nesoluţionate de Tratatul de la Amsterdam trebuiau rezolvate prin Tratatul de la Nisa. Cu toate acestea, Tratatul a pregătit doar parţial Uniunea Europeană pentru extinderile importante spre est şi sud de la 1 mai 2004 şi 1 ianuarie 2007. Prin urmare, ca răspuns la întrebările ridicate în Declaraţia de la Leaken din 15 decembrie 2001, Convenţia privind viitorul Europei a încercat să elaboreze un nou temei juridic pentru Uniune, sub forma Tratatului de instituire a unei Constituţii pentru Europa. În urma referendumurilor cu rezultate negative organizate în două state membre, acest tratat nu a fost ratificat.

Tratatul de la Nisa a fost semnat la 26 februarie 2001 şi a intrat în vigoare la 1 februarie 2003. În conformitate cu Concluziile Consiliului European de la Helsinki din 1999, Uniunea Europeană trebuia să fie capabilă să primească, de la sfârşitul anului 2002, noile state membre pregătite pentru aderare. Deoarece doar două dintre statele solicitante aveau o populaţie mai mare decât media statelor membre de la vremea respectivă, ponderea politică a ţărilor cu o populaţie mai mică trebuia să crească considerabil. Prin urmare, Tratatul de la Nisa viza să sporească eficienţa şi legitimitatea instituţiilor comunitare şi să pregătească Uniunea Europeană pentru următoarea sa mare extindere.

În cadrul Conferinţelor interguvernamentale de la Maastricht şi Amsterdam [4], au fost abordate o serie de probleme instituţionale, fără ca ele să fie însă rezolvate în mod satisfăcător (problemele nesoluţionate de Tratatul de la Amsterdam): dimensiunea şi componenţa Comisiei, ponderarea voturilor în Consiliu şi extinderea votului cu majoritate calificată. Pe baza unui raport al Preşedinţiei finlandeze, Consiliul Eu-

ropean de la Helsinki a decis, la sfârșitul anului 1999, ca problemele nesoluționate de Tratatul de la Amsterdam și toate celelalte modificări necesare pentru pregătirea extinderii să fie abordate într-o conferinţă interguvernamentală.

Conferinţa interguvernamentală a fost deschisă la 14 februarie 2000 și și-a încheiat activitatea la Nisa la 10 decembrie 2000. Aceasta a ajuns la un acord asupra chestiunilor instituționale menționate mai sus, precum și asupra altor puncte, printre care o nouă repartizare a mandatelor în Parlamentul European, o cooperare consolidată mai flexibilă, monitorizarea drepturilor și valorilor europene și consolidarea sistemului judiciar al Uniunii Europene.

În urma examinării sistemului de vot în Consiliu, a componenței Comisiei și, într-o anumită măsură, a repartizării mandatelor necesare în Parlamentul European, conferinţa interguvernamentală a considerat că principalul imperativ era modificarea ponderii relative a statelor membre, un subiect care nu mai fusese abordat de nici o conferinţă interguvernamentală de la intrarea în vigoare a Tratatului de la Roma. Erau prevăzute două metode de definire a votului cu majoritate calificată: un nou sistem de ponderare (o adaptare a sistemului existent) sau aplicarea unei majorități duble (de voturi și de populație), aceasta din urmă fiind propusă de Comisie și susținută de Parlament. conferinţa interguvernamentală a ales prima opțiune. Deși numărul de voturi a crescut pentru toate statele membre, partea care le revine celor mai populate state membre a scăzut de la 55% din voturi la 45% în urma aderării celor noi zece state membre și la 44,5% la 1 ianuarie 2007. De aceea, a fost introdus „dispozitivul de siguranță” demografică prin care un stat membru poate solicita să se verifice dacă majoritatea calificată reprezintă cel puțin 62% din populația totală a Uniunii. Dacă această condiție nu este îndeplinită, decizia nu este adoptată.

Pe segmentul de funcționalitate a Comisiei Europene, Tratatul de la Nisa a decis că din 2005, statele membre au dreptul la câte un singur comisar. Consiliul are competența de a decide, în unanimitate, numărul de comisari, precum și sistemul de rotație a acestora, astfel încât fiecare Comisie să reflecte dimensiunea demografică și geografică a statelor membre. Tratatul de la Nisa conferea Președintelui Comisiei competența

de a aloca responsabilitățile comisarilor și de a le redistribui pe parcursul mandatului, precum și de a-și alege numărul dorit de vicepreședinți.

Pe segmentul de funcționalitate a Parlamentului European, subliniem următoarele: Tratatul de la Amsterdam a stabilit numărul maxim de deputați în Parlamentul European la 700. La Nisa, Consiliul European a considerat necesar, în perspectiva extinderii, să revizuiască numărul de deputați în Parlamentul European pentru fiecare stat membru. Noua componență a Parlamentului a fost utilizată, de asemenea, pentru a contrabalansa ponderarea modificată a voturilor în Consiliu. Astfel, numărul maxim de deputați europeni a fost stabilit la 732. Parlamentului European i s-a conferit competența, la fel ca și Consiliului, Comisiei și statelor membre, să conteste în justiție acte ale Consiliului, ale Comisiei sau ale Băncii Centrale Europene pentru motive de incompetență, de încălcare a unor norme fundamentale de procedură, de încălcare a Tratatului sau a oricărei norme de drept privind aplicarea acestuia sau de abuz de putere. În urma unei propuneri a Comisiei, art. 191 a fost transformat într-un temei juridic operațional care trebuie să permită adoptarea, prin procedura de codecizie, a statutului partidelor politice de la nivel european și a regulilor legate de finanțarea acestora.

Competențele legislative ale Parlamentului au fost sporite printr-o ușoară extindere a domeniului de aplicare al procedurii de codecizie și prin dispoziții care impun ca Parlamentul să își dea avizul conform în vederea instituirii unei cooperări consolidate în domeniile acoperite de codecizie. De asemenea, Parlamentului i se solicită avizul atunci când Consiliul se pronunță cu privire la riscul unei încălcări grave a drepturilor fundamentale într-un stat membru.

Curții de Justiție a Uniunii Europene i s-a acordat posibilitatea de a se reuni în diferite formule: în camere (formate din trei sau cinci judecători), în Marea Cameră (11 judecători) sau în ședință plenară. Numărul de avocați generali poate fi crescut printr-o decizie a Consiliului, adoptată în unanimitate. Curtea de Justiție își păstrează competența cu privire la hotărârile preliminare, dar, în temeiul statutului său, poate transmite Tribunalului de Primă Instanță alte cauze decât cele enumerate la art. 225 din Tratatul CE. Competențele Tribunalului de Primă Instanță au fost extinse pentru a include anumite categorii de hotărâri

preliminare. Camerele jurisdicționale pot fi instituite printr-o decizie a Consiliului, adoptată în unanimitate. Toate aceste dispoziții legate de funcționare, în special competențele Tribunalului, au fost de atunci înainte stabilite chiar în tratat.

Deși un număr considerabil de noi politici și dispoziții (27) necesitau votul cu majoritate calificată în Consiliu, codecizia a fost extinsă doar la câteva domenii minore (fostele art. 13, 62, 63, 65, 157, 159 și 191 din Tratatul CE), iar pentru fostul art.161 se impunea procedura de aviz conform al Parlamentului. Ca și Tratatul de la Amsterdam, Tratatul de la Nisa cuprinde dispoziții generale care se aplică tuturor domeniilor de cooperare consolidată și dispoziții specifice pilonului în cauză. În timp ce Tratatul de la Amsterdam prevedea posibilitatea cooperării consolidate doar în cadrul primului și celui de al treilea pilon, Tratatul de la Nisa prevedea acest lucru în cadrul tuturor celor trei piloni. De asemenea, Tratatul de la Nisa a mai adus încă două modificări: sesizarea Consiliului European nu mai era posibilă, iar conceptul de „termen rezonabil" a fost clarificat. Avizul conform al Parlamentului era necesar în cazurile în care cooperarea consolidată viza o chestiune acoperită de procedura de codecizie.

La art. 7 din TUE a fost adăugat un nou alineat care reglementa situațiile în care exista un „risc clar" de încălcare a drepturilor fundamentale. Consiliul, hotărând cu o majoritate de 4/5 din membrii săi și după obținerea avizului conform al Parlamentului European, avea competența de a stabili existența unui astfel de risc și de a adresa recomandări adecvate statului membru în cauză. A fost proclamată o Cartă a drepturilor fundamentale fără caracter obligatoriu [8].

Ca și în cazul conferințelor interguvernamentale anterioare, Parlamentul European a participat activ la pregătirile pentru conferința interguvernamentală din 2000, prezentându-și opiniile cu privire la agenda conferinței și la evoluțiile și obiectivele acesteia. Parlamentul și-a exprimat opinia și asupra fondului și implicațiilor judiciare ale Cartei drepturilor fundamentale. Parlamentul a insistat îndeosebi ca viitoarea conferință interguvernamentală să urmeze un proces transparent, deschis participării deputaților din Parlamentul European, a parlamentelor naționale și a Comisiei, precum și contribuțiilor din partea cetățenilor,

urmând ca rezultatul acestuia să fie concretizat într-un document cu caracter constituțional.

În ceea ce priveşte Convenţia privind viitorul Europei, în conformitate cu Declarația nr. 23 anexată la Tratatul de la Nisa, Consiliul European de la Laeken din 14 și 15 decembrie 2001 a hotărât să organizeze o convenție care să reunească principalele părți interesate în cadrul unei dezbateri privind viitorul Uniunii Europene. Aceasta avea ca obiective pregătirea următoarei Conferinţe Interguvernamentale cât mai transparent posibil și abordarea celor patru provocări majore privind evoluția pe viitor a Uniunii Europene: o mai bună distribuire a competențelor, simplificarea instrumentelor de acțiune ale Uniunii, o democrație consolidată și mai multă transparență și eficacitate, precum și elaborarea unei constituții pentru cetățenii europeni.

Convenția a fost formată dintr-un președinte (Valéry Giscard d'Estaing), doi vicepreședinți (Giuliano Amato și Jean-Luc Dehaene), 15 reprezentanți ai șefilor de stat sau de guvern din statele membre, 30 de deputați din parlamentele naționale (câte doi din fiecare stat membru), 16 deputați din Parlamentul European și doi membri ai Comisiei Europene. Țările candidate la aderare au putut participa la dezbatere în aceleași condiții și de pe poziții egale, însă nu au avut competența de a bloca consensul la care puteau ajunge statele membre. Astfel, Convenția a avut 105 membri în total. În afară de președinte și vicepreședinți, prezidiul era compus din nouă membri ai Convenției și un reprezentant invitat, ales de țările candidate. Prezidiul a avut rolul de a da un imbold Convenției, oferindu-i o bază de lucru.Lucrările Convenției prevedeau o etapă de „ascultare", în care s-a urmărit identificarea așteptărilor și nevoilor statelor membre și ale cetățenilor europeni, o etapă în care ideileexprimate au fost studiate și o etapă de elaborare a recomandărilor pe baza sintezei rezultate în urma dezbaterilor. La sfârșitul anului 2002, cele 11 grupuri de lucru și-au prezentat concluziile Convenției. În timpul primei jumătăți a anului 2003, Convenția a elaborat și a dezbătut un text care a devenit proiectul de tratat de instituire a unei Constituții pentru Europa.

Partea I (principii și instituții, 59 de articole) și partea a II-a (Carta drepturilor fundamentale, 54 de articole) din tratat au fost prezentate

Consiliului European de la Salonic, la 20 iunie 2003. Partea a III-a (politici, 338 de articole) și partea a IV-a (dispoziții finale, 10 articole) au fost prezentate Președinției italiene, la 18 iulie 2003. O conferință interguvernamentală ulterioară a adoptat textul la 18 iunie 2004. Chiar dacă acesta a suferit modificări considerabile, s-a menținut structura de bază a proiectului elaborat de Convenție. Totuși, din cauza a două referendumuri cu rezultate negative, desfășurate în Franța și în Țările de Jos, procedura de ratificare a Tratatului de instituire a unei Constituții pentru Europa nu a fost dusă la bun sfârșit [9].

Cea mai mare parte a observatorilor au considerat că impactul deputaților europeni în cadrul activităților Convenției a fost decisiv. Mai multe aspecte, cum ar fi desfășurarea Convenției la sediul Parlamentului și experiența de negociere într-un mediu internațional a deputaților europeni, le-au permis acestora din urmă să aibă o puternică influență asupra dezbaterilor și rezultatelor Convenției. De asemenea, acestea au contribuit în mod activ la formarea familiilor politice compuse din deputați în Parlamentul European și din deputați în parlamentele naționale. Prin urmare, Parlamentul a reușit să atingă un număr semnificativ dintre obiectivele sale inițiale, cea mai mare parte dintre acestea fiind în prezent înscrise în Tratatul de la Lisabona [10].

4. Tratatul de la Lisabona

Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene (TCE) (JO C 306, 17.12.2007) a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2009. Tratatul de la Lisabona a demarat sub forma unui proiect constituțional la sfârșitul lui 2001 (Declarația Consiliului European privind viitorul Uniunii Europene sau Declarația de la Laeken), urmat în 2002 și 2003 de Convenția europeană care a elaborat Tratatul de instituire a unei Constituții pentru Europa (Tratatul constituțional) [10]. Procesul care a dus la elaborarea Tratatului de la Lisabona este rezultatul negativ a două referendumuri asupra Tratatului constituțional organizate în mai și iunie 2005, în urma cărora Consiliul European a decis să își ia o „perioadă de reflecție” de doi ani. În final, în temeiul declarației de la Berlin din martie 2007, Consiliul European din 21-23 iunie 2007 a adoptat

un mandat detaliat pentru o conferință interguvernamentală ulterioară, sub egida președinției portugheze. conferința interguvernamentală și-a încheiat lucrările în octombrie 2007. Tratatul a fost semnat în cadrul Consiliului European de la Lisabona din 13 decembrie 2007 și a fost ratificat de toate statele membre ale Uniunii Europene.

Tratatul de instituire a Comunității Europene este redenumit „Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene" (TFUE), iar termenul „Comunitate" este înlocuit cu „Uniune" în tot textul. Uniunea ia locul Comunității, fiind succesorul juridic al acesteia. Tratatul de la Lisabona nu creează simboluri statale pentru Uniune, cum ar fi un steag sau un imn. Cu toate că nu mai poartă deci denumirea de tratat constituțional, noul text menține cele mai semnificative realizări. Tratatul de la Lisabona nu îi conferă Uniunii competențe exclusive suplimentare. Cu toate acestea, noul text modifică modul în care Uniunea Europeană își exercită competențele existente și anumite competențe (partajate) noi, încurajând participarea și protejarea cetățenilor, creând o nouă ordine instituțională și modificând procesele decizionale pentru mai multă eficacitate și transparență, asigurând astfel un nivel mai ridicat de control parlamentar și de răspundere democratică.

Spre deosebire de Tratatul Constituțional, Tratatul de la Lisabona nu conține niciun articol care să stabilească în mod oficial supremația dreptului Uniunii Europene asupra legislației naționale, dar la tratat a fost atașată o declarație în acest sens (Declarația nr. 17), ce face referire la un aviz al Serviciului juridic al Consiliului ce reiterează jurisprudența constantă a Curții Europene de Justiție pe această temă.

Tratatul de la Lisabona clarifică pentru prima dată competențele Uniunii, distingând trei tipuri de competențe: competența exclusivă, potrivit căreia Uniunea este singura care poate adopta dispoziții legislative, statele membre ocupându-se doar de punerea în aplicare; competența partajată, potrivit căreia statele membre au dreptul de a legifera și de a adopta măsuri obligatorii din punct de vedere juridic în cazul în care Uniunea nu și-a exercitat competența și competența de sprijin, potrivit căreia Uniunea Europeană desfășoară acțiuni de sprijin sau de completare a politicilor statelor membre. În prezent, competențele Uniunii pot fi redate statelor membre în cursul unei revizuiri a Tratatului.

Tratatul de la Lisabona conferă Uniunii Europene personalitate juridică proprie. Prin urmare, Uniunea poate semna tratate internaționale în domeniile sale de competență și poate deveni membră a unor organizații internaționale. Statele membre pot semna doar acorduri internaționale compatibile cu legislația Uniunii Europene. Pentru prima dată, tratatul prevede, la art. 50 din TUE, o procedură oficială pe care trebuie să o urmeze statele ce doresc să se retragă din Uniunea Europeană conform cerințelor constituționale. Tratatul de la Lisabona încheie integrarea în cadrul primului pilon a ultimelor aspecte ale pilonului trei privind spațiul de libertate, securitate și justiție – cooperarea polițienească și judiciară în materie penală. Fosta structură interguvernamentală nu mai există, actele din acest domeniu fiind adoptate prin procedura legislativă ordinară (majoritate calificată și codecizie) și, sub rezerva unor dispoziții contrare, utilizând instrumentele juridice ale metodei comunitare (regulamente, directive și decizii).

De la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, Parlamentul European poate propune modificări ale tratatelor; anterior, puteau face astfel de propuneri Consiliul, guvernele statelor membre sau Comisia. În mod normal, astfel de propuneri ar impune convocarea Convenției, care ar recomanda amendamente unei Conferințe Interguvernamentale. Consiliul European poate decide, după obținerea aprobării Parlamentului, să nu convoace o convenție. Ar urma să fie apoi convocată o conferință interguvernamentală, care să adopte amendamentele la tratate de comun acord. Cu toate acestea, tratatele pot fi revizuite și fără convocarea unei Conferințe Interguvernamentale, prin proceduri simplificate de revizuire, atunci când este vorba de dispoziții privind politicile și acțiunile interne ale Uniunii. În acest caz, revizuirea ar fi adoptată ca decizie a Consiliului European, dar ar putea fi supusă normelor naționale de ratificare.

Tratatul de la Lisabona enunță trei principii fundamentale: principiul egalității democratice, principiul democrației reprezentative și principiul democrației participative. Democrația participativă îmbracă forma unei noi inițiative a cetățenilor [11]. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene nu este inclusă ca atare în Tratatul de la Lisabona, dar art. 6 (1) din TUE îi conferă forță juridică obligatorie, acordându-i o valoare juridică egală cu cea a tratatelor [12].

Procesul de aderare a Uniunii Europene la Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) a fost lansat odată cu intrarea în vigoare, la 1 iunie 2010, a Protocolului nr. 14 la CEDO, care permite nu doar statelor, ci și organizațiilor internaționale, și deci și Uniunii Europene, să devină semnatare ale CEDO. Este totuși necesar ca aderarea să fie ratificată atât de toate statele care sunt parte la CEDO, cât și de Uniunea Europeană. Negocierile dintre reprezentanții Consiliului Europei și, respectiv, ai Uniunii Europene au dus la finalizarea unui proiect de acord în aprilie 2013. Curtea de Justiție a Uniunii Europene a considerat însă, în Avizul 2/2013, că proiectul respectiv este incompatibil cu art. 6 din TUE. Vor fi necesare noi negocieri înainte de aderare.

În conformitate cu art. 14 (2) din TUE, Parlamentul European „este compus din reprezentanții cetățenilor Uniunii", nu din reprezentanții „populației statelor"(art. 189 din Tratatul CE). Competențele legislative ale Parlamentului European s- au extins prin noua procedură legislativă ordinară, care înlocuiește fosta procedură de codecizie. Printre altele, procedura legislativă ordinară se aplică acum în peste 40 de domenii noi de politică, numărul total crescând la 73. Procedura de aviz conform există în continuare sub forma procedurii de aprobare, iar procedura de consultare rămâne neschimbată. Noua procedură bugetară creează o egalitate deplină între Parlament și Consiliu în ceea ce privește aprobarea bugetului anual. Parlamentul European trebuie să își dea acordul asupra noului cadru financiar multianual (procedura de aprobare). De asemenea, Parlamentul European este cel care numește acum președintele Comisiei, cu majoritatea membrilor săi, la propunerea Consiliului European, care este obligat să aleagă un candidat cu majoritate calificată pe baza rezultatului alegerilor europene. Parlamentul European continuă să aprobe colegiul comisarilor (Comisia). Numărul maxim de deputați europeni a fost stabilit la 751. Numărul maxim de locuri pentru un stat membru a scăzut la 96, iar numărul minim a crescut la 6. Germania și-a păstrat cei 99 de deputați până la alegerile din 2014.

Tratatul de la Lisabona recunoaște în mod oficial Consiliul European ca instituție a Uniunii Europene care trebuie să ofere Uniunii „impulsurile necesare dezvoltării acesteia" și să definească „orientările și prioritățile politice generale" ale acesteia. Consiliul European nu exer-

cită funcții legislative. O președinție pe termen lung înlocuiește sistemul anterior de rotație la șase luni. Președintele este ales cu majoritate calificată de Consiliul European pentru un mandat reînnoibil de 30 de luni. Acest sistem ar trebui să îmbunătățească continuitatea și coerența lucrărilor Consiliului European. Președintele este reprezentantul extern al Uniunii, fără a aduce atingere sarcinilor Înaltului Reprezentant al Uniunii pentru Afaceri Externe și Politica de Securitate.

Vicepreședintele Comisiei Europene sau Înaltul Reprezentant al Uniunii pentru Afaceri Externe și Politica de Securitate este numit cu majoritate calificată de Consiliul European, cu acordul președintelui Comisiei și este responsabil de politica externă și de securitate comună a Uniunii Europene, având dreptul de a înainta propuneri. Acesta prezidează Consiliul Afaceri Externe și, în paralel, este vicepreședinte al Comisiei. Vicepreședintele Comisiei Europene sau Înaltul Reprezentant al Uniunii pentru Afaceri Externe și Politica de Securitate este asistat de Serviciul European de Acțiune Externă, format din personal de la Consiliu, de la Comisie și din serviciile diplomatice naționale.

În segmentul de activitate al Consiliului de Miniștri al Uniunii Europene, Tratatul de la Lisabona menține principiul dublei majorități în cadrul voturilor (cetățeni și state membre). Cu toate acestea, normele anterioare de vot au rămas valabile până în noiembrie 2014. Între 1 noiembrie 2014 și 31 martie 2017 se aplică noile norme, însă orice stat membru poate solicita utilizarea sistemului anterior de ponderare a voturilor. Majoritatea calificată este obținută atunci când o propunere este susținută de 55% dintre membrii Consiliului, reunind cel puțin 65 % din populația Uniunii. Când Consiliul nu hotărăște pe baza unei propuneri a Comisiei sau a Vicepreședintelui Comisiei Europene sau Înaltul Reprezentant al Uniunii pentru Afaceri Externe și Politica de Securitate, majoritatea necesară a statelor membre crește la 72%. Pentru a bloca un act legislativ, este necesar ca cel puțin patru state membre să voteze împotrivă. Un nou mecanism, inspirat de „compromisul de la Ioannina", va permite ca membri ai Consiliului reprezentând 75% (55% începând cu 1 aprilie 2017) din numărul de state membre necesare pentru a constitui o minoritate de blocare să solicite, „într-un termen rezonabil", reexaminarea unei propuneri.

Consiliul se întrunește în ședință publică atunci când deliberează și votează un proiect de act legislativ. În acest scop, fiecare sesiune a Consiliului este divizată în două părți, consacrate deliberărilor privind actele legislative ale Uniunii, respectiv activităților fără caracter legislativ. Președinția Consiliului va continua să se schimbe o dată la șase luni, însă constituirea unor grupuri prestabilite de câte trei state membre care vor asigura președinția timp de 18 luni va asigura o mai bună continuitate a lucrărilor. În mod excepțional, Consiliul Afaceri Externe este prezidat întotdeauna de Vicepreședintele Comisiei Europene sau Înaltul Reprezentant al Uniunii pentru Afaceri Externe și Politica de Securitate. Deoarece președintele Comisiei este acum ales și numit pe baza rezultatului alegerilor europene, legitimitatea sa politică crește. Președintele este responsabil de organizarea internă a colegiului (numirea comisarilor, distribuirea portofoliilor, cererile de demisie în anumite circumstanțe).

Cu excepția politicii externe și de securitate comune, toate activitățile Uniunii sunt acum de competența Curții. Numărul avocaților generali poate crește de la opt la unsprezece. Se pot institui tribunale specializate cu acordul Parlamentului. Accesul la Curte pentru persoanele fizice este simplificat. Se prevede instituirea unui parchet european pentru a cerceta, a urmări și a deferi justiției infracțiunile care aduc atingere intereselor financiare ale Uniunii.

Mai multe „clauze-pasarelă" permit modificarea procesului decizional cu trecerea de la votul în unanimitate la votul cu majoritate calificată și schimbarea procedurii de consultare cu procedura legislativă ordinară [13]. În domeniile în care Uniunea nu dispune de competențe exclusive, un minim de nouă state membre pot institui o cooperare consolidată. Acțiunile de cooperare consolidată trebuie autorizate de Consiliu, după aprobarea de către Parlamentul European. Pentru chestiunile din domeniul politicii externe și de securitate comune se aplică unanimitatea.

Tratatul de la Lisabona consolidează considerabil principiul subsidiarității prin implicarea parlamentelor naționale în procesul decizional [14]. Au fost introduse câteva domenii noi sau extinse de politici în domeniul mediului, care include acum combaterea schimbărilor

climatice, şi în domeniul energiei, cu referiri noi la solidaritate şi securitate, precum şi la interconectarea aprovizionării. În plus, drepturile de proprietate intelectuală, sportul, spaţiul, turismul, protecţia civilă şi cooperarea administrativă pot face în prezent obiectul unor eventuale decizii ale Uniunii Europene.

În domeniul politicii europene de securitate şi apărare comună [15], Tratatul de la Lisabona introduce o clauză de apărare reciprocă, conform căreia toate statele membre sunt obligate să sprijine un stat membru în caz de atac. O clauză de solidaritate stipulează că Uniunea şi fiecare dintre statele sale membre trebuie să acorde asistenţă, prin toate mijloacele posibile, unui stat membru afectat de o catastrofă naturală ori de un atac terorist. O „cooperare structurată permanentă" este disponibilă tuturor statelor membre care se angajează să participe la programele europene în materie de echipamente militare şi să furnizeze unităţi de luptă disponibile pentru acţiuni imediate. Pentru instituirea unei astfel de cooperări, este necesar un vot cu majoritate calificată în Consiliu, după consultarea Vicepreşedintelui Comisiei Europene sau Înaltul Reprezentant al Uniunii pentru Afaceri Externe şi Politica de Securitate [16].

Analiza suportului juridico-legal de creare şi funcţionare a Uniunii Europene oferă posibilitatea cunoaşterii edificiilor structural-instituţionale, contribuind la definirea şi înţelegerea obiectivelor Tratatelor de la Maastricht şi de la Amsterdam cu privire la organizarea şi funcţionarea Uniunii Europene, facilitând identificarea caracteristicilor Tratatului de la Nisa şi ale Convenţiei privind viitorul Europei şi oferind cunoaşterea noului sistem de organizare şi funcţionare a Uniunii Europene prin prisma prevederilor Tratatului de la Lisabona.

BIBLIOGRAFIE:

1. Tratat de instituire a unui Consiliu unic şi a unei Comisii unice ale Comunităţilor Europene http://cursdeguvernare.ro/wp-content/uploads/2014/07/bruxelles-1965.pdf
2. Comisia Europeană http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/ro/FTU_1.3.8.pdf
3. Progrese realizate până la Actul Unic European http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.2.html

4. Actul Unic European http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=URISERV :xy0027&from=RO
5. Tratatele de formare a Comunităţii Europene. http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.1.html
6. Politica externă: obiective, instrumente, rezultate: http://www.europarl.europa.eu/about parliament/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.1.1.html
7. Petr Novak. Tratatele de la Maastricht şi Amsterdam. http://www.europarl.europa.eu/about parliament/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.3.html
8. Carta drepturilor fundamentale http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/ro/displayFtu. html?ftuId=FTU_1.1.6.html
9. Tratatul de la Lisabona. http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/ro/displayFtu.html? ftuId=FTU_1.1.5.html
10. Petr Novak. Tratatul de la Nisa şi Convenţia privind viitorul Europei. http://www.europarl. europa.eu/aboutparliament/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.4.html
11. Iniţiativa cetăţenească europeană. http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/ro/display Ftu.html?ftuId=FTU_2.1.5.html
12. Carta drepturilor fundamentale. http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/ro/display Ftu.html?ftuId=FTU_1.1.6.html
13. Proceduri decizionale interguvernamentale. http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.4.2.html
14. Parlamentul European: cooperare cu parlamentele naţionale. http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.3.5.html
15. Politica de securitate şi apărare comună. http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/ro/ displayFtu.html?ftuId=FTU_6.1.2.html
16. Petr Novak. Rosa Raffaelli. Tratatul de la Lisabona. http://www.europarl.europa.eu /atyour service/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.5.html

PARTICULARITĂȚILE ÎNCADRĂRII JURIDICE A FAPTELOR DE SEPARATISM[1]

PARTICULARITIES OF THE LEGAL QUALIFICATION OF SEPARATISM ACTIONS

CZU: 343.325:340.134(478)

Valeriu CUȘNIR, ***profesor universitar, doctor habilitat în drept, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova***
e-mail: cusnirvm@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1338-5993

Eugen CARA, ***doctor în drept, cercetător științific superior, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova***
e-mail: evnicara@gmail.com

Rezumat

La data de 18 martie 2023, prevederile art. 3401 Separatismul din Codul penal al Republicii Moldova a intrat în vigoare și, în consecință, pentru prima dată de la independența țării, legea penală națională a început să reacționeze la manifestările de separatism, calificându-le drept fapte periculoase din punct de vedere social, de natură a periclita valori fundamentale ale statului precum independența, suveranitatea, integritatea teritorială. Aspectele legate de aplicarea practică a noilor prevederi legale prin evitarea abuzurilor sau erorilor și tragerea la răspundere penală, exclusiv a celor vinovați de săvârșirea

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice,** realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

acțiunilor separatiste, continuă să genereze o reacție publică substanțială a societății moldovenești și a partenerilor externi sau, până în prezent, această problemă se află în fruntea discuțiilor politice și diplomatice la diferite niveluri, inclusiv în agenda de negocieri pentru soluționarea conflictului transnistrean. Prevederile art. 340[1] Separatismul Cod penal al Republicii Moldova face obiectul Rapoartelor Comisiei Europene, Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa și ale altor organisme internaționale, prin care Parlamentului Republicii Moldova i se recomandă insistent clarificarea de fond și aspecte de aplicare ale noii legi penale, inclusiv abrogarea acesteia. În situația în care de peste trei decenii Republica Moldova se numără printre victimele fenomenului separatismului, alături de consecințele devastatoare ale acestuia în statul vecin al Ucrainei, este evidentă necesitatea menținerii și dezvoltării în continuare a instrumentelor juridico-penale menite să apere valorile fundamentale ale statului precum independența, suveranitatea, integritatea teritorială, dar care sunt fără echivoc susceptibile de îmbunătățire și atrăgând totuși o atenție deosebită din partea mediului științific, a instituțiilor naționale competente, precum și a întregii societăți.

Cuvinte cheie*: manifestări ale separatismului, incriminarea acțiunilor separatiste, criminalitate, securitate, suveranitate, integritate teritorială.*

Summary

On March 18, 2023, the provisions of art. 340[1] Separatism in the Criminal Code of the Republic of Moldova entered into force and consequently, for the first time since the country's independence, the national criminal law began to react to the manifestations of separatism, qualifying them as socially dangerous acts, capable of jeopardizing the fundamental values of the state such as independence, sovereignty, territorial integrity. The aspects related to the practical application of the new legal provisions by avoiding abuses or errors and bringing to criminal responsibility, exclusively those guilty of committing separatist actions, continue to generate a substantial public reaction of the Moldovan society and external partners, or, until now, this issue is at the top of political and diplomatic discussions at various levels, including the negotiation agenda for the Transnistrian conflict settlement. The provisions of art. 340[1] Separatism Criminal Code of the Republic of Moldova is the object of the Reports of the European Commission, the Organization for Security and Cooperation in Europe and other international bodies, by which the Parliament of the Republic of Moldova is strongly recommended to clarify the substantive and application aspects of the new criminal law, including its

repeal. In the situation when for over three decades the Republic of Moldova has been among the victims of the phenomenon of separatism, along with its devastating consequences in the neighboring state of Ukraine, it is obvious the need to maintain and further develop the legal-penal instruments intended to defend the fundamental values of the state such as independence, sovereignty, territorial integrity, but which are unequivocally susceptible to improvement and still attracting special attention from the scientific environment, the competent national institutions, as well as the entire society.
Keywords: *manifestations of separatism, criminalization of separatist actions, crime, security, sovereignty, territorial integrity.*

Faptele care sunt de natură să aducă atingere statului, atributelor fundamentale care îi sunt specifice, condiţiilor necesare îndeplinirii funcţiilor lui, precum și cele care aduc atingere autorităţii publice prezintă un pericol social sporit ce necesită o reacție corespunzătoare din partea societății. Fără echivoc, acțiunile de separatism poartă o încărcătură de pericol social în sensul legii penale și ca rezultat, multe state din lume au incriminat acţiunile de separatism în legislația sa, inclusiv Republica Moldova. Printre aceste state se enumeră: Republica Federală Germania, Polonia, Regatul Spaniei, Finlanda, Regatul Norvegiei, Letonia, Ucraina, Georgia, Federaţia Rusă etc. [12; 13-18; 22-24]. Mai mult, ascensiunea fenomenului de separatism în lume și pericolul social sporit pe care îl generează a determinat unele state să înăsprească pedeapsa pentru atare fapte [3, p. 185-199].

În acest context, aplicarea normelor de drept penal – chestiune incidentă domeniului juridic – prezumă examinarea actelor de sesizare privind pregătirea sau săvârșirea infracțiunilor, inclusiv a separatismului și încadrarea juridică adecvată a faptei, pretins săvârșite, în tiparul legii - operațiune de identificare în pretinsa faptă comisă de către făptuitor – separatismul - art.340[1] C.pen. al RM a elementelor infracțiunii prevăzute în norma legală concretă, adică în norma stipulată:

– în alin. (1), art.340[1] C.pen. al RM - separatismul, adică acțiunile săvârșite cu scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova;
– în alin. (2), art.340[1] C.pen. al RM - instigarea la separatism, precum și distribuirea obiectelor, producerea și/sau distribui-

rea, în orice formă şi prin orice mijloace, a materialelor şi/sau informaţiilor care instigă la separatism;

– în alin. (3), art.340[1] C.pen. al RM (agravantele infracţiunii) - acţiunile prevăzute la alin. (1), adică separatismul, deci acţiunile săvârşite cu scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova: a) însoţite de aplicarea violenţei periculoase pentru viaţa şi sănătatea persoanei; b) însoţite de aplicarea armelor de foc sau a substanţelor explozive; c) însoţite de cauzarea daunelor materiale în proporţii deosebit de mari; d) săvârşite la indicaţia unui stat străin, a unei entităţi anticonstituţionale sau a reprezentanţilor acestora;
– în alin. (4), art. 340[1] C. pen. al RM - finanţarea separatismului, adică punerea la dispoziţie sau colectarea intenţionată, prin orice mijloace, direct sau indirect, a bunurilor de orice natură, dobândite prin orice mijloc în scopul utilizării acestora, în întregime sau parţial, la organizarea, la pregătirea sau la săvârşirea acţiunilor de separatism ori prestarea serviciilor financiare în scopul utilizării bunurilor sau serviciilor respective sau cunoscând că acestea vor fi utilizate, în întregime sau parţial, la organizarea, la pregătirea sau la săvârşirea acţiunilor de separatism, - în vigoare, din Partea specială a Codului penal/ cu respectarea dispoziţiilor generale ale răspunderii penale (prescrise în Partea generală a Codului penal, aplicabile faptei comise. În cazul împricinat încadrarea juridică adecvată a faptei presupune a stabili existenţa/inexistenţa concordanţei între cele săvârşite de făptuitori si norma penală concretă, prevăzută la art.340[1] în alin.respectiv, din Codul penal, precum si in raport cu dispoziţiile generale aplicabile faptei în cauză (din Partea generală a Codului penal).

Încadrarea juridică adecvată a faptei este atribuită în competenţa organului de urmărire penală/procurorului (Cod procedură penală. Partea specială, Titlul I. Urmărirea penală. Capitolul II - Sesizarea organului de urmărire penală. Capitolul III - Competenţa organelor de urmărire penală. Capitolul IV - Pornirea urmăririi penale). Bineînţeles, teoria încadrării juridice, noţiunea, felurile, etapele, tehnica încadrării

juridice, dar şi alte aspecte constituie obiect de studiu didactic şi de cercetare ştiinţifică în ştiinţa juridică.

Regulile şi cerinţele de încadrare juridică a infracţiunii sunt stipulate în art.113-118 C. pen. al RM. În sens restrictiv, prin încadrarea juridică a infracţiunii se înţelege determinarea şi constatarea juridică a corespunderii exacte între semnele faptei prejudiciabile săvârşite şi semnele componenţei infracţiunii, prevăzute de norma penală. În doctrină [25] s-a arătat că încadrarea juridică a faptei în tiparul anumitei normei penale (din Partea specială) este un proces logic, o activitate a persoanelor ce desfăşoară urmărirea penală şi a judecătorilor cu scopul de a stabili la toate etapele procesului penal corespunderea exactă a semnelor unei fapte prejudiciabile concrete, comise în realitatea obiectivă, cu semnele componenţei de infracţiune prevăzute de legea penală într-o normă incriminatoare. Încadrarea juridică a faptei prezumă o apreciere juridică a faptei prejudiciabile comise şi/sau constituie un rezultat al procesului de identificare a coincidenţei semnelor faptei prejudiciabile comise cu semnele componenţei de infracţiune prevăzute de norma juridico-penală corespunzătoare. Înseşi procesul de încadrare juridică presupune:

- identificarea obiectului juridic al infracţiunii (sub toate modalităţile sale) prevăzute la art.340[1] C.pen.al RM;
- identificarea elementului material (laturii obiective) al infracţiunii prevăzute la art.340[1] C.pen.al RM;
- identificarea subiectului activ al infracţiunii prevăzute la art.340[1] C. pen. al RM;
- identificarea laturii subiective a infracţiunii prevăzute la art.340[1] C. pen. al RM.

Problematica contracarării separatismului din Republica Moldova prin mijloace de drept penal are o istorie specifică. Pe de o parte se susţinea că Codul penal al Republicii Moldova oferă suficiente posibilităţi pentru sancţionarea fenomenului de separatism în spiritul prevederilor art. 32 din Constituţie [1], iar în acelaşi timp, era evident că acţiunile de separatism prezintă elemente de complexitate sporită care le diferenţiază de multe alte fapte pe care le incriminează legea penală în vigoare. În ciuda faptului că peste trei decenii Republica Moldova este afectată

de o serie de riscuri şi vulnerabilităţi legate de manifestările separatiste în mai multe regiuni ale țării, care pot degenera în ameninţări în cazul ignorării şi/sau al gestionării lor inadecvate, orice încercare de a incrimina acțiunile de separatism în legea penală națională s-a confruntat cu o rezistență acerbă şi nu avea sorț de izbândă până odinioară. Mai mult, consecințele devastatoare ale acestui fenomen periculos în statul vecin Ucraina cu riscul de extindere peste frontierele comune, în contextul obținerii de către Republica Moldova a statutului de țară candidat la Uniunea Europeană şi începerea negocierilor de aderare la UE [6], impun cerințe corespunzătoare pentru gestionarea adecvată a vulnerabilităților, riscurilor şi amenințărilor izvorâte din hotarele sale recunoscute la nivel internațional.

Aşadar, după mai multe încercări fără succes de a incrimina în Codul penal al Republicii Moldova acțiunile de separatism [4], *Proiectul de lege pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova* nr. 456 din 8 decembrie 2022 [9] şi aprobat prin *Legea pentru modificarea unor acte normative* nr. 9/2023 a incriminat pentru prima dată de la independența Republicii Moldova acțiunile de separatism, calificându-le drept fapte socialmente periculoase, pe măsură să pericliteze valorile fundamentale ale statului precum independența, suveranitatea, integritatea teritorială etc. Noile prevederi penale au intrat în forță juridică la data de 18 martie 2023 [7], cu următorul conținut: **Articolul 340[1]. Separatismul -** alineatul (1) al normei prevede că Separatismul, adică acțiunile săvârşite cu scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova, se pedepseşte cu închisoare de la 2 la 6 ani, cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la 3000 la 5000 unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice.

Potrivit alin.(2), instigarea la separatism, precum şi distribuirea obiectelor, producerea şi/sau distribuirea, în orice formă şi prin orice mijloace, a materialelor şi/sau informațiilor care instigă la separatism, se pedepsesc cu amendă în mărime de la 700 la 1500 unități convenționale sau cu închisoare de până la 3 ani, cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții ori de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani, cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la

2000 la 3000 unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice.

În conformitate cu conținutul alin.(3), acțiunile prevăzute la alin. (1) sau (2), săvârșite de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional, se pedepsesc cu închisoare de la 3 la 7 ani, cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 5 la 10 ani.

Alineatul (4) prevede că acțiunile prevăzute la alin. (1): a) însoțite de aplicarea violenței periculoase pentru viața și sănătatea persoanei; b) însoțite de aplicarea armelor de foc sau a substanțelor explozive; c) însoțite de cauzarea daunelor materiale în proporții deosebit de mari; d) săvârșite la indicația unui stat străin, a unei entități anticonstituționale sau a reprezentanților acestora, se pedepsesc cu închisoare de la 7 la 12 ani, cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 7 la 15 ani.

Potrivit alin.(5), finanțarea separatismului, adică punerea la dispoziție sau colectarea intenționată, prin orice mijloace, direct sau indirect, a bunurilor de orice natură, dobândite prin orice mijloc în scopul utilizării acestora, în întregime sau parțial, la organizarea, la pregătirea sau la săvârșirea acțiunilor de separatism ori prestarea serviciilor financiare în scopul utilizării bunurilor sau serviciilor respective sau cunoscând că acestea vor fi utilizate, în întregime sau parțial, la organizarea, la pregătirea sau la săvârșirea acțiunilor de separatism, se pedepsește cu închisoare de la 5 la 10 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 6 la 12 ani, cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la 12000 la 15000 unități convenționale cu lichidarea persoanei juridice."

După cum se cunoaște, incriminarea acțiunilor de separatism în Republica Moldova a generat reacții fără precedent atât în interiorul țării, cât și în străinătate. Or, în perioada decembrie 2022 până în prezent, se află în topul discuțiilor politico-diplomatice la diferite nivele, inclusiv agenda de negocieri pentru reglementarea conflictului transnistrean [11]. În topul îngrijorărilor semnalate de către societate, inclusiv

unii parteneri externi de dezvoltare se află aspectele legate de aplicarea practică a noilor prevederi penale în sensul evitării unor abuzuri sau erori și tragerea la răspundere penală, exclusiv a celor vinovați de comiterea acțiunilor de separatism. În particular, generează îngrijorări potențialii subiecți ai art. 340[1] Separatismul, or, se încearcă acreditarea ideii că printre subiecții infracțiunii de separatism s-ar putea regăsi: membrii echipelor de negociatori de la Chișinău și Tiraspol în frunte cu negociatorii-șefi, funcționarii de pe malul drept al Nistrului care interacționează cu exponenții de la Tiraspol, locuitorii Republicii Moldova care dețin așa-numitul pașaport transnistrean sau reprezentanții structurilor de forță de la Tiraspol care dețin cetățenia Republicii Moldova, reprezentanții sectorului neguvernamental care interacționează cu structurile de la Tiraspol etc.

În pofida faptului că de la data intrării în vigoare a noilor prevederi legale nici o persoană nu a fost trasă la răspundere penală pentru acțiuni de separatism, acestea suscită necontenit îngrijorări cu privire la aplicabilitatea sa, constituind obiectul Rapoartelor Comisiei Europene, Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa și alte organisme internaționale, prin care se recomandă cu insistență Parlamentului Republicii Moldova clarificarea aspectelor de fond și cele aplicative a noii legi penale ori, chiar abrogarea acesteia [19; 20].

Pentru a putea analiza în ansamblu limitele normei penale prevăzute la art. 340[1] Separatismul CP RM vom trece în revistă textul inițial al acesteia, înregistrat în Parlamentul Republicii Moldova prin *Proiectul de lege pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova* nr. 456 din 8 decembrie 2022 [7], cu următorul conținut: **Articolul 340[1]. Separatismul** (1) Acțiunile de separatism, adică acțiunile săvârșite în scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova cu încălcarea prevederilor legislației naționale sau a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, precum și distribuirea obiectelor, producerea și/sau difuzarea în diferite forme și mijloace a materialelor și informațiilor care incită la astfel de acțiuni, se pedepsește cu închisoare de la 2 la 5 ani, iar persoana juridică cu amendă în mărime de la 3000 la 5000 de unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice.

(2) Instigarea la acțiuni de separatism, se pedepsește cu amendă în mărime de la 700 la 1500 de unități convenționale sau cu închisoare de până la 3 ani, cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani, iar persoana juridică cu amendă în mărime de la 2000 la 3000 de unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice.

(3) Acțiunile prevăzute la alin. (1) sau (2) săvârșite de o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină sau de un funcționar internațional, se pedepsesc cu închisoare de 3 la 7 ani, cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 5 la 10 ani.

(4) Acțiunile prevăzute la alin. (1) însoțite de:

a) aplicarea violenței periculoase pentru viața și sănătatea persoanei;

b) aplicarea armelor de foc sau a substanțelor explozive;

c) daune materiale în proporții deosebit de mari,

se pedepsesc cu închisoare de 7 la 12 ani, cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 7 la 15 ani.

(5) Finanțarea acțiunilor de separatism, adică punerea la dispoziție sau colectarea intenționată de către orice persoană, prin orice metodă, direct sau indirect, a bunurilor de orice natură dobândite prin orice mijloc, sau prestarea unor servicii financiare în scopul utilizării acestor bunuri ori servicii sau cunoscând că vor fi utilizate, în întregime sau parțial la organizarea, pregătirea ori comiterea acțiunilor de separatism, se pedepsește cu închisoare de la 5 la 10 ani cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 6 la 12 ani, iar persoana juridică cu amendă în mărime de la 12000 la 15000 unități convenționale cu lichidarea persoanei juridice."

La art. 341 alin. (1) textul „ori la violarea integrității teritoriale a Republicii Moldova" se exclude.

Indubitabil că procesul de legiferare este unul complex și absolut firesc ca proiectele de actele normative să fie supuse expertizării

minuțioase și în consecință să sufere modificări, deseori esențiale. În speță, scopul Proiectului de lege cu nr. 456 din 8 decembrie 2022 a constituit stabilirea și aplicarea unui sistem de măsuri de ordin juridico-penal pentru manifestările care atentează la integritatea, suveranitatea și securitatea statului. Astfel, modificările propuse vizează activitatea infracțională care subminează existența în continuare a unității și indivizibilității statului Republica Moldova. După aprobarea proiectului lectura I, Comisia parlamentară de profil a fost sesizată în fond prin amendamente motivate de conținut, sub forma de completare, excluderea unor cuvinte, puncte, alineate sau articole după cum urmează [5; 10]: Art. 340[1] de a fi expus în următoarea redacție:

„(1) Acțiunile de separatism, adică acțiunile săvârșite în scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova;

La alin. (1) textul „Acțiunile de separatism" se substituie cu cuvântul „Separatismul";

Textul „cu încălcarea prevederilor legislației naționale sau a tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, precum și distribuirea obiectelor, producerea și/sau difuzarea în diferite forme și mijloace a materialelor și informațiilor care incită la astfel de acțiuni" de a fi exclus;

Sintagma „de la 2 la 5 ani", se substituie cu sintagma „de la 2 la 6 ani";

Dispoziția normei de la alin.(2) se expune în următoarea redacție:

„(2) Instigarea la separatism, precum și distribuirea obiectelor, producerea și/sau difuzarea în diferite forme și mijloace a materialelor și/sau informațiilor care incită la separatism":

Alineatul (4) va avea următorul cuprins:

„(4) Acțiunile prevăzute la alin. (l):

a) însoțite de aplicarea violenței periculoase pentru viața și sănătatea persoanei;
b) însoțite de aplicarea armelor de foc sau a substanțelor explozive;
c) însoțite de cauzarea de daune materiale în proporții deosebit de mari;
d) săvârșite la indicația unui stat străin, unei organizații străine, a unei entități anticonstituționale sau a reprezentanților acestora,

se pedepsesc cu închisoare de la 7 la 12 ani, cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcţii sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 7 la 15 ani".

La alin. (5) sintagma „acţiunilor de separatism" se substituie cu cuvântul „separatismului".

Per general, ca urmare a expertizării proiectului de act normativ privind incriminarea separatismului, autorităţile naţionale competente au atras atenţia legiuitorului asupra două elemente de bază: *formularea ambiguă a normei care admite interpretări abuzive*, precum şi *concurenţa normelor de drept*.

Putem lesne observa că la alin. (1) textul: „*precum şi distribuirea obiectelor, producerea şi/sau difuzarea în diferite forme şi mijloace a materialelor şi informaţiilor care incită la astfel de acţiuni"* a fost exclus, fapt care poate influenţa negativ procesul de interpretare şi aplicare a legii penale analizate. Ori, o serie de acţiuni care indicau expres condiţiile cerute de norma de incriminare a separatismului referitoare la actul de conduită pentru existenţa acesteia, au fost excluse de către legiuitor şi anume: *"acţiunile de distribuire a obiectelor, producerea şi/sau difuzarea în diferite forme şi mijloace a materialelor şi informaţiilor care incită la acţiuni de separatism"*, iar textul final al normei prevăzută la alin. (1) art. 340[1] fiind acoperit doar de sintagma:*"(1) Separatismul, adică acţiunile săvârşite cu scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova"*. Pe bună dreptate, s-a evidenţiat de către instituţiile naţionale de profil că pentru a evita orice interpretare şi aplicare arbitrară a normei penale în cauză, aceste aspecte necesită a fi specificate/dezvoltate. Astfel, în scopul evitării unor probleme de ordin practic la încadrarea infracţiunii de separatism, s-a recomandat evitarea unor formulări ambigue în partea dispozitivă a acesteia, care poate admite interpretări abuzive.

Având în vedere faptul că infracţiunea prin definiţie este fapta periculoasă săvârşită cu vinovăţie şi care trebuie să fie prevăzută de legea penală [3], considerăm ca fiind relevantă şi susceptibilă de completare formularea iniţială a normei prevăzută la alin. (1) art. 340[1] CP RM pentru că conţinutul textului: „*acţiunile săvârşite cu scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova,,* fără specificarea expresă a

condițiilor cerute de norma de incriminare, adică actul interzis de conduită al normei penale respective, ar putea crea premise pentru formarea unui vacuum în procesul de interpretare și aplicare a acesteia.

Cu privire la obiecțiile formulate ce constată concurența mai multor norme de drept în conținutul art. 340[1], considerăm că prin introducerea pct. 6. în Proiectul de lege 456/2022, prin care *la articolul 341 alineatul (1) CP RM* și excluderea textului: *„ori la violarea integrității teritoriale a Republicii Moldova" se exclude"*, legiuitorul a intenționat să coreleze noile prevederi legale cu normele juridice în vigoare, în special a celor cu care se află în strânsă conexiune, precum *art. 341 Chemările la răsturnarea sau schimbarea prin violență a orînduirii constituționale a Republicii Moldova* pentru a evita paralelisme și reproduceri în legislație și acoperi întreaga problematică a relațiilor sociale ce constituie obiectul de reglementare al propunerilor formulate.

Deopotrivă cu instituțiile naționale competente și partenerii externi de dezvoltare au exprimat unele îngrijorări cu privire la noile reglementări penale. În Raportul Comisiei Europene cu privire la Republica Moldova nr. SWD (2023) 698 final din 8 noiembrie 2023, la compartimentul *Libertatea de întrunire și de asociere,* Comisia a statuat următoarele: *Adoptarea modificărilor la Codul penal care incriminează „separatismul" ar putea avea impact negativ asupra libertății de exprimare și de asociere, drepturilor minorităților naționale și nediscriminării, precum și asupra dinamicii de soluționare a conflictului transnistrean* [20]. Noua lege penală a constituit și obiectul de cercetare a organismelor OSCE. Bunăoară, în Raportul Biroului pentru Instituțiile Democratice și Drepturile Omului (ODIHR): *Comentarii cu privire la Incriminarea „separatismului" în Moldova și a infracțiunilor conexe* nr. CRIM-MDA/490/2023 din 4 decembrie 2023 se susține că criminalizarea separatismului ridică probleme fundamentale ale drepturilor omului, în speță, referindu-se la conținutul vag al noțiunii de separatism, care cuprinde o gamă largă de acțiuni și poate avea impact asupra drepturilor omului și libertăților fundamentale, inclusiv libertatea de opinie și de exprimare, asociere, întrunire pașnică. ODIHR atrage atenția supra elementului material al infracțiunii prevăzute la art. 340[1] CP RM, care trebuie să descrie clar actul de conduită interzis de lege,

precum și elementul de intenție de a incita la violență iminentă sau la comiterea altor acte criminale conexe ș.a. comentarii în această privință (a se vedea Raportul ODIHR) [19]. Așadar, partenerii externi reacomodă autorităților moldovenești să solicite un aviz juridic internațional cu privire la noile amendamente privind separatismul, sau să aprobe un *„proiect de lege de interpretare a unor prevederi din noua lege penală”*, prin care să clarifice argumentat aspectele de fond și cele aplicative a noii legi ori, inclusiv abrogarea noului act normativ.

Îngrijorările cu privire la cadrul normativ al Republicii Moldova, stat ce a început negocierile pentru aderarea la Uniunea Europeană sunt întemeiate, or, acesta pe bună dreptate trebuie să corespundă standardelor democratice, principiilor OSCE [21], Convenției Europene a Drepturilor Omului și jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, în prim-plan accesibilitatea, claritatea și previzibilitatea.

În partea ce ține de unele efecte temute ale noilor prevederi penale, ținem să concretizăm că latura subiectivă a infracţiunii de separatism se caracterizează prin *vinovăţie sub formă de intenţie directă şi prin scopul de a submina, independenţa, suveranitatea, integritatea teritorială sau securitatea de stat şi capacitatea de apărare a Republicii Moldova*. În cazul intenției directe determinate subiectul prevede și dorește producerea unuia sau mai multor rezultate socialmente periculoase concrete, ca efecte firești ale faptei sale. Infractorul își dă seama de caracterul prejudiciabil al acțiunilor sale și dorește să le săvârșească. Altfel spus, infractorul cunoaște existența obiectivă a relațiilor sociale împotriva cărora își îndreaptă acțiunea (omisiunea), precum și valoarea ce o au ele pentru societatea în momentul istoric respectiv [8, p. 106].

Un alt element important al infracţiunii de separatism este *scopul* urmărit de făptuitor, care este unul special, constituind un semn obligatoriu pentru întregirea componenţei de infracţiune, în speţă care constă în: violarea integrităţii teritoriale a Republicii Moldova, subminarea independenţei, suveranităţii, sau securităţii şi capăcităţii de apărare a Republicii Moldova. Oricare alt scop exclude aplicarea răspunderii potrivit normei propuse la art. 340[1] din CP RM.

În speță, *motivele* infracţiunii de separatism sunt mai puțin importante, care pot fi de natură secesionistă, sau se pot exprima în nedorinţa

de accepta politica autorităţilor publice centrale, or, se pot nutri într-un interes pecuniar sau alte motive.

Reieşind din faptul că s-a speculat foarte mult cu privire la cercul de persoane care pot fi trase la răspundere penală pentru comiterea acțiunilor de separatism, ținem să concretizăm că, persoanele fizice care, în momentul săvârşirii infracţiunii au împlinit vârsta de 16 ani pot întruni calitatea de *subiect al infracțiunii.* Odată ce norma propusă prevede răspunderea penală pentru acțiuni de separatism comise de către o persoană publică, de o persoană cu funcție de răspundere, de o persoană cu funcție de demnitate publică, de o persoană publică străină, de un funcționar internațional sau de persoana juridică care finanțează separatismul, aceştia la fel se înscriu în cercul potențialilor subiecți ai infracțiunii de separatism. Este de remarcat că răspunderea penală a persoanei juridice pentru comiterea acțiunilor de separatism nu exclude răspunderea persoanei fizice pentru infracţiunea săvârşită [2].

Obiectul juridic al infracţiunii prevăzute la *art. 340¹* CP RM, este unul special şi constituie acele relaţii sociale a căror existenţă şi desfăşurare normală sunt condiţionate de asigurarea suveranităţii, inviolabilităţii teritoriale sau securităţii de stat, precum şi a capacităţii de apărare a Republicii Moldova.

Cu referire *la latura obiectivă* a faptei propuse spre incriminare la art. 340[1] CP RM este de reținut că infracţiunea în cauză poate fi săvârşită numai prin acțiune, constând în faptele prejudiciabile prescrise în textul normativ al normei de incriminare.

În context, evidențiem că răspunderii penale şi pedepsei penale este supusă numai persoana care a săvârşit cu intenție sau din imprudență o faptă prevăzută de legea penală, or, în cazul infracțiunii de separatism legea prescrie clar condițiile pentru existența acesteia, printre care vinovăția făptuitorului, care se realizează sub formă de *intenţie directă urmărind scopul special – de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova și prin aceasta de a viola integritatea teritorială a Republicii Moldova, de a submina independenţa, suveranitatea* şi alte valori fundmentale.

În partea ce ține de garanțiile de securitate pe care le solicită Tiraspolul întru excluderea de sub incidența noii legi penale a unor categorii de persoane susținem următoarele:

Potrivit art.2 alin.(1) CP RM, legea penală are scopul de a apăra împotriva infracţiunilor, persoana, drepturile şi libertăţile acesteia, proprietatea, mediul înconjurător, orânduirea constituţională, suveranitatea, independenţa şi integritatea teritorială a Republicii Moldova, pacea şi securitatea omenirii, precum şi întreaga ordine de drept. Alineatul (2) al aceeaşi norme prevede că legea penală are, de asemenea, drept scop prevenirea săvârşirii de noi infracţiuni. Articolul 3, alin.(1) CP RM prevede că nimeni nu poate fi declarat vinovat de săvârşirea unei infracţiuni nici supus unei pedepse penale, decît în baza unei hotărâri a instanţei de judecată şi în strictă conformitate cu legea penală. Alineatul (2) al aceiaşi norme prevede că interpretarea extensivă defavorabilă şi aplicarea prin analogie a legii penale sînt interzise.

Sunt relevante în context şi prevederile articolul 8 CP RM, Acţiunea legii penale în timp. Potrivit căreia, caracterul infracţional al faptei şi pedeapsa pentru aceasta se stabilesc de legea penală în vigoare la momentul săvârşirii faptei. Altfel spus, acțiunile de separatism comise până la 18 martie 2023, nu cad sub incidența legii penale analizate și respectiv, nimeni nu poate fi tras la răspundere penală pentru comiterea acestor fapte [2].

Șirul garanțiilor pe care le oferă legea penală poate continua, or, acest spectru de prevederi apără în mod prioritar, persoana ca valoare supremă a societății, drepturile şi libertățile acesteia. Aşadar, susținem în continuare că într-un stat democratic, unica garanție pentru asigurarea drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului este însăşi legea.

În context, considerăm cu fermitate că prevederile art. 340[1] Separatismul din CP RM nu sunt îndreptate sub nici o formă împotriva unei anumite persoane, grup de persoane sau a unor procese, ca de exemplu, negocierile pentru reglementarea transnistreană. Dimpotrivă, legea penală apără persoana împotriva infracțiunilor, iar întreaga reglementare juridică are menirea să apere, în mod prioritar, persoana ca valoare supremă a societății, drepturile sale şi libertățile fundamentale.

Cu titlu de concluzii şi recomandări:

- Acțiunile de separatism se caracterizează prin pericol social sporit care atentează direct la valorile fundamentale ale statului şi se manifestă în cele mai frecvente cazuri prin violență, inclusiv prin acte

de terorism, fapt ce a justificat oportunitatea incriminării acestora în legislația penală a mai multor state din Europa și din lume;

- În condițiile când Republica Moldova se află printre victimile fenomenului de separatism, deopotrivă cu consecințele devastatoare ale acestuia în statul vecin Ucraina, este evidentă necesitatea menținerii și dezvoltării în continuare a instrumentarului juridico-penal menit să apere valorile fundamentale ale statului precum independența, suveranitatea, integritatea teritorială ș.a.;
- Considerăm ca fiind relevantă și susceptibilă de completare partea dispozitivă a normei prevăzute la alin. (1) art. 340[1] CP RM, or, conținutul textului: *„acțiunile săvârșite cu scopul de a separa o parte din teritoriul Republicii Moldova"*, fără specificarea condițiilor cerute de norma de incriminare, adică actul interzis de conduită prin norma penală respectivă, aceasta ar putea crea premise pentru formarea unui vacuum în procesul de interpretare și aplicare a acesteia. O opțiune în această privință a putea constitui revenirea la textul inițial al normei care stipula expres unele modalități de realizare a conduitei infracționale și anume: *distribuirea obiectelor, producerea și/sau difuzarea în diferite forme și mijloace a materialelor și informațiilor care incită la astfel de acțiuni* și bineînțeles, dezvoltarea șirului de acțiuni pe măsură ca să fie acoperite toate formele de manifestare ale separatismului întru evitarea unei formulări ambigue;
- Reieșind din complexitatea fenomenului de separatism din Republicii Moldova, precum și a provocărilor de anvergură regională cu care statul se confruntă, este evident faptul că particularitățile încadrării juridice a faptelor de separatism vor suscita în continuare o atenție specială/un efort conjugat din partea mediului științific, a instituțiilor naționale competente, precum și a societății per ansamblu.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

În limba română:

1. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova,* 12.08.1994, nr.1

2. Codul penal al Republicii Moldova nr. 985-XV din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 128-129/1012
3. CUȘNIR, V., COJOCARU, R., CARA E. *Protecția juridico-penală a integrității teritoriale contra faptelor de separatism. În: Revista de Drept Penal*. București, 2022, nr.1-2, pp. 184-205. ISSN 1223-0790.
4. COJOCARU, R. Perspectiva incriminării separatismului în legislația penală a Republicii Moldova. În: Materialele Conf. ştiinţifico-practice naţionale. Criminalitatea politică: reflecţii istorico-juridice, manifestări şi consecinţe, 6 ianuarie 2015. Chişinău. Academia Ştefan cel Mare a MAI, 2015, pp. 242-247. ISBN 978-9975-121-11-8.
5. Coraportul Comisiei Securitate națională, apărare și ordine publică 06 nr.452 din 21 decembrie 2022 asupra proiectului de lege pentru modificarea actului normativ nr. 456 din 08.12.2022 în lectura I, [citat 21.07.2024]. Disponibil: file:///C:/Users/user/Downloads/456.2022.coraport.CSN%20(3).pdf
6. Consiliul European acordă Republicii Moldova statutul de țară candidată la UE [citat 21.12.2022]. Disponibil: Relațiile UE cu Republica Moldova - Consilium (europa.eu)
7. Legea pentru modificarea unor acte normative nr. 9/2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr.53-56/98 din 18.02.2023
8. MIRCEA, I. *Vinovăția în dreptul penal român.* București: Lumina Lex, 1998. 191p. ISBN 973-588-082-2.
9. Proiectul de lege nr. 456 din 08 decembrie 2022 pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova nr.985/2002 (art.134^{23}, 134^{24}, 337^{1}, ș.a.) [citat 08.07.2024]. Disponibil:https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/6290/language/ro-RO/Default.aspx
10. Raportul Comisiei juridice, numiri și imunități la proiectul de lege pentru modificarea actului normativ nr.456 din 08.12.2022 (lectura II) CJ-06 nr. 2 din 01.02.2023 [citat 30.01.2024]. Disponibil: file:///C:/Users/user/Downloads/456.2022.raport2+sinteza.CJ%20(3).pdf
11. Viceprim-ministrul pentru reintegrare Oleg Serebrian în dialog cu Preşedintele în exerciţiu al OSCE, ministrul afacerilor externe al Macedoniei de Nord, Bujar Osmani [citat 14.02.2024]. Disponibil:https://gov.md/ro/content/viceprim-ministrul-oleg-serebrian-dialog-cu-presedintele-exercitiu-al-osce-ministrul

În limba engleză

12. Catalan Separatist Leaders Sentenced to 9-13 years prison over 2017 Independence Referendum.*Forbes*[citat:18.10.2024]. Disponibil:https://

www.forbes.com/sites/anagarciavaldivia/2019/10/15/catalan-separatist-leaders-sentenced-to-9-13-years-prison-over-independence-referendum-in-2017/#3ef76c37579e
13. Criminal Code of Germany. [citat: 10.01.2024]. Disponibil: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html
14. Criminal Code of Poland. Act of 6 june 1997. [citat: 13.01.2024]. Disponibil: https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/10
15. Criminal Code of the Kingdom of Norway. Act of 22 May 1902 no. 10 [citat: 10.01.2023]. Disponibil:https://www.legislationline.org/download/action/download/id/3523/file/Norway_General_Civil_Penal_Code_1902_amended_2005-eng.pdf
16. Criminal Code of the Kingdom of the Spain. Act no. 10 of 23 november 1995. [citat: 05.04.2022].Disponibil:https://www.legislationline.org/download/action/download/id/6443/file/Spain_CC_am2013_en.pdf
17. Criminal Code of Finland. Act 39 from 1889, amendments up to 766/2015 included [citat: 21.07.2024] Disponibil: http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf
18. Criminal Code of Georgia. Law no. 2287 from 22 July 1999. Legislationline [citat: 16.07.2024]. Disponibil:https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/29/France/show
19. Comments on The Criminalization of "SEPARATISM" AND RELATED CRIMINAL OFFENCES IN MOLDOVA. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Warsaw, CRIM-MDA/490/2023 from 4 december 2023 [citat 29.07.2024]. Disponibil: 2023-12-04 FINAL ODIHR Comments on the Criminalization of Separatism_Moldova_ ENGLIS H (3).pdf (legislationline.org)
20. European Comision. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Republic of Moldova 2023 Report. Brussels, 8.11.2023 SWD (2023) 698 final [citat 20.11.2023]. Disponibil: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_698%20Moldova%20report.pdf
21. Helsinki Final Act from 1 August 1975 [online]. *Organization for Security and Co-operation in Europe* [citat: 10.07.2024]. Disponibil: https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true
22. Уголовный закон Латвии. №. 199/200 от 08 июля 1998 г. // http://www.pravo.lv/likumi/07_uz.html // Vizitat:19.06.2024.
23. Уголовный кодекс Украины. № 2341-III от 5 апреля 2001 г.// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/2341-14 // Vizitat: 21.06.2024.

24. Уголовный кодекс Российской Федерации. № 63-F3 от 13.06.1996 г. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/8b38952a3e743c7996551cbfe4b32d4d336a35ad // Vizitat: 21.06.2024.
25. Borodac Al., Gherman M. Calificarea infracţiunilor. Chişinău, Tipografia Centrală, 2006, 264 p. Copeţchi S., Hadîrcă Ig. Calificarea acţiunilor/inacţiunilor participanţilor la infracţiune. Chişinău, Revista Naţională de Drept, Nr.12/2015, p.35; Slisarenco I. Tehnica încadrării juridice a infracţiunilor. Chişinău, Academia „Ştefan cel Mare" a MAI, 2019.

CARACTERUL MULTIDIMENSIONAL AL BUNEI GUVERNĂRI PRIN PRISMA RELAȚIEI PUTERE–SOCIETATE[1]

THE MULTIDIMENSIONAL CHARACTER OF GOOD GOVERNANCE THROUGH THE PRISM OF THE POWER–SOCIETY RELATIONSHIP

CZU: 321.5/.8:342.5(478)

Pantelimon VARZARI, ***doctor habilitat în științe politice, profesor universitar***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova
E-mail: panvarzari@gmail.com
ORCID 0000-0002-2275-1978

Rezumat

În prezentul studiu sunt examinate raporturile de guvernare dintre putere și societate din perspectiva principalelor dimensiuni ale bunei guvernări, ceea ce facilitează înțelegerea proceselor politice din Republica Moldova. Identificarea și analiza raporturilor dintre aceste două construcții sociale (relații complementare dintre stat și individ, relații de reciprocitate dintre aceste două identități, participarea și/sau angajarea politică, libertatea activității partidelor și altor organizații social-politice, prezența unei societăți civile active şi a cetăţenilor exigenți) reflectă dezvoltarea dinamică a relațiilor dintre subiectul și obiectul puterii, dintre autoritățile publice și cetățeni, a nevoilor ce vin din partea societății, a revendicărilor anumitor grupuri/pături sociale. În același timp, se constată unele probleme ale guvernării ce au apărut în sistemul de relații „putere–societate", probleme care sporesc criza de imagine nefavora-

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea Națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politice și sociologice**, realizat de Intitutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

bilă a partidului de guvernământ. Se ajunge la concluzia că tipurile de relații dintre stat și cetățean pot varia de la inutilitate până la complementaritate și reciprocitate, de la participare pasivă în viața politică până la angajare politică a cetățenilor, căci lipsa acesteia pune în pericol funcționarea democratică firească a societății.
Cuvinte-cheie: *raporturi de guvernare, buna guvernare, putere, stat, societate, participare politică, partid politic, societate civilă, organizație neguvernamentală, Republica Moldova.*

Summary

In the present study, the governance relations between power and society are examined from the perspective of the main dimensions of good governance, which facilitate the understanding of political processes in the Republic of Moldova. The identification and analysis of the relations between these two social constructions (complementary relations between the state and the individual, reciprocal relations between these two identities, political participation and/or engagement, freedom of activity of parties and other socio-political organizations, the presence of an active civil society, and demands) reflect the dynamic development of relations between the subject and the object of power, between public authorities and citizens, the needs arising from society, and the demands of certain groups/social classes. At the same time, there are some problems that have arisen in the system of „power-society" relations, problems that increase the crisis of the ruling party's unfavorable image. It is concluded that the types of relations between the state and the citizen can vary from futility to complementarity and reciprocity, from passive participation in political life to political engagement of citizens, because the lack of such engagement endangers the natural democratic functioning of society.
Keywords: *governance relations, good governance, power, state, society, political participation, political party, civil society, non-governmental organization, Republic of Moldova.*

Într-o societate aflată în plină transformare democratică și modernizare politică au loc schimbări de natură economică, socială, politică și administrativă menite să refacă raporturile de guvernare dintre putere și societate. În pofida tuturor dificultăților de ordin economico-social și politico-administrativ cu care Republica Moldova se confruntă pe calea reformelor democratice, ea a reușit, în contextul crizei de securitate în regiune, să depună cererea de aderare la UE (semnată la 3 martie 2023)

și să devină țară candidat (condiționat) pentru aderare la spațiul comunitar (oferit de Consiliul European la 23 iunie 2022), ceea ce ar trebui să aducă țara noastră la anumite criterii pentru negocierile propriu-zise de aderare la UE, negocieri preconizate pentru sfârșitul anului 2023. De aici derivă responsabilitatea subiectului puterii, a elitei politice guvernante, a autorităților publice în ansamblu de a accelera modernizarea țării și de a uni cetățenii în jurul unei idei naționale mobilizatoare. Această idee urmează a fi direcționată spre atingerea unui scop (ideea de integrare europeană reprezintă actualmente prioritatea națională a statului Republica Moldova), astfel încât consolidarea raporturilor dintre putere și societate pe diverse dimensiuni să asigure buna guvernare la nivel central și local, într-o măsură comparabilă cu statele europene.

Prezentul demers științific se rezumă la elucidarea naturii bunei guvernări prin explicarea esenței raporturilor de guvernare dintre stat și cetățean. Aceste raporturi în sistemul de relații „putere-societate" exprimă relația dintre subiectul și obiectul puterii, deoarece guvernarea poate fi analizată pe două paliere – raportată la cel care guvernează și la cel care este guvernat. Scopul studiului de față rezidă în examinarea raporturilor de guvernare dintre putere și societate pe anumite dimensiuni relaționale, scoțând în evidență și unele probleme ale guvernării ce apar în procesul de promovare a reformelor modernizatoare.

Prima dimensiune a raporturilor de guvernare putere *vs.* societate presupune că relațiile dintre aceste două identități trebuie să fie complementare și nu dependente una față de alta. Or, statul trebuie să slujească întru totul individul (cazul societăților democratice) și nu viceversa (cazul societăților totalitare și al celor autoritare, unde este promovată o totală subordonare a individului față de puterea statală). Se consideră, pe bună dreptate, că regimurile totalitare sunt mai intruzive, având pretenția de „dominație totală" a indivizilor, de subordonare și transformare a societății în funcție de aspirațiile ideologice. Totalitarismul a fost definit drept regimul care aspiră la „dominația totală" asupra cetățenilor săi și creează un set de mecanisme care permite realizarea acestui scop, drept regimul care distruge linia de demarcație dintre stat și societate, dintre sfera publică și cea privată, relația dintre individ și stat din aceste sisteme fiind una de subordonare a individului în fața autorității politice [1, p. 147].

De altfel, unii autori se întreabă dacă trebuie oare redefinită relația dintre stat și societatea civilă [2, p. 4]. Admitem că ar fi necesară o redefinire actualizată a relației, dar nu numai din perspectiva promovării unei democrații sociale. Noi credem că redefinirea acestei relații trebuie făcută mai întâi din perspectiva unei guvernări juste și democratice, reductibilă, în ultima instanță, la niște raporturi firești de bună conlucrare dintre organele puterii de stat și societate.

O altă întrebare nu mai puțin acută este de ce avem nevoie, totuși, de o bună guvernare. Conceptul de bună guvernare a căpătat răspândire în ultimii 20–30 de ani, când cetățenii nu mai sunt mulţumiți de excluderea lor de la procesul decizional. Guvernarea a însemnat pentru unii actori politici doar implementarea anumitor decizii de către factorul decizional, scăpând din vedere consultarea populației pe anumite probleme de importanță națională/regională/locală, precum și necesitatea de a-și rezerva timp pentru a cunoaşte adevăratele probleme.

Conceptul de bună guvernare introduce termeni ca descentralizarea sau deconcentrarea [3]. În plus, acest nou concept ţine cont de implicarea cât mai activă a cetăţenilor în procesul decizional, de nevoile și de cerinţele lor, permite utilizarea eficientă a resurselor materiale, umane şi financiare, ghidate spre satisfacerea nevoilor prioritare. În acest sens, buna guvernare cere instituţii bune, un set de reguli care să ghideze acţiunile individuale, ale grupurilor și categoriilor sociale, ale organizaţiilor, aşa încât rezultatele activității lor să conducă la dezvoltarea durabilă a comunității umane.

O altă ipostază a raporturilor dintre stat și cetățean este că buna guvernare solicită și niște relații de reciprocitate dintre aceste două identități. Astfel de relații sunt menite să asigure încrederea cetățenilor în putere prin informarea corectă a populației, prin dreptul ei de a fi „bine informat”, precum și dreptul de acces la informație, adică prezența unui set de reguli primare bazate pe lege în interesul cetățenilor. Pentru a fi la curent cu cele mai recente activităţi în care statul și societatea sunt implicate, dar şi pentru a fi informat cu cel mai actual conţinut despre un eveniment politic, economic sau social, orice cetățean are dreptul de acces la informațiile de interes public.

Vom preciza că dreptul cetățenilor de a fi informați provine din dreptul lor de a fi bine guvernați, dar și din dreptul lor de a fi bine administrați, astfel încât între subiectul și obiectul puterii, între guvernanți și guvernați, să existe un echilibru social prin aplicarea de către autoritățile publice a principiilor unei bune guvernări și recunoașterea de către guvernanți a drepturilor cetățenești. Aceste drepturi capătă în UE noi valențe multidimensionale prin prisma raporturilor de guvernare dintre stat și cetățean, drepturi cu valențe nu numai politice (specificate în unele tratate comunitare – *Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene*, 1957; *Tratatul privind Uniunea Europeană*, 1992; *Tratatul de la Lisabona*, 2007; *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*, 2009; etc.), dar și cu valențe juridice (autoritățile sunt deja obligate să le implementeze în practica de toate zilele, iar cetățenii au dreptul de a le revendica). În acest sens, a fost instituit chiar și un mecanism supranațional de bună guvernare la nivel european, și anume acela de a se acorda cetățenilor UE dreptul la o „bună administrare" [4, p. 9-10].

De fapt, buna guvernare în UE este asimilată adesea unui nou drept al omului – dreptul de a fi „bine administrat", *id est* de a avea dreptul la o bună administrare a intereselor generale ale societății. În acest sens, există diverse opinii referitoare la delimitarea conceptuală dintre „buna guvernare" și „buna administrare". Prezentând mai multe abordări ale celor două concepte, E.C. Marinică subliniază că, din punctul de vedere al asocierii acestui principiu cu administraţia publică, se poate vorbi de o delimitare conceptuală și că buna administrare reprezintă una dintre condiţiile bunei guvernări, însă din punctul de vedere al interesului general al cetăţenilor, din punctul de vedere al promovării și protejării drepturilor cetăţeanului nu este absolut necesară o astfel de delimitare, întrucât ambele concepte, atât cel al „bunei administrări" cât și cel al „bunei guvernări", urmăresc acelaşi scop și anume, protejarea și promovarea drepturilor, intereselor și libertăţilor cetăţeanului [4, p. 8, 38].

În țara noastră, așa cum relevă mai multe studii jurnalistice locale, respectarea *Legii privind accesul la informație* (2000) rămâne slabă, deoarece niciun organ de stat nu are autoritate deplină de a pune în aplicare implementarea acesteia [5, p. 475]. Un alt proiect de *Lege pri-*

vind accesul la informațiile de interes public a fost adoptat la mijlocul anului 2023. Dacă pentru cetățenii spațiului comunitar cele trei drepturi (dreptul la o bună guvernare, dreptul la o bună administrare, precum și dreptul la informare) pot fi considerate deja firești în viața și activitatea cotidiană, pentru țările aspirante la acest spațiu (Republica Moldova, Ucraina și Georgia) dreptul cetățenilor de a fi bine guvernați, dreptul de a fi bine administrați, dar și dreptul de a fi informați abia intră în uzul curent. Or, dreptul cetățenilor de a fi informați se află într-o relație de reciprocitate cu cel de a fi bine guvernat și cu cel de a fi bine administrat. Aceste trei drepturi imprimă nu numai o încărcătură juridică, dar și una politică, fiind vorba despre încrederea cetățenilor în instituțiile puterii de stat.

Conform Constituției Republicii Moldova, art. 34 (2), autoritățile publice, în baza competenţelor ce le revin, sunt obligate să asigure informarea corectă a cetăţenilor asupra treburilor publice şi asupra problemelor de interes personal. În același timp, specific pentru Republica Moldova la capitolul ce ține de dreptul cetățenilor de a fi informați, este faptul că, potrivit „Ghidului practic privind accesarea informației de interes public" (elaborat de către *Centrul de Politici și Reforme din Moldova* în baza materialelor *Transparency International*, *Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa* (OSCE), Consiliul Europei, și legislației naționale a țării noastre), „Republica Moldova nu este guvernată în condiții de suficientă transparență, informația de interes public nu este liber accesibilă și că există un dezinteres din partea majorității instituțiilor de a schimba spre bine starea lucrurilor" [6]. În acest sens, documentul în cauză are drept scop de a explica unui solicitant de informație cum să acceseze corect și conform legislației informația de interes public și ce pași să întreprindă în caz că instituțiile statului refuză să i-o ofere. De asemenea, acesta oferă argumente adiționale despre importanța dreptului accesului la informație pentru promovarea democrației și pentru lupta contra corupției.

Dreptul de acces la informație este specificat și într-un alt ghid elaborat la inițiativa asociației obștești „Juriștii pentru drepturile omului". „Ghidul practic pentru acces la informațiile de interes public" [7], având scopul să informeze și să consolideze capacitățile și abilitățile

cetățenilor de a accesa informații de interes public și de a se implica în viața comunității, conține și unele abordări strategice și tactice utile pentru exercitarea și revendicarea dreptului de acces la informații. De asemenea, el specifică și esența acestui drept, precum și alte abordări legate de revendicarea lui. Dreptul de acces la informație a căpătat valoare juridică și o importanță sporită în țara noastră odată cu consacrarea legislativă a acestuia în plan internațional și, ulterior, în plan național. Amintim că Republica Moldova a aderat la *Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice* la 26 ianuarie 1993 și la *Convenția Europeană a Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale* la 12 septembrie 1997, ambele acte protejând libertatea de exprimare și, implicit, dreptul de acces la informație cu utilizarea termenilor practic similari.

Următoarea dimensiune a raporturilor de guvernare dintre puterea publică și societate este participarea și/sau angajarea politică, care, fiind un indicator fundamental al democrației participative, este definită, de obicei, ca gradul în care cetățenii sunt antrenați provizoriu în viața publică a comunității lor. Această dimensiune a raporturilor dintre două construcții sociale, putere și societate, se manifestă printr-o implicare voluntară mai mult sau mai puțin activă și durabilă a cetățenilor în diverse acivități ale sferei politicului care poate influența sau chiar determina adoptarea anumitor politici publice. O accepțiune generală a participării este oferită de politologul italian G. Sartori în lucrarea „Concept misformation in comparative politics" (1970), unde, evidențiind nevoia implicării la un nivel mai mult decât formal, acesta afirmă: „Corect înțeleasă, participarea este de a lua parte personal, într-un mod voit, autoactivat. Participarea nu înseamnă, prin urmare, numai „a fi parte din" (simplul fapt de a fi implicat într-o împrejurare oarecare) și cu atât mai puțin o stare involuntară de „a fi făcut parte din" [8].

Participarea politică se referă la unul dintre multiplele modalități de care dispun cetățenii de a influența elaborarea, luarea și adoptarea politicilor publice de către factorul decizional. În acest sens, politologii britanici R. Hague și M. Harrop sugerează că participarea politică este activitatea indivizilor prin care aceștia intenționează formal să influențeze alegerea sau deciziile guvernanților. Participarea convențională

are loc în cadrul politicii formale, iar participarea neconvenţională se situează într-o anumită măsură în afara modalităţii ortodoxe de a face politică [9, p. 161]. Alți autori acceptă divizarea participării voluntare a cetăţenilor în trei categorii: participare convenţională, participare protestatară şi participare neconvenţională [10].

Totuși, majoritatea autorilor deosebesc un tip de participare convențională (activități legate de campaniile electorale, dezbateri publice, participarea la mitinguri și întâlniri politice, consultare, dialog, alegerea unor reprezentanți politici și alte forme instituționalizate) și un alt tip de participare protestatară (semnarea de petiţii, manifestaţii de stradă, baraje pe căile de comunicare, ocuparea unor clădiri publice și alte modalităţi de exprimare) [11, p. 101], forme de participare care nu trezesc susținere din partea autorităților publice vizavi de formele participării convenționale. Participanții la o astfel de formă sunt denumiți de unii autori „protestatari mercenari" [12]. Este vorba despre așa-zisele „proteste naționale" organizate periodic de către oligarhul și deputatul fugar I. Șor (condamnat definitiv de Curtea de Apel Chișinău, la 13 aprilie 2023, la 15 ani de închisoare) și partidul său începând cu anul 2022. Aceste și alte acţiuni diferite trimit la grade de angajare şi de implicare personală foarte variate, inclusiv cu acte violente împotriva bunurilor publice şi împotriva persoanelor (drept exemplu pentru Republica Moldova ar fi fenomenul „7 aprilie 2009" sau „revoluția twitter" [13, p. 94-98]. Dincolo de participarea la vot, mitinguri, marșuri, întâlniri politice, demonstrații, manifestări, procesiuni şi alte forme de exprimare democratică, care, conform art. 40 din Constituția Republicii Moldova, „sunt libere şi se pot organiza şi desfăşura numai în mod paşnic", cetăţenii trebuie să fie consultați și referitor la politicile publice de nivel naţional şi local, ceea ce ar însemna extinderea participării directe a acestora la procesul decizional.

Astăzi însă în mai multe societăți occidentale se marchează o criză a participării și/sau angajării politice, fapt observat și analizat de către politologul italian D. Fisichella [14, p. 116]. El arată că criza de participare se referă la antrenarea indivizilor și a grupurilor sociale în procesul politic şi deci la expansiunea „cetăţeniei" politice. În general, o astfel de antrenare poate să se manifeste în diferite moduri: de la participarea

la vot până la decizia de a se înscrie într-un partid sau un grup, de la prezența la manifestările de piață până la alegerea cotidianului citit. În plus, trebuie de specificat că prezența *demos*-ului în procesul politic este o chestiune nelipsită de ambiguitate, capabilă să ia sau forma participării în sens strict, sau forma mobilizării.

Desigur, scopul participării și/sau angajării politice a cetățenilor constă în a controla guvernanţii şi în a influenţa deciziile acestora, dar și a-și satisface „cerințele morale" înaintate de unele categorii sau grupuri sociale, iar gradul, intensitatea și „rezultatele" implicării publicului în sfera politicului depind în cea mai mare măsură de multiplii factori sociali și politico-ideologici. În cazul Republicii Moldova, vom aduce aminte doar de unele proteste ale grupurilor și categoriilor de cetățeni de la începutul anilor '20 care au înaintat unele teme de socializare date de anumite grupuri sau chiar lideri politici, cum ar fi protestul locuitorilor oraşului şi raionului Orhei din 27 ianuarie 2022 pentru a apăra decizia Consiliului raional Orhei (acesta a adoptat propriile măsuri de a nu închide şcolile în contextul pandemiei de coronavirus, aşa cum s-a întâmplat la nivel central); protestul transportatorilor în or. Chișinău la 25 noiembrie și 7 decembrie 2021, al taximetriștilor la 24 ianuarie și 28 februarie 2022, greva operatorilor de transport pentru rutele regulate naționale din 7-9 februarie 2022, precum și protestul fermierilor în cele 20 de raioane din țară care au început la 7 iunie 2023, având cu ei și utilajele agricole.

Este pentru prima dată în istoria politică a Republicii Moldova când avocații moldoveni, fiind în dezacord cu amendamentul depus la 22 decembrie 2021 de deputatul O. Stamate, președintele Comisiei parlamentare pentru probleme juridice, numiri și imunități a Parlamentului țării, la proiectul de lege pentru modificarea *Legii nr. 1260/2022 cu privire la avocatură* din 17 septembrie 2021, și-au sistat total activitatea, inclusiv activitatea apărătorilor din cadrul sistemului asistenței juridice garantate de stat, în perioada 20-24 ianuarie 2022 [15]. Avocații cereau Legislativului să nu abroge prevederea Legii date, potrivit căreia împotriva avocaților nu se poate începe urmărirea penală fără acordul *Consiliului Uniunii Avocaților*. Totuși parlamentarii au votat la 21 ianuarie 2022, în lectură finală, proiectul pentru modificarea *Legii cu privire la*

avocatură împreună cu amendamentul, parțial modificat, care a scos avocații la grevă.

Dreptul de a participa la viața politică a societății este o trăsătură caracteristică a democrației contemporane, dar el nu este întotdeauna exercitat pe deplin, iar uneori este perceput neadecvat de către cetățeni, pe de o parte, și, pe de alta, nu este realizat în deplină măsură de deținătorii puterii politice. Pentru a spori din manifestările formei convenționale (implicarea mai activă, spre exemplu, a femeilor în procesul decizional și deci la dezvoltarea bunei guvernări) și, totodată, pentru a reduce la minimum manifestările formei protestatare (cum ar fi aruncarea la 9 iunie 2019 în timpul protestului de către liderii și simpatizanții Partidului Democrat a curcanilor peste gardul Președinției Republicii Moldova, sau, în contextul crizei energetice din anii 2021–2022, protest cu tizic în fața Parlamentului, organizat la 5 februarie 2022 de Congresul Civic, pentru a-și arăta nemulțumirea față de majorarea tarifelor pentru gazele naturale și energia termică) este necesar ca guvernanții să amplifice comunicarea eficientă cu cetățenii și să extindă dialogul social cu mai multe categorii/pături sociale. Aceasta ar diminua din criza de imagine nefavorabilă a guvernării și ar spori transparența în activitatea instituțiilor statului, iar în final ar spori încrederea cetățenilor în autoritățile publice și legitimitatea puterii de stat. Nivelul încrederii populației în autorități este fundamental pentru funcționarea democrației, pentru buna guvernanță și elaborarea unor politici eficace. De aceea consolidarea democrației și a statului de drept prin justiție centrată pe cetățeni rămâne și în continuare o problemă de actualitate pentru Republica Moldova, fapt ce ar contribui substanțial la încrederea populației în instituțiile puterii de stat.

Este de menționat că nivelul intereselor politice (interesul este principalul motiv pentru orice acțiune umană), indiferentismul politic al unei părți bune a cetățenilor (după formula celor trei de „A”: politică alienată, politica apatică, politica anomică) și alte trăsături caracteristice ale activității umane sunt luate deseori de cercetători drept criterii ale participării/non-participării în viața socială, incluzând apartenența cetățenilor la partidele politice și activitatea lor în diverse organizații neguvernamentale (ONG).

Cooperarea între partidele politice şi organizaţiile societăţii civile este firească din mai multe motive. Important este că ambele categorii de organizaţii sunt, la drept vorbind, asociaţii obşteşti şi reprezintă elemente de bază ale societăţii civile. Acest gen de cooperare bazat pe anumite valori şi principii poate fi extrem de util pentru consolidarea societăţii civile în baza unor valori general acceptate. În acelaşi timp, trebuie să se ia în calcul faptul că scopurile şi metodele de lucru ale asociaţiilor obşteşti şi partidelor politice diferă substanţial. ONG-urile în calitatea lor de organizaţii neafiliate politic, spre exemplu, sunt constituite pentru a satisface dreptul cetăţenilor la asociere în vederea atingerii anumitor obiective desemnate de către fondatori şi/sau unor scopuri particulare. În acest sens, membrii ONG-urilor urmăresc obţinerea unui beneficiu public (sunt asociaţiile al căror obiect de activitate este în exclusivitate apărarea drepturilor omului, învăţământul, dobândirea şi propagarea cunoştinţelor, ocrotirea sănătăţii, asistenţa socială, cultura, arta, sportul de amatori, lichidarea efectelor calamităţilor naturale, protecţia mediului înconjurător şi alte domenii cu caracter social-util) sau mutual (se constituie în vederea satisfacerii intereselor particulare şi corporative ale membrilor acestor asociaţii) de pe urma activităţii pe care o desfăşoară. Deşi partidele politice se constituie în baza aceluiaşi drept al cetăţenilor la asociere, scopul partidelor este accederea pe cale legală la putere, propunând cetăţenilor cu drept de vot proiecte de guvernare a ţării. Astfel, partidele politice sunt adesea asociate cu un fel de *interface*-uri între societate şi organele puterii de stat [16].

În acest sens, o dimensiune destul de importantă a raporturilor dintre puterea de stat şi societate constă în libertatea activităţii partidelor politice într-o societate democratică. Acestea din urmă, fiind expresia unor relaţii de putere între anumite grupuri sociale şi puterea de stat, sunt considerate ca unul dintre agenţii cei mai activi ai coeziunii sociale şi ca promotori ai intereselor unor grupuri şi/sau categorii sociale.

Prin intermediul partidelor politice şi altor organizaţii social-politice, cetăţenii îşi realizează drepturile democratice de a se asocia pentru a influenţa politicile publice, inclusiv prin accederea în funcţii eligibile. Participând în campaniile electorale, partidele politice oferă cetăţenilor posibilitatea de a-şi alege guvernarea, iar în calitate de opoziţie politică

ele exercită controlul asupra guvernării şi se luptă pentru a accede la putere. În această ordine de idei, se poate constata că partidele politice sunt recunoscute de *Curtea Europeană a Drepturilor Omului* (CEDO) drept actori ai proceselor democratice. Jurisprudența CEDO constată că în viața social-politică a unei țări partidele politice au capacitatea de a influența regimul politic, acestea se disting de orice alte organizații care activează în domeniul politic, reprezintă o modalitate esențială de punere în valoare a libertății de asociere, necesară bunei funcționări a democrației [17].

În art. 5 (1) din *Legea privind partidele politice* (2007) „Susținerea de către stat a partidelor politice" se menționează că „în scopul favorizării exercitării calitative a actului de guvernare, statul sprijină dezvoltarea partidelor politice. În acest scop, prin prezenta lege şi prin alte acte normative, se instituie mecanisme juridice de funcţionare a partidelor politice şi a structurilor lor, precum şi de finanţare a partidelor şi structurilor acestora din surse private şi din bugetul de stat" [18]. Prin intermediul partidelor, cetățenii își realizează drepturile democratice de a se asocia pentru a influența politicile publice, inclusiv prin accederea în funcții eligibile (persoane angajate în procese politice – demnitari, lideri de partide, candidați în alegeri etc.).

În prezent, în Republica Moldova 60 de formațiuni politice își desfășoară activitatea [19], acestea fiind înregistrate la *Agenția Servicii Publice*. Din numărul total de partide, la ultimele scritine au participat circa 20, iar celelalte formațiuni politice sunt inactive, fapt ce pune unele întrebări referitoare la funcționalitatea sistemului pluripartidist în țara noastră.

Legea privind partidele politice, se încadrează, în linii mari, în standardele definite de *Comisia de la Veneția* şi OSCE. În anul 2010 Comisia de la Veneția, în parteneriat cu OSCE, a elaborat și a publicat *Recomandările privind partidele politice*, în care se subliniază că partidele politice sunt recunoscute de *Curtea Europeană a Drepturilor Omului* (CEDO) drept actori ai proceselor democratice. Jurisprudența CEDO constată că în viața social-politică a unei țări partidele politice au capacitatea de a influența regimul politic. Acestea se disting de orice alte organizații care activează în domeniul politic, reprezintă o moda-

litate esențială de punere în valoare a libertății de asociere, necesară bunei funcționări a democrației.

În opinia unor autori, modelul legii partidelor, adoptat în Republica Moldova, chiar dacă, în linii mari, se înscrie în standardele definite de *Comisia de la Veneția* și OSCE, este mai degrabă caracteristic pentru spațiul post-sovietic decât celui european. În primul rând, se atestă o serie de discrepanțe la capitolul finanțarea partidelor, iar în mod particular – finanțarea de la bugetul de stat, pentru care sunt prevăzute restricții excesive privind cheltuielile și raportarea acestora. Totodată, finanțarea de la bugetul de stat are la bază principiul de compensare a cheltuielilor partidelor din campaniile electorale parlamentare și municipale precedente și nu prevede stimulente pentru lărgirea spectrului surselor de finanțare: din cotizații, donații private etc. Acest principiu defectuos asigură finanțarea de la bugetul de stat, timp de cel puțin patru ani, a partidelor ce intră în declin după ultimele alegeri. Un alt aspect important este că legea partidelor nu facilitează câtuși de puțin înregistrarea și activitatea partidelor regionale [20].

În contextul activității partidelor politice din Republica Moldova, apare o altă problemă ce ține de participarea femeilor în formațiunile politice naționale, participare necesară unei bune guvernări și funcționării unei democrații reale și nu de vitrină. Conform studiului de referință prezentat de OSCE, participarea politică a femeilor este în creștere lentă în întreaga regiune OSCE. Reprezentarea femeilor în cadrul parlamentelor naționale din regiunea OSCE constituia 24,8% la nivelul anului 2013 sau aproape unul din patru membri, în creștere de la doar 17% în anul 2000. Persistă însă mari disparități și cu privire la reprezentarea femeilor în rândul diferitelor state afiliate la OSCE, iar totodată prea puține femei ocupă poziții de decizie la toate nivelele funcțiilor politice și publice. Astfel, studiul de referință „Egalitatea sexelor în funcții elective: Plan de acțiune în șase etape", elaborat la comanda *Office for Democratic Institutions and Human Rights* (ODIHR), a constatat că, dacă tendințele actuale privind reprezentarea femeilor se vor menține, paritatea de gen în funcții elective în regiunea OSCE va fi atinsă tocmai în 50 de ani, iar la nivel mondial – abia în 150 de ani, în lipsa instituirii unor intervenții concertate și specifice la nivel de politici [21, p. 12,

26]. În pofida obligațiilor și angajamentelor internaționale, partidele politice naționale se eschivează deseori de la coordonarea eforturilor de promovare a participării politice depline și active a femeilor în regiunea OSCE. Chiar și atunci când numărul membrilor de partid de sex feminin devine egal cu cel al bărbaților, cultura de partid, precum și practicile formale și informale ce reglementează funcționarea partidelor reprezintă potențiale obstacole în calea ascensiunii politice a femeilor în cadrul partidelor și pe arena electorală.

Cât privește Republica Moldova, vom menționa faptul că decidenții politici încearcă, mai mult sau mai puțin reușit, să depună eforturi în promovarea femeilor în sfera politicului, în sprijinirea ascensiuinii lor politice. *Per ansamblu*, portretul sociologic al componenței Parlamentului țării în ultimele două decenii are o particularitate demnă de menționat. Astfel, numărul de femei reprezentate în Parlamentul ales în urma alegerilor parlamentare din 6 martie 2005 a atins cifra de 21 (vizavi de 11 femei deputate în alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie 2001). În Parlamentul de legislatura a X-a, ales la 24 februarie 2019, erau deja 26 de femei deputate, ceea ce înseamnă că ponderea acestora în Parlament era de 25,7% [13, p. 89-90, 139], iar noul Parlament ales la 11 iulie 2021 are tocmai 40 de femei deputate sau 39,6% din numărul total al legislatorilor, ceea ce reprezintă un număr-record de femei deputate în istoria Legislativului țării noastre [22].

În același timp, vom aminti că, în conformitate cu *Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați* (2006), partidele politice sunt obligate să respecte o cotă minimă de reprezentare de 40% pentru ambele sexe în organele de conducere și în listele electorale [23]. Cu toate acestea, aplicarea măsurilor privind egalitatea de gen este încă lentă. Femeile continuă să se confrunte cu discriminare și inegalitate în viața socială, economică și politică, iar reprezentarea lor în politică și la nivel decizional rămâne sub reperele internaționale. Una din modificările introduse în legislația electorală, care au făcut ca alegerile parlamentare din 24 februarie 2019 să se desfășoare în alte condiții decât scrutinul din 30 noiembrie 2014, consta în faptul că listele candidaților pentru alegerile parlamentare au fost întocmite de către partide, respectându-se cota minimă de reprezentare de 40% pentru

ambele sexe. Alegerile din 5 noiembrie 2023 sunt primul scrutin local general din Republica Moldova care se va desfășura cu respectarea cotei de reprezentare. Astfel, la întocmirea listelor electorale pentru funcția de consilier se va ține cont de cota de reprezentare de 40%. Adică, în listele electorale urmează să se regăsească minimum patru femei la fiecare zece locuri [24]. Respectarea cotei de 40% nu înseamnă însă și asigurarea șanselor egale, decât dacă listele sunt întocmite pe principiul succedării candidaților bărbați și femei. Altminteri, semnalează unii analiști politici, are loc eludarea prevederii referitoare la șansele egale, doar nu există niciun impediment pentru ca primele 60% de candidați din listă să fie, de exemplu bărbați, iar restul 40% – femei, sau viceversa [25].

Referindu-ne la prezența unei societăți civile active şi a cetăţenilor exigenţi, ca o altă dimensiune deosebită a raporturilor de guvernare dintre putere şi societate, este important de subliniat că menirea sectorului „trei" al societății (primele două sunt reprezentate de instituțiile fundamentale ale statului și de sectorul de afaceri) constă în conlucrarea (sub formă de parteneriat, conducându-se de anumite principii de cooperare dintre părți: activism civic şi implicare; încredere; parteneriat; responsabilitate, transparenţă şi răspundere; independenţa politică a iniţiativelor civice; dezvoltarea durabilă şi echilibrată; egalitatea de oportunităţi etc.) în vederea identificării de soluții pentru rezolvarea problemelor apărute (propuneri de alternative diferite de cele venite din partea partidelor politice). De asemenea, constă în intervenția sectorului non-profit pe lângă factorii de decizie, pe lângă instituțiile statului de drept pentru a le influența, în sensul apărării drepturilor și intereselor grupurilor de cetățeni pe care îi reprezintă, pentru că „asociația politică (statul – P.V.), după Aristotel, are desigur drept scop virtutea şi fericirea indivizilor, iar nu viața comună" [26, p. 90-91]. În societatea modernă organizațiile societății civile şi organismele statului sunt laturi complementare ale existenței umane. Așa cum relevă cercetătorul C. Marin, atât societatea civilă, cât şi statul, deşi reprezintă în teoriile moderne construcţii sociale autonome, nu există şi nici nu pot exista în izolare, căci relaţionarea lor respectă legităţile „vaselor comunicante" [27, p. 64-65]. Dacă societatea civilă găseşte în stat făuritorul de

legi şi proceduri comportamentale sociale fără de care ea este expusă „riscului" de diluare, statul, la rândul lui, reprezintă, protejează şi promovează aspiraţiile societăţii civile.

Din această perspectivă, în scopul de a reglementa relaţiile sociale legate de realizarea dreptului de asociere al persoanelor, de a stabili principiile de constituire, înregistrare, desfăşurare şi încetare a activităţii asociaţiilor obşteşti, la 17 mai 1996 Parlamentul Republicii Moldova a adoptat *Legea cu privire la asociațiile obștești*, act normativ care a fost modificat de câteva ori. Ulterior, în scopul de a îmbunătăți cadrul legal care ar reglementa activitatea ONG-urilor și ar simplifica procedura de înregistrare a acestora, contribuind la o mai bună asigurarea a libertății de asociere, la 11 iunie 2020 a fost adoptată *Legea cu privire la organizațiile necomerciale*. Este important să menționăm și faptul că art. 5 „Relațiile dintre stat și organizațiile necomeriale" al Legii date stabilește în mod expres mecanismele de cooperare și conlucrare dintre aceste două identități.

Însă debutul propriu-zis al cooperării deschise între autorităţi publice şi societatea civilă a început odată cu lansarea la 29 decembrie 2005 de către Parlamentul Republicii Moldova a *Concepţiei privind cooperarea dintre Parlament şi societatea civilă*, materializată printr-o serie de principii, forme şi modalităţi de cooperare între organul legislativ şi organizaţiile societăţii civile [28], aşa încât, în baza acestei Concepţii, ONG-urile au obţinut posibilitatea de se implica direct în procesul legislativ printr-o serie de modalităţi. Ulterior, în 2019, Legislativul a constituit *Platforma consultativă a reprezentanților societății civile* pe lângă Parlamentul Republicii Moldova [29]. Tocmai în anul 2008 a fost adoptat primul document strategic pentru dezvoltarea societății civile – *Strategia dezvoltării societății civile în anii 2009–2011* (11 decembrie 2008), după care au continuat *Strategia de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012–2015* (28 septembrie 2012), *Strategia de dezvoltare a societății civile pentru anii 2018–2020* (23 martie 2018), precum și *Conceptul Programului de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2024–2027* [30], care confirmă faptul că, la fel ca în anii anteriori, dezvoltarea societăţii civile are o importanţă-cheie pentru dezvoltarea unei societăți democratice și consolidarea bunei guvernări

în baza implicării active a cetățenilor în viața politică și în procesul decizional. Chiar și după instituirea acestor mecanisme de cooperare dintre societatea civilă și diferite autorități ale statului, acestea nu pot atinge rezultatele dorite, cauza principală fiind caracterul consultativ al recomandărilor parvenite din partea secorului neguvernamental, iar drept exemplu poate servi activitatea *Consiliului Național pentru Participare* (CNP) pe lângă Guvernul Republicii Moldova.

În concluzie, raporturile de guvernare dintre stat și societate sunt complexe, pentru că relațiile statului cu cetățenii lui sunt multiple și diverse. Aceștia, în situație de criză profundă și de durată, cer adesea luarea unor masuri drastice de ordin politic, economic și social care să fie inițiate de către guvernanți în folosul publicului. Caracterul multidimensional al guvernării în sistemul de relații „putere–societate" reflectă dezvoltarea dinamică a raporturilor de guvernare dintre subiectul și obiectul puterii, a nevoilor și cerințelor ce vin din partea societății, anumitor grupuri/pături sociale. Tipurile de relații dintre stat și cetățean pot varia de la inutilitate până la complementaritate și reciprocitate, de la participare pasivă în viața politică până la angajare politică a cetățenilor, în caz contrar, lipsa acesteia pune în pericol funcționarea democratică firească a societății. În acest sens, scopul bunei guvernări este de a îmbunătăți abilitățile, capacitatea și eficiența activităților guvernamentale în direcția creșterii economice, stabilității politice și asigurării suportului societății civile, fiind vorba de o guvernare care răspunde necesităților cetățenilor și, totodată, de o societate activă cu cetățeni exigenți. Acest mod de guvernare apropie eforturile puterii, ale autorităților publice de așteptările cetățenilor și condiționează creșterea încrederii lor în elita puterii, dar și sporirea legitimității statului.

BIBLIOGRAFIE

1. Artiomov Ec. Guvernarea totalitară din perspectiva teoriei clasice și a studiilor sociale revizioniste. În: A guverna / a fi guvernat: ipostaze ale raportului dintre stat și cetățean / Coord. R. Ivan, V. Pleșca. București: Pro Universitaria, 2015. 296 p. ISBN 978-606-26-0343-4.
2. Statul, societatea civilă și democrația socială / T. Gombert [et al.]. București: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2015. 164 p. ISBN 978-9975-79-800-6.

3. Thos L. De ce avem nevoie de o bună guvernare? https://lorelaithos.wordpress.com/ 2010/01/13/de-ce-avem-nevoie-de-guvernare/ (accesat: 20.10.2018).
4. Marinică E.C. Promovarea și protejarea drepturilor omului prin mijloace contencioase. București: Editura I.R.D.O., 2011. 184 p. ISBN 978-973-9316-93-4.
5. Varzari P. Raporturile dintre stat și cetățean sau de ce avem nevoie de o bună guvernare. În: Conferința științifică națională cu participare internațională „Știința în nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective" / Ediția a VI-a. Coord. (editor) V. Capcelea. Bălți, 20-21 mai 2022. Bălți: S.n., 2022 (Indigou Color). p. 473-476. ISBN 978-9975-3465-5-9.
6. Ghid practic privind accesarea informației de interes public. https://watch.cpr.md/wp-content/uploads/2018/10/CPR-Moldova_Ghid_practic_transparenta.pdf (accesat: 15.02.2022).
7. Ghid practic pentru acces la informațiile de interes public. https://www.lhr.md/wp-content/uploads/2020/02/GHID_PRACTIC_acces_informatii.pdf (accesat: 15.01.2022).
8. Sartori G. Concept misformation in comparative politics. https://www.sagepub.com/ sites/default/files/upm-binaries/24809_Ch_02.pdf (accesat: 01.06.2023).
9. Hague R, Harrop M. Guvernământ și politici comparate / Ed-a a 8-a. Cluj-Napoca: CA Publishing, 2014. 453 p. ISBN: 978-606-8330-15-0.
10. Dalton R.J., Shin D.Ch. Citizens, Democracy, and Markets. https://sites.socsci.uci.edu/~rdalton/archive/Dalton-Shin.06.PDF (accesat: 01.06.2023).
11. Participare și angajare politică. În: Dicționar al veiții politice și sociale / Sub direcția lui D. Chagnollaud. Bucureşti: Editura ALL Educational, 1999, p. 101-105. ISBN 973-9431-36-4.
12. Vicepremierul Oleg Serebrian, despre protestele din Chișinău: Apare fenomenul protestatarilor mercenari. https://realitatea.md/video-vicepremierul-oleg-serebrian-despre-protestele-din-chisinau-apare-fenomenul-protestatarilor-mercenari/ (accesat: 14.03.2023).
13. Varzari P. Istoria politică a Republicii Moldova (*Note de curs*). Chișinău: Pontos, 2019 (Tipogr. „Europress"). 201 p. ISBN 978-9975-72-343-5.
14. Fisichella D. Ştiinţa politică. Probleme, concepţie, teorii. Iași: Editura Polirom, 2007. 407 p. ISBN 978-973-46-0107-3.
15. Comunicatul Comisiei pentru Etică și Disciplină / Uniunea Avocaților din Republica Moldova. http://uam.md/index.php?pag=news&id=875&rid=2569&l=ro (accesat: 19.01.2022).

16. Cooperarea dinttre ONG-uri şi partidele politice / Asociația pentru Democrație Participativă „ADEPT”. http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20020708/ (accesat: 08.07.2002).
17. Guidelines on Political Party Regulation / Publisher: Organization for Security and Co-operation in Europe. https://www.osce.org/odihr/77812 (accesat: 19.05.2011).
18. Lege nr. 294 din 21-12-2007 privind partidele politice. https://www.legis.md/cautare/ getResults?doc_id=115920&lang=ro (accesat: 06.06.2023).
19. Lista partidelor politice din Republica Moldova. https://www.asp.gov.md/ro/informatii-utile/lista-partidelor-politice-din-republica-moldova (accesat: 06.06.2023).
20. Partide politice din Republica Moldova. https://alegeri.md/w/Partide_politice_din_Republica _Moldova (accesat: 07.06.2023).
21. Manual pentru promovarea participării femeilor în activitatea partidelor politice / Oficiul OSCE pentru Instituții Democratice şi Drepturile Omului (ODIHR). Varşovia: OSCE/ODIHR, 2014. 91 p. ISBN 978-92-9234-888-5.
22. În noul legislativ au acces 40 de femei deputate. Este un număr record în istoria Parlamentului Republicii Moldova. https://newsmaker.md/ro/in-noul-legislativ-au-acces-40-de-femei-deputate-este-un-numar-record-in-istoria-parlamentului-republicii-moldova/ (accesat: 27.07.2021).
23. Lege nr. 5 din 09-02-2006 cu privire la asigurarea egalităţii de şanse între femei şi bărbaţi. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107179&lang=ro (accesat: 13.02.2022).
24. Liliana Palihovici: La alegerile locale generale, pentru prima dată, va fi aplicată cota de gen. https://www.ipn.md/ro/liliana-palihovici-la-alegerile-locale-generale-pentru-prima-data-7965_ 1098452.html (accesat: 26.07.2023).
25. Diferențe esențiale dintre alegerile parlamentare 2019 şi 2014. http://alegeri.md/w/Diferente_ esentiale_dintre_alegerile_parlamentare_2019_si_2014 (accesat: 15.03.2019).
26. Aristotel. Politica. Oradea: Imprimeria de Vest R.A., 1996. 286 p. ISBN 973-9241-03-4.
27. Marin C. Societatea civilă: între mit politic şi pledoarie socială. Chişinău: Editura Epigraf, 2002. 182 p. ISBN 9975-903-42-8.
28. Hotărâre nr. 373 din 29.12.2005 pentru aprobarea Concepției privind cooperarea dintre Parlament şi societatea civilă. http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang =1&id=314906 (accesat: 21.02.2022).

29. Parlamentul a instituit un nou mecanism de consultare cu societatea civilă, care va sprijini activitatea legislativului. https://www.moldpres.md/news/2019/12/10/19010061 (accesat: 10.12.2019).
30. Conceptul Programului de dezvoltare a societății civile pentru anii 2024-2027, analizat în cadrul unei ședințe desfășurate la Guvern. https://cancelaria.gov.md/ro/content/conceptul-programului-de-dezvoltare-societatii-civile-pentru-anii-2024-2027-analizat- (accesat: 11.05.2023).

MEASURES TO REDUCE THE NEGATIVE EFFECTS INDUCED BY INCREASE IN GAS PRICES IN THE EUROPEAN UNION

MĂSURI DE REDUCERE A EFECTELOR NEGATIVE INDUSE DE CREȘTEREA PREȚURILOR LA GAZE ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

CZU: 338.246.027:338.5:622.691(4-672UE)

BULEARCĂ Marius, ***Center of Industry and Services Economics, National Institute for Economic Research «Costin C. Kiritescu» of the Romanian Academy, Bucharest, Romania***
e-mail: mariusbulearca@yahoo.com
ORCID 0009-0003-1925-6575

Summary

Exposing the EU to volatile energy market prices is perceived as the highest risk for the future before the transition to renewable energy brings the desired market stability. Until then, governments must produce viable alternatives, like lowering tax rates and surcharges on energy bills, which sometimes may account for half of the final price. Other alternatives may comprise social schemes to secure not-protected households and small companies, to diminish energy poverty, and to hinder the population from being disconnected from the electricity supply. Governments can also offer direct cash injections, as France has done, to provide urgent support to families striving to pay their bills. But this tool may rapidly exceed the allocated amounts as prices keep increasing, as expected. In this sense, the article presents a set of measures adopted both at the EU level and by some member states to reduce dependence on natural gas imports from Russia and to lower gas (and electricity) bills. Finally, the article extensively examines the measures to reduce the negative effects induced by the increase in gas prices in Romania. The further implementation of this strategy must allow Romania to use its high potential, compared to other European countries, to become energy independent.

Keywords: *natural gas, European Union, energy prices, compensations, correction mechanisms*

Rezumat

Expunerea UE la prețurile volatile pe piața energetică, amplificată de conflictul dintre Rusia și Ucraina, este gata să rămână un risc în următorii ani înainte ca tranziția către energia regenerabilă să aducă stabilitatea anticipată pe piață. Până atunci, guvernele vor trebui să vină cu soluții intermediare, cum ar fi scăderea ratelor de impozitare și a taxelor suplimentare aplicate facturilor la energie, care în unele țări pot reprezenta jumătate din prețul final. Alte măsuri pot include programe sociale pentru a proteja gospodăriile vulnerabile și întreprinderile mici, pentru a atenua sărăcia energetică și pentru a împiedica situația în care multor familii să le fie întreruptă alimentarea cu energie electrică. Guvernele pot oferi, de asemenea, injecții financiare directe în numerar, precum a procedat Franța, pentru a oferi un ajutor imediat celor care se luptă să plătească facturile. Numai că un astfel de instrument ar putea depăși rapid bugetul dacă prețurile vor continua să crească, așa cum se preconizează că se va întâmpla. În acest sens, în articol este prezentat un set de măsuri adoptate atât la nivelul UE, cât și al unor state membre de reducere a dependenței de importuri de gaze naturale din Rusia și de scădere a facturilor la gaze (și electricitate). În final, articolul examinează pe larg măsurile de reducere a efectelor negative induse de creșterea prețurilor la gaze în România. Implementarea ulterioară a acestei strategiei trebuie să permită României să își folosească potențialul ridicat, comparativ cu alte țări europene, astfel încât să devină independentă din punct de vedere energetic.

Cuvinte cheie: *gaz natural, Uniunea Europeană, prețurile energiei, compensații, mecanisme de corectare*

The unprovoked and unjustified war Russia started in Ukraine and the never before seen decline of Russian gas supplied to the European Union's Member States menaced the security of supply all over the EU. Also, Russia's weaponization of gas supplies and maneuvering of markets by deliberate interruptions of gas supplies has brought a huge increase in energy prices in the EU.

The change in supply routes that overloaded the European gas infrastructure, the need to find alternative sources of gas supply, as well as the existence of pricing systems that are not in line with supply shocks led to price volatility and their increase. Thus, increased gas prices put

the EU economy at risk due to high and sustained inflation because of higher electricity prices, weakening consumer purchasing power, as well as increasing production costs, especially in energy-intensive industries, and significantly threatening supply security.

Hence, taking into account the condition induced by the electricity and gas price rise worldwide, and the impact caused, it is necessary to institute temporary measures thereby electricity and gas prices end-users had to pay do not worsen the level of energy poverty. For these reasons, the article presents a set of measures adopted both at the EU level and by some member states to reduce dependence on natural gas imports from Russia and to lower gas (and electricity) bills. Finally, the measures to reduce the negative effects induced by the increase in electricity and natural gas prices in Romania are extensively examined.

1. Europeans' commitment to stop being vulnerable. Solutions

Exposing the EU to volatile energy market prices is perceived as the highest risk for the future before the transition to renewable energy brings the desired market stability. Until then, governments must produce viable alternatives, like lowering tax rates and surcharges on energy bills, which sometimes may account for half of the final price [Hood, 2022].

Other alternatives may comprise social schemes to secure not-protected households and small companies, to diminish energy poverty, and to hinder the population from being disconnected from the electricity supply.

Governments can also offer direct cash injections, as France has done, to provide urgent support to families striving to pay their bills. But this tool may rapidly exceed the allocated amounts as prices keep increasing, as expected.

For these reasons, we present below a set of measures adopted both at the EU level and by some member states to reduce dependence on imports and lower gas (and electricity) bills [Sgaravatti *et al.*, 2022].

1.1. Measures at the EU level

Starting with the 2nd semester of 2021, there was an abrupt jump in energy prices in the EU and around the world. Although to some extent this was expected given the post-COVID-19 recovery of econo-

mies worldwide and the easing of travel restrictions, energy prices rose beyond anticipation.

The price increase that had begun in 2021, and had been ongoing in 2022, has got worsened by ***the war Russia started in Ukraine***.

Several factors have concurred to increased prices since 2021, namely:

- the unusual rise in natural gas prices on world markets (an increase of over 170% in the whole year 2021) and in the EU (an increase of over 150% between July 2021 and July 2022) [ICE, 2022];
- the extreme weather conditions, including summer heatwaves across Europe, which boost demand for cooling energy and increase pressure on electricity generation;
- the increase in demand for liquefied natural gas (LNG) and, consequently, the increase in its price;
- the increase in natural gas consumption in Asia as a result of the economic recovery;
- the shortage of nuclear and hydroelectric power, partly related to climate conditions.

Hence, EU officials were forced to take immediate measures to cope with all these issues. In the following paragraphs, some of them will be thoroughly examined.

1.1.1. The EU wants to force member states to fill up their gas storage before winter

The European Commission wants to impose on EU member states the obligation to fill their gas storages before the arrival of each winter [Riekeles & Lausberg, 2022], with the idea of increasing stocks and coping with supply disruptions.

The European Commission proposed, on March 2, 2022, a set of measures to make the European energy system more resilient in the context of supply shocks or explosive price increases. Thus, the European Commission should impose on member states a mandatory demand for the achievement of a minimum storage level on September 30.

According to the Community Executive, it is unlikely that companies will store sufficient quantities of gas, based only on the incentives

offered by the free market, because the price of gas was expected to remain at a high level, at least until the end of 2022 [Sánchez Nicolás, 2022].

The Commission's proposal also urges member states to set a minimum level for companies holding storage facilities on their territory and states that governments can provide financial incentives to achieve this goal.

Companies that own gas storage facilities tend to fill them at a different time than the winter heating season, given that both wholesale gas prices and demand usually decrease in the summer season. But this did not happen in 2021 either, so in the summer of 2022, the degree of filling of gas storage facilities in Europe was at 32%, compared to approximately 40% a year ago.

In the fall of 2022, however, as a result of the recommendations of the European Commission, the situation has visibly improved. Thus, on October 26, according to the Association of EU storage operators, Gas Infrastructure Europe, Romania had stored 31.18 TWh, representing 95.09% of the total capacity of 32.7 TWh available (table 1). Anyway, the degree of filling of storage facilities in Romania is higher than the European average, which is 93.93 %.

Table 1. The degree of filling of gas storage facilities in Europe, in October 2022

No.	Country	Amount of gas stored (TWh)	Percentage of total capacity (%)
1	Belgium	8.79	100
2	Portugal	3.90	100
3	UK	10.51	100
4	France	132.19	99.69
5	Denmark	9.19	99.62
6	Poland	35.65	97.91
7	Germany	239.9	97.82
8	Croatia	4.62	96.87
9	***Romania***	***31.18***	***95.09***

10	Italy	183.87	95.09
11	Spain	33.11	93.44
12	**Total EU**	**1,047.20**	**93.93**
13	Sweden	0.09	92.94
14	Czech Republic	40,51	92.55
15	Slovakia	34.83	92.04
16	Netherlands	127.47	91.71
17	Austria	86.70	90.75
18	Bulgaria	5.11	88.22
19	Hungary	56,48	83.42
20	Latvia	13.61	56.55
21	Ukraine	103.43	31.81

Source: Rusu, 2022.

Thus, at the end of October 2022, only 7 EU states had fuller deposits than Romania: Belgium, Portugal, France, Denmark, Poland, Germany, and Croatia. Of these, Belgium, Portugal, Denmark, and Croatia have low storage capacity. More worrying is the fact that the last places were countries from the region, Austria, Bulgaria, Hungary, and even Ukraine. And this even though, according to the publication ICIS [2022], some EU companies have resumed gas injections into Ukrainian storage facilities, following the drop in spot prices, the high degree of storage in the EU, and the gas surplus from the European market, a result of the voluntary reduction in consumption and the warmer weather.

That is why, in the European Commission document, it is stated that the long-term solution, which would limit the exposure of countries to the costs of fossil fuel imports, would be investments in renewable energy and the reduction of energy consumption, by renovating buildings and using more efficient industrial processes from an energy point of view, as, moreover, the climate objectives of the EU provide.

1.1.2. EU allows the reopening of coal mines to lessen the dependency on gas supplied by Russia

The EU is adapting to the energy crisis exacerbated by Russia's invasion of Ukraine and *allowing a return to coal-fired electricity gen-*

eration [Mathiesen *et al.*, 2022]. Therefore, European officials advised those member states intending to use coal instead of Russian gas could do so according to the EU's climate change and decarbonization targets.

The European Union and most of the member countries have repeatedly argued that natural gas is a cornerstone of the continent's drive to decarbonize, in a bid to reduce the use of coal and shift towards renewable energy sources.

In February 2022, to the chagrin of climate activists, the European Commission approved the inclusion of natural gas and nuclear energy on the list of investments in the transition to decarbonization [Szymczak, 2022].

However, Poland and other countries intended to phase out coal, then use natural gas temporarily, and in the end switch to renewables. If these countries exploit coal reserves for longer, but then immediately move to renewable sources, they could still be within the parameters set at the EU level for community climate policy.

Since more than a third of European gas comes from Russia, European officials believe that the EU must try to wean itself off dependence on Russian gas much faster than anticipated [IEA, 2022a]. To this end, at the beginning of March 2022, the EU launched an aid pack aiming to alleviate the short-term impact of the interruption of gas supplied from Russia and accelerate the phasing out of fossil fuels.

On March 3, 2022, the International Energy Agency – IEA [IEA, 2022b] published a survey showing that Europe could cut gas supplied from Russia by over 30% in one year. A *"short-term solution"* may be switching from gas-based power stations to coal-based or oil-based power stations. But IEA may not advise upon this solution because this would come with *"significant trade-offs"*.

Meanwhile, several member states, including Italy and Poland, have already announced the possible reopening of coal-fired power plants to fill possible short-term shortfalls as a result of the war in Ukraine.

European officials argue that because certain countries may try to use coal now, this should not slow Europe's transition to renewable energy sources in avoiding another "deadly danger", namely the climate

crisis. In this respect, Germany is an example as is developing plans to suddenly increase its renewable energy targets.

European analysts already mentioned note that the approach of the European Commission represents a historic change for the EU, given that Brussels and the member states have moved in recent years to an aggressive policy of de-carbonization of the energy system. Abandoning highly polluting coal has driven up energy prices. Now, however, as Russia uses natural gas as a political weapon, given that it is responsible for a third of the gas used in Europe, the EU is allowing a return to coal.

1.1.3. The EU member states have reached an agreement on overtaxing energy companies. The negotiations on gas price cap have ended

The EU member states agreed on 30 September 2022 to set taxes on windfall profits of energy companies and initiated discussions on the following steps needed to ease Europe's energy crisis, including capping gas prices [CEU, 2022]. Thus, the measures proposed at the beginning of September to limit the rise in energy prices, which are fueling record inflation and threatening the economic prospects of the community block, were approved.

This package comprises a tax on fossil fuel companies' windfall profits made in 2022 or 2023, another tax on excess revenue for power-producing companies with low production costs generated from rising electricity costs, and the obligation to reduce electricity consumption by 5% on peak periods.

Once these aspects were agreed upon, European officials also began negotiations on a potential gas price ceiling, a ceiling with which certain states, including Germany, do not agree. Thus, 15 countries, including France, Italy, Poland, and Romania, have called on Brussels officials to set a price cap for all gas purchases to limit inflation, which ought to be sufficiently high and flexible level to enable Europe to supply the necessary energy sources.

Some EU member states contested the Commission's estimates that an extended capping of gas prices may call for important financial resources to support buying gas at once in the case that market prices exceed this target. In this regard, it has been estimated that €2 billion

will be needed since most European gas imports are based on long-term contracts or come through pipelines for which other buyers are not easily found. The amount might be just a part of the €140 billion the EU expects to collect from windfall taxes on energy companies' profits.

But Germany, Austria, the Netherlands, and others have warned that capping gas prices may let countries now striving to purchase gas at a time when no competition with buyers on price-competitive global markets, which could present *"risks to the security of supply"* as Europe comes into an uncertain cold season from this point of view.

For this reason, the European Commission has encouraged the EU to continue with tighter price caps, aiming only at gas supplied from Russia or gas burned in power plants. By introducing measures at the EU level, officials in Brussels hope to standardize national governments' approaches to the energy crisis, as richer countries have been able to afford significantly higher compensation for companies and consumers affected by the energy crisis.

As such, according to an EU Regulation, adopted at the end of December 2022 [CEU, 2022], the European Commission must introduce ***a gas market correction mechanism***, which will act as an efficient tool to combat such events of unusual sky-scraping gas prices and which will be on work when prices top high levels compared to global markets, to bypass considerable market disturbances as well as supply contract disruptions that could lead to serious risks to the security of supply.

The establishment of this market alteration tool has to ring the bell to the market that the EU does not agree to unreasonably raised gas prices resulting from faulty price mechanisms. This may bring, as well, reliability to market players regarding confident gas marketing capping and could generate significant savings for both businesses and households, to no longer be exposed to high energy prices. The dynamic safety cap may be activated if the price increase does not correspond to a similar increase at the regional or global level, and this recommended price has to take into consideration the LNG price estimation characteristics for Europe's market status.

As a result, the Ministers of Energy from all over the European Union have established a ceiling for wholesale transactions, so that the

records of 2022 will no longer be reached. ***According to this agreement, the Romanians, but also the other Europeans, would be protected from the very high increases in natural gas prices.***

The mechanism will enter into force from mid-February 2023 (currently, in Romania, the price of gas for consumers is capped until April 2025). Thus, after weeks of debate, the Ministers of Energy of the European Union agreed on a ceiling of €180 per MWh, for natural gas on the reference market, from Amsterdam.

In particular, this cap should act as a brake when there are very large price increases for wholesale gas transactions. For example, it was in August 2022, when gas reached almost €350 per MWh. Now the price is below the ceiling. For Romania, this limit of €180, for wholesale transactions, would only apply to imports as for gas produced in the country there is already a ceiling. National producers can sell to suppliers for a maximum of 150 lei per MWh, i.e. €30, so much less than the European ceiling.

In other words, the mechanism will be activated if two conditions are met. First, the TTF (Title Transfer Facility - that is the title transfer mechanism) gas price exceeds €180 per MWh for three consecutive days. Second, the difference between TTF gas and LNG from other global markets is more than €35 for the same period. Once the mechanism is activated, it will remain so for at least 20 working days.

This cap should also have a positive effect on the price of electricity, given that the high price of gas has also put pressure on electricity in 2022. European leaders have established many mechanisms by which the cap can be suspended, in order gas supply not to be affected.

On the other hand, however, if it is found that there are not enough interested sellers or that LNG transactions fall below optimal levels to fill the storage facilities in the winter of 2023-2024, with the existence of this cap, which has so many exceptions and mechanisms applied to it, it is not clear at the moment whether it will apply, for how long this will happen, and how credible it is to calm the price crisis.

1.2. Measures at the level of some EU member states

High demand for natural gas and rising prices for tradable emissions certificates have led to price increases in many European coun-

tries. Under these conditions, each state adopted its own set of measures to mitigate these shocks [RCT, 2022], which will be presented in the following paragraphs.

Austria. On January 28, 2022, the government announced a €1.7 billion aid package for almost all households. As such, households will receive compensation of €150 for energy costs, a compensation that may be twice bigger for households in financial trouble. In addition, the compulsory tax on green electricity (a tax favoring the support of RES) has been suspended for 2022.

Another measure includes a 90% reduction in natural gas and electricity tariffs in the 1st semester of 2023, amounting €900 million, and subsidies for employee commuting, totaling €400 million.

The government will provide, as well, assistance to businesses by deferring certain tax payments and providing €250 million worth of investment help aiming to reduce energy dependency on gas supplied from Russia.

Bulgaria. On October 22, 2021, the government launched a tool to offset businesses by €55 per MWh for two months, thus resulting in a total of €225 million accrued by taxing on the windfall profit of the Kozlodui nuclear power plant. Later, on 16 December 2021, has been agreed on electricity and heating price freezing for households until the end of March 2022.

On 10 February 2022, the new budget was adopted including some measures to reduce the economic effect of increased electricity and gas prices, for which the Bulgarian state was to spend €476 million to help companies.

On May 16, 2022, the government adopted some measures worth €1.1 billion, targeting gasoline prices and increasing end-users energy prices. They are meant to completely offset companies for the 14% rise in gas prices and eliminated excise duties on natural gas, electricity, and methane.

Czech Republic. In November and December 2021, electricity and gas have been given exemption from VAT payment. The government has requested, as well, that households (and other consumers, like cottages) were to be exempt from energy taxes if electricity is supplied from renewable sources.

On September 27, 2022, through the newly adopted budget, 100 billion Czech crowns (that is €4 billion) were allocated for electricity and natural gas price caps. For households, prices are limited at 6 kroner (that is €0.24) per kWh of electricity (that is 200 kroner per MWh) and 3 kroner (that is €0.12) per cubic meter for gas, and these measures were to be in force starting with November payments.

On October 6, 2022, the government suggested a 60% tax on the windfall income of energy companies and major banks from the production, distribution, and trading of electricity and natural gas, as well as from fossil fuel extraction, oil processing, and fuels wholesaling starting from 2023 to 2025.

France. On 15 September 2021, the government launched a plan for a single payment of €100 for the 5.8 million households that were previously provided with energy coupons and a gas price cap till April 2022. These two measures were afterward reinforced on 21 October 2022, by increasing the number of coupon recipients (for all those earning under €2,000 net per month which is approximately 38 million individuals), and by widening the price cap until the end of 2022. Under these conditions, payments to those over 38 million people cost €3.8 billion, mostly paid in 2022.

On 23 June 2022, the government extended until the end of 2022 the cap a 4% increase in the regulated electricity tariff. This measure, together with the freezing of gas tariffs, has cost €38 billion so far.

On August 4, 2022, the Parliament adopted other support measures, amounting to €20 billion that provide an overall number of grants replacing aimed assistance. These grants set a new 4% limit to electricity price rise and maintain the same gas prices till the end of 2022.

On 14 September 2022, the government notified the population that the tax protection, previously prolonged till December 2022 for gas and till February 2023 for electricity, would be resumed in 2023. These measures comprise: limiting gas and electricity price rise to 15%; a medium invoice rise cap to roughly €25 per month for household gas based-heaters and approximately €20 per month for electricity based-heater, and others. Based on governmental predictions, this package may amount to €17.8 billion net (out of which €1.8 billion for energy

invoice assistance, €11 billion for gas price limiting, and another €5 billion for electricity price limiting), while by its application about 12 million households will benefit.

Germany. On June 19, 2022, the government launched a program to support the population, and some of the measures contained in this package aimed at: greater confidence in coal-fired power plants instead of gas-fired ones; a new gas auction model, which should stimulate gas-based industry consumers to economize gas; credit lines for gas storage companies and renewed support for utility companies and businesses under the impact of natural gas and electricity price increases.

On September 29, 2022, Germany announced its biggest package of measures yet, aimed at increasing gas prices. This represents an *"economic defense shield"* worth €200 billion. There are three main novelties in this regard. First, these measures involve a more substantial financial engagement than before (i.e., those measures already notified on September 7, 2022, totaling €65 billion, mainly paid by taxes, not from new loans).

Secondly, another assistance measure called *"the gas price brake"* is designed to decrease average gas prices. The measure was already part of the former aid pack, while the details were presented quickly, until the end of October 2022; based on previous predicts, this might be worth from €15 and €24 billion if meant for households only.

Thirdly, a support tax on all gas consumption worth €0.027 per kWh from 1st October was removed as it was deemed no longer necessary. A financial help for those importers who have lost contracts with Gazprom will be in turn financed from this fund.

On 10 October 2022, governmental experts searching for means to decrease gas prices came up with a short-term plan, in which the main objective was to avoid gas shortages while at the same time decreasing the adverse effects of gas prices increasing. For end-users, such an option was meant to support the December 2022 gas bills, and afterward, subsidize 80% of regular consumption from September 2022 with €0.12 per kWh beginning in the next spring. Moreover, this scheme provided that, beginning from January 2023, industrial enterprises may be given back 70% of the year 2021 gas consumption, at €0.07 per kWh.

This measure may cost around €91 billion of the €200 billion saved by the German government in September 2022, out of which €66 billion go helping end-users and SME companies, and €25 billion go helping industrial companies.

Italy. On 18 December 2021, the government notified the population of the way the 2022 funds were meant to be directed: €1.8 billion to expel taxes for electricity end users (households and micro-enterprises with an energy requirement of up to 16.5 KW); €480 million to expel taxes out of gas bills for all end-users; VAT decrease by 5% for civil and industrial uses, beginning in September 2022, with a predicted revenue deprivation of €608 million; €912 million to enhance social coupons (invoice reduction for families in financial troubles or those with vital health issues) to offset the new rises. The government has initiated, as well, the alternative that all end users may pay the energy bills in several installments during 2022.

On 12 January 2022, the Italian Minister of Industry notified about the future rise in corporate taxes for energy businesses benefiting from rising energy prices.

Late in July 2022, the government drafted the law project called *„Aiuti bis"* worth €13 billion, with an additional €2 billion for supplementary measures. Over €6 billion were meant to offset the prolongation of the already agreed measures: €1.05 billion for extending the reduction of VAT on gas (from 22% to 5%) and fuel taxes (by 30 cents per liter), and €5 billion for cancellation of taxes on energy bills. In addition, till October 31, 2022, the application of any price-related contractual provision enabling electricity and gas supplier companies to one-sidedly alter them has been suspended.

United Kingdom. To ensure the proper function of the *„provider of last resort"* system, through which the UK's the energy regulatory authority re-orientates bankrupt firms' end-users toward other suppliers, the government is taking into consideration the possibility of giving loans granted by the state to energy businesses accepting end-users from companies that went bankrupt due to rising wholesale natural gas prices.

On 26 May 2022, the UK government announced a £15 billion emergency package to ease households on the cost of living. The aid

pack introduced a general support rise to £400 (for all households), while the October 2021 abatement on energy bills was twice bigger, while the demand to pay it back in the next five years is removed. Moreover, 8 million income-based benefit households get an extra £650, with larger payments for pensioners and disabled persons.

The aid pack is funded by 30% of the tax on the windfall profits of oil and gas firms, which is expected to rise to £5 billion in 2023 to support households with their life cost. This windfall tax is going to be followed by a new investment allocation to stimulate businesses investing in oil and gas extraction in the UK.

The government has also drawn up a scheme to preserve yearly household spending on electricity and gas at £2,500 (that is over €2,700). The losses this law induces to energy companies will be reimbursed by the government and are expected to amount about €150 billion by the end of 2023.

The Netherlands. The government has decreased households' and companies' energy tax for 2022, out of which €2.7 billion was meant to compensate households and another €0.5 billion to compensate businesses. The government makes available, as well, €150 million to help households in need against increased energy bills and/or defectively insulated houses to support ameliorating their insulation.

On 4 October 2022, the government reached at last an agreement on price limiting that was notified in September 2022. Trying to protect end-users from increasing energy prices, the government secured the price of electricity at €0.40 per kWh and maintained the gas price at €1.45 per cubic meter of gas. These price limits are in force solely for the consumption of 2,900 kWh of electricity and 1,200 cubic meters of gas and are valued at approximately €23.5 billion. Under this agreement, households were meant to receive, as well, compensation of €190 for the remaining months of 2022.

Spain. On September 14, 2021, the first measures to support the population were adopted. Thus, Spain began by capping natural gas prices [AP, 2022], reducing taxes and redirecting energy company profits, so that the special tax on electricity fell from 5.1% to 0.5%, as part of a package of measures designed to reduce rising utility prices. The

redirection of profits from utility companies has been used to cap natural gas prices and reduce energy costs for consumers.

On October 26, 2021, a new Royal Decree-Law no. 23/2021 increased the social coupon for vulnerable consumers from 25% to 60%, and for the very vulnerable ones from 40% to 70%, both until March 31, 2022. In addition, the amount for social coupons for heating was twice greater as in 2021, reaching €202.5 million. The government has notified about a rise of the social coupons for heating, up to €90 on average (€35 in the hottest areas and €124 in the coldest areas) to support households in need to cope with escalating electricity and gas prices. This law introduced, as well, a few exemptions from applying the provisional decrease in market revenues for energy facilities that do not emit CO_2.

On March 25, 2022, Spain obtained EU permission to implement special measures to reduce electricity prices, together with Portugal, in accordance with their status as an *"energy island"* (Spain's electrical interconnection with northern Europe is only 2,8%), meaning price limitations to minimize the role of gas as a stability factor in the electricity market. As a result, on 26 April 2022, the European Commission accepted gas price capping for these two Iberian countries at €50 per MWh – meaning the de facto decoupling of electricity price from gas price – for the following 12 months, which should have halved electricity bills for around 40% Spanish and Portuguese rate-regulated end-users.

Later, on 8 June 2022, the European Commission endorsed subsidies worth €6.3 billion for Spain to reduce wholesale electricity prices till the end of May 2023. In the first six months after the measures have been applied, it was also set a gas price cap at €40 per MWh. Beginning with the seventh month, this price limit is supposed to rise by €5 per month, leading to a gas price limit of €70/MWh in the twelfth month.

2. Measures to reduce the negative effects induced by the increase in gas prices in Romania

Analysts believe that the new capping of energy prices brings temporary benefits for consumers, but also additional uncertainties for the market [Bădin, 2022]. The pressures on the energy market in 2021, which generated the accelerated increase in prices, led to the implementation of specific measures in most European countries, mainly for consumer protection. Romania also adopted such measures last fall, such as the capping of energy prices, the partial compensation by the state of electricity, and natural gas bills, but these were thought of as temporary solutions, to overcome the winter, applicable until the end of March 2022.

Specifically, the Romanian Government has taken a series of measures to protect households and companies in the context of significant increases in energy prices. In October 2021, the Government of Romania approved Government's Emergency Ordinance (GEO) no. 118/2021 for setting a scheme to compensate for electricity and gas consumption for the 2021-2022 winter. Thus, the ordinance provided for the granting of monthly compensation for bills payment related to electricity and natural gas consumption for the period November 2021 - March 2022. The support schemes are applied to household customers, SMEs, public and private hospitals, academic institutions and kindergartens, NGOs, and religious institutions, and social services' public and private providers.

But the conflict that broke out at the end of February 2022 in Ukraine brought new challenges and prolonged tensions in the energy market. Based on these developments, superimposed with already existing inflationary pressures and with the warnings of economists regarding the worsening of the situation starting from April 2022, immediately after the expiry of the measures regarding the capping of energy prices applicable in the cold season, the Romanian authorities decided to adopt additional measures to limit the impact of electricity and natural gas bills on the population and companies. Thus, the government issued a new GEO for the capping of tariffs for end consumers, which, however, also contains an extension of charging for electricity producers, both in time and as an area of application.

Consumer protection measures were extended by GEO no. 27/2022 for the period April 2022 - March 2023, subsequently modified by GEO no. 119 of September 1st, 2022 for the period April 1st, 2022 - March 31st, 2023. The measures were also extended to protect all economic agents in Romania. To support budget revenues, a surcharge was introduced by Law 259/2021 regarding price capping and invoice compensation.

The law also provides that the supplementary income made by electricity producers occurring from the difference between the average monthly selling price of electricity and the price of 450 lei/MWh be taxed at 80%, except for electricity producers based on fossil fuels, including cogeneration. The provision was taken over in the new GEO and was extended both as a period, by one year, and as an area of applicability, for all electricity producers, regardless of source. At the same time, the calculation methodology for this tax (applicable to revenues obtained from quantities sold at prices higher than the regulated ceilings) was detailed. Instead, the new normative act provides for the exemption of new production capacities, put into operation after March 22nd, 2022, from the additional tax, a measure that could partially compensate for the lack of predictability and would stimulate much-needed investments in the field.

This new regulation (GEO 27/2022) was issued just a few days before the expiration of similar measures adopted in the fall of 2021, amid fears about the explosion of all prices in the economy in the event of a return to market rates for energy and natural gas. In fact, from this perspective, the National Bank of Romania also warned, in its most recent communications, that it expected an acceleration of inflation starting in April 2022. This phenomenon was also registered before this announcement. For example, in the context of the suboptimal functioning of global value chains and increased volatility of domestic and external demand, energy prices rose significantly in the second part of 2021. The outbreak of war in Ukraine in February 2022 increased the pressures on energy prices, especially natural gas.

Specifically, the latest GEO imposes new price ceilings for consumers (table 2).

Table 2. New regulated consumption price caps for electricity and gas in Romania, according to GEO 27/2022

Domain	Maximum price	Compensated consumption quota	The beneficiary of the compensation
Electricity	0.68 lei/kWh	0 - 100 kWh	Household customers
	0.80 lei/kWh	100.01 – 300 kWh , for a maximum monthly consumption of 255 kWh	Household customers
	1.00 lei/kWh	for 85% of the average monthly consumption at the place of consumption in 2021	Small and medium enterprises
Natural gases	0.31 lei/kWh	Regardless of consumption	Household customers
	0.37 lei/kWh	For annual consumption in 2021 of no more than 50,000 MWh	Non-household customers

Source: GEO 27/2022.

Subsequently, the Parliament of Romania adopted the Law no. 357 [PR, 2022] of December 13, 2022, regarding the approval of GEO no. 119/2022 for the amendment and completion of GEO no. 27/2022.

2.1. Impact on market players

Tariff capping will undoubtedly have a positive impact on consumers during the implementation period. At the same time, the measure, which is intended to be provisional, could have long-term effects on the companies in the field, depending on their ability to manage the measures imposed by the authorities.

For the companies involved, especially distribution companies, the impact depends on how and when the compensation measures from the

state will be applied (for the difference between the purchase price, at the market level, and the sale price, capped) provided for in the Ordinance. According to the regulation, for domestic customers, compensation is granted from the budget of the Ministry of Labor and Social Solidarity, and for non-domestic customers, from the budget of the Ministry of Energy, but it also depends on how well this compensation mechanism will work. Delays in the disbursement of the respective amounts will put high pressure on the financial availability of the distribution companies, with an impact on their solvency.

At the same time, the additional tax imposed on electricity producers will affect their profitability and the ability to invest, at a time when energy independence, impossible to obtain without additional investments, is increasingly invoked at the European and local levels.

From the perspective of the state budget, it is affected in both directions: costs of supporting the distribution companies, respectively the compensations that the state will have to grant on account of the price cap, but also revenues from the additional tax of 80%. Moreover, it remains to be seen how these measures will influence energy consumption, the economy as a whole, and, consequently, the related budget revenues from related taxes (VAT, excise, corporate tax, etc.).

2.2. Long-term perspectives in the context of the Ukraine conflict

If last autumn, the long-term plans of the EU and Romania were built around the European Green Deal, the nowadays situation postpones, for now, the envisaged measures. Hence, the EU and member states are seeking alternatives to limit their energy dependence on Russia, a challenge that overlaps with the one involving the protection of consumers against price rises.

In Romania, an option to gain energy independence from Russia relates to the exploitation of gases from the Black Sea (we will return to this topic at the end of this article). But the offshore law, adopted almost four years ago, contains a series of provisions that limit the interest of investors in the development of projects in the area, and the changes promised by the authorities repeatedly are slow to appear. In addition, in the context of the ongoing conflict including in the Black Sea area, exploration and exploitation plans may be postponed until the situation is clarified.

At the same time, coal-fired power plants' capacities have increased in recent times. Nuclear power is a good solution, as well, so completing the Cernavodă reactors is mandatory, while developing other similar capacities may become a priority.

It remains to be seen whether the recently adopted measures are part of a wider strategy that the authorities have in mind to solve the fundamental problems of the Romanian energy market to ensure energy independence, more necessary than ever in the current context of the conflict from Ukraine and the increasingly strained relations between the EU and Russia, the EU's largest supplier of natural gas, with more than 40% of total imports. However, we currently have no clarification from the authorities on this matter, which indicates that for now, at least, there is no such strategy.

So, this new regulation seems to solve a momentary emergency (consumer protection), while raising many question marks for the period ahead. Will these measures remain temporary or will they become permanent? Will investments in energy, respectively domestic production, be encouraged in the context of fluctuations in European markets and the uncertain future? What will Romania focus on to cover the energy deficit - natural gas, nuclear energy, coal? What will happen to the energy transition plans and the green economy? The implications and consequences are uncertain, and the market remains tense in the absence of a medium and long-term vision for national energy policy.

It is obvious that the national legislation in the field of energy remains fragmented, based on momentary solutions, which deal with the effects, and not the causes of price increases, and which induce new challenges for the companies involved, without providing a minimum of predictability in the medium and long term. Under these conditions, the players in the field and the general public are still waiting for a national energy strategy that includes, in broad terms, solutions to deal with the causes of price increases, measures to stimulate domestic production, and concrete supply plans for the additional needs. Without following a *"red thread"* of the strategy, any new measures in the energy field will lack cohesion and complementarity, so temporary solutions may represent new obstacles to achieving energy independence.

3. Conclusions

As energy prices remain volatile on the markets, EU countries have agreed on measures aimed at improving solidarity across the EU and better coordination of joint gas purchases.

The new measures will allow member states and energy companies to purchase gas jointly on world markets. Pooling demand at the EU level will ensure that EU countries have better leverage in purchasing gas on world markets and that member states do not outbid each other in the process.

At the same time, the Ministers of Energy of the EU member countries agreed on a ceiling for the price of gas. It is a relevant consensus to safeguard the population from increased energy prices, being a reasonable and efficient tool aiming at secure supply and stable financial markets.

High energy prices hurt EU consumers, whether they are families or businesses. Coordinated measures at the EU level are ***immediate and essential*** to protect end-users from increased costs.

For this purpose, ***the vital objectives of the EU's reaction*** to the energy crisis have been identified as follows:

- to provide competitive and affordable energy for EU end-users;
- to enhance the EU's energy security and its level of emergency preparedness;
- to secure energy resiliency and self-sufficiency of EU countries.

As such, in October 2022, EU countries adopted an ***emergency regulation*** to tackle high energy prices and help those end-users and businesses most affected by the energy crisis. Moreover, the methodology for applying the new regulations was adopted in record time.

In our country, also, the Romanian Government (in March 2022) and then the Romanian Parliament (in December 2022) adopted a Government Emergency Ordinance and, respectively, a Law to ensure a high level of economic and social protection for the life, health, and safety of consumers, as well as the need to guarantee their right regarding the implementation of support measures established by primary

level rules to ensure better functionality for the energy market and to substantial safeguard end-users related to commercial practices that may affect their economic interests.

So, as different countries adopt different measures, it is clear that Europe as a region will face difficult questions in the weeks, months, and even years ahead. And the biggest of them all is: Should every nation think of itself first?

In conclusion, the Romanian state authorities must also give the national energy strategy the importance and urgency of the moment, as public debates are needed to capture innovative ideas and constructive criticism. The further implementation of the strategy must allow Romania to use its high potential, compared to other European countries, to become energy independent. And this subject is covered extensively by the author in another article dealing with offshore exploitation of the Black Sea Romanian continental shelf[1].

REFERENCES

1. Associated Press (AP) (2022). Spain cuts natural gas sales tax to help people with costs. *Europe News, 20 September.* Retrieved from https://www.euronews.com/my-europe/2022/09/ 20/spain-cuts-natural-gas-sales-tax-to-help-people-with-costs.
2. Bădin, D. (2022). Noua plafonare a prețurilor în energie – beneficii temporare pentru consumatori, incertitudini suplimentare pentru piață. *Deloitte România,* 29 Martie. Retrieved from https://www2.deloitte.com/ro/ro/pages/tax/articles/noua-plafonare-preturilor-energie-beneficii-temporare-pentru-consumatori-incertitudini-suplimentare-pentru-piata.html.
3. Council of the European Union (CEU) (2022). *Council agrees on temporary mechanism to limit excessive gas prices.* European Council, Press release, 19 December. Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/19/council-agrees-on -temporary-mechanism-to-limit-excessive-gas-prices/.

[1] Marius Bulearcă (2022). *How Romania may benefit from the natural gas resources' offshore exploitation of the Black Sea Romanian continental shelf.* The 9th International Conference Economic Scientific Research – Theoretical, Empirical and Practical Approaches, 2022 Edition, Bucharest, Romania, November 24-25.

4. Government of Romania (2022). *Government's Emergency Ordinance no. 27 of March 18, 2022, regarding the measures applicable to final customers in the electricity and natural gas market during the period April 1st, 2022-March 31st, 2023, as well as for the modification and completion of some normative acts in the field of energy*. Published in the Official Gazette no. 274 of March 22, 2022. Retrieved from https://legislatie.just.ro/ Public/DetaliiDocument/252777.
5. Hood, Laura (2022). Energy crisis: how the EU hopes to tackle high power prices while protecting its cross-border electricity market. *The Conversation*, 21st September. Retrieved from https://theconversation.com/energy-crisis-how-the-eu-hopes-to-tackle-high-power-prices-while-protecting-its-cross-border-electricity-market-191015.
6. ICE (2022). Dutch TTF Natural Gas Futures. *ICE Endex.* Retrieved from https://www.theice.com/products/27996665/Dutch-TTF-Natural-Gas-Futures.
7. Independent Commodity Intelligence Services (ICIS) (2022). *Energy. Navigation through the energy transition in a strategic and sustainable way.* Retrieved from https://www.icis.com/explore/commodities/energy/?cmpid={cmpid}&sfid={sfid}&keyword=gas%20energy%20prices&gclid=CjwKCAiAoL6eBhA3EiwAXDom5n1upejfMJFgFHpYBNIjNTS_S0oQ-GRf6fVxFy-iBkPy1_0P2b2y6RoCL2gQAvD_BwE.
8. International Energy Agency (IEA) (2022a). *A 10-Point Plan to Reduce the European Union's Reliance on Russian Natural Gas.* IEA, Press release, 3rd March. Retrieved from https://iea.blob.core.windows.net/assets/1af70a5f-9059-47b4-a2dd-1b479918f3cb/A10-PointPlantoReducetheEuropeanUnionsRelianceonRussianNaturalGas.pdf.
9. International Energy Agency (IEA) (2022b). *How Europe can cut natural gas imports from Russia significantly within a year*. IEA, Press release, 3rd March. Retrieved from https://www.iea.org/news/how-europe-can-cut-natural-gas-imports-from-russia-significantly -within-a-year?utm_source=SendGrid&utm_medium=Email&utm_campaign=IEA+ newsletters.
10. Kohlmann, Th. (2022). How EU countries are reacting to high gas prices. *Deutsche Welle*, January 28. Retrieved from https://www.dw.com/en/how-eu-countries-are-reacting-to-high-gas-prices/g-60587059.
11. Mathiesen, K., Wanat, Z. & Weise, Z (2022). Coal not 'taboo' as EU seeks Russian gas exit. *Politico,* March 3. Retrieved from Coal not ‚taboo' as EU seeks Russian gas exit – POLITICO.
12. Nicolae, Raluca (2022). What fiscal policies are the member states of the European Union taking in response to the energy crisis. *Economedia,*

October 30. Retrieved from https://economedia.ro/ce-politici-fiscale-iau-statele-membre-ale-uniunii-europene-ca-raspuns-la-criza-energetica.html#.Y9BDkXZBxPY.
13. Parliament of Romania (PR) (2022). *Law no. 357 of December 13, 2022, regarding the approval of the Government's Emergency Ordinance no. 119/2022 for the amendment and completion of the Government's Emergency Ordinance no. 27/2022 regarding the measures applicable to final customers in the electricity and natural gas market in the period April 1st, 2022-March 31st, 2023, as well as for the modification and completion of some normative acts in the field of energy.* Published in the Official Gazette no. 1198 of December 13, 2022. Retrieved from https://legislatie.just.ro/Public/Detalii DocumentAfis/262447.
14. Reality Check Team (RCT) (2022). Which countries are doing the most to tackle energy bills? *BBC News*, 21st December. Retrieved from https://www.bbc.com/news/61522123.
15. Riekeles, G. & Lausberg, P. (2022). Tackling the energy crisis: 8 considerations on how Europe can get through this winter. *European Policy Centre (EPC)*, 8 September. Retrieved from https://www.epc.eu/en/Publications/Tackling-the-energy-crisis-8-considerations-on-how-Europe-can-get-thr~4a95c0.
16. Rusu, F. (2022). Romania has reached a 95% degree of filling of underground gas storage facilities, above the EU average. *Profit.ro*, October 28. Retrieved from https://www.profit.ro/stiri/economie/romania-a-ajuns-la-95-grad-de-umplere-a-depozitelor-subterane-de-gaze-peste-media-ue-ingrijorator-pe-ultimele-locuri-sunt-tari-din-regiune-20901794.
17. Sánchez Nicolás, Elena (2022). EU agrees to jointly buy gas — but divided on price caps. *EUobserver*, 12 October. Retrieved from https://euobserver.com/green-economy/156274.
18. Sgaravatti, G., Tagliapietra, S. & Zachmann, G. (2022). National fiscal policy responses to the energy crisis. *Bruegel Datasets*, 22nd November. Retrieved from https://www.bruegel.org/dataset/national-policies-shield-consumers-rising-energy-prices.
19. Szymczak, P. D. (2022). Europe Plans To Label Some Natural Gas and Nuclear Investments as 'Green'. *Journal of Petroleum Technology,* January 6. Retrieved from https://jpt.spe.org/europe-plans-to-label-some-natural-gas-and-nuclear-investments-as-green?gclid=EAIaIQobChMIlN69y9mx_QIVX4xoCR2MpwqCEAAYASAAEgK21vD_BwE.

FORMAREA, EXTINDEREA ȘI CONSOLIDAREA SPAȚIULUI COMUNITAR EUROPEAN (1957-2013)[1]

FORMATION, EXPANTION AND CONSOLIDATION OF EUROPEAN COMMUNITY SPACE (1957-2013)

CZU: [341.217 + 339.923]:061.1UE

Maria DIACON, ***doctor în științe politice, conferențiar universitar, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova***
e-mail: mariadiacon@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-3306-2886

Victor JUC, ***doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, membru corespondent al AȘM, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova***
e-mail: juc.victor@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4413-2940

Rezumat

Extinderea Uniunii Europene a dominat constant politica europeană, cel mai important aspect fiind cel al aplicării principiului potrivit căruia toate statele candidate pornesc de pe aceiaşi linie de plecare şi în aceleaşi condiţii de egalitate. Dar este bine cunoscut că relaţiile economice şi politice ale acestor ţări sunt diferite, de aceea, Uniunea Europeană se confruntă cu dificultăţi instituţionale, politice şi financiare. Acesta constituie motivul pentru care ţările

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice,** realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.
Articolul este elaborat în cadrul procesului de realizare a proiectului **Catedra Jean Monnet „*EU's role in the emerging international system / Rolul UE în sistemul internațional emergent*" (EUREIS).**

candidate depun eforturi enorme pentru integrarea lor în spaţiul comunitar, dar şi autorităţile europene înţeleg că trebuie să facă faţă unor provocări fără precedent cum ar fi: o piaţă extinsă pentru consumatori, migraţia forţei de muncă, armonizarea discrepanţelor în domenii foarte sensibile precum agricultura, mediul, concurenţa, afacerile interne, justiţia sau reforma industrială, domenii care formează obiectul politicilor comunitare. În acelaşi timp, satele candidate au reuşit să realizeze momentul aderării în funcţie de îndeplinirea criteriilor politice şi economice, de transpunerea aquis-ului comunitar în legislaţiile naţionale şi aplicarea efectivă a acestuia.
Cuvinte-cheie*: Uniunea Europeană, criterii de aderare, extindere, integrare ecomonică, integrare politică, aquis-comunutar, armonizarea legislației, Piața Unică Europeană*

Summary

The enlargement of the European Union has constantly dominated European policy, the most important aspect being the application of the principle according to which all candidate countries start from the same starting point and under the same conditions of equality. But it is well known that the economic and political relations of these countries are different, therefore, the European Union is facing institutional, political and financial difficulties. This is the reason why the candidate countries are making enormous efforts for their integration into the community space, but also the European authorities understand that they have to face unprecedented challenges such as: an expanded consumer market, labor migration, harmonization of discrepancies in very sensitive areas such as agriculture, the environment, competition, home affairs, justice or industrial reform, areas that form the object of community policies. At the same time, the candidate countries have managed to achieve the moment of accession depending on the fulfillment of the political and economic criteria, the transposition of the community acquis into national legislation and its effective application.
Keywords: *European Union, accession criteria, enlargement, economic integration, political integration, acquis communautaire, harmonisation of legislation, European Single Market*

Introducere

Actualitatea liniei de subiect elucidată în articol este determinată de necesitatea de a reliefa procesul de extindere a Uniunii Europene

în contextul că s-a fortificat voința și se află în plină desfășurare negocieri ce vizează viitoare extinderi ale spațiului unic european. Țări din Balcanii de Vest, Ucraina și Republica Moldova se află în diferite etape ale procesului de negociere pe marginea aquis-ului comunitar. În acest sens este indispensabil de a cunoaște, înțelege și a explica extinderile precedente, asigurânu-se creionarea unui tablou integru.

Suportul metodologic este asigurat de aplicabilitatea principiilor, abordărilor și metodelor de cercetare științifică. Vom reliefa în special abordările sistemice și structural-funcțională, metodele general-științiofice (analiza și sinteza, metoda instituțională) și particular științifice (analiza de conținut a documentelor, analiza evenimentelor).

Integrarea economică a acestei perioade poate fi analizată sub două aspecte şi anume: integrarea la nivel de ansamblu şi cea realizată în plan sectorial şi regional. Sub primul aspect, Tratatul care a instituit formarea Comunităţii Economice Europene îşi propunea ca obiectiv crearea treptată a unei Pieţe Comune, vizată cu mecanisme de eliminare treptată a taxelor vamale între statele membre, stabilirea unui tarif vamal comun, eliminarea obstacolelor care stau în calea liberei circulaţii a mărfurilor, persoanelor, serviciilor şi capitalurilor. Sub cel de-al doilea aspect, şi anume integrarea sectorială şi regională, Comunitatea a pus în aplicare politici de dezvoltare economică sectorială, programe de dezvoltare regională pentru provinciile slab dezvoltate, programe sociale şi programe de protecţie a mediului înconjurător şi a consumatorilor.

Alături de unificarea instituţională şi de integrarea economică, ideea unei integrări politice a fost vehiculată încă de la începuturile comunităţii, dar de fiecare dată punerea ei în aplicare s-a lovit de lipsa de disponibilitate a guvernelor statelor membre de a renunţa la unul dintre cele mai importante prerogative ale suveranităţii şi anume independenţa la nivelul factorului de decizie politică. Tentativele de acest fel s-au izbit mai ales de poziţia Franţei, care se opunea ideii de a constitui un organism politic la nivel comunitar, idee agreată de o mare parte a statelor membre, dar propunea crearea unei structuri interguvernamentale, în cadrul căreia oamenii politici urmau să coopereze în procesul de luare a deciziilor politice [1, p. 54].

Pe segmentul extinderii spaţiului comunitar vom sublinia că prin Tratatele de la Paris (1952) şi Roma (1958), numărul membrilor celor trei Comunităţi au crescut în mod treptat de la şase la douăsprezece, apoi la cincisprezece state, proces care, fără a fi lipsit de obstacole sau nesiguranţa unor state candidate, dar şi de opoziţia unora dintre fondatori, s-a realizat pe parcursul a şapte etape, consumate în anii 1973, 1981, 1986, 1995, 2004, 2007 şi 2013.

1. Extinderea spaţiului comunitar în Nord (1973)

După cum se poate observa, între datele la care au intrat în vigoare cele trei Tratate constitutive, 24 iulie 1952 şi 1 ianuarie 1958, şi prima etapă de extindere care se va consuma în anul 1973, s-a scurs un interval mare de timp, determinat de faptul că încă de la început, Marea Britanie invitată să coopereze în cadrul Comitetului Spaak care a pregătit proiectele celor două Tratate de la Roma, s-a opus procesului de integrare sub forma Comunităţilor, invocând în principal faptul că dorea instituirea unei zone economice de liber schimb în vestul Europei, ceea ce presupunea eliminarea taxelor vamale, însă fără ca această măsură să implice şi renunţarea la prerogativele suveranităţii naţionale în folosul unor instituţii comune. Un astfel de deziderat îşi găsea originea în temerea britanicilor că prin intrarea în Piaţa Comună, decizie care presupunea şi aplicarea unui tarif vamal comun în relaţiile cu statele terţe, în sistemul Commonwealth vor apărea rupturi şi în nemulţumirea lor faţă de rolul conducător pe care Franţa începuse să-l exercite în cadrul celor trei structuri comunitare. Într-o astfel de conjunctură, retrăgându-se în luna noiembrie 1955 din Comitetul Spaak, însărcinat cu redactarea proiectului de tratat pentru constituirea unei Pieţe Comune, Marea Britanie a lansat o propunere proprie de integrare, prin care dorea doar crearea unui spaţiu de liber schimb, deschis atât statelor comunitare, cât şi celor care erau membre ale Organizaţiei Europene de Cooperare Economică, iniţiativă care presupunea renunţarea la taxele vamale, lăsând însă libertate deplină statelor membre în stabilirea propriilor politici comerciale [2, p. 171].

După discuţii îndelungate pe segmentul integrării europene, din cauza divergenţelor majore de opinie care au apărut între Marea Britanie

şi Franţa, în toamna anului 1958 negocierile pe marginea propunerilor făcute de britanici au eşuat, fapt care i-a determinat să iniţieze constituirea unei noi forme asociative europene, deschisă ţărilor care nu erau sau nu doreau să fie membre ale comunităţilor. Asociaţia a fost denumită Asociaţia Europeană a Liberului Schimb (A.E.L.S.), iar acordul care o creează a fost semnat la data de 3 ianuarie 1960 la Stockolm, membrii fondatori fiind şapte state necomunitare: Austria, Danemarca, Elveţia, Marea Britanie, Norvegia, Portugalia şi Suedia. Ulterior au aderat la A.E.L.S Islanda (1970), Finlanda (1986) şi Liechtenstein (1991).

Anul 1959 începe cu depunerea cererilor de asociere la Comunitatea Economică Europeană de către Grecia, la 8 iunie, Turcia la 31 iulie, negocierile privind asocierea demarând pe 10 şi, respectiv, pe 27 septembrie acelaşi an. Ţările scandinave au realizat că prin intrarea în Piaţa Comună nu aveau decât beneficii, deoarece puteau să participe în mod liber la schimburile comerciale din acest spaţiu. Danemarca care avea un surplus de produse alimentare considerat a fi de două ori mai mare decât consumul intern, dar şi Irlanda pentru care exporturile de produse agricole constituiau o treime din totalul exporturilor, au văzut în Comunitate poarta deschisă către o imensă şi sigură piaţă de desfacere.

În contextul prezentat mai sus, la data de 9 august 1961, Marea Britanie a depus o cerere de aderare la Comunităţile Europene, însoţită de condiţii personale asupra tratatelor comunitare. Negocierile au demarat în toamna aceluiaşi an (10 octombrie 1961) şi au continuat până în ziua de 29 ianuarie 1963, când au fost întrerupte la presiunea preşedintelui francez, generalul Charles de Gaulle, care într-un discurs ţinut cu ocazia unei conferinţe de presă convocată pe 14 ianuarie 1963 a afirmat că britanicii nu vor renunţa la relaţiile privilegiate pe care le aveau cu ţările membre ale Commonwealth, la politica privind agricultura şi la relaţiile cu A.E.L.S. În plus, el menţiona că având în vedere legăturile speciale dintre Marea Britanie şi SUA, prin primirea primului stat în comunitate, care ar juca rolul unui „cal troian", SUA şi-ar putea fortifica controlul asupra Comunităţii.

Asemenea britanicilor, au depus cereri de aderare şi Irlanda, la 31 iulie, iar negocierile au început la 25 octombrie 1961, Danemarca a depus cererea la 10 august 1961, negocierile începând la 26 octombrie

1961 şi Norvegia, care a depus cererea la 30 aprilie 1962, dar negocierile au fost suspendate în aceiaşi zi cu ale Marii Britanii, 29 ianuarie 1963. Între timp acordul de asociere al Greciei a intrat în vigoare la 1 noiembrie 1962, iar Turcia îl semnează la 12 septembrie 1963, urmând să intre în vigoare pe data de 1 decembrie 1964 [3, p. 245].

O nouă cerere de aderare a fost depusă de Marea Britanie la 10 mai 1967 prin guvernul laburist revenit la conducerea ţării, urmată de Danemarca şi Irlanda la 11 mai 1967. De această dată britanicii şi-au manifestat dorinţa de a ratifica tratatele sub rezerva unor aspecte privind procedura de aderare a unor state la Comunităţi şi politica agricolă, dar şi acum într-o conferinţă de presă ţinută în ziua de 27 noiembrie 1967, generalul de Gaulle s-au opus aderării. Aceiaşi soartă au avut-o din nou şi cererile Danemarcei, Irlandei şi Norvegiei.

După demisia generalului de Gaulle (aprilie 1969), noul preşedinte francez ales la 15 iunie 1969, Georges Pompidou, a permis o deschidere politică a Franţei vis-a-vis de partenerii săi. După veto-ul exercitat în două rânduri de către Charles de Gaulle împotriva adeziunii marii Britanii, Franţa plasează această primă extindere în cadrul unei relansări globale a construcţiei europene. A existat o voinţă a Franţei de a reechilibra raporturile sale cu Germania şi de a promova o politică externă cu o altă putere nucleară, membră permanentă a Consiliului de Securitate ONU [4, p. 14].

Summit-ul de la Haga, din decembrie 1969, la care pentru prima dată a participat și Comisia, a impulsionat și a relansat Comunitatea. Deciziile adoptate la acest summit au deschis, în special, calea către adoptarea unei decizii care i-a acordat Comunității resurse financiare proprii, către lansarea cooperării în domeniul politicii externe și către aderarea Danemarcei, a Irlandei şi a Regatului Unit. Împreună, acești pași au constituit o „completare, aprofundare și extindere” a Comunității. Cei trei noi membri au fost invitaţi să participe la summit-ul organizat la Paris în octombrie 1972, înainte de aderarea lor oficială din ianuarie 1973. Această extindere programată era completată prin trei orientări de bază, şi anume:

– Încheierea acordului a fost obţinută de faptul că Franţa s-a arătat foarte interesată să obţină o înţelegere financiară definitivă pentru

o politică agricolă comună. Acordul ce s-a încheiat s-a tradus prin adoptarea deciziei din 21 aprilie 1970, privind înlocuirea contribuţiilor financiare naţionale cu o parte a încasărilor din TVA ale fiecărui stat membru până la cota de 1%, sau cu alte cuvinte se urmărea posibilitatea prin care Comunitatea Economică Europeană să dispună de propriile sale resurse reieşind din tarife industriale şi atribuite în importul produselor agricole. Astfel prin acest lucru se dorea finanţarea Politicii Agricole Comune;

– Procesul de lărgire. Acest mecanism urmărea lărgirea organismului european prin includerea în schemă a Danemarcei, Irlandei, Norvegiei şi Marii Britanii. Marea Britanie deja fusese de două ori respinsă din drumul său spre aderare (1963, 1967), dar în momentul de faţă pentru a reuşi să ajungă la un acord favorabil, britanicii doreau două lucruri: primul era acela de a contribui mai puţin la politica agricolă comună şi cel de-al doilea consta în direcţionarea obligaţiile către alte zone importante de interes ale Marii Britanii;
– Procesul de aprofundare. La summit-ul de la Haga din 1969, şefii de stat sau de guvern au definit un nou obiectiv în cadrul integrării europene: Uniunea Economică şi Monetară (UEM). Un grup condus de Pierre Werner, prim-ministrul Luxemburgului, a elaborat un raport care avea în vedere realizarea unei uniuni economice şi monetare complete în termen de zece ani, conform unui plan cu mai multe etape. Obiectivul final era liberalizarea completă a mişcărilor de capital, convertibilitatea integrală a monedelor statelor membre şi fixarea definitivă a cursurilor de schimb. Astfel, la reuniunea de nivel înalt de la Haga din 1-2 decembrie 1969, s-a decis reluarea procesului de aderare cu cele patru state care solicitaseră în două rânduri acest lucru. Negocierile cu Danemarca, Irlanda, Marea Britanie şi Norvegia au început la 30 iunie 1970 şi s-au finalizat prin semnarea acordurilor de aderare la date de 22 ianuarie 1972, aderarea devenind operaţională pentru primii trei candidaţi, începând cu data de 1 ianuarie 1973, după ce fiecare stat membru a ratificat documentele de aderare potrivit procedurilor constituţionale proprii. Irlanda a organizat un referendum în

vederea ratificării tratatelor de aderare în ziua de 10 mai 1972, ocazie cu care 83% din cele 71% de alegători prezenţi la vot s-au declarat în favoarea aderării. Danemarca a organizat şi ea un astfel de referendum în ziua de 2 octombrie 1972, iar dintr-o prezenţă de 90% la vot, 63% s-au declarat pentru aderare. Aderarea Marii Britanii a fost supusă unui referendum abia în ziua de 5 iunie 1975, când guvernul care a urmat celui care a semnat Tratatele a întrebat populaţia cu rămânerea în continuare în Comunitate 67% din cei 65% de englezi prezenţi la vot răspunzând afirmativ la întrebare.

În privinţa Norvegiei, deşi tratatele de aderare au fost semnate, acest stat nu a devenit membru al Comunităţilor Europene, întrucât rezultatele referendumului organizat la data de 25 septembrie 1972 pentru aprobarea aderării s-a soldat cu un răspuns negativ din partea populaţiei, 54% din cetăţenii prezenţi la vot s-au pronunţat contra aderării, participarea la vot fiind de 79%. Neratificarea Tratatului de către Norvegia era motivată de specificul acestui stat, industria de bază a căruia este pescuitul, Norvegia realizând peste o jumătate din producţia piscicolă a statelor comunitare. În acelaşi timp, alinierea preţurilor produselor agricole la preţurile comunitare ar fi dus la scăderea veniturilor agricultorilor [4, p. 15]. Ca urmare a începerii negocierilor de aderare cu trei dintre cele nouă state membre ale A.E.L.S. (Danemarca, Marea Britanie şi Norvegia), în anul 1972 s-a decis încheierea unor acorduri de liber schimb şi cu restul statelor A.E.L.S., creându-se astfel cel mai mare spaţiu european de liber schimb.

La mijlocul anilor ,50 Irlanda a fost destul de izolată în timpul discuţiilor Organizaţiei pentru Cooperare Economică Europeană pentru o zonă de comerţ liber în procesul de liberalizare a comerţului, care a dus la înfiinţarea A.E.L.S. O economie stagnantă, niveluri tot mai ridicate de emigrare, dependenţa de comerţul Marii Britanii au condus la o evaluare a paradigmei economice interne a Irlandei. Fianna Fail, cel mai mare partid din Irlanda a susţinut cauza pregătirii interne pentru aderare la Uniunea Europeană până în anii ,60. Irlanda a depus prima cererea pentru aderare în iulie 1961, dar nu a devenit membru până în anul 1973. În ciuda acestei întârzieri, pregătirile pentru aderare nu s-au oprit,

a semnat un şir de acorduri pentru dezvoltarea comerţului şi a aderat la Fondul Monetar Internaţional. Liberalizarea şi investiţiile interne au început să transforme Irlanda dintr-o economie agricolă şi dependentă într-una industrializată.

Aderarea la Uniune era cu siguranţă dorinţa clară a poporului irlandez. O trăsătură importantă a implicării irlandeze în Uniunea Europeană a fost lipsa conflictelor dintre partidele politice pe această temă. Cele două partide de centru-dreapta – Fianna Fail şi Fine Gael – au susţinut aderarea, laburiştii s-au alăturat partidului Fine Gael pentru a forma un guvern de coaliţie. Acceptând verdictul electoratului, s-au implicat imediat în relaţiile cu instituţiile europene. O a doua trăsătură a implicării Irlandei a fost preocuparea predominantă pentru problemele economice. Irlanda nu a participat la al Doilea Război Mondial şi, ca un stat insular, nu avea experienţa istorică sau contextul geopolitic al statelor mai mici de pe continent. Guvernele irlandeze care s-au succedat au încercat să poziţioneze Irlanda ca un jucător constructiv şi pragmatic [5, p. 272].

În comparaţie cu alte state nordice, **Danemarca**, cu o industrie agricolă foarte competitivă a fost din toate punctele de vedere mai aproape de Europa continentală. După ce au fost respinşi de comunitate pentru a doua oară, danezii au iniţiat o întărire a alternativei nordice, propunând înfiinţarea unui regim nordic de cooperare economică (NORDOC). Evenimentele din contextul european mai larg au pus totuşi capăt acestei iniţiative, acceptând noi cereri de aderare, iar Danemarca şi Norvegia au luat exemplul Marii Britanii, care a depus cerere în vederea aderării pentru a treia oară. Astfel, guvernul danez a încredinţat decizia de aderare din 1972 poporului, fapt care era cerut prin Constituţie. O majoritate de 63,4% din alegători s-au pronunţat în favoarea aderării. În calitate de membri ai Comunităţii şi apoi ai Uniunii, danezii au fost tot timpul printre cei mai sceptici cu privire la extinderea Comunităţii [2, p. 247].

După acceptarea Marii Britanii, Irlandei şi Danemarcei, centrul de greutate al Pieţii Comune s-a deplasat sper Nordul Europei, însă, în scurt timp a demarat extinderea mediteraneană a Comunităţii Economice Europene, ceea ce a dus la stabilirea echilibrului atât geografic, politic şi economic al cooperării la nivel european.

2. Extinderile succesive din Sudul Europei (1981 şi 1986)

A doua şi a treia etapă a extinderii au demarat chiar în anul 1975, respectiv anul 1977 şi are ca actori un număr de trei state care trecuseră de la regimuri de dictatură la democraţie, este cazul Greciei (regimul coloneilor a căzut în anul 1973), Spaniei (dictatura generalului Franco a luat sfârşit în anul 1975) şi Portugaliei (regimul socialist cade de la putere în anul 1973). **Grecia**, care renunţase la regimul militar al coloneilor ce guvernase mulţi ani ţara, îşi dorea integrarea în structurile comunitare în speranţa că în acest fel îşi va consolida democraţia şi îşi va moderniza sectorul agricol şi industrial. Însă un raport al Comisiei din 1976-1977 declara în mod explicit că Grecia nu era deloc pregătită să adere la Comunitate, dar că va fi oricum integrată pe baza unei decizii pur politice. În acest fel, în lipsa unor experienţe similare pentru Comunitate, dificultăţile adaptării şi costurile financiare ale procesului de „aliniere" au fost mult subestimate. În interiorul Greciei însă, la sfârşitul anilor ,70 şi începutul anilor ,80, elitele politice împărtăşeau un optimism mai mare vizavi de instituţiile şi procesele europene, deoarece le considerau un fel de alternative ale dinamismului economic în scădere al bătrânului continent. În plus, ambiguităţile şi neclarităţile extinderii europene nu se făceau simţite prea tare, mai ales datorită faptului că nu fusese încă atinse efectul de prag referitor la numărul statelor membre. Cererea de aderare a fost depusă la 12 iunie 1975, iar negocierile au început în ziua de 27 iulie 1976 şi s-au finalizat prin semnarea la Atena a Tratatelor de aderare la data de 28 mai 1979, astfel că începând cu 1 ianuarie 1891 Grecia a devenit cel de-al zecelea stat membru al Comunităţii Europene, fiind prima excepţie de la regula în care nu se respecta continuitatea spaţiului geografic [6, p. 47].

Portugalia a depus cererea de aderare la data de 28 martie 1977, în speranţa că integrarea îi va deschide accesul la subvenţiile comunitare de care avea nevoie pentru a-şi relansa economia. În comparaţie cu procesul de aderare al Greciei, cel al Portugaliei a fost unul foarte anevoios, însă faptul că Portugalia era membru al A.E.L.S. a contribuit mult la deschiderea către Europa şi apropierea economică la Comunitate. Integrarea europeană a avut loc fără mobilizarea populaţiei, dar şi fără o opoziţie prea mare din partea actorilor politici, reprezentând

rodul unei convergenţe între elite, din moment ce toate partidele politice, cu excepţie Partidului Comunist Portughez, au fost de acord că opţiunea înseamnă viitorul inevitabil al ţării. Procesul s-a finalizat prin semnarea Tratatului de aderare la 12 iunie 1985 la Lisabona şi intrarea lui în vigoare la 1 ianuarie 1986.

La rândul ei **Spania,** după căderea regimului generalului Franco, a înregistrat la data de 28 iulie 1977 cererea de aderare, dorind ca prin integrarea în structurile comunitare să iasă din izolarea politică din care stagnase câteva decenii şi să aibă acces la programele de dezvoltare regională, cu ajutorul cărora dorea să reducă din diferenţele de dezvoltare ale provinciilor sale. Spania era o ţară săracă, care se axa în principal pe agricultură, marcată de cei patruzeci de ani de dictatura lui Franco şi de izolarea internaţională datorată acestei situaţii politice. Primul acord cu Comunitatea Europeană, referitor la reducerea progresivă a obstacolelor impuse comerţului, datează din 1970. Intrarea în A.E.L.S datează din 1979, iar intrarea în NATO – din 1982. Negocierile pentru aderare la Comunitatea Europeană, deschise în mod oficial în 1978 au durat aproape un deceniu, iar Tratatul de aderare a fost semnat în 1985. În ceea ce priveşte aderarea Spaniei şi Portugaliei, unele din statele fondatoare au manifestat o oarecare reticenţă, nefiind de acord cu creşterea cheltuielilor din domeniul agriculturii destinate noilor state partenere. Cu toate acestea, preocuparea politică a comunităţii europene de a se extinde a trecut peste aceste îngrijorări specifice [5, 296].

Portugalia a început procedurile în acest sens la 6 iunie 1978, iar Spania la 5 februarie 1979, tratatele de aderare fiind semnate la data de 12 iunie 1985 la Lisabona şi, respectiv, la Madrid, astfel că o nouă lărgire a Comunităţilor, la doisprezece membri, a devenit realitate începând cu 1 ianuarie 1986. Efectul aderării a îmbunătăţit cooperarea economică, precum şi cea politică. Pentru Spania, procesul integrării europene s-a bucurat de un consens larg în rândul partidelor politice, dar atitudinea lor cu privire la afacerile Comunităţii a fost reactivă şi participarea lor limitată. Aderarea a însemnat atât pentru elita politică, cât şi pentru opinia publică, reîntoarcerea în lumea occidentală, din care ţara se simţea exclusă. Aderarea la Uniunea Europeană a fost susţinută aproape unanim de toate partidele politice şi actorii sociali [2, p. 174].

Extinderea spaţiului comunitar prin aderarea Greciei, Portugaliei şi Spaniei a însemnat regândirea şi redefinirea graniţelor. În Grecia, cele mai sensibile puncte din cadrul negocierilor au fost cele cu privire la Turcia şi, într-o măsură mai mică, Orientul Mijlociu. Pe de altă parte, în Portugalia şi Spania, strategiile de control al graniţelor au fost lansate într-o formă de cooperare separată, fiecare angajându-se să obţină rezultate în mod separat. Totodată, dacă extinderea Comunităţii Europene de la şase la nouă membri nu a creat probleme deosebite, atunci acceptarea Greciei, Spaniei şi Portugaliei a necesitat un substanţial efort financiar al întregii Comunităţi, deoarece PIB per capita al celor trei state din sudul Europei constituia circa 65,0% din media Comunităţii. Pentru aducerea indicatorului respectiv la media CEE, în perioada anilor 1989-1999, Grecia va primi un ajutor de circa 17,2 mlrd. $. În aceste condiţii, puterea de atracţiea Comunităţii Europene a rămas foarte mare, deoarece Turcia, Cipru, Malta, Austria, Suedia, Finlanda vor solicita în scurt timp aderarea la Piaţa Comună.

3. Aprofundarea procesului de extindere (1995)

Între extinderile din perioada anilor 1983-1986, adică de la Europa celor 12 la Europa celor 15, în 1995, în Uniunea Europeană a fost impulsionat o nouă relansare a construcţiei europene determinată de semnarea Actului Unic European din 1986, cu obiectivul creării Pieţii interne vizată ca un spaţiu fără frontiere interne în care circulă liber mărfurile, persoanele, serviciile şi capitalurile, precum şi semnarea Tratatului de la Maastricht din 1992 care prevedea crearea şi recunoaşterea cetăţeniei europene cu toate drepturile şi obligaţiunile recunoscute, crearea Uniunii Economice şi Monetare şi consolidarea Uniunii politice cu finalităţile creării Politicii Externe şi de Securitate Comună. În contextul elanului renăscut al construcţiei comunitare ţări precum Austria, Suedia şi Finlanda s-au determinat să candideze la aderare. În consecinţă, în anul 1995 Uniunea Europeană se va completa cu alţi trei membri – două republici şi o monarhie constituţională, toate fiind state neutre din punct de vedere al securităţii nord-atlantice.

Pe parcursul întregii perioade postbelice, în conformitate cu istoria şi geografia sa, **Austria** a promovat în Europa Centrală o politică de ali-

at între Europa Occidentală şi cea de Est. Pe plan economic, progresul i-a fost facilitat într-o măsură considerabilă de apartenenţa, din 4 ianuarie 1960 la A.E.L.S. Austria depune oficial la 17 iulie 1989, cererea de aderare la Comunitatea Europeană. După ce va semna, în iunie 1994, Tratatul de aderare la Uniunea Europeană, intrat în vigoare la 1 ianuarie 1995, Austria va semna şi Acordul de la Schengen privind libera circulaţie pe teritoriul Uniunii Europene, iar prin participarea în cadrul Zonei Euro, va înregistra o creştere economică constantă [5, p. 273].

Suedia a depus oficial cererea de aderare la Uniunea Europeană la 1 iunie 1991. Prăbuşirea URSS-ului a eliberat definitiv clasa politică şi opinia publică suedeză de ideea că adeziunea la Comunitatea Europeană ar implica o supunere discretă faţă de NATO, permiţând Suediei să se alăture Uniunii Europene, adeziune confirmată prin referendum la 13 noiembrie 1994 şi intrată în vigoare la 1 ianuarie 1995. Astăzi Suedia se regăseşte pe lista statelor membre ale spaţiului Schengen, dar nu şi în lista statelor din Zona Euro [2, p. 180]. La 7 martie 2024, Suedia de devenit cel de-al 32-lea stat membru NATO.

Finlanda depune oficial cerere de aderare la Uniunea Europeană la 18 martie 1992, fiind motivată, inclusiv, de exemplul suedez. La 16 octombrie 1994 poporul finlandez aprobă prin referendum aderarea la Uniunea Europeană, intrată în vigoare la 1 ianuarie 1995. La acel moment, frontiera Finlandei constituia prima frontieră a Uniunii Europene cu Rusia, fiind de asemenea primul stat nordic care s-a alăturat Uniunii Economice şi Monetare în 1998 – la trei ani de la aderarea la Uniunea Europeană [4, p. 15]. La 4 aprilie 2023, Finlanda de devenit membră NATO.

Dacă aderarea Greciei, Spaniei şi Portugaliei a adus Uniunii Europene o populaţie totală de aproximativ 60 mln. de oameni, dar un PIB per capita de 65,0%, faţă de media Uniunii, atunci aderarea Austriei, Finlandei şi Suediei va aduce o populaţie totală de 22,0 mln. de oameni, dar un PIB per capita de 104,2% faţă de media Uniunii Europene.

În concluzie ţinem să precizăm că trecerea Comunităţii Economice Europene de la şase la nouă membri şi acceptarea Marii Britanii, Irlandei şi Danemarcei a oferit o nouă dimensiune. Piaţa Comună s-a lărgit, importanţa sa internaţională a crescut, relaţiile sale cu Statele Unite s-au ameliorat. La rândul său, aderarea celor trei ţări meditera-

neene, Grecia, Spania şi Portugalia, care au ieşit, la sfârşitul anilor ,60, dintr-o lungă perioadă de regim autoritar, a întărit caracterul democratic al Comunităţii Europene. Sfârşitul comunismului şi accelerarea Uniunii între cei doisprezece, ca urmare a Tratatului de la Maastricht, a făcut ca Austria, Suedia şi Finlanda să se teamă de a nu fi excluse din această mişcare istorică. În consecinţă, ele devin membre ale Uniunii Europene, fiind dezvoltate din punct de vedere economic, nu au forţat financiar asupra bugetului comunitar.

4. Criteriile de extinderii spaţiului comunitar

Evenimentele din Europa anilor ´90, mai ales dispariţia URSS şi, prin urmare, sfârşitul războiului rece, au dus la modificări ale vechii ordini geopolitice şi au pus capăt vechilor modele ale echilibrului internaţional. În aceste împrejurări, procesul integrării europene a cunoscut o accelerare fără precedent, iar Uniunea Europeană s-a confruntă cu două mari provocări şi anume: aprofundarea integrării politice şi extinderea spre est. Extinderea Uniunii Europene prin ţările Europei centrale şi orientale, precum Cipru, Malta şi Turcia, se înscrie în noul context istoric. Practic, un principiu fundamental al Uniunii Europene este acela că integrarea este deschisă tuturor ţărilor europene, începând cu anii ´90, când a luat sfârşit divizarea artificială a Europei.

Procesul de extindere a Uniunii Europene în cea de-a cincea etapă prin aderarea Cehiei, Ciprului, Estoniei, Letoniei, Lituaniei, Maltei, Poloniei, Slovaciei, Sloveniei şi Ungariei, la 1 mai 2004, se deosebeşte de extinderile anterioare, realizate prin aderări succesive, deoarece au aderat concomitent un număr mare de state, ceea ce realmente reprezintă o şansă pentru realizarea idealului de Europă unită şi prosperă. Extinderea Uniunii Europene a favorizat schimburile şi activităţile economice şi a dat un nou impuls integrări şi dezvoltării economice europene în ansamblu. Mai mult, aderarea noilor state a dus la creşterea influenţei Uniunii Europene pe scena internaţională [5, p. 332].

Cele mai importante decizii cu privire la extinderea spre Est a Uniunii Europene au fost luate în cadrul Consiliilor Europene, începând cu anul 1993. Astfel, Consiliul European de la Copenhaga, din iunie 1993 nu numai că a aprobat principiul extinderii Uniunii Europene spre

ţările asociate din Europa Centrală şi de Est, dar a şi definit criteriile pe care ţările candidate vor fi solicitate să le îndeplinească pentru a deveni membri ai Comunităţii. Aceste criterii se referă la: criteriul politic – stabilitatea instituţiilor care garantează democraţia, statul de drept, drepturile omului, respectul pentru minorităţi şi protecţia acestora; criteriul economic – existenţa unei economii de piaţă funcţionale, precum şi capacitatea de a face faţă presiunii concurenţei şi forţelor Pieţei din Uniunea Europeană; criteriul privind adoptarea acquis-ului comunitar – capacitatea de a-şi asuma obligaţiile de membru al Uniunii, vizând adeziunea la obiectivele politico-economice şi monetare [7, 205].

Ulterior în decembrie 1994 a fost organizat Consiliul European de la Essen care a adoptat strategia de pre-aderare menită să pregătească ţările care semnaseră acorduri de asociere cu Uniunea Europeană în vederea dobândirii statutului de membru. Strategia se axează pe: Acordurile Europene (sau Acordurile de Asociere); pregătirea ţărilor candidate pentru integrarea în Piaţa internă a Uniunii; dialogul instituţional structurat; programul PHARE, care constituie instrumentul financiar central al strategiei de pre-aderare. Pentru consolidarea capacităţilor administrative şi instituţionale implicate în procesul de lărgire a spaţiului comunitar, Consiliul European de la Essen a solicitat Comisiei să structureze o Carte Albă privind pregătirea ţărilor asociate din Europa Centrală şi de Est pentru integrarea în Piaţa internă a Uniunii şi să raporteze anual Consiliului de Afaceri Generale asupra progresului în implementarea strategiei de pregătire pentru aderare.

În iunie 1995 Consiliul European de la Cannes a aprobat Cartea Albă privind pregătirea ţărilor asociate din Europa Centrală şi de Est pentru integrarea în Piaţa internă a Uniunii, dată publicităţii de Comisia Europeană în luna mai 1995. Anexa acestui document politic cuprinde un program de îndeplinire a cerinţelor pieţe unice, program recomandat statelor candidate. Iar în decembrie 1995 Consiliul European de la Madrid a subliniat necesitatea adaptării structurilor administrative şi juridice ale ţărilor candidate, astfel încât să se creeze condiţii pentru integrarea armonioasă a acestor state şi a semnalat că negocierile de aderare vor fi lansate la şase luni după conferinţa interguvernamentală din 1996.

Astfel, în iunie 1996 a fost organizată conferinţa interguvernamentală prin Consiliul European de la Florenţa care a adoptat un calendar detaliat pentru negocierile cu ţările Europei Centrale şi de Est. Luând act de concluziile Consiliului de la Madrid, Consiliul de la Florenţa a reiterat necesitatea ca opiniile şi rapoartele Comisiei pentru fiecare ţară candidată să fie puse la dispoziţie la şase luni după încheierea Conferinţei, astfel încât faza iniţială a negocierilor cu ţările Europei Centrale şi de Est să poată coincide cu începerea negocierilor cu Cipru şi Malta.

Consiliul European de la Amsterdam din iunie 1997 a marcat încheierea cu succes a Conferinţei Interguvernamentale prin adoptarea Tratatului de la Amsterdam. Consiliul a hotărât ca negocierile să înceapă cu cinci ţări din Europa Centrală şi de Est (Cehia, Estonia, Polonia, Slovenia şi Ungaria) plus Cipru, urmând ca negocierile cu celelalte cinci ţări ale Europei Centrale şi de Est să înceapă după ce acestea vor înregistra un progres suficient, în baza parteneriatelor de aderare. Această abordare a luat în considerare două direcţii principale, şi anume: negocierile se vor derula pe principiul conform căruia acquis-ul comunitar se va aplica începând cu data aderării; va fi elaborate o strategie de pre-aderare consolidată pentru a ajuta ţările candidate să îşi alinieze legislaţia la acquis-ul comunitar în cel mai scurt timp posibil, preferabil înainte de aderare.

Menţionăm că procesul de aderare a început efectiv la data de 30 martie 1998, odată cu întrunirea de la Londra a miniştrilor de externe ai statelor membre, ai ţărilor din Europa Centrală şi de Est şi din Cipru. Ca urmare a deschiderii negocierilor de aderare cu Cipru, Cehia, Estonia, Polonia, Slovenia şi Ungaria, Consiliul European de la Cardiff, din iunie 1998, a luat notă de finalizarea exerciţiului de examinare analitică (screening) pentru şapte capitole ale acquis-ului comunitar. De asemenea, s-a trecut la examinarea analitică a acquis-ului pentru Bulgaria, Letonia, Lituania, România şi Slovacia. Comisia a confirmat că, la sfârşitul anului 1998 va prezenta rapoartele de evaluare iniţială a progresului făcut de fiecare ţară candidată în îndeplinirea criteriilor de aderare. La solicitarea Consiliului European, rapoartele urmau să includă Cipru şi Malta. În elaborarea rapoartelor referitoare la ţările candidate din Europa Centrală şi de Est, Comisia şi-a propus să anali-

zeze dacă, în lumina criteriilor de la Copenhaga, reformele anunţate au fost transpuse în realitate. De asemenea, Comisia a analizat progresul făcut de fiecare ţară candidată în ce priveşte implementarea acquis-ului şi adaptarea structurilor administrative aferente.

În vederea aprofundării dialogului de cooperare şi negocieri pe marginea extinderii spaţiului comunitar, şefii de stat şi de guverne reuniţi în cadrul Consiliului European de la Berlin din martie 1999, a ajuns la un acord unanim privind Agenda 2000. Referitor la extindere, acordul a inclus crearea a două instrumente de pre-aderare: un instrument structural (ISPA) şi un instrument pentru agricultură (SAPARD). Consiliul European a mai stabilit şi un cadru financiar pentru aceste instrumente şi a decis să dubleze sprijinul financiar pentru pre-aderare începând cu anul 2000. De asemenea a fost confirmat programul PHARE revizuit ca fiind principalul instrument de intervenţie, cuplat la cele două priorităţi legate de adoptarea acquis-ului, cu 30% din bugetul programului alocat pentru construcţia capacităţii instituţionale (consolidarea structurilor administrative şi instituţionale ale ţărilor candidate) şi 70% pentru finanţarea investiţiilor. La rândul lor, instrumentele de pre-aderare structural şi agricol urmau să furnizeze finanţare pentru alte proiecte de investiţii.

În cadrul Consiliului European de la Helsinki, din decembrie 1999, şefii de stat şi de guverne au confirmat încă o data importanţa procesului de extindere, mai ales pentru asigurarea stabilităţii şi a prosperităţii în Europa. De asemenea a fost reafirmată natura inclusivă a procesului la care 13 ţări candidate participă în condiţii egale. Consiliul European de la Helsinki a reiterate faptul că îndeplinirea criteriului politic stabilit la Copenhaga reprezintă o precondiţie pentru deschiderea negocierilor de aderare. Consiliul European a decis să convoace conferinţe interguvernamentale bilaterale (între Uniunea Europeană şi fiecare stat candidat) în luna februarie 2000 în vederea deschiderii negocierilor cu România, Slovacia, Letonia, Lituania, Bulgaria şi Malta cu privire la implementarea criteriilor de aderare la Uniunea Europeană şi la schimbările care vor trebui aduse tratatelor. Pentru consolidarea capacităţilor de îndeplinire a exerciţiului de aderare, Consiliul a făcut cunoştinţă cu evaluările recente, sub formă de rapoarte, ale Comisie asupra progresului înregis-

trat de ţările candidate. În aceste condiţii s-a atestat că deşi s-au făcut progrese, evaluarea a arătat existenţa anumitor lacune, astfel unele ţări candidate nu vor putea îndeplini criteriile de la Copenhaga într-un orizont mediu de timp.

În decembrie 2000 la Nisa a fost stabilită o nouă strategie de extindere. Consiliul European a evidenţiat că, o data cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Nisa şi cu schimbările instituţionale aferente, Uniunea Europeană va putea primi ca noi membri acele ţări care vor fi pregătite la sfârşitul anului 2002. Statele membre au adoptat o poziţie comună, care se va menţine în cadrul conferinţelor de aderare, referitor la alocarea locurilor în Parlamentul European, la ponderarea voturilor în Consiliu şi la structura Comitetului Economic şi Social şi a Comitetului Regiunilor într-o Uniune cu 27 de membri. Consiliul European a salutat noua strategie de extindere adoptată de Comisie în luna noiembrie 2000 şi a stabilit ca progresul înregistrat în aplicarea acestei strategii să fie evaluat în iunie 2001 la Göteborg. În viziunea Consiliului, „foaia de parcurs", parte componenta acestei strategii, cuprinde un cadru indicativ flexibil, care va fi adaptat conform progresului înregistrat de fiecare ţară candidată, astfel încât negocierile cu ţările cel mai bine pregătite să avanseze mai rapid.

Consiliul European de la Laeken din decembrie 2004 a subliniat hotărârea Uniunii Europene de a finaliza în 2002 negocierile de aderare cu ţările candidate care sunt pregătite, astfel încât aceste ţări să poată lua parte, ca membri, la alegerile din 2004 pentru Parlamentul European. A fost adoptată o Declaraţie şi s-a hotărât convocarea unei Convenţii privind viitorul Uniunii Europene, la care toate statele candidate au participat, alături de statele membre.

Negocierile intră în fază finală abia în iunie 2000, atunci când la Sevilla, Consiliul European a recunoscut şi a apreciat că s-au înregistrat progrese decisive în cadrul negocierilor de aderare derulate în primul semestru al anului, dar a subliniat importanţa continuării progreselor în implementarea şi aplicarea efectivă a acquis-ului comunitar şi a salutat raportul Comisiei referitor la planurile de acţiune vizând îmbunătăţirea capacităţii administrative şi juridice a ţărilor candidate. S-a reafirmat că, dacă ritmul actual de progres al negocierilor şi al reformelor se va

menţine, Uniunea Europeană este hotărâtă să încheie negocierile cu Cipru, Malta, Ungaria, Polonia, Slovacia, Lituania, Letonia, Estonia, Cehia şi Slovenia până la sfârşitul anului 2002, în ipoteza că aceste ţări sunt pregătite pentru a deveni membri ai Uniunii. În ce priveşte Bulgaria şi România, Consiliul a apreciat progresul făcut de aceste două ţări în ultimele luni, le-a încurajat să continue eforturile de pregătire şi a reiterat angajamentul Uniunii de a sprijini pe deplin pregătirea lor pentru aderare, cu posibilitatea sporirii asistenţei financiare şi a stabilirii unui calendar mai precis pentru aderarea acestor ţări, până la sfârşitul anului. Acest obiectiv temporar într-adevăr a fost atins la Copenhaga, decembrie 2002, când s-a decis integrarea în Uniunea Europeană, la 1 mai 2004, a următoarelor state candidate: Cipru, Estonia, Letonia, Lituania, Malta, Polonia, Republica Cehă, Slovacia, Slovenia şi Ungaria. Pentru o bună funcţionare a Pieţei interne şi a politicilor Uniunii, statele care au aderat în 2004 au beneficiat de perioade de tranziţie pentru a se integra în toate mecanismele Uniunii Europene. Statele membre şi statele care vor adera în 2004 au stabilit nivelul creditelor pentru agricultură, acţiuni structurale, politici interne şi administraţie. În ceea ce priveşte Cipru, Consiliul European ar prefera reunificarea acesteia înaintea aderării la Uniunea Europeană şi încurajează autorităţile cipriote să continue negocierile pe baza propunerilor Secretarului General al ONU. În cazul în care negocierile vor eşua, principiile şi regulile comunitare nu se vor aplica părţii de nord a insulei. Tot în cadrul acestui Consiliu, şefii de state sau de guverne şi-au exprimat dorinţa ca Bulgaria şi România să se integreze în Uniunea Europeană în 2007. Pentru aceasta, cele două ţări trebuie să-şi axeze eforturile pe reforme administrative şi judiciare. Pentru ca Turcia să poată deschidă negocierile de aderare, este necesar ca, până în decembrie 2004, guvernul turc să aplice o reformă a legislaţiei, precum şi a implementării acesteia, pentru a putea îndeplini criteriile politice de aderare: respectul libertăţii, democraţia, drepturile omului, libertăţile fundamentale, statul de drept şi stabilitatea instituţiilor.

Continuitatea deciziilor de extindere a spaţiului comunitar a fost confirmată la Atena, prin semnarea, la 16 aprilie 2003 a tratatelor de aderare a celor 10 state. Astfel, cei 25 de şefi de state sau de guverne ale Statelor Membre şi ale statelor care au aderat în 2004 (Cipru, Estonia,

Letonia, Lituania, Malta, Polonia, Republica Cehă, Slovacia, Slovenia şi Ungaria) au semnat Tratatul de aderare care garantează deplina participare a noilor state membre în cadrul instituţional al Uniunii Europene. Până la 1 mai 2004, la dezbaterile din Parlamentul European, la reuniunile ministeriale şi la consiliile europene vor participa observatori din partea noilor state membre, fără drept de vot. La Tratat a fost anexată o declaraţie comună a statelor membre actuale şi viitoare, care defineşte extinderea ca un proces „continuu, inclusiv şi ireversibil".

Următorul Consiliu European, cel de la Salonic, din iunie 2003 a abordat mai multe probleme. În primul rând cele 10 state care vor adera în 2004 sunt încurajate să continue eforturile pentru a fi pe deplin pregătite să-şi asume obligaţiile care decurg din statutul de stat membru, ceea ce presupune şi traducerea acquis-ului comunitar, inclusiv. În al doilea rând, Consiliul European a salutat angajamentul asumat de guvernul Turciei de a continua procesul de reformă, în special încheierea lucrărilor legislative restante până la sfârşitul anului 2003 şi a reconfirmat sprijinirea eforturilor întreprinse pentru a îndeplini criteriile politice de la Copenhaga, pentru a putea deschide negocierile cu Uniunea Europeană. În al treilea rând, Consiliul European a confirmat rezoluţia Uniunii Europene de a susţine perspectiva integrării europene a Balcanilor Occidentali, care vor face parte din Uniune de îndată ce vor îndeplini criteriile stabilite la Copenhaga. S-a decis ca Bulgaria, România şi Turcia să participe în calitate de observatori la Conferinţa inter-guvernamentală pentru aprobarea tratatului constituţional.

La Bruxelles, în decembrie 2003, Consiliul European a demarat extinderea în linie dreaptă a Uniunii Europene, constituind cea mai mare extindere din istoria sa prin primirea ca membri cu drepturi depline a Republicii Cehe, Estoniei, Ciprului, Letoniei, Lituaniei, Ungariei, Maltei, Poloniei, Sloveniei şi Slovaciei. Şefii de stat şi de guverne reuniţi au remarcat stadiul avansat de ratificare al Tratatului de aderare şi au subliniat continuitatea şi ireversibilitatea procesului de extindere, din care România şi Bulgaria fac parte integrantă. De asemenea, au fost salutate progresele înregistrate de-a lungul ultimilor ani, subliniindu-se necesitatea accelerării reformelor menite să compatibilizeze sistemul administrativ şi juridic cu cel comunitar. Consiliul European a încu-

rajat România şi Bulgaria să continue pe calea reformelor economice şi structurale, iar Comisia Europeană a fost invitată să înainteze spre aprobare cadrul financiar.

Eforturile Turciei spre accelerarea reformelor necesare începerii negocierilor cu Uniunea Europeană au fost apreciate pozitiv de către Consiliul European. A fost însa subliniată necesitatea continuării reformelor, în special în sensul îndeplinirii criteriilor politice stabilite la Copenhaga. De asemenea, Consiliul European a reiterat dorinţa de a primi în Uniunea Europeană un Cipru unificat pe cale paşnică până la 1 mai 2004, subliniind rolul important pe care îl are de jucat Turcia în acest proces. Segmentul Balcanilor de Vest reprezintă o zonă de maxim interes pentru viitorul Uniunii Europene, o serie de Acorduri de Stabilizare şi Asociere (ASA) fiind în curs de elaborare sau negociere cu Bosnia şi Herţegovina, Serbia şi Muntenegru, Albania, Fosta Republică Iugoslavă Macedonia şi Croaţia. Cererea Croaţiei de a începe negocierile de aderare la Uniunea Europeană s-au aflat în acea perioadă în curs de examinare la Comisia Europeană, fiind aşteptată o opinie în cursul primăverii 2004.

La următorul Consiliu European de la Bruxelles, din iunie 2004 Consiliul European a trasat mai multe puncte decizionale. În primul rând au fost remarcate progresele înregistrate de Bulgaria şi de România în ultimele luni şi a fost reiterat obiectivul comun de a primi cele două ţări ca membre ale Uniunii Europene în ianuarie 2007, numai cu condiţia dacă vor fi pregătite. De asemenea, a fost confirmat obiectivul Uniunii de a încheia negocierile cu cele două ţări în 2004. Bulgaria şi România au fost îndemnate să acorde o atenţie deosebită îmbunătăţirii capacităţilor administrative şi judiciare, continuării reformei economice şi structurale şi aplicării complete a angajamentelor asumate în cadrul negocierilor. Pentru a putea semna Tratatul de aderare cu aceste două ţări cât se poate de repede în 2005, elaborarea tratatului a fost preconizat să înceapă în iulie 2004. În al doilea rând, pe segmentul negocierilor cu Turcia, s-a hotărât continuarea asistenţei în pregătirea pentru aderare, iar, dacă raportul Comisiei Europene va stabili că Turcia îndeplineşte criteriul politic de aderare, Uniunea Europeană va decide deschiderea negocierilor. În al treilea rând, o nouă ţară a dobândit statu-

tul de ţară candidată: Croaţia. Consiliul European a decis stabilirea unei conferinţe bilaterale cu Croaţia la începutul anului 2005, pentru a începe negocierile, urmând să fie stabilit un cadru al acestor negocieri. S-a subliniat că e necesar ca Croaţia să păstreze cooperarea cu Tribunalul Penal Internaţional pentru Fosta Iugoslavie şi să ia măsurile necesare pentru ca persoanele împotriva cărora au fost formulate acuzaţii să fie găsite şi transferate la Haga. Consiliul European a subliniat că, prin faptul că Croaţia a devenit ţară candidată ar trebui să fie încurajator pentru celelalte state din Balcanii de vest pentru continuarea reformelor, fiind reafirmate angajamentele de a aplica Agenda de la Salonic, care a prevăzut că viitorul Balcanilor de vest este în Uniunea Europeană.

În decembrie 2004, la Consiliul European de la Bruxelles, Bulgaria şi România au primit confirmarea politică a încheierii negocierilor. Şefii de stat şi de guverne au considerat că cele două ţări vor fi capabile să îşi asume obligaţiile de membru de la 1 ianuarie 2007. Le-a fost recomandat însă să continue reformele şi să aplice angajamentele legate de acquis-ul comunitar. În acelaşi sens s-a stabilit că Uniunea Europeană continuă monitorizarea pregătirilor de aderare. De asemenea, Consiliul European a recomandat semnarea Tratatului de aderare comun pentru Bulgaria şi România în aprilie 2005, după primirea avizului conform al Parlamentului European. În ceea ce priveşte Croaţia, Consiliul European a recomandat adoptarea măsurilor necesare de cooperare cu Tribunalul Penal Internaţional pentru Fosta Iugoslavie şi a stabilit necesitatea adoptării unui cadru de negocieri, în baza propunerii Comisiei Europene, pentru a putea deschide negocierile de aderare pe 17 martie 2005, dacă Croaţia va coopera corespunzător cu Tribunalul. Pe segmentul cooperării cu Turcia, Consiliul European a stabilit că, în baza raportului şi a recomandării Comisiei Europene, Turcia îndeplinea, la ora respectivă, criteriul politic de la Copenhaga, necesar pentru posibilitatea deschiderii negocierilor de aderare, respectând condiţia de a pune în aplicare o serie de instrumente legislative adoptate. Reafirmându-şi angajamentul pentru aplicarea integrală a Agendei de la Salonic, în iunie 2005, la Bruxelles, Consiliul European a încurajat intensificarea eforturilor Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei, din perspectiva opiniei pe care Comisia Europeană a urmat să o prezinte referitor la cererea de aderare

la Uniunea Europeană. Iar în decembrie 2005, la Consiliul European de la Bruxelles, şefii de stat şi de guverne au decis să i se acorde acestei ţări statutul de ţară candidată.

Reunindu-se la 3 octombrie 2005, la Luxemburg, Consiliul European a aprobat cadrul de negocieri cu Croaţia şi Turcia privind aderarea acestora la Uniunea Europeană. Tratatul de aderare cu Croaţia a fost semnat la 9 decembrie 2011 şi a aderat la 1 iulie 2013.

În cadrul Consiliului European de la Bruxelles, din iunie 2006, procesul extinderii a fost privit ca o oportunitate istorică. Conform Consiliului European, extinderea va contribui la asigurarea păcii, securităţii, stabilităţii, democraţiei, statului de drept, precum şi creşterii economice, şi prosperităţii pe tot teritoriul Uniunii Europene. Extinderea a permis Uniunii Europene să devină o economie mai competitive şi mai dinamică, şi să fie mai bine pregătită să facă faţă provocărilor globalizării. În acest context, Consiliul European a salutat raportul Comisiei cu privire la succesul economic al celei de-a cincea extinderi a Uniunii, din care face parte integrantă aderarea Bulgariei şi a României. Referitor la aceste două ţări, Consiliul European a reiterat obiectivul comun al Uniunii Europene de a primi Bulgaria şi România ca state membre în ianuarie 2007, dacă sunt suficient de pregătite. Statele Membre au fost încurajate să termine procesul de ratificare la timp. S-a stabilit ca la următoarea reuniune, Consiliul European să dezbată toate aspectele legate de extinderile viitoare, inclusiv despre capacitatea Uniunii Europene de a absorbi noi membri şi noi posibilităţi de îmbunătăţire a calităţii procesului de extindere pe baza experienţei de până acum. Comisia Europeană a fost invitată să elaboreze un raport special cu privire la capacitatea de absorbţie a Uniunii Europene pe care să îl publice o dată cu rapoartele de ţară anuale. Legat de Croaţia şi Turcia, Consiliul European a salutat negocierile şi a recomandat intensificarea procesului de reformă [8].

După cum s-a stabilit la reuniunea din iunie şi în baza comunicării Comisiei Europene cu privire la strategia de extindere şi a raportului său special privind capacitatea Uniunii Europene de a integra noi membri, Consiliul European de la Bruxelles din decembrie 2006, a desfăşurat o dezbatere cu privire la extindere. S-a stabilit că baza pentru un

nou consens referitor la extindere este strategia de extindere, bazată pe consolidare, condiţionalitate şi comunicare, combinată cu capacitatea Uniunii Europene de a integra noi membri. Pentru a sprijin capacitatea de integrare în Uniunea Europeană, ţările candidate au trebuit să fie pregătite şi capabile de a-şi asuma pe deplin obligaţiile de stat membru, iar Uniunea Europeană trebuie să poată funcţiona eficient şi să se dezvolte. Aceste aspecte sunt importante pentru a avea sprijinul opiniei publice. În acest sens, sunt importante o mai mare transparenţă şi o mai bună comunicare. Legat de negocierile în curs, Uniunea nu a stabilit nici o dată ţintă de aderare până când negocierile nu se vor apropia de final.

În concluzii subliniem că Uniunea Europeană a desfăşurat concomitent politici de aprofundare a cooperării şi de extindere. Actualmente, cinci ţări din Balcanii de Vest, Ucraina şi Republica Moldova se regăsesc în diferite etape de negociere privind aderarea lor la spaţiul unic european.

BIBLIOGRAFIE:

1. Cotea Felician. Drept comunitar european. Bucureşti: Editura Wolters Kluwer, 2009. 676 p.
2. Enciu Nicolae. Enciu Valentina. Construcţia europeană (1945-2007). Curs universitar. Chişinău: CIVITAS, 2007, 392 p.
3. Fuerea Augustin. Manualul Uniunii Europene. Bucureşti: Univers juridic, 2006. 430 p.
4. Ludmila Barbă. Gheorghiu Valeriu. Felea Alina. Uniunea Europeana: istorie, instituţii, politici. Republica Moldova în noua arhitectură europeană. Chişinău: CEP USM, 2007. 179 p.
5. Bulmer Simion. Christian Lequesne. Statele membre ale Uniunii Europene. Chişinău: Cartier, 2009. 488 p.
6. Grabbe Heather. Puterea de transformare a Uniunii Europene. Chişinău: Editura Epigraf SRL, 2008. 248 p.
7. 10. Enciu Nicolae. Enciu Valentina. Construcţia europeană (1945-2007). Curs universitar. Chişinău: CIVITAS, 2007, 392 p.
8. 11. Latest European Council meeting. http://europa.eu/european_council/

INTERDEPENDENȚE ȘI IMPLICAȚII ALE SINERGIEI ȘI CULTURII ORGANIZAȚIONALE ÎN CADRUL AUTORITĂȚILOR PUBLICE[1]

INTERDEPENDENCIES AND IMPLICATIONS OF SYNERGY AND ORGANIZATIONAL CULTURE IN PUBLIC AUTHORITIES

CZU: 352:005.73

Irina CEACÎR, ***doctor în științe politice, cercetător științific coordonator Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova***
E-mail: i.a.ceacir@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4715-8027

Rezumat

Articolul științific examinează interdependențele și implicatiile sinergiei și culturii organizaționale în cadrul autorităților publice. Autorul explorează modul în care sinergia, definită ca colaborare eficientă și interacțiune armonioasă între diferite entități, poate influența performanța și eficiența autorităților publice. De asemenea, se analizează rolul crucial al culturii organizaționale în modelarea comportamentului angajaților și în determinarea succesului sau eșecului inițiativelor organizaționale. Autorul examinează impactul sinergiei și al culturii organizaționale asupra proceselor decizionale, gestionării resurselor și comunicării în cadrul autorităților publice. Sunt identificate exemple concrete de implementare a sinergiei și dezvoltare a unei culturi organizaționale pozitive în instituțiile publice, evidențiind rezultatele obținute. Se evidențiază, de asemenea, provocările și obstacolele întâlnite în

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea Națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politice și sociologice**, realizat de Intitutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

implementarea acestor concepte, oferindu-se recomandări pentru optimizarea interacțiunii sinergice și îmbunătățirea culturii organizaționale. Articolul abordează, de asemenea, perspectivele teoretice și metodologice care pot fi aplicate pentru a evalua și îmbunătăți sinergia și cultura organizațională în cadrul autorităților publice. Se subliniază importanța abordării integrative a acestor concepte pentru creșterea eficienței și adaptabilității autorităților publice în contextul schimbărilor sociale și economice.
***Cuvinte cheie**: sinergie, cultură organizațională, autorități publice, performanță, procese decizionale, eficiență, adaptibilitate.*

Summary

The scientific article explores the interdependencies and implications of synergy and organizational culture within public authorities. The author examines how synergy, defined as efficient collaboration and harmonious interaction between different entities, can influence the performance and effectiveness of public authorities. Additionally, the crucial role of organizational culture in shaping employee behavior and determining the success or failure of organizational initiatives is analyzed. The impact of synergy and organizational culture on decision-making processes, resource management, and communication within public authorities is investigated. Concrete examples of implementing synergy and developing a positive organizational culture in public institutions are identified, highlighting the achieved results. The challenges and obstacles encountered in implementing these concepts are also outlined, along with recommendations for optimizing synergistic interactions and improving organizational culture. The article addresses theoretical and methodological perspectives that can be applied to assess and enhance synergy and organizational culture within public authorities. The importance of an integrative approach to these concepts is emphasized for increasing the efficiency and adaptability of public authorities in the context of social and economic changes.
***Keywords:** Synergy, organizational culture, public authorities, performance, decision-making processes, efficiency, adaptability.*

Sinergia reprezintă un studiu cuprinzător al mai multor ramuri disciplinare care vizează înțelegerea și sistematizarea legilor și principiilor de autoorganizare în sisteme deschise de natură diferită: fizică, chimică, biologică, socială, economică. Domeniul de cercetare al sinergeticii nu poate fi limitat în mod clar, deoarece interesele sale acoperă aproape toate domeniile științelor naturale. Conceptul a fost format de Hermann

Haken, un fizician teoretician german. Autoorganizarea în sinergetică nu este doar capacitatea de a planifică propriile activități și de a se ține de planul pregătit, conceptul este mult mai larg și mai profund. Acesta implică studiul proceselor structurilor spațio-temporale ordonate macroscopic în cadrul unui sistem separat, care se schimbă și se mișcă în mod constant, în momentul în care se apropie de o stare instabilă. Cu alte cuvinte, sinergetica studiază sistemele în momentele în care acestea pot ieși din starea lor obișnuită în anumite condiții. În aceste momente, în absența organizării unui nou plan de acțiune, apare haosul. Sarcina științei este de a crea o astfel de activitate care să aducă procesele în ordine prin regândirea conceptului de haos.

Esența sinergeticii constă în crearea unei imagini fundamental noi a lumii în comparație cu cea oferită de științele clasice. Ea extinde înțelegerea spațiului înconjurător, în concepția sa lumea nu este formată din particule elementare ca niște cărămizi de materie, spațiul este considerat ca un set de procese neliniare. O trăsătură distinctivă a sinergeticii este varietatea abordărilor, iar această nu este o disciplină exactă, ci mai degrabă filosofică, lăsând loc creativității în loc să stabilească formule și ipoteze exacte [1].

Astfel, menționăm că conceptul de sinergie se referă la colaborarea și interacțiunea armonioasă între părțile componente ale unui sistem sau organizație, rezultând într-un efect global mai mare decât suma efectelor individuale ale acestor părți. Sinergia într-un mediu organizațional este caracterizată de capacitatea de a crea rezultate superioare prin colaborarea și coordonarea eforturilor individuale și de grup.

Într-un mediu organizațional, sinergia poate fi aplicată în mai multe moduri:

1. Colaborarea interdepartamentală: sinergia se poate manifesta prin colaborarea între diferite departamente sau echipe din cadrul organizației sau instituției publice. Prin comunicare eficientă, schimb de informații și expertiză, se pot evita conflictele și se poate obține o coordonare mai bună a activităților, conducând la rezultate superioare. Toate acestea se pot regăsi în Codul de conduită a funcționarului public care stipulează prin articolul 6 că funcționarul public are obligația să-și îndeplinească atribuțiile de serviciu cu

responsabilitate, competenţă, eficienţă, promptitudine şi corectitudine [2].

2. Fortificarea capacităților instituționale și profesionale a autorităților publice: în cadrul Raportului Guvernului pentru anii 2022-2023 se menționează că fortificarea capacităților instituționale și profesionale ale autorităților publice în domeniul sistemului de planificare strategică și elaborare de politici publice bazate pe evidență a fost asigurat prin intermediul a 15 sesiuni de instruire organizate, cu suportul partenerilor de dezvoltare, cât și prin intermediul Institutului de Administrare Publică. Astfel, pe parcursul anului 2022 circa 500 de funcționari publici din cadrul tuturor autorităților administrative centrale au fost instruiți în domeniul integrării obiectivelor și principiilor Agendei de dezvoltare durabilă 2030 și ale Strategiei Naționale de Dezvoltare în documentele de politici publice; rolul actorilor locali și 20 regionali în implementarea Agendei de dezvoltare durabilă 2030 și Strategiei Naționale de Dezvoltare; realizarea analizei ex-ante și evaluării ex-post pentru documentele de politici publice; estimarea costurilor și bugetarea documentelor de politici publice; elaborarea și monitorizarea politicilor publice [3].
3. Diversitatea și incluziunea: prin promovarea diversității și incluziunii în organizație sau instituție publică, se creează un mediu în care idei și perspective diferite pot fi valorificate. Aceasta poate duce la sinergia generată de interacțiunea dintre oameni cu experiențe și abordări diferite, aducând inovație și creativitate în procesele și rezultatele organizaționale. Astfel, atunci când într-o instituție publică se angajează un tânăr specialist trebuie la prima etapă, în perioada de probă, să fie ghidat de către un mentor, să fie învățat pas cu pas cum ar trebui ssi exercite atribuțiile la serviciu. Nu este acceptabil a se presupune că noul angajat va învăța totul de sine stătător.
4. Parteneriate și colaborări externe: Sinergia poate fi dezvoltată prin stabilirea de parteneriate și colaborări cu alte organizații sau autorități publice. Prin combinarea resurselor, competențelor și expertizelor, se pot realiza proiecte comune, se pot împărtăși bune practici și se pot obține rezultate care depășesc posibilitățile individuale ale organizațiilor implicate. Ca exemplu, poate fi menționată

vizita din perioada 3-13 mai 2023 a delegației oficiale constituită din reprezentați ai Cancelariei de Stat, Ministerului Educației și Cercetării, dar și ai autorităților publice locale în orașul Washington și statul Carolina de Nord, din Statele Unite ale Americii, în scopul realizării schimbului de experiență și de bune practici în domeniul formării profesionale a funcționarilor publici din cadrul autorităților publice [4].

5. Cultură organizațională favorabilă sinergiei: O cultură organizațională care promovează colaborarea, încrederea reciprocă, transparența și echipele autonome poate crea un mediu propice dezvoltării sinergiei. Valorile și normele organizaționale trebuie să sprijine cooperarea și schimbul de cunoștințe, astfel încât membrii organizației să se simtă încurajați să lucreze împreună și să se completeze reciproc. Toate acestea, la fel, le regăsim în Codul de conduită a funcționarului public [2].

Deci, prin aplicarea sinergiei în cadrul autorităților administrației publice, se pot obține multiple beneficii, precum: îmbunătățirea eficienței operaționale, creșterea productivității, inovarea și adaptabilitatea la schimbări, îmbunătățirea satisfacției funcționarilor publici și consolidarea instituțională. Este important ca instituțiile publice să dezvolte strategii și practici care să stimuleze sinergia, să încurajeze colaborarea și să recunoască și să recompenseze contribuțiile individuale și de echipă pentru a cultiva un mediu favorabil sinergiei, dar și pentru a fortifica cultura organizațională.

Este important să afirmăm că sinergia joacă un rol esențial în îmbunătățirea performanței instituționale și în atingerea obiectivelor comune ale autorităților publice. Aspectele care evidențiază importanța sinergiei sunt: 1. Optimizarea resurselor: prin sinergie, instituția publică poate utiliza eficient resursele disponibile. Colaborarea și coordonarea între departamente și echipe permit distribuirea optimă a resurselor umane, financiare și materiale, evitând redundanța și minimizând risipa. Acest lucru duce la o eficiență crescută și la maximizarea valorii adăugate de instituție. 2. Îmbunătățirea comunicării și coordonării: sinergia facilitează schimbul de informații, comunicarea eficientă și coordonarea activităților între diferitele niveluri ierarhice și departamente

ale instituției publice. Aceasta ajută la evitarea ambiguităților, a conflictelor și a duplicării eforturilor, permițând instituției să funcționeze ca o unitate coerentă și să răspundă prompt schimbărilor, provocărilor și solicitărilor cetățenilor. 3. Stimularea inovației și creativității: sinergia favorizează îmbinarea diferitelor perspective, experiențe și competențe în cadrul instituției. Cum am mai menționat anterior, prin promovarea diversității și incluziunii, autoritatea publică poate beneficia de idei noi, soluții inovatoare și abordări creative în rezolvarea problemelor și în găsirea de oportunități. 4. Consolidarea eforturilor și atingerea obiectivelor comune: sinergia permite alinierea eforturilor individuale și de echipă către obiectivele comune ale autorității publice. Prin colaborare și cooperare, funcționarii publici, dar și personalul administrativ lucrează împreună pentru a-și realiza obligațiunile de serviciu și a-și îndeplini misiunea. Sinergia amplifică puterea acțiunilor colective și crește șansele de succes în atingerea obiectivelor strategice. 5. Cultivarea unui climat organizațional pozitiv: sinergia contribuie la crearea unui climat organizațional pozitiv, în care funcționarii publici se simt valorizați, motivați și implicați. Colaborarea și cooperarea între membrii echipei încurajează sentimentul de apartenență și promovează satisfacția și angajamentul față de instituția publică în care sunt angajați. Acest aspect are un impact direct asupra performanței instituționale, fidelizării angajaților și reputației instituției publice în societate.

Astfel, afirmăm că sinergia este esențială în îmbunătățirea performanței instituționale și în atingerea obiectivelor comune. Prin colaborare, coordonare și optimizarea resurselor, autoritatea publică poate obține rezultate marcante și poate face față cu succes provocărilor și oportunităților din sfera publică.

În vederea susținerii ideii că trebuie să existe o legătură strânsă între sinergie și cultură organizațională, evidențiem faptul că pentru o colaborare și interacțiune eficientă este necesar a se ține cont de valorile, normele și practicile culturale ale membrilor autorităților publice. Aceste elemente ale culturii organizaționale definesc comportamentele acceptate, orientările și așteptările în cadrul autorităților și influențează modul în care funcționarii publici lucrează împreună și interacționează. 1. Valorile instituționale: reprezintă principiile și credințele fundamen-

tale ale instituției publice, care ghidează comportamentul și deciziile funcționarilor publici. Valorile instituționale pot include respectul, integritatea, colaborarea, inovația sau orientarea către cetățeni. Atunci când valorile sunt promovate și împărtășite în instituția publică, ele pot crea un teren comun pentru colaborare și cooperare, stabilind un cadru de referință comun pentru luarea deciziilor și rezolvarea problemelor. 2. Normele instituționale: sunt reguli și standarde sociale acceptate în instituția publică, care guvernează comportamentul și interacțiunile funcționarilor. Acestea pot include aspecte precum modul de comunicare, rezolvarea conflictelor, luarea deciziilor sau echilibrul între viața profesională și cea personală. Normele clare și bine definite pot facilita colaborarea, în timp ce normele ambigue sau nerespectate pot genera conflicte și dificultăți în interacțiunile de lucru. 3. Practicile organizaționale: se referă la procedurile, politici și modul de organizare a muncii în instituția publică. Acestea pot include structura instituțională, sistemul de comunicare, procesele de luare a deciziilor, evaluarea performanței sau sistemul de recompense. Practicile organizaționale pot fi proiectate pentru a promova colaborarea și interacțiunea între membrii echipei sau, dimpotrivă, pot crea bariere între departamente sau echipe. Practicile care încurajează transparența, schimbul de cunoștințe și implicarea funcționarilor publici pot stimula colaborarea și crearea sinergiilor.

Prin promovarea valorilor care susțin colaborarea, stabilirea de norme clare și respectate și adoptarea practicilor care facilitează interacțiunile productive, cultura organizațională poate crea un mediu propice pentru colaborare și cooperare. Colaborarea eficientă poate stimula schimbul de idei, inovarea, rezolvarea problemelor complexe și îmbunătățirea performanței instituționale. Pe de altă parte, o cultură organizațională deficitară, caracterizată de valori conflictuale, norme echivoce sau practici nepotrivite, poate îngreuna colaborarea și pot crea conflicte, frustrare și scăderea performanței instituționale.

Prin urmare, înțelegerea modului în care valorile, normele și practicile culturale influențează colaborarea și interacțiunile în cadrul autorităților publice este esențială pentru a promova o cultură organizațională favorabilă sinergiei și îmbunătățirii performanței

instituționale. Cu toate acestea, nu putem să nu evidențiem faptul că în afară de ceea ce are loc în interiorul instituțiilor publice, este important să vedem ce se petrece și cum se acționează la nivel mai superior. Astfel, despre colaborarea dintre Guvernul Central și autoritățile publice locale putem găsi în Raportul de activitate a Guvernului pentru anii 2022-2023. În Raport se specifică că în vederea consolidării relației permanente și stabilirea unui dialog constructiv dintre Guvernul central și autoritățile publice locale, au fost întreprinse următoarele acțiuni: Cabinetul de miniștri s-a întrunit în 5 ședințe desfășurate în teritoriu: Bălți, Cahul, Ungheni, Edineț, Ștefan-Vodă, în cadrul cărora au fost aprobate inclusiv proiecte importante de dezvoltare a regiunilor și localităților respective; Au fost desfășurate 21 de ședințe cu reprezentanții autorităților publice locale de nivelul I și II din 21 de raioane și peste 20 de ședințe pe subiecte tematice și urgente, inclusiv privind soluționarea de comun acord a problemelor privind situația pandemică, criza refugiaților, criza energetică și asigurarea populației cu material lemnos, implementarea mecanismelor de compensație pentru perioada rece a anului, inclusiv cu participarea ministerului de resort și reprezentanții autorităților publice locale; În vederea realizării unui dialog direct, sistematic și instituționalizat între Guvern și autoritățile publice locale au fost desfășurate 5 ședințe cu Adunarea generală a Congresului Autorităților Locale din Moldova (CALM) și Consiliul de administrare CALM, care au abordat probleme sistemice și curente cu care se confruntă autoritățile publice locale; La solicitarea autorităților publice locale, cu suportul partenerilor de dezvoltare a fost elaborată Instrucțiunea privind modul de depersonalizare a actelor administrative în Registrul de stat al actelor locale, document ce conține recomandări pentru autoritățile publice locale în prelucrarea datelor cu caracter personal din actele administrative aprobate [5]. Astfel, toate aceste acțiuni importante își aduc aportul său în ceea ce privește consolidarea raportului dintre sinergie și cultură organizațională în cadrul autorităților publice din Republica Moldova.

Există anumite elemente ale culturii organizaționale care pot favoriza sau împiedica sinergia. *Elemente care favorizează sinergia*: Colaborarea și comunicarea deschisă - implică încurajarea schimbului de

idei, feedback-ului constructiv și colaborării interdepartamentale; Încrederea și respectul reciproc - facilitează crearea unui mediu în care funcționarii publici se simt confortabil să-și exprime opiniile, să-și asume riscuri și să colaboreze în mod deschis și sincer; Orientarea către obiective commune - funcționarii publici sunt motivați să lucreze împreună în beneficiul cetățenilor, să-și împărtășească cunoștințele și resursele și să își susțină colegii în atingerea obiectivelor commune; Diversitate și incluziune - aprecierea diversității și crearea unui mediu în care toți angajații se simt valorizați și implicați contribuie la o colaborare mai eficientă și la rezultate superioare. *Elemente care împiedică sinergia:* Competiția internă excesivă - atunci când instituția este fragmentată în grupuri sau departamente care lucrează în mod izolat și concurează între ele, sinergia este compromisă. O cultură organizațională care favorizează competiția internă excesivă și împiedică colaborarea între departamente poate limita posibilitatea de a realiza sinergii; Comunicare slabă și conflicte nerezolvate - atunci când membrii echipei nu pot comunica în mod deschis și nu pot rezolva conflictele într-un mod constructiv, sinergia este afectată negativ; Lipsa încrederii și lipsei de respect -atunci când oamenii se simt nesiguri sau nu se respectă reciproc, vor fi reticenți în a-și împărtăși ideile și în a colabora în mod eficient.

Astfel, în prezent se consideră că alături de competențe și de resurse, cultura organizațională se dovedește a fi un element definitoriu al oricărei instituții atât în faza de formulare a unei strategii, ca determinant, cât și în faza de implementare a strategiei, ca instrument. Separația determinant/instrument devine dificilă dacă strategia este percepută ca un proces continuu, nu dihotomic, de tipul formulare-implementare sau dacă se analizează o strategie emergentă. O abordare modernă postulează că organizațiile performante trebuie să adopte expres o atitudine culturală proactivă, astfel încât procesul de modificare a culturii organizaționale să fie continuu. În faza de formulare a strategiei este necesar de a analiza cultura organizațională ca element de mediu intern, iar noua strategie va folosi ca puncte forte ale instituției o parte din componentele culturii organizaționale sub forma existentă în perioada anterioară. În faza de implementare a strategiei se supun divizării

părțile componente ale culturii organizaționale în două categorii: cele cu forme avantajante și cele cu forme dezavantajante. Prima categorie este menținută și amplificată, cea de-a doua - evitată, transformată sau eliminată. Față de sistemul de valori necesar pentru elaborarea strategiei noi, un element cultural poate să constituie fie un ajutor, fie o piedică, în acest ultim caz este necesar de a transforma conținutul [6].

Pentru a dezvolta o cultură organizațională sinergică, pot fi luate în considerare următoarele modalități: Promovarea valorilor și normelor care susțin sinergia - instituția publică ar trebui să definească și să promoveze valorile și normele care favorizează colaborarea, comunicarea deschisă, încrederea și orientarea către obiective comune. Acestea trebuie să fie integrate în practicile și politicile instituționale pentru a fi puse în practică în mod concret; Dezvoltarea abilităților de colaborare și comunicare - instituția publică ar trebui să ofere oportunități de dezvoltare a abilităților de colaborare și comunicare pentru membrii echipei. Aceasta poate include training-uri, workshop-uri și proiecte de colaborare în echipă care să încurajeze schimbul de idei și dezvoltarea abilităților de lucru în echipă; Încurajarea unui climat de încredere și respect: instituția publică ar trebui să promoveze un climat în care încrederea și respectul sunt valorizate. Aceasta poate implica promovarea relațiilor interpersonale sănătoase, recunoașterea și aprecierea contribuțiilor individuale și crearea unui mediu în care funcționarii publici se simt valorizați și implicați. Prin adoptarea acestor măsuri, autoritatea publică poate dezvolta o cultură organizațională sinergică, în care membrii echipei colaborează eficient, comunică deschis și lucrează împreună pentru a-și atinge obiectivele comune.

Cu toate acestea, activitatea autorităților publice ar avea de suferit dacă nu ar exista un parteneriat strâns public-privat. Anume acesta poate aduce o serie de beneficii pentru funcționarii publici în particular, dar și pentru dezvoltarea culturii organizaționale a autorităților publice în general. Cu un efort comun, autoritățile publice pot mai lesne să-și îndeplinească funcțiile lor esențiale: Elaborarea politicilor și reglementărilor - autoritățile publice sunt responsabile de elaborarea politicilor și reglementărilor care facilitează colaborarea și parteneriatul între organizațiile din sectorul public și cele din sectorul privat. Aceste poli-

tici și reglementări stabilesc un cadru legal și instituțional adecvat pentru colaborare și definesc responsabilitățile și rolurile părților implicate; Crearea structurilor de guvernare și coordonare - autoritățile publice pot institui structuri de guvernare și coordonare pentru promovarea și monitorizarea parteneriatelor public-privat. Aceste structuri pot facilita dialogul și schimbul de informații între organizații, asigurând coordonarea activităților și abordarea sinergică a problemelor și oportunităților comune; stimularea dialogului și consultărilor - autoritățile publice pot organiza întâlniri, conferințe și consultări pentru a facilita dialogul și schimbul de idei între organizațiile din sectorul public și privat. Aceste forumuri oferă oportunități pentru identificarea nevoilor și priorităților comune, stabilirea de obiective și planuri de acțiune și pentru îmbunătățirea înțelegerii reciproce; Crearea instrumentelor de finanțare și sprijin - autoritățile publice pot dezvolta instrumente de finanțare și sprijin pentru a încuraja cooperarea și parteneriatul între organizațiile din sectorul public și privat. Acestea pot include granturi, fonduri de investiții, facilități fiscale sau programe de asistență tehnică, care să faciliteze colaborarea în diverse domenii, cum ar fi dezvoltarea economică, infrastructura, serviciile publice sau inovare.

În Republica Moldova, autoritățile publice au implementat o serie de politici și programe pentru a promova sinergia și colaborarea între organizațiile din diverse sectoare. Putem menționa următoarele exemple: 1. Strategia Națională de Dezvoltare Regională: promovează sinergia și colaborarea între organizațiile din diverse regiuni ale Republicii Moldova. Prin intermediul acestei strategii, se încurajează cooperarea între autoritățile locale, organizațiile neguvernamentale, sectorul privat și comunități pentru a dezvolta proiecte comune, a împărtăși resurse și a aborda problemele regionale în mod integrat [7]. 2. Programul de Parteneriat Public-Privat: are ca scop facilitarea colaborării între sectorul public și privat în dezvoltarea infrastructurii, serviciilor publice și altor domenii cheie. Programul oferă suport în identificarea, structurarea și implementarea proiectelor de parteneriat public-privat, precum și în promovarea unui climat favorabil investițiilor și dezvoltării durabile [8]. 3. Programul de Asistență Tehnică pentru Sectorul Public: Acest program are ca scop sprijinirea autorităților publice în dezvol-

tarea capacităților și competențelor necesare pentru a facilita sinergia și colaborarea. Programul oferă asistență tehnică în domenii precum managementul proiectelor, elaborarea politicilor publice, comunicarea și negocierea, facilitând astfel dialogul și cooperarea eficientă între organizații [9]. 4. Fondul de Inovare și Parteneriat Social: susține proiecte inovatoare și parteneriate sociale care promovează dezvoltarea durabilă și soluționarea problemelor sociale. Fondul oferă finanțare și suport tehnic pentru proiecte care implică colaborarea între organizații din sectorul public, privat și societatea civilă, încurajând astfel sinergia și inovația în abordarea provocărilor sociale. 5. Programe de dezvoltare rurală și agricolă: autoritățile publice au implementat programe pentru dezvoltarea sectorului rural și agricol, care promovează colaborarea între fermieri, organizații de cercetare, instituții de învățământ, sectorul privat și autoritățile locale. Aceste programe facilitează schimbul de cunoștințe, tehnologii și resurse, contribuind astfel la creșterea productivității și competitivității în sectorul agricol și la dezvoltarea rurală sustenabilă.

Câteva exemple relevante despre organizațiile din Republica Moldova care au reușit să dezvolte o cultură organizațională sinergică și să beneficieze de colaborarea cu autoritățile publice ar fi: 1. Asociaţia pentru Democraţie Participativă "ADEPT"- organizaţie obştească, negu-vernamentală, nonprofit şi neafiliată politic şi atestată drept organizaţie de utilitate publică. ADEPT este un centru independent, de analiză şi consultanţă privind procesul decizional, politic, electoral şi social-economic din Republica Moldova şi din regiune. Misiunea ADEPT constă în promovarea valorilor democratice şi sprijinirea participării active a cetăţenilor la viaţa publică.Organizația colaborează cu autoritățile publice prin intermediul parteneriatelor public-civice în elaborarea politicilor publice și monitorizarea implementării acestora [10]. 2. Camera de Comerț și Industrie a Republicii Moldova (CCI)-organizație non-guvernamentală care reprezintă interesele mediului de afaceri din Republica Moldova. CCI promovează colaborarea între companii, autoritățile publice și alte organizații pentru a dezvolta mediul de afaceri și a facilita parteneriatele public-privat. Organizația colaborează cu autoritățile publice în elaborarea politicilor economice și în organizarea

de evenimente și proiecte comune care sprijină dezvoltarea economică. CCI este cea mai mare asociație de business din Moldova, care reunește peste 1100 membri, întreprinderi mari, mici și mijlocii din toate ramurile economiei și este membră a Camerei de Comerț Internaționale (ICC) și Asociației Europene a Camerelor de Comerț (EUROCHAMBRES) [11]. 3. Agenția Națională de Cercetare și Dezvoltare (ANCD) este autoritate administrativă centrală din subordinea Guvernului Republicii Moldova, înființată prin Hotărârea Guvernului nr.196 din 28.02.2018. ANCD este succesorul legal de drepturi și obligații al Centrului de Proiecte Internaționale, Agenției pentru Inovare și Transfer Tehnologic și Agenției pentru Cercetare și Dezvoltare, toate fiind instituții publice din cadrul Academiei de Științe a Moldovei. ANCD este responsabilă pentru implementarea politicii naționale de cercetare, inovare și dezvoltare, a Programului-cadru al UE pentru cercetare și inovare Orizont 2020 și a altor programe europene și coordonează Oficiul pentru Știință și Tehnologie al Republicii Moldova la Bruxelles Agenția are misiunea de a asigura excelența și performanța în vederea realizării priorităților naționale în domeniile cercetării, inovării și dezvoltării și oferă finanțare bazată pe concurs pentru proiecte de cercetare, inovare și transfer tehnologic. ANCD încurajează parteneriatele public-public și public-privat prin întîlniri directe și evenimente de brokeraj [12].

Aceste exemple demonstrează că organizațiile din Republica Moldova pot dezvolta o cultură organizațională sinergică și pot beneficia de colaborarea cu autoritățile publice, lucru care le permite să își atingă obiectivele comune și să contribuie la dezvoltarea sustenabilă a țării.

Colaborarea sinergică între organizații și autoritățile publice poate aduce o serie de rezultate și beneficii semnificative în mai multe domenii. Iată câteva aspecte în care sinergia poate avea un impact pozitiv: 1. Creștere economică: prin colaborarea sinergică, organizațiile și autoritățile publice pot promova dezvoltarea economică durabilă și creșterea competitivității. Prin parteneriate public-privat și cooperare între organizații din diverse sectoare, se poate încuraja investițiile, inovarea, crearea de locuri de muncă și stimularea pieței. Sinergia poate contribui la creșterea PIB-ului și la dezvoltarea sustenabilă a economiei în ansamblu. 2. Inovație: colaborarea sinergică poate facilita schimbul

de idei, expertiză și resurse, ceea ce stimulează inovația și dezvoltarea tehnologică. Prin colaborarea cu autoritățile publice, organizațiile pot beneficia de sprijin în accesarea fondurilor de cercetare și dezvoltare, în identificarea oportunităților de inovare și în dezvoltarea de proiecte inovatoare. Sinergia în inovație poate duce la apariția de produse și servicii noi, crearea de noi industrii și generarea de avantaje competitive. 3. Eficiență și economii de resurse: prin colaborarea sinergică, se poate realiza o utilizare mai eficientă a resurselor disponibile. Autoritățile publice pot facilita schimbul de informații, de resurse materiale și financiare între organizații, ceea ce duce la economii de scară și la reducerea redundanțelor. De asemenea, sinergia poate contribui la reducerea birocrației și a suprastructurii administrative, sporind eficiența și agilitatea organizațiilor. 4. Satisfacția angajaților și dezvoltarea profesională: colaborarea sinergică poate crea un mediu de lucru stimulant și motivant pentru angajați. Prin participarea la proiecte comune, angajații pot beneficia de oportunități de dezvoltare profesională, de învățare și de creștere în carieră. Sinergia poate aduce satisfacție în munca desfășurată, prin colaborarea cu diferite echipe și organizații, și prin realizarea de rezultate semnificative și valoroase.

Aceste rezultate și beneficii generate de colaborarea sinergică între organizații și autoritățile publice contribuie la dezvoltarea economică, la stimularea inovației și la crearea unui mediu favorabil pentru angajați. Prin valorificarea sinergiilor, se pot obține rezultate mai bune și se pot depăși obstacolele și provocările într-un mod mai eficient și sustenabil.

Pentru dezvoltarea sinergiei și culturii organizaționale în colaborare cu autoritățile publice, pot fi implementate următoarele strategii și intervenții practice: 1. Promovarea dialogului și comunicării eficiente: este crucial să se faciliteze dialogul deschis și transparent între organizații și autorități publice. Acest lucru poate fi realizat prin organizarea de întâlniri periodice, sesiuni de lucru și platforme de colaborare în care să se discute probleme comune, să se împărtășească informații relevante și să se dezvolte soluții în mod colaborativ. O comunicare eficientă va consolida înțelegerea reciprocă și va promova colaborarea sinergică; 2. Stabilirea parteneriatelor public-privat: parteneriatele

public-privat pot juca un rol cheie în dezvoltarea sinergiei și culturii organizaționale. Prin intermediul acestor parteneriate, organizațiile și autoritățile publice pot colabora în proiecte comune, beneficiind de resursele și competențele fiecărei părți. Stabilirea unui cadru juridic și administrativ clar pentru astfel de parteneriate este esențială, asigurând transparența și responsabilitatea în implementarea proiectelor; 3. Crearea unui climat de încredere și cooperare: dezvoltarea sinergiei necesită încredere și colaborare între organizații și autoritățile publice. Este important să se creeze un climat de încredere, prin stabilirea unor relații de lungă durată, respect reciproc și transparență în acțiuni. Autoritățile publice pot adopta politici și practici care promovează încrederea și cooperarea cu organizațiile, cum ar fi garantarea confidențialității datelor și sprijinirea inițiativelor și inovației; 4. Schimbul de resurse și expertiză: pentru a dezvolta sinergia și cultura organizațională, este important să se faciliteze schimbul de resurse și expertiză între organizații și autorități publice. Acest schimb poate include transferul de cunoștințe și experiență, accesul la infrastructură și facilități, precum și sprijin financiar și tehnic. Autoritățile publice pot crea mecanisme și programe pentru a facilita acest schimb, cum ar fi granturi, scheme de mentorat și proiecte colaborative; 5. Susținerea dezvoltării capacităților organizațiilor: autoritățile publice pot juca un rol important în sprijinirea dezvoltării capacităților organizațiilor, prin intermediul programelor de formare și instruire. Aceste programe pot viza dezvoltarea abilităților de colaborare, gestionarea proiectelor și dezvoltarea culturii organizaționale sinergice. Autoritățile publice pot furniza resurse și sprijin pentru organizarea de seminarii, workshop-uri și sesiuni de instruire care să faciliteze dezvoltarea competențelor necesare pentru colaborare eficientă și cooperare sinergică.

Prin implementarea acestor strategii și intervenții practice, organizațiile pot dezvolta o cultură organizațională sinergică și pot beneficia de colaborarea cu autoritățile publice într-un mod constructiv și eficient. Aceste acțiuni vor contribui la atingerea obiectivelor comune, la îmbunătățirea performanței organizaționale și la generarea de beneficii pentru întreaga comunitate.

BIBLIOGRAFIE

1. Sinergia – impactul asupra vieții globale și personale. În: https://ghidul365.ro/sinergia-impactul-asupra-vietii-globale-si-personale/. (vizitat 20.07.2023).
2. Lege Nr. 25 din 22-02-2008 privind Codul de conduită a funcţionarului public. În: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=16149&lang=ro. (vizitat 23.07.2023).
3. Raport cu privire la activitatea Guvernului 2022-2023. În: https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_gov_2022-2023_0.pdf. (vizitat 10.08.2023).
4. Oportunități de cooperare în domeniul formării profesionale a funcționarilor publici, discutate de oficiali americani și reprezentanți de la Chișinău, aflați în vizită în SUA. În: https://cancelaria.gov.md/ro/content/oportunitati-de-cooperare-domeniul-formarii-profesionale-functionarilor-publici-discutate-de (vizitat 02.08.2023).
5. Raport cu privire la activitatea Guvernului 2022-2023. În: https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_gov_2022-2023_0.pdf. (vizitat 10.08.2023).
6. Ceacîr Irina. Dimensiuni teoretico-practice privind cultura organizaţională a administraţiei publice locale. În: https://ibn.idsi.md/sites/ default/ files/ imag_file/287-307.pdf. (vizitat 14.08.2023).
7. Hotărâre Nr. 40 din 26-01-2022 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare regională a Republicii Moldova pentru anii 2022-2028. În: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135227&lang=ro. (vizitat 25.09.2023).
8. Lege Nr. 179 din 10-07-2008 cu privire la parteneriatul public-privat. În: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=83632&lang=ro. (vizitat 13.08.2023).
9. Hotărîre Nr. 377 din 25-04-2018 cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismului de coordonare și management al asistenței externe. În: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=109965&lang= ro. (vizitat 13.08.2023).
10. Asociaţia pentru Democraţie Participativă "ADEPT". În: http://www.e-democracy.md/adept/. (vizitat 12.09.2023).
11. Ce reprezintă CCI a RM. În: https://chamber.md/ce-reprezinta-cci-2/. (vizitat 23.08.2023).
12. Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare. În: https://www.ancd.gov.md/ro/content/ancd. (vizitat 23.08.2023).

ALINIEREA SISTEMELOR NAȚIONALE DE TRANSPORT, DIN ROMÂNIA ȘI REPUBLICA MOLDOVA LA CERINȚELE EUROPENE PRIVIND MOBILITATEA DURABILĂ

ALIGNMENT OF NATIONAL TRANSPORT SYSTEMS FROM ROMANIA AND THE REPUBLIC OF MOLDOVA WITH EUROPEAN REQUIREMENTS ON SUSTAINABLE MOBILITY

CZU: 656(498+478):502.131.1(4-672)UE

Frantz Daniel FISTUNG, ***Centrul de Economia Industriei şi Serviciilor din cadrul Institutului Național de Cercetări Economice "Costin C. Kirițescu" al Academiei Române, București, România***
e-mail: dfistung@yahoo.com
ORCID 0000-0002-7923-7224

Rezumat.

Schimbările climatice majore, din ce în ce mai evidente în ultimii ani, pot produce un adevărat colaps al vieții umane dacă nu sunt luate măsuri urgente de eliminare a cauzelor ce le-au provocat. Consumurile exagerate de materii prime și materiale, eliminarea de cantități enorme de poluanți în aer, apă și pământ dar și creșterea alarmantă a populației, de circa patru ori în ultimele șase decenii, reprezintă principalii factori ai nefericitei situații în care se află omenirea în acest moment. Factorii enumerați sunt o consecință a activității din ce în ce mai intense a umanității, transporturile jucând, în acest context un rol foarte important. Deplasările din ce în ce mai numeroase, atât în ceea ce privește populația cât și mărfurile, numărul din ce în ce mai mare de terenuri ocupate de infrastructurile de transport, flotele de transport într-o creștere exponențială, produc efecte globale ce nu pot fi trecute cu vederea. Printre cele mai importante poate fi enumerat cel al emisiilor de gaze cu efect de seră cauzat de motoarele cu combustibili clasici. În acest context, de câteva decenii se încearcă, cu puține rezultate palpabile, din nefericire, reducerea/eliminarea

acestui fenomen prin implementarea conceptului de mobilitate durabilă, concept ce se dorește, de fapt, a fi corolarul măsurilor de eliminare a tuturor efectelor negative cauzate de transporturi asupra mediului. La nivelul UE acest concept capătă din ce în ce mai mare importanță și de aceea țările membre și cele candidate sunt obligate să adopte cele mai rapide și eficiente măsuri pentru dezvoltarea, la nivel național a sistemelor de mobilitate durabilă. În acest context, studiul prezent are ca obiectiv prezentarea succintă a situației din UE, România și Republica Moldova în ceea ce privesc pașii făcuți și obiectivele ce ar trebui avute în vedere pentru atingerea dezideratului menționat, mobilitatea durabilă. Metodologia cercetării se bazează pe analize multicriteriale a bazelor de date specifice activităților și infrastructurilor de transport, la nivelurile național și internațional, în special a UE. Concluzia de bază a lucrării poate fi rezumată, pe scurt, la necesitatea adoptării de urgență a măsurilor ce pot stopa fenomenele de degradare a mediului și sănătate a viețuitoarelor, cauzate de transporturi, având în vedere decalajele economico-politice ale statelor la care face referire lucrarea de față.

Cuvinte cheie: *Mobilitate durabilă, schimbări climatice, combustibili alternativi, politici de transport*

Summary.

Major climate change, increasingly evident in recent years, can cause a real collapse of human life unless urgent action is taken to eliminate the causes that caused them. The excessive consumption of raw materials and materials, the elimination of enormous amounts of pollutants in the air, water and land, and the alarming population growth, about four times in the last six decades, are the main drivers of the unfortunate situation that humanity is in at this time. The factors listed are a consequence of the ever-increasing work of humanity, with transport playing a very important role in this context. Increasing movements, both in terms of population and goods, the increasing number of land occupied by transport infrastructures, transport fleets in an exponential growth, are producing global effects that cannot be overlooked. Among the most important can be listed that of greenhouse gas emissions caused by classic fuel engines. In this context, for several decades we have tried, with few tangible results, unfortunately to reduce/eliminate this phenomenon by implementing the concept of sustainable mobility, a concept that is intended, in fact, to be the corollary of measures to eliminate all the negative effects caused by transport on the environment. At EU level, this concept is becoming increasingly important and that is why Member and candidate countries are obliged to adopt the fastest and most effective measures to develop sustainable mobil-

ity systems at national level. In this context, the present study aims to briefly present the situation in the EU, Romania and the Republic of Moldova regarding the steps taken and the objectives that should be considered in order to achieve the said goal, sustainable mobility.

The research methodology is based on multi-criteria analyses of transport-specific databases and infrastructures at national and international levels, in particular the EU. The basic conclusion of the paper can be summarised, in short, to the urgent need to adopt measures that can stop the phenomena of environmental degradation and health of living creatures caused by transport, given the economic and political disparities of the states to which this paper refers.

Keywords: *Sustainable mobility, climate change, alternative fuels, transport policies*

Piața Europeană de transport, repere și tendințe de evoluție din perspective durabile

Sectorul transporturilor nu este o competență supranațională comunitară, iar politica europeană în domeniul transporturilor nu este, încă, una coerentă sau comprehensivă tocmai datorită acestui fapt. Spre exemplu, nu există un sistem unic european de control al traficului aerian. Sunt 27 de sub-sisteme cu 58 de centre de control. În plus, problemele legate de traficul congestionat, pierderea de timp şi de bani implicată de blocaje şi poluarea determinată de supraaglomerare sunt perpetuate de faptul că la nivel de guverne naţionale se promovează în continuare în principal transportul rutier, datorită avantajelor acestuia.

Mobilitatea va creşte, însă sectorul european al transporturilor se află la o răscruce de drumuri. Sistemul de transport se confruntă cu provocări majore:

- Rezervele de petrol vor scădea în deceniile următoare şi va trebui să se importe tot mai mult din regiunile instabile ale lumii. Se preconizează că preţul petrolului va creşte de cel puţin două ori între anii 2005 şi 2050 (59 USD/baril în anul 2005). Evenimentele actuale demonstrează extrema volatilitate a preţului petrolului.
- Deşi transporturile au devenit mai eficiente din punct de vedere energetic, 96% din necesarul de energie al sectorului depinde încă de petrol.

- În Europa, costurile aferente congestiilor se ridică anual la 1% din produsul intern brut (PIB).
- Este necesară reducerea drastică a emisiilor de gaze cu efect de seră la nivel mondial, cu scopul de a limita la 2ºC creşterea temperaturii cauzată de schimbările climatice. În general, pentru a atinge acest obiectiv, UE trebuie să reducă emisiile cu 80-95% până în anul 2050 faţă de nivelurile din anul 1990.
- Congestiile, atât pe şosele, cât şi în spaţiul aerian, reprezintă o problemă majoră. Potrivit previziunilor, sectorul transportului de marfă îşi va intensifica activitatea cu 40% în anul 2030 şi cu puţin peste 80% până în anul 2050, comparativ cu nivelurile din anul 2005. Traficul de pasageri va înregistra o creştere ceva mai redusă decât transportul de marfă: 34% până în anul 2030 şi 51% până în anul 2050.
- În ceea ce priveşte nivelul de dezvoltare a infrastructurii, există mari diferenţe între regiunile estice şi vestice ale UE. În noile state membre ;i cele candidate, există în prezent sub 5.000 km de autostrăzi şi nu există căi ferate speciale de mare viteză; căile ferate convenţionale sunt adesea în stare proastă.
- Sectorul european al transporturilor se confruntă cu o concurenţă tot mai acerbă pe pieţele mondiale ale transporturilor, aflate în expansiune rapidă.

Transporturile au devenit, din ce în ce mai evident, un important factor de consum al resurselor energetice şi al materiilor prime, numeroase dintre acestea fiind cauzatoare de efecte nocive asupra mediului, prin utilizarea lor drept combustibili (hidrocarburi etc) sau materiale de construcţii a infrastructurilor şi mijloacelor de transport. De altfel, consumul global de resurse şi materii prime s-a triplat în ultimii 50 de ani, consumul per capita depăşind de aproape două ori pragul de echilibru, iar în ultimii şase ani economia mondială a exploatat şi a folosit mai mult decât în întreg secolul XX, creând dezechilibre naturale majore şi perspective nesustenabile pentru mai multe regiuni, specii şi industrii [1].

Ritmul tranziţiei către economia circulară rămâne, însă, subdimensionat în raport cu volumul anual de exploatare a resurselor, inclusiv

a resurselor vulnerabile sau virgine. Economia globală este în prezent circulară în proporție de doar 7,2%, în scădere comparativ cu 2018, când se estimase la o valoare de 9,1%. Este vorba despre o scădere procentuală, nu în valoare absolută, care arată că se exploatează și se consumă din ce în ce mai mult și mai puțin responsabil, iar politicile de ecologizare a industriilor nu reușesc să țină pasul.

Din perspectivă de mediu, au apărut situații alarmante: în ultimii 30 de ani, a fost despădurită, la nivel global o suprafață totală de peste 420 de milioane de hectare, în timp ce aproape jumătate din solurile planetei sunt serios degradate, oceanele au o aciditate cu peste 30% peste limitele admise, 85% din rezervele piscicole sunt în colaps, iar fauna sălbatică s-a diminuat cu 70%. În plus, peste 70% din emisiile de carbon la nivel global provin din extragerea și prelucrarea resurselor naturale, în procese clasice, de economie liniară (take, make, waste).

Din această perspectivă, renunțarea la combustibilii fosili, prin utilizarea cărora transporturile sunt responsabile de aproape jumătate din emisiile de carbon, cu perspective de a depăși 60%, până în anul 2050, reprezintă nu numai o cerință majoră dar și o prioritate ”zero” [1].

În acest context acoperirea, în cât mai mare măsură, a necesităților energetice, în domeniul transporturilor, din surse durabile, poate sprijini tranziția sectorului transporturilor la zero emisii nete până în anul 2050 – în concordanță cu obiectivele cadrului de politică privind schimbările climatice din UE. Trebuie, însă, analizat cu prudență, planul de reconfigurare a ofertei de transport și în special al parcului de vehicule, deoarece acest demers depinde nu doar de voința politică ci, mai ales, de noile tehnologii aplicabile și de puterea financiară a ”actorilor implicați” (companii de transport, utilizatori particulari, autorități publice etc).

Transportul reprezintă aproximativ 29% din cererea mondială de energie și aproximativ 61,5% din consumul anual de petrol [2]. Impacturile transportului asupra consumului de energie sunt diverse, incluzându-le și pe cele specifice construcției, întreținerii și modernizării infrastructurilor și a tuturor instalațiilor conexe (clădiri, instalații de alimentare și depozitare etc). Consumul de energie are o corelație puternică cu nivelul de dezvoltare, transporturile reprezentând între 20% și 25% din energia consumată în economiile dezvoltate.

Din punct de vedere statistic, la nivelul anului 2022, conform portalului RFIDTIRES, pe plan mondial existau 1,49 miliarde de autovehicule, în funcțiune, dintre care 1,11 miliarde de autovehicule de pasageri și 380 de milioane de vehicule marfă/comerciale [3]. Pentru a înțelege mai exact aceste valori, putem aminti că numărul de autovehicule, la nivel mondial, era de un miliard de unități în anul 2009, ceea ce înseamnă o creștere cu aproape 50% a parcului auto mondial în doar 13 ani. Evoluția a fost de peste trei ori mai rapidă decât creșterea populației, în aceiași perioadă. Astfel, în anul 2009, Terra avea 6,872 miliarde de oameni iar la sfârșitul anului 2022 s-a ajuns la nivelul de opt miliarde [4].

Din păcate, în ciuda tuturor eforturilor din ultimii ani, pentru promovarea unor autovehicule ecologice, precum cele electrice cu baterie, hibride plug-in sau cu pile de combustie, peste 98% din numărul total al autovehiculelor în funcțiune, în anul 2023, erau încă alimentate cu benzină sau motorină.

Cele 1,49 miliarde de autovehicule emit anual în atmosferă echivalentul a 6,9 miliarde de tone CO_2 (estimate financiar la circa 17 trilioane de USD). Comparativ, această valoare este echivalentă cu arderea întregului cărbune dintr-un tren care se întinde pe circa 558.000 de km, suficient de lung pentru a înfășura Pământul de 13,9 ori pe la ecuator.

Din totalul autovehiculelor aflate în funcțiune, pe plan mondial, la nivelul anului 2020, 390 milioane erau în China (crescând de 56,7 ori față de numărul înregistrat în anul 1990), 294 milioane în SUA, iar în Europa 283 milioane, cele trei zone însumând 62,9% din parcul auto mondial [5]. În cazul UE, în ciuda creșterii puternice a vânzărilor observată în ultimii ani, autovehiculele ecologice de pasageri reprezintă, încă, doar 5,3% din totalul parcului auto. Autoturismele electrice și cele hibride plug-in reprezintă doar 0,5% respectiv 0,6% din flotă [6]. Vehiculele utilitare ușoare, alimentate cu motorină sunt încă dominante în toate țările UE, cu excepția Greciei. Astfel, 91,2% din flota de autoutilitare din UE funcționează cu motorină și doar 0,4% dintre furgonetele din UE sunt electrice cu baterie.

Aproximativ 96,3% din toate autovehiculele destinate transporturilor de mărfuri, din Uniunea Europeană, funcționează cu motorină, în timp ce benzina alimentează mai puțin de 1% din flotă. 0,24% dintre

camioanele de pe drumurile UE au un grup motopropulsor cu emisii zero, în creştere faţă de 0,04% în 2019. Autobuzele diesel reprezintă 93,5% din flota UE, doar 0,9% fiind electrice şi 1,4% electrice hibride. Parcuri semnificative de autobuze electrice pot fi găsite în Țările de Jos (12,4%) şi Luxemburg (6,6%).

Probabil că aceste creşteri, înregistrate în ultimii ani, nu s-ar fi ridicat la acelaşi nivel dacă n-ar fi apărut şi cerinţele privind diminuarea masivă a emisiilor de CO_2 din industrie. "Fit for 55" (adoptat în aprilie 2023) şi a 26-a ediţie a Conferinţei pentru Schimbări Climatice (ţinută la Glasgow, Scoţia, în anul 2021) au reprezentat, în acest context, punctele cheie în politica de susţinere a autovehiculelor ecologice.

Ca una dintre foarte puţinele opţiuni viabile pentru reducerea emisiilor de carbon, pe lângă electrificare, precum şi pe fondul accesului diminuat la combustibilii clasici, hidrogenul se bucură de cerere în creştere în piaţă, UE estimând că, până în anul 2030, fiecare miliard de euro investit în proiecte pe bază de hidrogen va produce 10.000 de noi locuri de muncă directe şi indirecte [7]. Dintre cele 600 de proiecte pe hidrogen anunţate sau operaţionale la nivel mondial în 2022, cele mai mari 25 cumulează aproximativ 70% din capacitatea totală actuală, ceea ce indică o piaţă deja diversă, cu multe proiecte locale, de mică amploare, care pot acoperi cereri punctuale, şi câteva proiecte majore, cu valenţe regionale, concentrate în Europa, Orientul Mijlociu, SUA şi Australia.

Hidrogenul este optim în procese industriale care au loc la temperaturi înalte, aduce o densitate energetică mai mare decât cea a bateriilor, deci oferă putere mai mare pentru maşini şi utilaje grele, şi are capacitatea de a stoca energie obţinută din surse regenerabile intermitente, precum cea solară şi eoliană, arată studiul. State precum Japonia, Coreea de Sud şi SUA iau în calcul folosirea hidrogenului pentru generarea de energie electrică sau producerea de combustibili sintetici.

Dintre toate variantele de hidrogen (verde, obţinut din apă, prin electroliză, fără emisii de carbon; gri, pe bază fosilă, cu emisii de carbon; albastru, tot fosil, însă fără emisii; roz, pe bază nucleară, aflat încă în faza de cercetare), cel verde este considerat „curat", iar potenţialul şi interesul de a-l adopta diferă de la o industrie la alta. De exemplu,

industria chimică și petrochimia utilizează deja hidrogen gri, astfel că ar avea nevoie de investiții minimale pentru a converti o parte din infrastructuri și a obține curat și mai ieftin unele produse. Industria grea, aviația și transporturile rutiere de mare tonaj sunt încurajate prin reglementări specifice să apeleze la hidrogen verde, având ca orizont 2030, în timp ce pentru celelalte categorii de transport planurile de decarbonizare rămân incerte și este de așteptat să se materializeze post-2030. În ceea ce privește automobilele și imobilele (încălzire), acestea beneficiază de alternativa electrică, deci sunt mai puțin predispuse tranziției către hidrogen.

Cheltuielile companiilor legate de infrastructură pot scădea cu până la 95% în scenariul „hub-urilor de hidrogen" în comparație cu scenariul investiției individuale [7]. Pe lângă optimizarea costurilor, această soluție aduce și beneficii precum sistematizarea tranziției verzi, diversificarea pieței muncii și dezvoltarea de noi modele de business, de exemplu lanțuri sinergice de producere a cimentului, metanolului și oțelului.

Cerințe prioritare de dezvoltare a sistemelor naționale de transport din țările membre și candidate ale UE, din perspectiva mobilității durabile

Daunele provocate de criza climatică sunt deja extinse, iar emisiile globale de gaze cu efect de seră rămân la niveluri record. Lumea are nevoie de reduceri imediate și profunde ale emisiilor din prezent și din perspectiva următoarelor trei decenii, pentru a limita încălzirea globală la 1,5 °C peste nivelurile preindustriale și pentru a preveni cele mai grave efecte [8].

Pe măsură ce temperatura medie globală continuă să crească și mai frecvent depășește limita de 1,5 °C, efectele cumulate ale depășirilor vor deveni din ce în ce mai grave și trebuie monitorizate cu atenție pentru a urmări cât de repede ne apropiem de pragurile pe termen lung.

Conceptul de transport durabil a apărut, astfel, ca o reacție la consecințele nocive produse de această activitate asupra mediului și sănătatea umană, înregistrate în ultima jumătate a secolului XX. De fapt, transportul nedurabil poate fi caracterizat prin consum excesiv de ener-

gie, poluare majoră a mediului, contribuții importante la deteriorarea sănătății populației și de multe ori prin activități nesatisfăcătoare pentru diferitele grupuri economice și sociale pe care le deservește.

În acest context, Carta Verde privind Securitatea Aprovizionării, din noiembrie 2000, a Comisiei Europene, remarca rolul important al transporturilor în creșterea cererii de energie și a nivelului emisiilor de CO_2.

De aceea, în septembrie 2001, Comisia Europeană a adoptat o nouă Cartă Albă privind Politica Comunitară de Transport. Documentul a propus măsuri pentru revizuirea politicii de transport astfel încât activitatea să devină mai durabilă și să se evite pierderile economice enorme cauzate de ambuteiaje, poluare și accidente. În octombrie 2004 a fost adoptată „O constituție pentru Europa", iar în anul 2011 a fost lansată o nouă Cartă Albă, intitulată "Către competitivitate și eficiența resurselor sistemelor de transport". Trecerea la o mobilitate cu emisii scăzute de dioxid de carbon, inițiată prin Carta Albă din anul 2011 a fost completată, ulterior, prin diverse inițiative legislative, adoptate la nivelul UE.

În Decembrie 2019 și în contextul menționat anterior, la nivelul UE, a fost adoptat *Pactul Verde European (The Green Deal)*-PEV- document care stabilea linia de orientare a diverselor politici europene pentru următorii cinci ani. Documentul este în conexiune cu o serie de inițiative legislative și non-legislative din domenii multiple, precum mediu, schimbări climatice, energie, industrie, transporturi, agricultură, digitalizare și sectorul financiar (MAE, 2022).

PEV reprezintă o nouă strategie de creștere care vizează transformarea UE într-o societate echitabilă și prosperă, cu o economie modernă, eficientă din punctul de vedere al utilizării resurselor și competitivă. De aceea, este necesară promovarea și creșterea investițiilor în modificarea instrumentelor și tehnologiilor suport ale unor astfel de schimbări paradigmatice. Tehnologia digitală poate contribui într-adevăr la reducerea emisiilor globale, la îmbunătățirea calității vieții și la reducerea amprentei de mediu a societății, de exemplu prin optimizarea consumului de energie și monitorizarea emisiilor în transporturi. Pentru a atinge neutralitatea climatică până în anul 2050 și obiectivul ambițios de reducere la zero a poluării pentru un mediu fără substanțe toxice, toate sectoarele

economice, inclusiv transporturile, trebuie să treacă prin procese intense de transformare. În acest context, prin intermediul PEV a fost anunțată adoptarea unei propuneri de standarde mai stricte privind emisiile de poluanți atmosferici pentru vehiculele cu ardere internă (Euro 7).

Pentru a accelera procesul de ”decarbonizare” a activităților din transporturi și în special al transportului rutier, Comisia Europeană a propus, în iulie 2021, o modificare a Regulamentului privind standardele de performanță privind emisiile de CO_2 pentru autoturisme și camionete, pentru a asigura o traiectorie clară către o mobilitate cu emisii zero. În plus, în decembrie 2020, Comisia adoptase *Strategia pentru o mobilitate durabilă și inteligentă* și, în mai 2021, *Planul de acțiune privind reducerea la zero a poluării*. Potrivit acestor planuri, transportul ar trebui să devină mult mai puțin poluant, în special în mediul urban, iar Euro 7 este considerat o parte esențială a tranziției către o mobilitate durabilă reală. Euro 7 este cea mai nouă normă de poluare și face parte din complexul și ambițiosul proiect european „Fit For 55”, ce are la bază Pactul Verde European.

Începând cu anul 2035 s-a adoptat hotărârea privitoare la oprirea producției de autovehicule propulsate prin intermediul motoarelor cu combustie internă, impunându-se doar comercializarea de autovehicule noi cu zero emisii. Prin amendamentul impus de Germania s-a stabilit, însă, că producția de autovehicule dotate cu motoare cu ardere internă poate continua și după anul 2035 cu condiția să fie alimentate cu combustibil sintetic (e-fuels/e-combustibili). Combustibilii sintetici ar putea fi considerați neutri din punct de vedere al poluării atmosferice dacă energia utilizată în producerea lor și a componentelor lor este generată din surse regenerabile.

Din păcate, însă, fabricarea de e-combustibili este foarte costisitoare și mare consumatoare de energie. Utilizarea unor astfel de combustibili, într-un vehicul propulsat de un motor cu combustie internă, necesită de aproximativ cinci ori mai multă energie electrică regenerabilă decât funcționarea unui vehicul electric cu baterie. În toate aceste condiții, norma Euro 7 își propune să sprijine tranziția, până în anul 2035, la autovehiculele electrice sau, conform ultimelor cerințe, la mașinile cu motoare termice ce sunt alimentate cu combustibil ecologic.

Această normă, Euro 7, include și reglementări pentru autovehiculele electrice. În mod concret, aceste noi cerințe se referă la producția bateriilor necesare funcționării acestor autovehicule. Mai exact, se are în vedere ca în primii cinci ani, bateria să-și păstreze cel puțin 80% din capacitatea de încărcare. Totodată, minimum 70% din capacitatea de încărcare ar trebuie să reziste până la opt ani de exploatare sau parcurgerea a 160.000 km. Astfel, pe lângă o încredere mai mare în funcționarea îndelungată a bateriilor electrice, UE mai dorește o limitare a consumurilor de materii prime din care sunt fabricate acestea. Chiar și în aceste condiții, se preconizează că în anul 2050 peste 20% dintre autoturisme și camionete și mai mult de jumătate dintre vehiculele mai grele vor continua să emită poluanți [9].

Sintetizând, putem afirma că, începând cu anul 2001, UE a elaborat o serie de documente legislative pentru susținerea dezvoltării și modernizării transporturilor durabile, eficiente energetic și prietenoase cu mediul. Cele mai importante documente au fost:

- 2001 - Cartea albă: *Politica europeană în domeniul transporturilor pentru anul 2010: momentul deciziilor*, COM(2001) 370 final.
- 2004 - Comunicarea Comisiei către Consiliul, Parlamentul European, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor: *Către o strategie tematică pentru mediul urban*, COM(2004) 60 final.
- 2005 - Comunicarea Comisiei către Consiliul și Parlamentul European privind o strategie tematică pentru mediul urban, COM(2005) 718 final.
- 2006 - Comunicarea Comisiei către Consiliul și Parlamentul European: *Pentru o Europă în mișcare – Mobilitate durabilă pentru continentul nostru*, COM(2006) 314 final.
- 2006 - Comunicare a Comisiei: *Plan de acțiune privind eficiența energetică: realizarea potențialului*, COM(2006) 545 final.
- 2007 - Cartea verde a Comisiei: *Către o nouă cultură a mobilității urbane*, COM(2007) 551 final.
- 2009 - Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comite-

tul Regiunilor: *Planul de acțiune privind mobilitatea urbană*, COM(2009) 490 final.

- 2011 - Carte albă: *Foaie de parcurs pentru un spațiu european unic al transporturilor – Către un sistem de transport competitiv și eficient din punct de vedere al resurselor*, COM(2011) 144 final.
- 2013 - Setul legislativ pentru mobilitate urbană: *Împreună către o mobilitate urbană competitivă și eficientă din punct de vedere al resurselor,* COM (2013) 913
- 2015 - Acordul de la Paris (2015), evidențiat prin *Declarația de la Paris referitoare la Electro-Mobilitate și schimbările climatice – cerințe de acțiune,* COP21-CMP11
- 2019 - *Pactul Ecologic European,* COM(2019) 640 final
- 2020 - Strategia pentru o mobilitate sustenabilă și inteligentă – înscrierea transporturilor europene pe calea viitorului COM (2020) 789 final
- 2023 – Fit for 55 (adoptată în aprilie 2023)

Pentru anul 2050, liderii UE au aprobat obiectivul de reducere a emisiilor de gaze cu efect de seră în Europa cu 80% față de nivelurile din 1990, ca parte a eforturilor depuse de țările dezvoltate de a-și reduce emisiile cu o măsură similară. Comisia Europeană a publicat o foaie de parcurs pentru construirea economiei europene cu emisii scăzute de dioxid de carbon care va necesita acest lucru.

Principalele inițiative ale UE de reducere a emisiilor de gaze cu efect de seră includeau:

- Dezvoltarea și punerea în aplicare a schemei UE de comercializare a certificatelor de emisii, cu scopul final de a construi o piață internațională de comercializare a carbonului, inclusiv a aviației;
- Monitorizarea punerii în aplicare a obiectivelor statelor membre de reducere a emisiilor în cadrul ectorilor din afara EU ETS („Decizia privind partajarea eforturilor”);
- Punerea în aplicare a legislației pentru creșterea ponderii consumului de energie produsă din surse regenerabile de energie, cum ar fi energia eoliană, energia solară și biomasa, la 20% până în anul 2020;

– Creșterea eficienței energetice a Europei cu 20% până în anul 2020 prin îmbunătățirea eficienței energetice a clădirilor și a unei game largi de echipamente și aparate de uz casnic;
– Obiective obligatorii de reducere a emisiilor de CO_2 generate de autoturismele și camionetele noi; și
– Sprijinirea dezvoltării tehnologiilor de captare și stocare a carbonului (CSC) pentru captarea și stocarea CO_2 emis de centralele electrice și de alte instalații industriale majore.

Desigur, apariția pandemiei de coronavirus și conflictul militar ruso-ucrainineanau condus la reformularea unor dintre aceste obiective și adoptarea lor la noile situații. La nivelul României, susținerea dezvoltării unor transporturi durabile și implicit a eficientizării consumurilor energetice din transporturi a fost susținută prin documente realizate, în mare parte, după aderarea României la UE, în anul 2007. Dintre acestea, cele mai relevante sunt:

- Ordonanța de Urgență a Guvernului (OUG) nr. 40/2011 privind promovarea vehiculelor de transport rutier nepoluante și eficiente din punct de vedere energetic și a Legii nr. 37/2018 privind promovarea transportului ecologic
- OUG nr. 7 din 25 ianuarie 2012 privind implementarea sistemelor de transport inteligente în domeniul transportului rutier și pentru realizarea interfețelor cu alte moduri de transport
- Strategia pentru transport durabil pe perioada 2007-2013 și 2020, 2030, realizată în anul 2008 și actualizată în anul 2018
- Hotărârea de Guvern (HG) nr.122/2015 privind Planul Național de Acțiune în domeniul Eficienței Energetice 2014-2020
- Master Planul General de Transport al României din anul 2016;
- Ghidul de finanțare a Programului de Stimulare a Înnoirii Parcului Auto Național 2017-2019 (denumit generic „Rabla") este aprobat prin Ordinul ministrului mediului nr. 661/2017 (program ce continuă și în momentul actual)
- Ordinul nr. 741 din 13 iulie 2018 pentru aprobarea Ghidului de finanțarea Programului privind îmbunătățirea calității aerului și reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră, utilizând

autovehicule mai puțin poluante în transportul public local de persoane

- Ordonanța de Urgență nr. 71 din 29 iunie 2021 privind promovarea vehiculelor de transport rutier nepoluante, în sprijinul unei mobilități cu emisii scăzute
- Hotărârea HG nr. 1086/2022 pentru aprobarea Strategiei naționale privind sistemele de transport inteligente pentru perioada 2022-2030
- (proiect) LEGE privind mobilitatea urbană durabilă, publicat în septembrie 2022 și neadoptat încă.
- Planurile Naționale de Acțiune în Domeniul Eficienței Energetice (PNAEE):
  - PNAEE I (2007-2010)
  - PNAEE II (2011-2013)
  - PNAEE III (2014-2017)
  - PNAEE IV (2017-2020)
- Planul Național Integrat în domeniul Energiei și Schimbărilor Climatice 2021-2030

Realizările efective de reduceri energetice în sectorul Transporturi au fost însă, din păcate, mult mai modeste. De exemplu, din ultima raportare oficială disponibilă, s-a observat că prin măsurile adoptate la nivelul anului 2018 au fost realizate următoarele economii în consumurile energetice (MEEMA, 2020):

- ✓ Transportul public urban: 940 tep
- ✓ Metrou București: 3915 tep
- ✓ Transport feroviar: 973 tep
- ✓ Transport naval: 276 tep
- ✓ Transport aerian: 665 tep
- ✓ Înnoirea parcului auto public și privat: estimat 100.000 tep (neraportat, însă)

Republica Moldova, pe cale integrării în piața unică a transporturilor din UE și atingerea obiectivului de mobilitate durabilă

Plasarea geografică a Republicii Moldova trebuie privită ca un factor pozitiv pentru dezvoltarea sectorului de transporturi, în special a celui auto şi, respectiv, feroviar datorită căilor de tranzit ce traversează teritoriul ţării, asigurând o bună parte dintre schimburile comerciale dintre Est şi Vest.

Un factor important al amplasării geografi ce este şi traversarea teritoriului Republicii Moldova de către coridorul pan-european IX, din ţările scandinave (Finlanda), până în Sud-estul Europei (Bulgaria şi Grecia). El asigură circulația mărfurilor între nordul și sudul Europei. În plus, patru magistrale de importanță internațională E58 (Austria-Rusia), E577 (Polonia-România), E581 (România-Ucraina) şi E583 (Roman-Jitomir) trec, de asemenea, peste teritoriul Republicii Moldova [10].

În Republica Moldova, ponderea majoră în sectorul transporturilor revine sub-sectoarelor de transport auto şi, respectiv, feroviar, primul dominând la capitolul de transport de pasageri, iar cel de-al doilea la transportul de mărfuri, cotele părți ale transporturilor fluvial și aerian fiind nesemnificative. Rețeaua de drumuri, cu lungimea totală de 10.544 km (3.667 km drumuri naționale, 6.867km drumuri locale și 25,0 km de poduri) are ca nod principal municipiul Chișinău. Rețeaua de drumuri este acoperitoare, raportată la teritoriul național, însă starea ei, ca de altfel a întregii infrastructuri, este într-o stare proastă și necesită acțiuni urgente de reabilitare si modernizare.

Transportul feroviar funcționează în Republica Moldova de peste 140 de ani [11] iar rețeaua națională de căi ferate însumează 1.045,4 km de linii principale neelectrificate (dintre care circa 40 km linii duble) cu 90 de stații și 648,5 km de linii secundare și de garare la stații. Din total, 1.013,1 km de linii principale au un ecartament de 1.520 mm, iar 32,3 km de linii au un ecartament de 1.435 mm care se află în zonele de trecere a frontierelor Ungheni și Giurgiulești (cifrele respective nu includ calea ferată Cahul-Giurgiulești care oficial nu este dată în exploatare).

Republica Moldova are 4 aeroporturi: Chişinău, Mărculeşti, Cahul şi Bălţi. Aeroportul Internațional Chișinău este principalul aeroport din

ţară datorită amplasării sale geografice favorabile, în apropiere de capitală şi în centrul ţării.

Referitor la infrastructura de transportul naval, porturile din Bender, Dnestrovsk, Malovata, Ungheni, şi portul din Giurgiulesti, care are iesire la Marea Neagra, sunt funcţionale, iar din anul 2000 a fost reluat procesul de transportare a mărfurilor şi pe râul Nistru. În perspectiva imediată domeniul transporturilor, Republica Moldova trebuie să adopte un obiectiv strategic esenţial – aducerea transporturilor la un nivel care să permita integrarea acestora în sistemul unic de transport al Uniunii Europene.

Un pas extrem de important în acest demers, îl reprezintă, în opinia noastră elaborarea unei Strategii Naţionale de Transport pe bazele conceptului de Mobilitate Durabilă. Acest pas pare a fi unul având în vedere şi poziţia autorităţilor din Republica Moldova care afirmau în martie 2023 că:" Republica Moldova va avea o Strategie de mobilitate pentru anii 2023-2030. Documentul urmează a fi elaborat şi supus discuţiilor publice până la sfârşitul acestui an." [12]. În conformitate cu cerinţele de aderare a Republicii Moldova la UE şi a necesităţii de adoptare a principiilor mobilităţii durabile, direcţiile principale de dezvoltare a sistemelor de transport trebuie să aibă în vedere:

- Introducerea pe scară largă a sistemelor de transport combinate si intermodale, astfel încât să se realizeze reducerea semnificativă a consumului de energie şi a poluarii mediului.
- Modernizarea infrastructurii în transporturile rutiere şi feroviare pentru creşterea gradului de siguranţă şi a capacităţii de transport.
- Realizarea unor servicii integrate în domeniul transporturilor rutiere şi utilizarea pe o scară tot mai largă a automobilelor cu emisii de noxe reduse.
- Gestionarea centralizata a traficului feroviar de mărfuri şi călători în scopul optimizării utilizării reţelei de căi ferate şi a parcului de vagoane şi reducerii semnificative a cheltuielilor de întreţinere şi reparaţii a materialului rulant.
- Dezvoltarea reţelei de căi ferate electrificate, a căilor de rulare care să permită utilizarea trenurilor de mare viteză concomitent cu mărirea greutăţii pe osie.

– Atragerea capitalului particular în realizarea unor obiective de infrastructură, ceea ce ar permite, redirecţionarea unor fonderi importante de la bugetul de stat spre alte domenii de interes naţional.
– Extinderea proprietăţii particulare asupra sistemelor de transport şi realizarea unui cadru legislativ care să permită o concurenţă deschisă şi loială.
– Încurajarea prin măsuri fiscale şi legislative a transporturilor de călători în comun cu mijloace auto şi obţinerea unui echilibru real între transportul de mărfuri si călători pe calea ferată şi transporturile auto.

Ca direcţiile prioritare de acţiune pot fia vute în vedere:

a) Direcţionarea investiţiilor prioritar spre acele segmente care pot asigura o integrare cât mai rapidă a sistemului naţional de transport cu sistemele de transport ale ţărilor membre ale Uniunii Europene.
b) Dezvoltarea transporturilor în concordanţă cu conceptul dezvoltării durabile.
c) Realizarea unor politici în domeniul transporturilor care să se integreze atăt în politica Uniunii Europene din acest domeniu căt şi în politicile economice ale Republicii Moldova.
d) Creşterea siguranţei în transporturi şi îmbunătăţirea condiţiilor de muncă din acest domeniu prin armonizarea legilor româneşti cu cele comunitare.

Aderarea, în perspectivă, la piaţa unică europeană, în domeniul transporturilor, face necesară, adoptarea de către toate statele candidate, precum Republica Moldova, a unor măsuri care să permită integrarea rapidă a acestora, fără a crea disfuncţionalităţi majore în domeniu. În aceste condiţii, toate ţările trebuie să-şi remodeleze structurile din transporturi şi să adopte principiile dezvoltării durabile. Pentru aceasta, eforturile din domeniul transporturilor trebuie îndreptate în următoarele direcţii majore:

a) Consolidarea şi îmbunătăţirea pieţei interne a transporturilor în scopul facilitării deplasării libere a bunurilor şi persoanelor în spaţiul comunitar şi diminuarea efectelor produse asupra mediului.

b) Dezvoltarea unui sistem de transport durabil coerent, atât din punctul de vedere al infrastructurii cât şi din punct de vedere legislativ, astfel încât, să se poată integra rapid şi fără distorsiuni majore în sistemul vest-european.
c) Reducerea disparităţilor regionale prin dezvoltarea infrastructurilor de transport.
d) Încurajarea permanentă a acelor subsisteme de transport care să susţină procesele de dezvoltare durabilă.
e) Îmbunătăţirea siguranţei rutiere şi fluidizarea circulaţiei.

Realizarea acestor cerinţe este obligatorie, cu atât mai mult cu cât, integrarea în sistemul european de transport va conduce la creşterea însemnată a valorilor de trafic , în special în domeniul rutier. Prioritățile sunt determinate nu numai de cerinţele U.E. în domeniu, ci şi de realitatea obiectivă, de starea actuală a transporturilor. Pentru Republica Moldova aderarea la U.E. constitie o oportunitate deosebită de a-şi crea o infrastructură modernă a transporturilor, o mare parte a eforturilor financiare din domeniu fiind sprijinite de U.E..

În conformitate cu ultimele cerinţe ale politicii UE în domeniul transporturilor obiectivele politicii de dezvoltare a sectorului trebuie să aibă în vedere [13]:

1. *Deplasările interurbane*: 50% din transportul de persoane și de marfă pe distanțe medii ar urma să fie transferat dinspre calea rutieră înspre calea feroviară și cea maritimă/fluvială.
    - Până în anul 2050, majoritatea operațiunilor de transport de călători pe distanțe medii (începând cu 300 km) trebuie să se efectueze pe calea ferată;
    - **Până în anul 2030**, 30% din transportul rutier de marfă, pe distanțe mai mari de 300 km, trebuie se facă pe calea ferată sau pe cea maritimă/fluvială, iar în 2050 acest procent ar urma să depășească 50%;
    - **Până în anul 2030** trebuie să se realizeze o rețea primară de coridoare de transport, care să pună baza unui transfer eficient între modurile de transport (rețeaua primară TEN-T), iar până în 2030 trebuie constituită o rețea performantăcalitativ și cantitativ și asigurarea unor servicii de informare corespunzătoare;

- Conectarea, până în anul 2050, a tuturor aeroporturilor primare la rețeaua feroviară; garantarea faptului că toate porturile maritime primare sunt conectate corespunzător la sistemul feroviar de transport de marfă și, acolo unde este posibil, la sistemul de căi navigabile interioare;
- Instituirea unui cadru pentru un sistem de informare, gestionare și plată pentru transportul multimodal, aplicabil atât transportului de persoane, cât și transportului de marfă;
- Aplicarea deplină a principiilor „utilizatorul plătește" și „poluatorul plătește" și angajamentul sectorului privat în ceea ce privește eliminarea denaturărilor, generarea de venituri și asigurarea finanțării pentru investițiile viitoare în transporturi.

2. *Deplasările pe distanțe mari și transportul intercontinental de marfă*: vor predomina în continuare calea aeriană și cea maritimă. Trebuie introduce în exploatare noi tipuri de motoare, combustibili și sisteme de management al traficului care vor crește eficiența energetică și vor reduce emisiile poluante.
   - Până în anul 2050, atingerea unui nivel de 40 % la utilizarea în aviație a combustibililor care generează emisii de carbon reduse ; Tot până în 2050, reducerea cu 40% a emisiilor de CO_2 ale UE generate de combustibilii din transportul maritim;
   - Modernizarea completă a sistemului de control al traficului aerian pentru racordarea sistemului naţional la **cerul unic european**: scurtarea duratei călătoriilor cu avionul, creșterea nivelului de siguranță și a capacității acestora.
   - Implementarea unor sisteme inteligente de management al transportului rutier și fluvial/maritim (precum ERTMS, ITS, RIS, SafeSeaNet și LRIT[1]);
   - Colaborarea cu parteneri internaționali și în cadrul organizațiilor internaționale precum OACI și OMI în scopul promovării competitivității europene și a obiectivelor climatice la nivel global.
3. *În transportul urban*, o trecere decisivă la automobile și combustibili mai puțin poluanți. Până în anul 2030, reducerea cu 50% a au-

tomobilelor cu combustibil convenţional şi eliminarea lor treptată în oraşe până în anul 2050.

- Înjumătățirea utilizării autovehiculelor alimentate în mod convențional în transportul urban până în 2030 și dispariția lor progresivă din orașe până în 2050; Până în 2030, realizarea unui transport de marfă fără emisii de CO2 în centrele urbane importante și obiectivul foarte îndrăzneț de ”zero emisii de gaze cu efect de seră” din perspectiva transporturilor, până în anul 2050 (The Green Deal);
- Apropierea de obiectivul „zero decese” în transportul rutier până în anul 2050. Din această perspectivă, obiectivul UE este acela de a reduce la jumătate numărul deceselor în trafic până în 2025. Garantarea poziției de lider mondial a UE în materie de siguranță și securitate în transportul aerian, feroviar și maritim.

Toate aceste elemente trebuie raportate la cerinţele sistemului economic naţional, ca de exemplu: nivelul şi structura nevoilor ce trebuie acoperite; gradele de competitivitate şi flexibilitate ce trebuie asigurate activităţii economice în raport cu stadiul de dezvoltare atins şi efectele scontate ale activităţii de transport, atât cele directe şi cele indirecte(asupra mediului, de exemplu).

Punerea în practică unui plan ambiţios de construcţie a autostrăzilor, pentru România, aşa cum am menţionat anterior, după opinia noastră nu este justificată, în totalitate.

În stabilirea priorităţilor investiţionale trebuie luate, însă, în considerare aspecte multiple, care să ţină seama de utilizarea din perspective micro şi macroeconomice a resurselor disponibile. Ierarhizarea priorităţilor investiţionale în infrastructura transporturilor reprezintă o cerinţă majoră, având în vedere că efectuarea lucrărilor solicită fonduri mari şi pe o perioadă de timp mai îndelungată, în cazul întreruperii asigurării unui flux financiar adecvat amânându-se obţinerea efectelor scontate. Din această perspectivă este cel puţin elementară ideea prin care politica modernizării infrastructurii naţionale de transport trebuie să fie astfel croită încât să acopere necesităţile, la nivelul costurilor pe care societatea le poate suporta. Cu alte cuvinte, trebuie găsite soluţiile cele

mai adecvate pentru ca pe o perioadă de circa 25-40 ani, generaţiile actuale să nu fie forţate să accepte un grad mare de îndatorare, ceea ce se traduce prin sărăcire.

Concluzii

Din punct de vedere cantitativ transporturile cunosc o amplă dezvoltare. Satisfacerea nevoilor, privind deplasarea bunurilor şi persoanelor, din ce în ce mai mari şi mai pretenţioase, conduc, inevitabil, la nevoia de noi modalităţi de transport, din ce în ce mai performante. Totuşi, dezvoltarea sistemelor de transport a demonstrat, cu deosebire în ultimele decenii, că apar, colateral, probleme negative greu de surmontat. Dintre acestea, consumul, din ce în ce mai mare, de carburanţi şi poluarea mediului, par a fi cele mai importante. De aceea, pe întreaga planetă şi mai ales pe plan european se încearcă adoptarea unor politici şi strategii care, în final, să rezolve aceste situaţii negative produse de transportul propriu-zis. Printre soluţiile cele mai vehiculate apare politica de reorientare a unui cât mai mare procent, din activitatea modurilor generatoare de efecte negative majore, precum transportul rutier, către moduri mai puţin agresive cu mediul natural şi sănătatea vieţuitoarelor. Printre acestea din urmă, în mod evident, poate fi considerat şi transportul multimodal.

Încercând să nu reducem nivelul cererii de transport, în general, pare a fi, din punct de vedere teoretic, un lucru desirabil dar, ultimii zeci de ani au demonstrat că acest lucru nu este de dorit pentru anumite moduri, reţele de transport şi/sau în anumite condiţii, ba mai mult, atunci când se are în vedere maximizarea eficienţei deplasărilor. În aceste condiţii, calitatea managerizării deplasărilor reprezintă cheia succesului, ceea ce se poate traduce prin acţiunea orientată către acoperirea, cât mai just, a cererii cu nivelul capacităţii de transport disponibile, concomitent cu respectarea normelor de mediu şi/sau a altor constrângeri de natură să afecteze condiţiile de trai.

În aceste condiţii, putem afirma că este timpul să facem schimbări majore în percepţia viitoare a activităţii de transport, abandonând sau diminuând cu mult strategia, aproape unică, de dezvoltare şi multiplicare, continuă, a infrastructurilor de transport, către un nou model de

abordare, multiorientat, urmărind optimizarea cererii de transport prin eficientizarea utilizării actualelor infrastructuri, resurse energetice şi tehnologii. În acest demers, ideea de bază este de a crea o reţea eficientă de transport multimodal şi accentuarea reorientării deplasărilor de bunuri şi persoane de la moduri precum cel rutier către, cel puţin pe distanţe mari, cele feroviar, naval şi aerian. Acesta este şi modul de abordare al Uniunii Europene, în ultimii ani, referitor la politica de transport în spaţiul comunitar. Pentru aceste demersuri, au fost create programe-suport, fonduri speciale pentru finanţarea proiectelor, care cadrează cu strategia europeană şi totodată, un set de reglementări necesare pentru dezvoltarea acestor proiecţii. În mod cert, viteza de implementare a cerinţelor Uniunii Europene, vizând strategia de transport, prezintă diferenţe, uneori notabile, de-a lungul statelor comunitare şi mai ales în cazul statelor candidate, precum Republica Moldova. Totuşi, este salutar noul mod de abordare iar decalajele, pe planurile naţional şi regional, vor putea fi remontate, în cazul în care toţi actorii de pe piaţă vor fi obligaţi să respecte deciziile adoptate de forul european.

Transporturile trebuie și pot sprijini acțiunea de limitare/reducere/eliminare a efectelor devastatoare cauzate de încălzirea globală, De altfel, Secretarul General al ONU a afirmat, de curând că: ”Epoca încălzirii globale s-a încheiat; a sosit epoca fierberii globale. Aerul este de nerespirat. Căldura este insuportabilă. Iar nivelul profiturilor din combustibilii fosili și lipsa de acțiune în domeniul climei sunt inacceptabile” [14].

BIBLIOGRAFIE

1. Deloitte, 2023, The Circularity Gap, https://www.hotnews.ro/stiri-specialisti_deloitte-26125678-studiu-deloitte-economia-circulara-poate-diminua-aproape-treime-consumul-resurse-materii-prime-nivel-global-fara-afecta-oferta-calitatea-bunurilor-serviciilor.htm
2. Rodrique J.P., 2022, Transport și energie, https://transportgeography.org/contents/chapter4/transportation-and-energy/
3. RFIDTIRES, 2023, How many cars are in the World, https://www.rfidtires.com/how-many-cars-world.html
4. Wall-Street, 2023, https://www.wall-street.ro/articol/Social/291545/care-era-populatia-planetei-in-anul-in-care-te-ai-nascut-si-unde-se-situeaza-romania-ca-numar-de-locuitori.html#gref

5. ACEA, 2022, Vehicle in use in Europe. Report 2022, https://www.acea.auto/publication/report-vehicles-in-use-europe-2022/
6. Grosoiu G., 2022, Ce înseamnă plug-in Hybrid și ce modele sunt pe piață, https://www.autovit.ro/blog/ce-inseamna-plug-in-hybrid-si-ce-modele-sunt-pe-piata/#Ce%20%C3%AEnseamn%C4%83%20plug-in%20HybridRFIDTIRES, 2023, How many cars are in the World, https://www.rfidtires.com/how-many-cars-world.html
7. Deloitte 2023, Hydrogen. Making it happen, https://ro.register-deloittece.com/forms/registration.html?docid=354&utm_source=CP&utm_medium=RO&utm_campaign=deloitte-romania-hydrogen-making-happen
8. ONU, 2023, Summitul privind obiectivele climatice, https://www.un.org/climatechange/climate-ambition-summit
9. CE, 2022, Commission proposes new Euro 7 standards to reduce pollutant emissions from vehicles and improve air quality, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_6495
10. Hristev E., 2008, Convergența sectorului de transporturi al Republicii Moldova către standardele Uniunii Europene, https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/download/831_8338e00bc717ae3a4489f478a290f680
11. Dragoman S., 2014, RAPORT FINAL privind analiza situației în sectorul transportului si infrastructurii drumurilor în contextul adaptărilor la schimbările climatice, http://adapt.clima.md/public/publications/3659283_md_raport_final_s.pdf
12. IPN, 2023, Republica Moldova va avea o Strategie de mobilitate pentru anii 2023-2030, https://www.ipn.md/ro/republica-moldova-va-avea-o-strategie-de-mobilitate-pentru-7967_1095801.html
13. CE, 2023, http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/372&format=HTML&aged=0&language=ro , 08/2011
14. ONU, 2023, conferința de presă a Secretarului General – pe tema climei, https://www.un.org/sg/en/content/sg/press-encounter/2023-07-27/secretary-generals-press-conference-climate

СОЛИДАРНОСТЬ КАК ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЦЕННОСТЬ И ЕЕ РОЛЬ В ПРОЦЕССАХ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ [1]

SOLIDARITY AS A POLITICAL VALUE AND ITS ROLE IN THE DEMOCRATIZATION PROCESSES

CZU: 321.7:17.026.2

Lilia BRAGA, ***doctor în filosofie, conferențiar cercetător, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova***
E-mail: 009braga@gmail.com
ORCID 0000-0003-1617-5983

Rezumat

În acest articol este supusă examinarii problema solidarității politice și rolul acesteia în contextul proceselor de democratizare. Autorul analizează diferite puncte de vedere privind solidaritatea politică în lumea contemporană și ajunge la concluzia că există două abordări principale ale înțelegerii acesteia: „optimistă" și „pesimistă". În baza analizei "teoriei emancipării" (R. Inglehart, Ch. Welzel), autorul își justifică preferința pentru o abordare "optimistă", postulând o legătură strânsă între "valorile auto-exprimării" și progresul politic.

Cuvinte-cheie: *solidaritate politică, „valorile auto-exprimării", proces politic, democratizare, sferă politică, capital social, coeziune socială.*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea Națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politice și sociologice**, realizat de Intitutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Summary

The article deals with the problem of political solidarity and its role in the context of the democratization processes. The author analyzes different points of view regarding the political solidarity in the modern world and comes to conclusion, that there are two main approaches to its comprehension: "optimistic" and "pessimistic". Based on the analysis of the "theory of emancipation" by the R. Inglehart and Ch. Welzel, the author justifies his preference for an "optimistic" approach, postulating a close connection between the "values of self-expression" and political progress.

Keywords: *political solidarity, "values of self-expression", political process, democratization, political sphere, social capital, social cohesion.*

Эффективность политического процесса, в самом широком смысле понимаемого как совокупность различных форм взаимодействия по реализации интересов субъектами политической жизни, в которых они выполняют определенные политические роли и функции [1, с. 485], в целом, а также функциональность институтов государственной власти, призванных осуществлять управление с учетом общезначимых интересов, в частности, всегда были одними из наиболее острых и актуальных проблем, привлекающих внимание политологов на протяжении всего этапа демократического реформирования в Республике Молдова [2, 3, 4]. Однако тот факт, что Республика Молдова в 2022 году стала кандидатом на вступление в Европейский Союз, поставил перед страной целый ряд амбициозных задач, превратив проблему повышения эффективности политического процесса, предполагающую ускорение процессов политического реформирования исходя из общеевропейских ценностей и стандартов, в еще более насущную и злободневную, поистине не терпящую отлагательства.

В этой связи, изучение тех факторов, которые способны оказывать существенное влияние на динамические характеристики политического процесса, разворачивающегося в Республике Молдова на рассматриваемом этапе, представляет особый исследовательский интерес. Одним из таких факторов, имеющих решающее значение для предопределения направленности развертывания по-

литического процесса, а также степени эффективности реализации общезначимых интересов общества, является установившийся в стране характер взаимодействия субъектов политической жизни, предписываемый доминирующими в стране ценностями политической культуры.

Республика Молдова, как на это указывает ныне действующий Президент страны М. Санду, является свободной демократической страной [5, 6]. Следует признать, что данное утверждение сегодня, как и ныне, по-прежнему в большей мере отражает стоящие пред страной цели и задачи политического развития, нежели ту объективную реальность, которая в полной мере может характеризовать политическую сферу жизни общества.

Ориентированность политического развития на демократические цели и ценности задает функционированию политической сферы целый ряд параметров, к реализации которых должна стремиться страна, ставшая на путь демократического реформирования и европейской интеграции. Основные из них прописаны в Основном Законе страны – Конституции Республики Молдова (Раздел I), из которой следует, что целью политического развития Республики Молдова является построение правового демократического государства, и, следовательно, общества, построенного на принципах самоуправления [7]. Самоуправление, в свою очередь, предполагает широкое участие граждан, в той или иной форме, в политической повестке дня, преследующее не только цели артикуляции своих интересов, но и оказания давления и контроля над деятельностью властных структур. Поэтому самоуправление, являющееся сутью демократической системы, предполагает широкое соучастие/взаимодействие общества в политическом управлении, диктуя ему, в то же время, соответствующую меру ответственности за ход развития.

Активное со/участие общества в политическом управлении является не только залогом эффективного функционирования институтов власти, призванных к защите и реализации интересов всего общества в целом, но и тем, по словам Г. Алмонда, «резервуаром», из которого демократия черпает свои силы [8, с. 279]. Неслучай-

но именно с феноменом «энтропии участия», приобретающим все больший размах в современном мире, аналитики связывают тенденции «отступления демократии» и все большую эволюцию демократических политических систем в состояние «постдемократии», характеризующейся углубляющейся политической маргинализацией масс [9, с. 8-9].

Характер участия/соучастия общества в политике коренится в доминирующей в стране политической культуре, опираясь на целый ряд ценностно-политических ориентаций, определяющих не только оценочное отношение граждан к политике, но и побуждающих к особому типу действий в рамках существующих политических отношений. В указанном ряду особое положение, на наш взгляд, занимает солидарность – ценностная категория, имеющая неоценимое значение не только для эффективного функционирования политической сферы, но и для устойчивого развития общества, в целом, являясь, по сути, тем ценностным основанием социальной сплоченности, без которой невозможно ни успешное реформирование, ни дальнейший социальный прогресс. В этой связи, изучение процессов функционирования политической сферы с точки зрения политической солидарности, понимаемой, во-первых, как фактор «внутригруппового и межгруппового сплочения и взаимной поддержки в борьбе за общие цели; во-вторых, основной фактор интеграции индивидов в общество; в-третьих, главное этическое и в определенной мере рациональное основание социального государства; в-четвертых, соединение усилий различных общественных сил и государств в решении глобальных проблем современности» [10], представляется одним из наиболее важных исследовательских аспектов, способных не только уточнить картину характера взаимодействий, возникающих в рамках политического процесса, но и наметить пути укрепления солидарных связей как в «горизонтальном», так и «вертикальном» направлении в целях повышения эффективности функционирования политической сферы.

Необходимо отметить, что помимо огромной ценностной значимости для эффективного развития политического процесса,

категория политическая солидарность весьма продуктивна в когнитивном смысле, способствуя приращению нового политологического знания. Анализ политической реальности сквозь призму категории политической солидарности позволяет выявить реальную картину таящегося в обществе политического потенциала/социального капитала, исходя из которой можно строить достоверные представления о качестве и глубине процессов политического реформирования, а также выстраивать научно-обоснованные прогнозы относительно их дальнейшей эволюции.

Высокая актуальность темы политической солидарности обусловлена еще и тем, что на постсоветском пространстве, по признанию многих исследователей, данная тема долгое время относилась к числу маргинальных [10], что, на наш взгляд, является незаслуженным упущением. Подобное положение дел можно объяснить лишь тем, что категория политической солидарности занимала (и занимает) центральное положение в рамках коммунистической идеологии, будучи признанной в качестве одной из ведущих ценностей социалистического общества [11]. Процесс распада системы социализма на постсоветском пространстве и отказ от идеологии коммунизма вполне предсказуемо привел к тому положению, когда и сама ценность политической солидарности как таковая оказалась «выплеснутой» на обочину исследовательского внимания «вместе с водой». Однако подобное положение дел представляется как неоправданным, так и контрпродуктивным, поскольку игнорирование/недооценка феномена политической солидарности не только лишает политологический анализ важного научно-исследовательского инструментария, но, в конечном счете, приводит к искажению реальной картины политической жизни в стране.

Следует признать, что на рассматриваемом этапе изучению феномена солидарности в современном глобализированном социуме, ее роли в политике, разрабатываемой и осуществляемой государством, больше внимания уделялось исследователями стран Запада [12]. Если попытаться обобщить предпринятые исследователями попытки научного анализа, то, в общем и целом, можно свести их к одному фундаментальному вопросу: есть ли вообще место

политической солидарности в современном мире? Однозначного ответа на данный вопрос не существует, напротив, мнения разделились. Одни полагают, что политическая солидарность в современном мире, исходя из тенденций его развития, способствующих атомизации социума, изжила себя. Другие, напротив, считают, что политическая солидарность – это неотъемлемая ценность любого политического сообщества, однако в современном изменчивом мире она может принимать несколько иные, соответствующие характеру современной реальности формы.

Анализ указанных разноречивых позиций в западной политологической мысли хорошо, в частности, представлен в труде Рональда Инглхарта и Кристиана Вельцеля «Модернизация, культурные изменения и демократия. Последовательность человеческого развития» *(Ronald Inglehart, Christian Welzel, 2005*), посвященном изучению эволюции ценностных установок жителей разных стран мира на рубеже последних веков [13]. Авторы труда, в частности, показывают, что некоторые исследователи (Флэнаган и его соавторы) в недавнем прошлом подняли тревогу по поводу опасностей, которые, по их мнению, связаны с переходом от «авторитарных ценностей к либертарианским» (*Flanagan et.al., 2002*). Их заявления идут в одном русле с другими сетованиями на падение общественной нравственности, гражданственности и духа общности в современном мире.

Флэнаган, вместе с другими исследователями, показывает, что переход от доиндустриального общества к индустриальному сопровождался изменением формы власти и авторитета с религиозной на светскую, однако этот сдвиг не повлиял на саму форму власти: она по-прежнему носила внешний характер, воплощаясь в религиозных или светских структурах, к которым он был привязан не по собственному выбору. Что же касается перехода от индустриального к постиндустриальному обществу, то он несет с собой резкий разрыв с прошлым, в результате которого индивиды проявляют меньшую готовность поддерживать внешнюю власть или авторитет. Таким образом, в условиях, продуцируемых постиндустриальным обществом, люди уже не принимают предпи-

сываемые обществом нормы и правила как данность и более не проявляют лояльность по отношению к институтам, организациям и ассоциациям, поддерживающим активность гражданского общества и общественной жизни. Они полагают, что формирующиеся новые ценности отражают дух постмодернизма, не признающего непреложных правил и моральных принципов. В рамках постмодернизма отношение людей к общественной жизни основывается на эгоистическом расчете выгод и издержек: они, как утверждают исследователи, принимают в ней участие только в том случае, если это сулит немедленную выгоду и не слишком затрагивает их личную свободу. В целом, как подытоживают исследователи, наблюдается повышение запросов без соответствующей готовности принять на себя какие-либо обязанности по отношению к обществу, что подрывает демократические сообщества [13, с. 421-422].

Р. Инглхарт и К. Вельцель показывают, что страхи перед «разлагающим влиянием модернизации» отнюдь не новы, приводя, в частности, замечание Инкелеса, высказанное еще в 80-х гг. прошлого столетия, о том, что самое распространенное среди критиков индустриализации мнение сводится к следующему: она разрушает основополагающие социальные связи, разрушает механизмы социального контроля и тем самым прокладывает путь к бедствиям и страху [13, с. 422]. Лоулер и Маккони придерживаются того же мнения, полагая, что обществу угрожают чересчур «практичные» индивиды, которые в отношениях с другими руководствуются в основном эгоистическими расчетами. Источником этой одержимости расчетливым эгоизмом являются, по их убеждению, либеральные идеи (*Lawler, McConkey, 1998*).

Инглхарт и Вельцель называют приведенный выше подход к анализу доминирующих тенденций развития, характерных для современного социума, «эгоистической интерпретацией», поскольку в ее основе лежит убеждение, что «ценности самовыражения», которые получают в условиях развития современной эпохи все большее распространение, по определению носят эгоцентрический характер и, тем самым, разрушают социальные связи, необходимые для расцвета демократии. Однако, по их мнению, более

правильной является не эгоцентрическая, а «гуманистическая интерпретация» рассматриваемого феномена. Авторы приведенного выше труда убеждены, что ценности самовыражения, которые ставят во главу угла эмансипацию человека, тем самым, предусматривают антидискриминационную ориентацию людей, наделяя их мощной мотивацией для участия в социальных движениях, в борьбе за улучшение ситуации в самых различных сферах. Поэтому ценности самовыражения, по их мнению, носят, без сомнения, гражданственный характер [13, с. 423-424].

Распространение ценностей самовыражения, как на это указывают Инглхарт и Вельцель, не привело к ослаблению гражданской активности ни на одном из направлений. Они признают, что бюрократические организации, контролировавшие массы в прошлом, такие как партийно-политические машины, профсоюзы и церковные структуры, действительно в настоящее время все больше утрачивают влияние. Однако им на смену приходят более спонтанные, экспрессивные и конкретные формы участия людей в общественной жизни, вроде подписания петиций и выхода на демонстрацию, приобретающие все большие масштабы. Иными словами, сторонники гуманистической интерпретации полагают, что утверждение ценностей самовыражения, напротив, ведет к повышению уровня солидарных политических акций, вынуждающих элиты более «отзывчиво» реагировать на требования народа.

В отличие от тех авторов, которые убеждены в повсеместном упадке солидарных связей современного общества ввиду сокращения масштабов деятельности, связывающей людей друг с другом (*Putnam, 2000*), Инглхар и Вельцель придерживаются иных взглядов, предлагая учитывать то обстоятельство, что солидарность по мере развития человеческого сообщества может менять свое качественное состояние. Данную тенденцию предвидели еще классики социологии. В частности, Дюркгейм, развивая свою концепцию солидарности, говорил о переходе от «механической» солидарности к «органической» (*Durkheim [1893], 1988*). Механическая солидарность автоматически возникает у членов спаянных групп, к которым человек принадлежит по рождению или в силу внешних

обстоятельств. Органическая же солидарность формируется среди людей, по собственной воле решающих координировать свои действия на основе общих интересов. Соответственно, в основе механической солидарности лежат «скрепляющие связи», а в основе органической солидарности – «наводящие мосты» [13, с. 425].

Ингхарт и Вельцель разделяют мнение многих других исследователей (*Simmel 1984; Mutz, 2002; Granovetter, 1973; Wessels, 1997*) о том, что в условиях постиндустриального общества приверженность людей социальному контролю ослабевает и они уже меньше зависят от сплоченных групп, принадлежность к которым определяется не их собственным выбором. Они показывают, что сегодня общение с родными, коллегами все больше определяется самостоятельным выбором человека. Этот отход от «скрепляющих» связей, по их мнению, дает людям больше возможностей по установлению связей, «наводящих мосты», расширяющих круг общения за пределы заранее предопределенных групп. Люди способны по собственной воле ослаблять или укреплять связи, «наводящие мосты». Подобные связи создают социальный капитал большего охвата, чем «скрепляющие» связи, что повышает способность общества к самоорганизации.

Все большая открытость людей для связей «наводящих мосты», необычайно расширяет возможности для проведения общественных кампаний, мобилизации большого числа людей ради коллективных действий и формирования социальных движений, преодолевающих пределы тесно спаянных групп и даже национальные границы. В эпоху, когда Интернет играет роль виртуальной мобилизующей структуры, людям незачем поддерживать друг с другом прочные личные узы, чтобы принимать участие в коллективных акциях. Таким образом, «наводящие мосты» представляют собой более мощный ингредиент социального капитала, чем «скрепляющие» связи, которые возникают в рамках тесно спаянных, интровертных сетей, основанных на регулярных личных контактах.

Любые формы социального взаимодействия и взаимоотношения представляют собой проявление социального капитала. Объем социального капитала, соответствующего традиционному, тесно

спаянному, замкнутому, конформистскому типу действительно снижается. Однако ему на смену приходит новая, более открытая разновидность социального капитала, в гораздо большей степени способствующая развитию тех форм сотрудничества, которые играют центральную роль в условиях «общества знаний» [13, с. 427].

Подытоживая приведенные выше научные сентенции относительно характера социального взаимодействия, складывающегося в условиях современного развития общества, следует, таким образом, признать, что в научно-исследовательской литературе отсутствует единый подход к оценке роли и дальнейших перспектив политической солидарности в современном мире. Если одни исследователи, придерживаясь «эгоистической» трактовки рассматриваемого феномена социально-политической жизни, выступают, по существу, сторонниками «пессимистического» подхода, то другие, ратуя за «гуманистический» подход, напротив, становятся на позиции «оптимистов». Проблема заключается в том, какую из указанных научных позиций следует избрать той точкой отсчета, которая сможет служить основой анализа конкретной политической реальности, складывающейся на сегодняшний день, в частности, в Республике Молдова?

Думается, что в любом научном споре истина всегда располагается где-то «посредине». Иными словами, плодотворность применения различных научных подходов к осмыслению тех или иных феноменов общественно-политической жизни, представляющих собой некие теоретические конструкции, носящие, по большей мере, условный характер, во многом зависит от соответствующей «системы координат». Закономерности общественного развития вообще, что характерно, прокладывают свой путь в общественной жизни как тенденции.

Так, упадок либо возрождение политической солидарности в современных обществах может быть лишь некой доминирующей тенденцией, наряду с которой возможны и иные проявления в контексте складывающихся общественных взаимодействий. Безусловно, в различных современных обществах доминирующими будут столь же различные характеры солидарных связей. Как справед-

ливо отмечают авторы труда «Модернизация, культурные изменения и демократия. Последовательность человеческого развития», «несмотря на глобализацию, мир не становится единообразным, а влияние культурных традиций никуда не исчезает» [13, с. 14]. Если пользоваться терминологией Инглхарта и Вельцеля, то центральной линией водораздела современных обществ, в конечном счете, служат разделяемые ими ценности, группируемые в таких понятиях, как «ценности выживания» и «ценности самовыражения», задающие соответствующую «систему координат», в рамках которой развивается общество.

Приведенные выше авторы интерпретируют сегодняшние социальные изменения как процесс человеческого развития, способствующий эмансипации людей, в котором все большее значение придается свободе и самовыражению личности. Если вслед за Инглхартом и Вельцелем рассматривать социальный прогресс как движение к эмансипации человека, то следует признать, что общества существенным образом отличаются мерой распространения в них «ценностей самовыражения», что имеет принципиальное значение для демократического развития.

«Мы, - пишут авторы труда, - интерпретируем сегодняшние социальные изменения как процесс человеческого развития, усиливающий гуманистический характер, в котором все большее значение придается свободе и самовыражению личности» [13, с. 11]. По их убеждению, основанному на результатах исследований последних лет, человеческое развитие представляет собой единый основополагающий процесс, компонентами которого являются модернизация в социально-экономической сфере, утверждение ценностей самовыражения в культурной сфере и демократизация. Лейтмотивом этого процесса, как указывают исследователи, является расширение свободы выбора. Логика современного процесса человеческого развития такова: социально-экономическая модернизация приводит к ослаблению внешних ограничений свободы выбора, увеличивая, тем самым, материальные, когнитивные и социальные ресурсы личности. Это приводит к усилению акцента на ценностях самовыражения, что, в свою очередь, ведет к нарас-

танию в обществе требований в пользу гражданских и политических свобод, гендерного равенства и «отзывчивости властей», способствуя формированию и укреплению институтов, в наибольшей степени соответствующих максимальной свободе выбора, - одним словом, демократии.

Таким образом, в отличие от элитарных и институциональных концепций демократии, имеющих довольно широкое распространение в современных исследовательских кругах, Инглхарт и Вельцель настаивают на том, что в ходе исследования проблем, связанных с демократией и демократизацией, необходимо уделять больше внимания роли массовых ценностей [13, с. 15]. Тщательный анализ причинно-следственной связи между ценностями самовыражения и ситуацией с демократией позволил авторам «теории эмансипации» предположить, что отправной точкой современного процесса человеческого развития является культура, а конечной – институты, а не наоборот, хотя этот вопрос вызывает в последние годы в научных кругах немалые споры.

Инглхарт и Вельцель показывают, что демократия, гендерное равенство, «отзывчивость властей» представляют собой элементы более общего феномена –человеческого развития, основой динамики которого является расширение свободы выбора и личной независимости. Когда значение этого аспекта модернизации возрастает, он порождает культурные изменения, чьим логическим институциональным результатом становится утверждение демократии. Усиление в культурной сфере акцента на личной независимости и свободе, смещение его от коллектива и дисциплины к свободе личности, от групповой нормы к индивидуальному многообразию, от власти государства к личной независимости граждан, порождая «синдром ценностей самовыражения», меняет саму ткань современного общества. Граждане начинают требовать большей свободы выбора и независимости по всем направлениям, в том числе, усиливая свои требования к подлинности и эффективности демократии.

Высокий уровень человеческого развития является результатом тенденции, возникшей сравнительно недавно. Опираясь на

статистические данные, авторы концепции «эмансипации человечества» показывают, что данная тенденция ограничивается пока что постиндустриальными обществами, в то время, как в развивающихся странах она лишь начинает проявляться благодаря устойчивому экономическому росту. Что же касается большинства стран с низкими среднедушевыми доходами и многих постсоветских государств, то тенденция к повышению уровня личной независимости и расширению свободы выбора затрагивает их сравнительно слабо. Преобладающие в этих странах ценностные системы попрежнему сильно ограничивают возможности для самовыражения, а, следовательно, и для проявления солидарности.

Существующие большие различия в деятельности институтов в разных странах Инглхарт и Вельцель усматривают в существующей разнице основополагающих культурных ценностей. Приоритетность ценностей самовыражения, утверждающаяся в жизни общества в результате определенной последовательности процесса человеческого развития, способствует укреплению демократических институтов. Однако если в тех или иных обществах указанная последовательность приобретает противоположную направленность, способствующую возникновению угрозы физическому выживанию людей, преобладающее значение для людей приобретают «ценности выживания», что, в свою очередь ведет к упрочению институтов авторитаризма [13, с.433-435].

Таким образом, по убеждению приведенных выше авторов, последовательность процесса человеческого развития, независимо от ее направленности, имеет один и тот же лейтмотив, который состоит в расширении или сужении личной независимости и свободы выбора. Действуя в одном направлении, она способствует человеческому развитию и гуманизации общества, проявляющей себя в утверждении приоритета ценностей самовыражения. Если же процесс идет в обратном направлении, результатом становится откат к авторитаризму, со всеми вытекающими для прав и свобод человека последствиями. Принципиально здесь то, что эмансипация человека, отражающая динамику человеческого развития, основой которой является расширение свободы выбора и личной

независимости, выступает наиболее фундаментальным аспектом демократии.

Делая некоторые обобщения, необходимо, таким образом, констатировать наличие в исследовательских кругах неоднозначного мнения относительно перспектив в современном мире такого феномена как политическая солидарность. Сторонники одного из них полагают, что современный прогресс ведет к размыванию и свертыванию феномена политической солидарности. Другие исследователи, напротив, считают, что человеческий прогресс лишь трансформирует формы, посредством которых политическая солидарность может проявлять себя в современном мире.

Если опираться на последний подход, который представляется нам более предпочтительным, и рассматривать человеческий прогресс как суть процесс эмансипации человечества, проявляющий себя в политической сфере через расширение и укрепление демократических форм правления в глобальном масштабе, то следует признать, что политическая солидарность является одним из неотъемлемых атрибутов человеческой эволюции на рассматриваемом историческом этапе. Современная демократия по существу выросла из солидарной борьбы различных представителей трудящихся масс за расширение своих прав и свобод. В настоящее время, в условиях глобального расширения демократии, когда распространение демократических ценностей становится некой нормой либо своего рода «культурной целью», к которой должно стремиться человечество в своем развитии, политическая солидарность как ценность является не менее востребованной. Политическая солидарность является тем «пусковым ключом», при помощи которого может быть мобилизовано общество на защиту своих прав и интересов, будь то посредством массового участия в выборах, либо через осуществление перманентного давления и контроля над деятельностью властей, без которого властные структуры всегда стремятся к скатиться в авторитарное правление.

Таким образом, там, где политическая солидарность присутствует на высоком уровне демократические процессы развиваются более эффективно. И, напротив, где политическая солидарность

общества снижена, процессы демократического реформирования в конечном счете деградируют, все более «соскальзывая» в авторитаризм. В этой связи, состояние политической солидарности может служить одним их лучших тестов на уровень демократичности общества. «Демократический строй – это институциональное отражение эмансипационных сил, порождаемых человеческим развитием, и уровень ценностей самовыражения следует признать наиболее точным из имеющихся в нашем распоряжении индикаторов этих сил» [13, с. 434]

Реальная, подлинно эффективная демократия сегодня должна опираться преимущественно на ценности самовыражения, вынуждающие людей бороться за свои права, оказывая давление на власть с тем, чтобы она реально отражала интересы людей. Граждане, приверженные этим ценностям, солидарно оказывают на элиты давление с тем, чтобы те управляли государством на основе верховенства закона, делая тем самым систему по настоящему отзывчивой по отношению к предпочтениям масс и соблюдению гражданских и политических прав и свобод. «Ценности самовыражения связаны с демократией, - как показывают Инглхарт и Вельцель, - теснее, чем любой другой фактор…Возникновение и сохранение демократических институтов прочно связаны с экономическим благосостоянием, но эта связь существует благодаря тому, что последнее способствует распространению ценностей самовыражения» [13, с. 15]. Утверждение ценностей самовыражения представляет собой социальную движущую силу, действующую в пользу демократии и способствующую ее установлению там, где этот строй еще не существует, или ее укреплению там, где она уже сформировалась, за счет повышения эффективности демократических институтов.

В условиях формальной демократии, где эмансипационный импульс ценностей самовыражения также присутствует, но доминирующими являются все же ценности выживания, размывающие солидарные отношения между людьми, отсутствие интенсивного и перманентного контроля и давления на власть со стороны общества, с необходимостью ведет к усилению авторитарных тен-

денций. Здесь проводятся выборы и существуют гражданские и политические свободы, однако правящая элита имеет возможность игнорировать права людей и действовать по собственному усмотрению, что может свести на нет даже самую совершенную демократическую конституцию, превращая гражданские и политические права граждан в пустой звук.

«Демократия, - как заключают признанные представители современной западной политологической мысли Инглхарт и Вельцель, - не просто результат хитроумного торга внутри элит и конституционной инженерии. Она зависит от глубоко укорененных ценностных ориентаций населения. Эти ориентации вдохновляют людей на борьбу за свободу, за эффективные гражданские и политические права, и по- настоящему «отзывчивый» государственный строй – а также на постоянную бдительность, гарантирующую, что правящие элиты будут реагировать на его мнение. Подлинная демократия – не механизм, который стоит его один раз завести, будет функционировать сам по себе. Она зависит от людей» [13, с.434].

Любопытный опыт научного осмысления феномена политической солидарности в условиях современности представлен, также, в частности, в работах российских исследователей. Указанные исследования представляют для нас особый интерес в связи с общим историческим прошлым, во многом все еще предопределяющим схожесть характера течения политических процессов. Данный опыт довольно интересен также и в том смысле, что он, будучи результатом осмысления политических процессов современности, а также значения и роли политической солидарности для их актуального развития, отталкивается от анализа значимости указанного социального феномена для жизни общества на предшествующем историческом этапе. Следует подчеркнуть, что политическая солидарность в советский период, будучи одним из столпов коммунистической идеологии, была признана одной из важнейших политических ценностей советского общества, обеспечивавших его сплоченность как в горизонтальном, так и вертикальном направлениях. Данное обстоятельство позволяет российским исследователям дать, так сказать, наглядную картину перемен,

происходящих на сравнительно сжатом историческом этапе с положением и значимостью такой политической ценности как солидарность для актуального развития политической жизни в стране. Исследователи, опираясь на богатый фактологический материал, констатируют тенденцию резкого снижения роли политической солидарности в развитии политической жизни не только у себя в стране, но и в мире, в целом, тесным образом увязывая ее динамику с так называемым феноменом «энтропии» участия.

Указанная тенденция, по мнению исследователей, является проявлением общей логики современного общественного прогресса, ведущей человечество, по убеждению российских аналитиков, к «новому феодализму», в рамках которого нет места политической солидарности. Политическая солидарность по существу изжила себя и более не может служить основой сплоченности атомизированного общества всеобщей конфронтации, что обнаруживает наличие негативной тенденции к снижению социальной солидарности, росту индивидуализма российского общества [14]. «В условиях плюрализма и регулярной новизны общественной повестки, - пишет Коньков, - взаимность и длительность неинституциональных оснований солидарных связей каждый раз ставятся под сомнение, что не позволяет в полной мере развиться и институциональным структурам» [15]. Таким образом, опираясь на исследования в своей стране, ряд российских аналитиков приходит к обобщающему выводу, по сути отказывающему феномену политической солидарности в сколько-нибудь прочных основаниях в условиях современной действительности, чем выражает свое несогласие с позицией сторонников культурологического подхода в западной политологии, указывающих на симптомы трансформации феномена политической солидарности в соответствии с характером общественных перемен.

Вместе с тем, показательно, что как те из исследователей, которые крайне скептически относятся к настоящему и будущему политической солидарности, так и те, которые придерживаются более оптимистических позиций на этот счет, сходятся в одном: к идее о том, что в основании феномена политической солидарнос-

ти, понимаемой как согласованные действия людей в политической сфере, основанные на общности интересов, целей и стандартов и направленные на защиту этих интересов, лежат «культурные ценности», без которых солидарность как феномен политической жизни «усыхает». Р. Инглхарт называет эти ценности «ценностями самовыражения», расцветающими в общем контексте процесса эмансипации человечества, обусловленного его прогрессивным развитием. Следует отметить, что данная точка зрения вписывается в общий контекст развиваемой им теории политической культуры.

Российские исследователи, рассматривая солидарность как явление культуры, характеризующееся «приверженностью одним и тем же ценностям и нормам», напротив, по большей части склоняются к мысли о том, что культурные ценности, лежащие в основании феномена политической солидарности, представляют собой некую историческую традицию, «проявляющуюся в совершенно разных типах общественных отношений». Имея универсальную природу, солидарность, по убеждению Е. Попова, в большей степени «связана с универсальными ценностями, которые присутствуют в каждой культуре, независимо от ее национального своеобразия». «Эффект» солидарности, по его мнению, возникает на основе общих норм и ценностей, таких, например, как «равенство» и «справедливость», при этом, ценность свободы обладает приоритетом в формировании солидарности [16]. Связывая солидарность с «повседневной жизнедеятельностью различных общностей и социальных групп», Е. Попов вслед за А. Шмектом, полагает, что она указывает на сплоченность индивидов внутри коллективов, групп и по сути представляет собой «систему взаимосвязанных ценностей и норм, в совокупности поддерживающих высокий уровень активизма людей на основе их приверженности той или иной идеологии, традициям культуры, семьи, религии, поколений и т.д.» [16].

Другие авторы, изучающие проблему солидарности как основы социального развития российского общества, полагают, что в настоящее время универсальные ценности, основывавшиеся на принципах гуманизма, веры в позитивную природу человека, про-

гресс, справедливость, равенство и свободу, рациональность поведения, подвергаются все большей эрозии, а это, в конечном счете, обусловливает тенденции к снижению социальной солидарности. Указанную тенденцию объясняют различными причинами, среди которых решающее значение отводится природе наступающей современности, той специфике, которая характеризует социальность постмодерна [14], в связи с чем высказываются большие сомнения относительно перспектив политической солидарности как одного из оснований социального государства в условиях глобализации [10]. Признаваемый российскими аналитиками феномен деградации солидарности несет, с их точки зрения, немалую угрозу будущему России, ее целостности [17].

Новая зарождающаяся социальность оценивается большинством авторов преимущественно в негативистском духе, как нечто регрессивное, разрушающее основы коллективистско-традиционалистской солидарной сферы, несущее взамен антагонистический, индивидуалистический материал [18]. В России и мире в целом, как полагает С. Кургинян, происходит метафизическая катастрофа падения, регресса, когда сообщества или индивидуумы мыслят для себя любые приобретения как отказ от обременений. Причем обременением могут стать и привычные ранее понятия поддержки слабых, сострадания и солидарности, религиозные и духовные искания, усилия для роста и развития [19].

Надвигающуюся новую эпоху в значительной части российских публикаций нередко называют «новым феодализмом», в которой, возможно, господствующими принципами станут принципы эпохи домодерна: отсутствия индустриализма, признания естественности и желательности социального неравенства, иерархичности в построении общества, индивидуализации общественных отношений, снижении социальной солидарности и повышении элитарности в построении властно-организационных начал, отказ от идеи прогресса как типа развития, при котором выигрывает большинство общества, существует свобода для немногих, «свобода от равенства и братства» [14]. Иными словами, «культура солидарности» в настоящее время, по убеждению российских анали-

тиков, разрушается под влиянием тех тенденций, которые обычно обозначаются понятием «индивидуализация» и «атомизация» [20, с. 15]. В. Жуков, в частности, отмечает, что современный цивилизованный мир сталкивается с тотальной индивидуализацией форм воспроизводства феноменов жизнедеятельности, нарушением сложившихся пропорций между сферами, формами и методами самореализации, что подвергает изменениям идеологию, принципы, направления, механизмы традиционного типа социальной политики, в то же время, повышая социальную конфликтность, ведя к возобладанию права сильного и успешного, сужая объемы государственного участия в социальной защите населения [21, с. 40].

Российские авторы мало верят в перспективы «нового индивидуализма», который в принципе не отвергает способность людей к солидарности, но не поддерживает необходимость принадлежности к крупным организациям, полагая, что залогом солидарных отношений в обществе может служить лишь коллективизм. По их убеждению, складывающаяся реальность, сопряженная с укреплением тенденций к «новому индивидуализму», разрушающая социальные скрепы общества, подлежит исправлению. В этой связи, признавая необходимость поиска социальных скреп, способных сплотить общество в условиях «изменения построения базовых основ общества при переходе к постмодерну», российские авторы, как показывает И. Скворцов, довольно часто в своих работах ратуют за «необходимость реализации в стране универсального сверхмодернизационного проекта, соизмеримого по масштабу с Большим Модерном или коммунизмом как проектом альтернативной модернизации» [14]. Задача указанного проекта – сформулировать новый дискурс социальности, ориентированной на гармоничное развитие общества и личности, которая, не ущемляя возросшую социальную роль индивида, в то же время могла бы противостоять негативным последствиям индивидуализации. Иными словами, возможность консолидации масс на базе возрождения общих ценностей все еще не исключается [17].

Причем авторы упомянутой выше идеи убеждены, что подобный проект подойдет не только России, но и всему мировому со-

обществу. Следует особо отметить, что России в данном проекте отводится, по сути, мессианская роль, базирующаяся на двух основных доводах. С одной стороны, это убежденность в особой, мессианской роли русской культуры, опирающейся на некие «базисные ценности», способствующие «формированию личности, способной критически воспринимать и оценивать происходящее, а также достигать тех целей, которые стоят перед этой личностью и перед обществом», тем самым обеспечивая его сплоченность. Поэтому, как указывает И. Скворцов, по мнению Леоновой О. Г., «русская культура даёт мировому сообществу некоторую надежду на то, что именно здесь появятся какие-то новые идеи в области онтологии, в области представлений о человеке и Боге, в области моделей новой социальности» [14]. С другой стороны, - это указание на то, что Россия является правопреемником советского социалистического опыта индустриального и даже постиндустриального коллективизма, имеющего огромное значение для сохранения идентичности и формирования новой модели социальных отношений [14].

Апелляция российских авторов к «социалистическому опыту» в поиске механизмов укрепления сплоченности общества говорит о том, что сила тоталитарного мышления все еще в значительной мере владеет умами исследователей. Ставка на коллективизм в процессе укрепления солидарных связей общества в пику крепнущему в условиях современности индивидуализму возможна лишь посредством навязывания обществу соответствующей идеологии, такой как социалистическая. Однако важно помнить, что «марксизм рассматривал солидарность в рамках конфликтной парадигмы политического процесса и в качестве важного политического ресурса конфликтующих сторон» [10].

Призыв к возрождению и укреплению солидарности посредством поддержания коллективизма предполагает, как справедливо подмечено в аналитической статье «Мировые политические идеологии: сравнительный анализ», реализацию определенной «социальной инженерии», которая является не только утопической по своей природе, но и вступает в фундаментальное противоречие со сложностью человеческого бытия. Это представления, основан-

ные на крайнем рационализме, предполагающие, что политически сознательная часть общества, обладающая абсолютной истиной, может осуществлять контроль над общественной эволюцией, направлять социально-экономические перемены к заранее намеченным целям. История, таким образом, мыслится не как спонтанный процесс, но как орудие коллективного разума человечества, служащее определенным моральным целям [11].

Однако, как полагают авторы статьи «Мировые политические идеологии: сравнительный анализ», вся историческая практика XX в. свидетельствует о том, что социальным процессам, однажды сознательно инициированным людьми по теоретическому расчету, сугубо целенаправленно, свойственно затем самостоятельное развитие. Люди становятся пленниками событий, которые они сами косвенно вызвали, но не предвидели. Дело в том, что историческое закономерно не совпадает с логическим и наложение непредвиденных событий на первоначальный план вынуждает, ради спасения высокой цели, идти на нежелательные и даже неприемлемые меры. А они, в свою очередь, тоже имеют свои – и тоже непредвиденные последствия, объем и сила которых, иногда превышают возможности субъективного фактора их исключить. В конце концов, процессы, исходно направленные на одну цель, могут самостоятельно приводить к результатам, которых никто не хотел [11].

Тем не менее, поиск «объединительных» идей является весьма характерным во время системной трансформации обществ. Нахождение популярных политических идей и лозунгов, с помощью которых можно было бы объединить вокруг себя максимальное количество приверженцев, в условиях, когда общество еще не структурировалось изнутри и доминирующими остаются формы массового, а не индивидуального сознания, становится по сути неизбежным. К примеру, в большинстве посттоталитарных стран Центральной и Восточной Европы первоначальными формами артикуляции возраждающегося гражданского общества, выступили национализм [11].

Идеи своеобразия «русского духа» и мессианизма русского народа, характерные для российской ментальности, традиционно

подталкивали многих представителей российской интеллигенции к поиску «особого пути развития» для России, результатом чего становились всевозможные идейно-теоретические конструкции, под которые подгонялось развитие общества. Проблема, однако, заключается в таящемся в так называемых проектах «альтернативной модернизации» отрицании складывающейся под влиянием современного общественного прогресса реальности, нежелании мириться с ее изменениями, повергающими традиционные отношения в кризисное состояние, а также обусловленном этим отрицанием стремлении противостоять новым тенденциям развития. Следует понимать, что реализация подобных проектов «сплочения» общества возможна лишь в рамках авторитарной/тоталитарной власти, где людям может быть навязана определенная идеология и опирающаяся на ней линия поведения. Как показывают Инглхарт и Вельцель, секулярно-рационалистические ценности вполне могут быть совместимы с недемократическим строем. Процессы секуляризации и рационализации требуют включения масс в политический процесс, поскольку на этом этапе единственным источником легитимации становится согласие народа. Однако мобилизацию масс для получения такого согласия можно обеспечить и авторитарными методами: это не вызывает недовольства и протеста, если для большинства людей конформистские ценности выживания имеют приоритетное значение по сравнению с гражданскими и политическими правами [13, с. 412]. Симптоматично другое, что российские авторы, разрабатывающие подобные проекты, не ограничиваются рамками собственной страны, но, движимые идеей «спасения человечества» и «особой миссии России» в этом деле, раздвигают их до масштабов всего мира.

Представляется, что не только в современной России, балансирующей на грани тоталитаризма, но и в большинстве стран постсоветского пространства, погруженных в состояние тотального общественного кризиса, где доминирующими являются ценности выживания, вообще очень сложно оценить/разглядеть перспективы политической солидарности в контексте развития современных глобальных политических процессов, представляющей собой одно

из проявлений «ценностей самовыражения». Поэтому здесь преобладающей является пессимистическая оценка реальной значимости данного политического феномена в контексте развития политической жизни современного общества. Безусловно, подобная «пессимистическая» установка вовсе не сводит потенциал политической солидарности к абсолютному нулю, но лишь подчеркивает факт углубляющейся деградации указанного феномена политической жизни в современных условиях. Сторонники данной позиции с сожалением указывают на то, что характер политической солидарности в контексте развития современного общества круто меняется, превращая данный феномен в ситуативный элемент политической жизни [15]. Причем ситуативный характер политической солидарности рассматривается здесь как адекватное проявление и доказательство его углубляющейся деградации.

Примечательно, что ситуативный характер политической солидарности подмечают и исследователи на Западе, трактуя его как одну из отличительных черт развития политической жизни современного общества. Однако, в отличие от приведенной выше точки зрения, ситуативность политической солидарности «оптимисты», напротив, рассматривают как закономерное проявление общечеловеческого прогресса, порождающего новые формы отношений и связей между людьми. Ситуативно возникающая политическая солидарность, по мнению Инглхарта и Вельцеля, и является одной из таких новых форм общественного взаимодействия, имеющих не меньшую, чем прежде, значимость для функционирования политической сферы. В условиях постиндустриального общества, становление которого сопряжено с резким разрывом с прошлым, характерным для индустриального общества, речь идет о переходе от «общности по необходимости» (трудовых коллективов, связанных скрепляющими связями) к «привязанности по выбору» (связи, возникающие по собственной воле). Возникающая все большая открытость людей для связей «наводящих мосты», необычайно расширяет возможности для проведения общественных кампаний на основании связей, порождаемых символической идентичностью, мобилизации большого числа людей ради коллективных действий

и формирования социальных движений, преодолевающих пределы тесно спаянных групп и даже национальные границы. Указанные связи представляют собой даже более мощный ингредиент социального капитала, чем «скрепляющие» связи, которые возникают в рамках тесно спаянных, интровертных сетей, основанных на регулярных личных контактах. Если определить социальный капитал как любой общественный ресурс, позволяющий людям координировать свои действия, то, как показывают западные аналитики, становится очевидным, что символическая идентичность таких организаций как *Greenpeace,* создает больше социального капитала, чем личные узы, связывающие участников карточных клубов или боулинговых ассоциаций. *Greenpeace* способен координировать действия многих тысяч людей в рамках потребительских бойкотов и публичных демонстраций, несмотря на то что они лично друг с другом не связаны [13, с. 426].

В контексте анализируемой проблемы следует, также, подчеркнуть необходимость проводить четкое разграничение между солидарностью как феноменом политической жизни и солидаризмом. Это представляется тем более важным, что в некоторых публикациях встречается отождествление указанных понятий [16]. Согласно политической теории, под «солидаризмом» понимают политическую идеологию, стоящую на вооружении тех или иных политических партий. Он получил развитие в первую очередь во Франции, и одним из его родоначальников был Пьер Леру, который известен также тем, что впервые ввел в оборот понятие «социализм».

Идеи солидаризации прослеживаются у теоретиков самых различных течений, в том числе и противостоящих друг другу, — социалистического, анархистского и либерального. Вместе с тем, социалистическая идея является в этом смысле наиболее соответствующей, поскольку человек в рамках этой идеологии отождествляет себя с классом, коллективом, обществом. Коллективизм и солидарность взамен индивидуализма либералов является отличительным признаком самых разных социалистических учений. Коллективистски окрашенной предстает и идея свободы, которая

понимается как освобождение класса, трудящихся, народа от эксплуатации и угнетения. Идея социальной справедливости трактуется в рамках социалистической идеи патерналистски: человек полагается не столько на себя, сколько на коллектив, общество, государство, которые должны обеспечить его социальную защищенность [11].

Солидаризм как отдельный альтернативный подход к социальному взаимодействию в условиях идейной фрагментации предполагал поиск взаимовыгодных интересов и механизмов их реализации между различными классами и группами, однако, по мнению аналитиков, не нашел должного прикладного воплощения**.** Как на это указывает Окара, солидаризм в развитии общественно-политических процессов сыграл относительно ограниченную роль и сегодня, по его мнению, остается «фрагментарной» или даже «забытой» идеологией [22, с. 146-155]. В настоящее время элементы солидаризма оказались, по сути, рассредоточены в различных доктринальных конструктах и ценностных установках весьма синтетического политико-идеологического дискурса [23, с. 61-75].

Задействованность (ориентированность) идеологии солидаризма в деятельности партий, в особенности тех, которые оказывают существенное влияние на политическую жизнь страны, является важной характеристикой функционирования политической сферы общества. Поэтому изучение проблемы солидарности сквозь призму данного аспекта имеет принципиальное значение для понимания особенностей функционирования политической сферы общества, тем более, что в Республике Молдова ориентированность на идеологию солидаризма зафиксирована в названии партии «Действие и солидарность», представляющей собой на сегодняшний день партию власти.

Интересным представляется и тот факт, что политическую солидарность как ценность в настоящее время берет на вооружение и российская партия власти, внося в Конституцию поправку - новую статью под номером 75.1, в которой закрепляется обязанность власти обеспечивать «политическую солидарность» в обществе. Статья 75.1 гласит: «В Российской Федерации создаются усло-

вия для устойчивого экономического роста страны и повышения благосостояния граждан, для взаимного доверия государства и общества, гарантируются защита достоинства граждан и уважение человека труда, обеспечиваются **с**балансированность прав и обязанностей гражданина, социальное партнерство, экономическая, политическая и социальная солидарность**».** Таким образом, государство по Конституции будет обязано эту солидарность обеспечивать. А это, по мнению критиков вводимой поправки, значит, что любые возражения действиям органов власти или словам ее представителей потенциально становятся нарушением Конституции. Таким образом, задача власти будет сводиться к тому, чтобы пресекать любые проявления несогласия с «Единой Россией» или протесты [24]. На наш взгляд – это прекрасный образец навязываемой «сверху» солидарности в интересах авторитарной власти, которая не имеет ничего общего с «ценностями самовыражения» и свободного волеизъявления, лежащих в фундаменте демократического устройства.

«Вертикальная солидарность», культивируемая «сверху», особенно характерна для политических лидеров харизматического типа, стремящихся к формированию общего чувства единения граждан перед угрозами национальной безопасности внешнего и внутреннего характера. Поэтому в их политических речах часто присутствует призыв к объединению всех слоев населения, всех «честных людей» в борьбе против общего врага, что является ничем иным как стремлением к политической изоляции противников через их исключение из широкого понятия «всех честных людей». «В целом, - как справедливо констатирует Бадзагуа, - в современных демократиях лидеры и партии ориентированы на привлечение на свою сторону максимального количества избирателей из самых разных слоев населения и призывают к солидарности (часто заменяя ее синонимами) всех, исключая политических оппонентов и их сторонников, якобы не понимающих подлинного содержания общего блага и путей его достижения» [10].

Подводя некоторые итоги, таким образом, следует отметить, что в оценке актуальной роли, отводящейся политической соли-

дарности в функционировании политической сферы жизни современного общества, а также ее перспектив на будущее, в специальной литературе мнения во многом расходятся. Если одни полагают, что политическая солидарность в современном атомизированном обществе практически изжила себя, то другие, напротив, считают, что политическая солидарность, будучи одной из ценностей самовыражения, лишь крепнет по мере углубления эмансипации человечества как результата общественного прогресса, существенным образом меняя при этом характер своего проявления.

Пессимистическая оценка значимости и перспектив феномена политической солидарности в развитии актуальных политических процессов, на наш взгляд, концентрирует основное внимание на процессах общественного кризиса как непреложного спутника крутых общественно-политических перемен. Подобный подход позволяет верно отразить болезненный процесс распада старых форм общественного взаимодействия, основанных на социально-экономических и общественно-политических отношениях, по большей мере, свойственных индустриальной эпохе. В то же время, указанный угол зрения, на наш взгляд, во многом затрудняет адекватную оценку того, что порождает новая постиндустриальная эпоха, порой радикальным образом меняющая формы и характер человеческих связей.

Оптимистический подход к оценке значимости феномена политической солидарности в современной политике, напротив, делает упор на тех новых проявлениях, которые несет с собой постиндустриальная эпоха, что позволяет разглядеть некие иные формы общественного взаимодействия, идущие на смену традиционным. Проблема, однако, заключается в том, что значимость подобных форм взаимодействия становится очевидной лишь на примере развитых стран мира, в то время, как развивающиеся страны предоставляют преимущественно картину кризиса и упадка. Думается, что преимущественная ориентированность научного анализа феномена политической солидарности на более полный учет новых реалий, порождаемых постиндустриальной эпохой, способна не только расширить исследовательский кругозор, но и предоставить

научное обоснование высокой значимости указанной политической ценности для развития и укрепления современных демократических систем.

В этой связи, для нас наиболее предпочтительным представляется подход, сформулированный Инглхартом и Вельцелем, опирающийся на разрабатываемую ими «теорию эмансипации». Теория эмансипации, опирающаяся на политико-культурный подход к анализу политических процессов, располагает в основании научной интерпретации процессов общественного развития самого человека, рассматривая его как продукт эпохи, что, по сути, подтверждает тезис о том, что действующие в общественной жизни объективные законы прокладывают себе путь через субъективную деятельность людей.

Люди, как вытекает из концепции эмансипации, представляют собой тот самый ключевой элемент системы, который приводит в действие сложнейший механизм демократического управления. Именно от этого элемента (его качества) в конечном счете зависит то, как будет работать «демократическая машина» управления и тот итог, к которому приведет ее работа.

Формирование под влиянием прогрессивного развития общества эмансипированного человека, повышение благосостояния которого многократно усиливает его тягу к свободе выбора и независимости, понуждающую солидарно бороться за защиту своих прав, способствует углублению процессов демократизации общества посредством оказания давления на власть с требованием широкого учета интереса граждан. И, напротив, зависимое положение людей в обществах с низким уровнем экономического развития, социальная энергия которых сконцентрирована по большей мере на решении повседневных проблем выживания, порождая политическую апатию и покорность воле властей, позволяет элитам править обществом по своему усмотрению, без учета воли и интересов масс, что превращает демократическое устройство общества в формально действующую систему.

Таким образом, низкий уровень эмансипации людей, характеризующийся отсутствием осознанного стремления к свободе вы-

бора и решимости бороться за реализацию своих прав и интересов, порождает лишь отчуждение и политическую апатию, лишая потенциальные солидарные действия необходимого социального импульса. В этой связи, остается признать, что, как бы это ни выглядело парадоксально, но более благополучные в экономическом отношении страны, где уровень эмансипации людей, ориентированных на «ценности самовыражения», выше, располагают на сегодняшний день во много большим потенциалом солидарных действий, нежели та категория развивающихся стран, где массы людей испытывают огромные трудности, связанные с проблемами выживания.

Задача заключается в том, чтобы, опираясь на теорию эмансипации человека, попытаться проанализировать политическую реальность, актуально складывающуюся в Республике Молдова, с тем, чтобы дать адекватную оценку имеющемуся в стране потенциалу солидарных действий.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Мухаев, Р.Т. Политология. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. 495 С.
2. Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene. Chișinău: Tipografia „Print-Caro" SRL, 2010. 222 С.
3. Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist European. Partea a II-a. Chişinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală", 2019. 364 С.
4. Independența de Stat a Republicii Moldova: retrospectiva și realități. Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională din 26 august 2021 cu genericul „30 de ani de la adoptarea declarației de independență a Republicii Moldova: aspecte politico-juridice și social-economice" – Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală», 2022. 448 С.
5. Maia Sandu: Am primit asigurări că Republica Moldova este așteptată în marea familie europeană și vom beneficia de toată susținerea. https://tvrmoldova.md/article/ee2aafc31a936866/maia-sandu-am-primit-asigurari-ca-republica-moldova-este-asteptata-in-marea-familie-europeana-si (18.06.2023)
6. Maia Sandu, replică tăioasă pentru Lavrov: „Moldova este țară independentă și suverană, iar cetățenii au spus că vor să trăiască într-o țară liberă". https://anticoruptie.md/ro/stiri/maia-sandu-replica-taioasa-pentru-lavrov-

moldova-este-tara-independenta-si-suverana-iar-cetatenii-au-spus-cavor-sa (18.06.2023)
7. Constituția Republicii Moldova. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/md/Constitutia-RM-format-mic-Rom-Tipar-14-07-2016.pdf (18.06.2023)
8. Алмонд, Г., Верба, С. Гражданская культура и стабильность демократии. В: Политология: Хрестоматия/ Сост. Б.А. Исаев, А. С. Тургаев, А.Е. Хренов. Санкт-Петербург:Питер, 2006, с. 274-285.
9. Крауч, К. Постдемократия. Москва: Издательский Дом Госуниверситета-Высшей школы экономики, 2010. 192 С.
10. Бадзагуа Г. Ж. Противоречивое понятие солидарности. https://cyberleninka.ru/article/n/protivorechivoe-ponyatie-solidarnosti/viewe (13.03.2023)
11. Мировые политические идеологии: сравнительный анализ. https://kamunikat.org/download.php?item=3420-7.html&pubref=3420 (13.03.2023)
12. Миронов Р. В. Категория «солидарность» как фактор современного политического процесса Росии. https://www.dissercat.com/content/kategoriya-solidarnost-kak-faktor-sovremennogo-politicheskogo-protsessa-rossii/read (13.03.2023)
13. Инглхарт, Р., Вельцель, К. Модернизация, культурные изменения и демократия. Последовательность человеческого развития. Москва: Новое издательство, 2011. 464 С.
14. Скворцов И. П. Солидарность как основа социального развития современной Россиии. https://cyberleninka.ru/article/n/solidarnost-kak-osnova-sotsialnogo-razvitiya-sovremennoy-rossii (15.03.2023)
15. Коньков А.Е. Солидарность в политике современного государства. https://cyberleninka.ru/article/n/solidarnost-v-politike-sovremennogo-gosudarstva/viewer (15.03.2023)
16. Попов Е.А. Солидарность как явление современной культуры. В: Философия и культура, 2021, № 11, с. 26 - 32. DOI: 10.7256/2454-0757.2021.11.37047 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=37047 (15.03.2023)
17. Самарин А.Н. Возродится ли солидарность в современной России? В: Конфликтология. В: Теория и практика, 2007, №2. https://www.fnisc.ru/publ.html?id=270&type=publ (09.03.2022)
18. Россия и мир в XXI веке. Материалы научного семинара. Вып. № 4. Москва: Научный эксперт, 2010. 160 С. URL: http://www.rusrand.ru/text/Gum_nauka_vyp_4_2010.pdf (09.03.2023)

19. Кургинян С.Э. Суть времени. http:// www.kurginyan.ru/publ.shtml?cmd=add&cat=4 (09.03.2023)
20. Сидорина Т.Ю. Два века социальной политики. Москва: РГГУ, 2005. 442 с.
21. Жуков В.И. Россия в глобальном мире: философия и социология преобразований. Социология глобальных процессов. Москва: Издательство РГСУ, 2007. 676 с.
22. Окара А.Н. Солидаризм: Забытая идеология XXI в. В: Журнал «Политическая наука», 2013, № 4, с. 146–155.
23. Бойцова О.Ю. Теоретические модели солидаризма в политической мысли рубежа XX– XXI вв. В: Философия политики и права. 2018. Вып. 9, с. 61–75.
24. «Политическая солидарность»: в Конституцию вносят запрет на возражения Кремлю и «Единой России». https://pravda35.ru/politicheskaya-solidarnost-v-konstituciyu-vnosyat-zapret-na-vozrazheniya-kremlyu-i-edinoj-rossii/ (16.06.2023)

POLITICI EUROPENE DE CONFORMARE A SECTORULUI MINERITULUI CĂRBUNELUI LA CONTEXTUL ECONOMIC ȘI POLITIC INTERNAȚIONAL

EUROPEAN POLICIES FOR COMPLIANCE OF THE COAL MINING SECTOR WITH THE INTERNATIONAL ECONOMIC AND POLITICAL CONTEXT

CZU: 338.22:622.333(4):[32 + 33](100)

Cornelia NEAGU, ***doctor în economie, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, Institutului Național de Cercetări Economice "Costin C. Kirițescu", Academia Română, București, România***
e-mail: neagu_cornelia@yahoo.com
ORCID 0009-0002-2054-1827

Cristian SIMA, ***doctor în economie, Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, Institutului Național de Cercetări Economice "Costin C. Kirițescu", Academia Română, București, România***
e-mail: sima60cristian@yahoo.com
ORCID 0009-0009-4581-2102

Rezumat.

În condițiile economice actuale sectorul minier prezintă o importanță deosebită prin contribuția sa la asigurarea securității energetice, a bazei de materii prime necesare industriei, la crearea produsului intern brut, în general. Reducerea sau încetarea activității de extracție și valorificare a acestor resurse, este în general, atribuită epuizării resurselor minerale, reducerii rentabilității exploatării lor sau din motive ce țin de conservarea resurselor în

scopul valorificării acestora de către generațiile viitoare. Alături de aceste aspecte tot mai mult își pun amprenta asupra perspectivelor exploatării resurselor miniere, factori limitativi, de constrângere ce țin de realitățile prezente ale contextului economic și politic internațional. Poate fi vorba fie de obligativitatea conformării unor prevederi legislative agreate odată cu aderarea țărilor la Uniunea Europeană (de ex. legislația de mediu, angajamente privind ponderea utilizării cărbunelui etc.), redimensionarea activității ca urmare a pandemiei Covid-19, precum și necesitatea revenirii bruște asupra unor decizii cu privire la aprovizionarea cu resurse energetice vitale în scopul asigurării securității și independenței energetice, odată cu declanșarea conflictului militar în Ucraina. Totodată, o deosebită importanță o au factorii favorizanți, ce impulsionează dezvoltarea activității miniere, și care reprezintă oportunități de a căror valorificare depinde posibilitatea dezvoltării sectorului, orizontul de timp și caracteristicile acestei evoluții. Prin urmare, scopul prezentului studiu a fost să identifice tendințele pieței și să determine înțelegerea influențelor pe care diferiți factori (economici, politici sau sanitari), permanenți sau conjuncturali, interni sau internaționali, le pot exercita asupra extinderii sau reducerii activității miniere în domeniul cărbunilor din România.
Cuvinte cheie: *politici europene, mineritul cărbunelui, factori limitativi, factori favorizanți, context economic și politic internațional*

Summary.

In the current economic conditions, the mining sector is of particular importance through its contribution to ensuring energy security, the base of raw materials necessary for industry, to the creation of the gross domestic product, in general. The reduction or cessation of the activity of extraction and valorization of these resources is generally attributed to the exhaustion of mineral resources, the reduction of the profitability of their exploitation or for reasons related to the conservation of resources for the purpose of their valorization by future generations. Along with these aspects, they are increasingly leaving their mark on the perspectives of the exploitation of mining resources, limiting and constraining factors related to the present realities of the international economic and political context. It can be either the obligation to comply with some legislative provisions agreed with the countries' accession to the European Union (e.g. environmental legislation, commitments regarding the share of coal use, at different time horizons, etc.), the resizing of the activity as a result of the Covid-19 pandemic , as well as the need to suddenly return to some decisions regarding the supply of vital energy resources

in order to ensure security and energy independence, with the outbreak of the military conflict in Ukraine. At the same time, the favoring factors, which drive the development of the mining activity, and which represent opportunities whose capitalization depends on the possibility of developing the sector, the time horizon and the characteristics of this evolution, are of particular importance. Therefore, the purpose of this study was to identify market trends and determine the understanding of the influences that different factors (economic, political or health), permanent or conjunctural, domestic or international, can exert on the expansion or reduction of mining activity in the field of coal in Romania.
Key words: *coal resource management, European policies, limiting factors, enabling factors*

Pieţele internaţionale ale produselor miniere, în general, şi ale cărbunelui, în special, sunt influenţate atât de factori generali, ce imprimă tendinţe pe termen mediu şi lung, ce pot fi planificate şi asupra cărora se poate acţiona pe parcurs, cât şi factori conjuncturali ce impun acţiuni imediate de adaptare a economiilor la schimbările bruşte, de obicei imprevizibile, a noilor condiţii de funcţionare a acestor pieţe. Toţi aceşti factori îşi pun amprenta în măsuri diferite asupra economiilor în funcţie de gradul de înzestrare cu resurse miniere proprii, de gradul de dependenţă al fiecărei economii de astfel de resurse, precum şi de gradul de flexibilitate în ceea ce priveşte înlocuirea resursei deficitare cu o resursă complementară sau a schimbării furnizorului de astfel de resurse.

În debutul analizei politicilor europene de management al resurselor de cărbune considerăm a fi esenţial stabilirea a două elemente cu importanţă deosebită asupra rezultatelor demersului întreprins: identificarea ţărilor relevante pentru analiza propusă şi delimitarea clară a perioadelor pentru care se realizează analiza.

- În ceea ce priveşte cărbunele, considerăm că relevanţa ţărilor supuse analizei poate fi dată de cel puţin trei elemente esenţiale: gradul de înzestrare cu resurse de cărbune; nivelul producţiei de cărbune; dimensiunile consumului de cărbune din surse proprii.

Statele europene cu cele mai mari *rezerve de cărbune*, la nivelul anului 2020, sunt Germania (35,9 mld.t), Ucraina (34,4 mld.t), Polonia (28,4 mld.t), Turcia (11,5 mld.t). Totodată Serbia are rezerve de 7,5 mld.t, Cehia 3,6 mld.t, Ungaria 2,9 mld.t, Grecia 2,9 mld.t *(Figura nr.1)*. Aproape în toate aceste cazuri rezervele de cărbune sunt compuse preponderent din lignit, excepție făcând Polonia și Ucraina, rezerva fiind dominată de huilă și antracit.

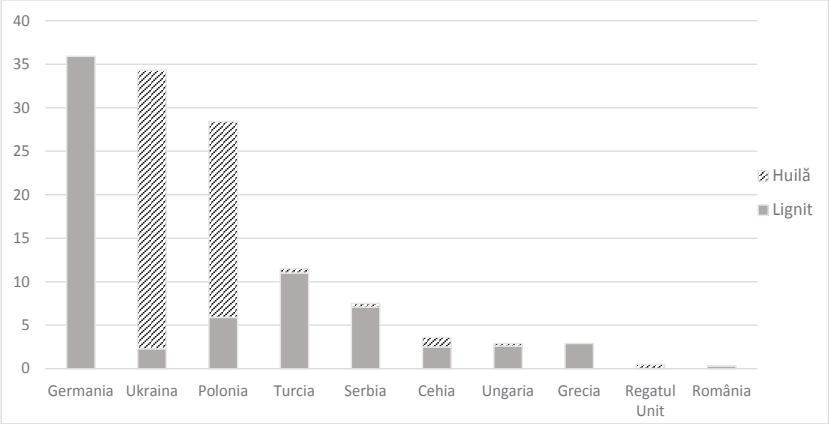

Fig. nr. 2.1.1 Rezervele de cărbune ale principalelor țări europene (mld.t) în anul 2020

Sursa: Federal Institute for Geosciencies and Natural Resources, Energy Study, 2021

În ceea ce privește nivelurile producției de cărbune din principalele țări europene înzestrate cu resurse de cărbune, în perioada 2012-2021 poate fi observată, cu excepția Turciei, o scădere continuă a producției, cu o ușoară revenire după anul 2020 *(Figura nr.2)*.

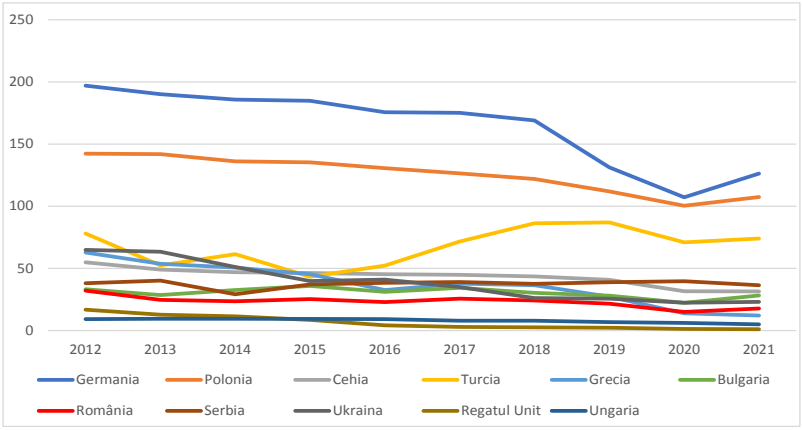

Fig. nr. 2 Evoluția producției de cărbune în principalele țări europene, între 2012-2021 (mil.t)

*Sursa:*Euracoal Statistics, Coal and lignite production and imports in Europe, ttps/euracoal.eu

Curba consumului de cărbune în perioada analizată *(Figura nr.3)* a urmat forma curbei producției, pentru majoritatea țărilor analizate, însă a cunoscut scăderi mult mai puțin abrupte comparativ cu aceasta.

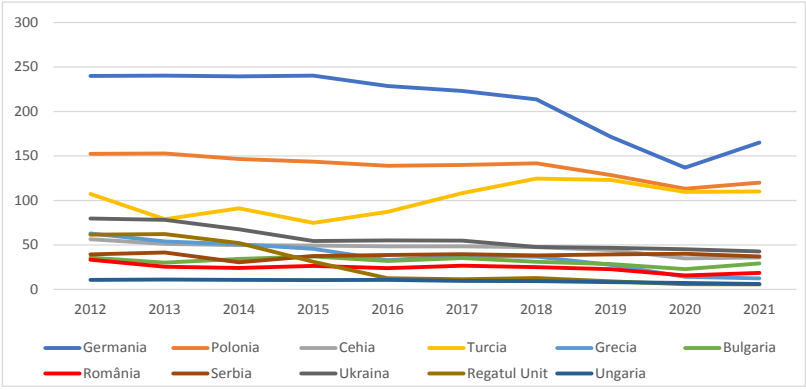

Fig. nr. 3 Evoluția consumului de cărbune în principalele țări europene, între 2012-2021 (mil.t)

*Sursa:*Euracoal Statistics, Coal and lignite production and imports in Europe, https/euracoal.eu

O contribuție semnificativă la această evoluție a avut-o evoluția importurilor în această perioadă *(Figura nr.4)*. Prăbușirea bruscă, începând cu anul 2013, a importurilor de cărbune ale Regatului Unit a influențat considerabil nivelul consumului de cărbune în această țară.

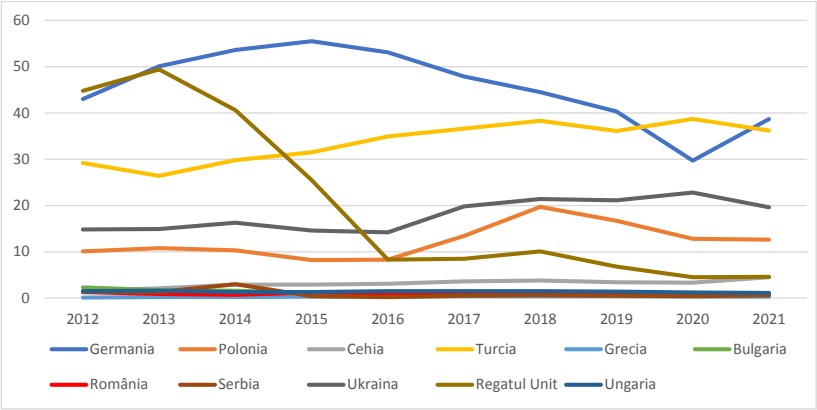

Fig. nr..4 Evoluția importurilor de cărbune în principalele țări europene, între 2012-2021 (mil.t)

Sursa: Euracoal Statistics, Coal and lignite production and imports in Europe, https/euracoal.eu

Astfel, potrivit criteriilor enunțate, analiza se va concentra asupra tendințelor manifestate în producția, respectiv utilizarea cărbunelui în unele țări europene relevante cum sunt: Germania, Polonia, Cehia, Grecia, Regatul Unit, Ungaria, România.

- Referitor la perioadele pentru care se realizează analiza au fost identificate două perioade, cu caracteristici diferite, guvernate de obiective distincte ce domină sectorul extracției și utilizării resurselor de cărbune. Astfel:
  - *perioada 2015-2021*, caracterizată de eforturile și consecințele conformării țărilor utilizatoare de cărbune la prevederile Acordului de la Paris privind schimbările climatice din 2015;
  - *perioada de după februarie 2022*, marcată de profunda criză energetică generată preponderent de conflictul militar din Ucraina.

Perioada 2015-2021

Perioada 2015-2021 este dominată de eforturile de conformare a țărilor utilizatoare de cărbune la prevederile Acordului de la Paris din 12 decembrie 2015, un tratat în temeiul Convenției-cadru a Organizației Națiunilor Unite privind schimbările climatice care reglementează măsurile de reducere a emisiilor de dioxid de carbon începând cu anul 2020. Semnat de lideri din 55 de state, Acordul avea ca scop să contribuie la reducerea încălzirii globale sub pragul de $1,5^0$ C, să includă ținta de zero emisii în planurile statelor semnatare și implementarea unui mecanism prin care statele să accelereze procesul de decarbonare. Mesajul transmis prin semnarea acordului este că pentru a combate efectele tot mai puternice ale schimbărilor climatice este necesar ca era combustibililor fosili să fie lăsată în urmă.

În ceea ce privește viitorul cărbunelui, membrii UE se împart în grupuri distincte.

Țări care au renunțat deja la utilizarea cărbunelui sau pentru care încetarea consumului de cărbune nu implică alegeri dureroase:

- *Franța* ale cărei resurse de cărbune niciodată nu au putut asigura necesarul economiei, astfel încât, încă de la șocul prețului petrolului din 1973, a luat o decizie istorică de a se baza pe energia nucleară în generarea de energie electrică;
- *Italia* întotdeauna a importat cărbunele necesar și în prezent se bazează în principal pe gazele naturale și hidro în producerea energiei;
- *Spania* se bazează cu precădere pe energia nucleară și eoliană iar creșterea prețurilor la carbon determină închiderea centralelor pe bază de cărbune;
- *Ungaria* intenționează înlocuirea centralelor sale pe cărbune cu două noi centrale nucleare.

Țări unde renunțarea la cărbune face obiectul negocierilor. În cadrul acestui grup se pot distinge trei tipuri de cazuri:

- *Cehia, Bulgaria, România și Grecia* unde cărbunele deține o contribuție semnificativă la generarea de energie, însă cu sectoare energetice mici în termeni absoluți, iar finanțarea de care

dispune Comisia Europeană ar trebui să fie suficientă pentru a obține o tranziție rapidă;

- *Polonia* unde cărbunele, element de identitate națională, contribuie cu 80% la energia electrică care alimentează economia și cu 86% la încălzirea locuințelor. Planul național trimis de Varșovia la Bruxelles nu prevede reducerea producției de cărbune înainte de 2030 iar eliminarea totală va dura în decenii;
- *Germania* se află într-o categorie proprie, țara revendicând de mult un rol preeminent în politica de mediu, având cel mai puternic partid verde din lume iar generarea de energie regenerabilă a crescut de șase ori din anul 2000. Totuși, Germania rămâne cel mai grav poluator din Europa, pentru emisiile de gaze cu efect de seră fiind răspunzătoare utilizarea cărbunelui.

➢ **Germania**

Situația Germaniei este relevantă pentru rolul important pe care cărbunele îl deține în mixul energetic național, comparativ cu alte state membre ale UE, (25% din consumul de energie primară în anul 2015).

Cărbunii în general și lignitul cu precădere, au reprezentat pilonii importanți ai economiei germane în ultimele decenii. Germania este cea mai mare țară producătoare de lignit din lume, cu aproximativ 17% din producția globală *[https://ec.europa.eu/eurostat]*. Nivelul producției de cărbune a Germaniei a cunoscut o scădere continuă ajungând în anul 2015 comparativ cu anul 1990 la 10%. Reduceri semnificative, de 90%, au fost înregistrate în cazul huilei și aproape 50% în cazul lignitului.

Diferențele între lignit și huilă au implicații importante pentru natura tranziției necesare pentru lignit, comparativ cu huila. În cazul huilei, este vorba în principal de reducerea consumului, prin organizarea unei eliminări treptate a centralelor de cărbune bine gestionate și acceptabile din punct de vedere politic. Pentru lignit, provocarea este și în ceea ce privește producția, cu implicații puternice pentru lucrătorii și regiunile afectate.

Utilizat preponderent pentru producerea energiei electrice (78%), cărbunele a cunoscut variații semnificative ale cotei de participare la mixul energetic în funcție de: disponibilitatea importurilor de petrol și

gaze, de promovarea energiei regenerabile, de variația prețurilor la carbon și de eliminarea treptată a energiei nucleare.

Astfel, creșterea producției de energie regenerabilă a reușit doar să compenseze reducerea producției de energie însă nu a determinat scăderea semnificativă a generării energiei pe bază de combustibil fosil. De asemenea, lignitul fiind cel mai utilizat combustibil, a beneficiat cel mai mult din prețurile extrem de mici ale carbonului din EU-ETS. După 2011, după accidentul de la Fukushima, Japonia, când Germania a decis să elimine treptat energia nucleară, un total de 6,7 GW de capacitate de cărbune a intrat în funcțiune, în timp ce centralele pe cărbune cu o capacitate de aproximativ 3,8 GW au fost închise.

În scopul reducerii emisiilor de CO_2 (ținta fiind o reducere de 22 Mt CO_2 până în 2020), în anul 2015, Ministerul german pentru afaceri economice și energie (BMWi) a aplicat o „contribuție climatică" ce reprezenta o taxă de 18 € /t CO_2 plătită de către centralele electrice vechi pe cărbune statului german.

În anul 2016 în cele trei regiuni carbonifere (Renania, Lusatia și Germania Centrală) erau angajate aprox. 21000 persoane *[https://kohlenstatistik.de ,2017]* și se extrăgeau 172 mil.t cărbune *[https/euracoal.eu]*. Totodată în acest an au fost importate 45 mil.tone cărbune, în principal din Rusia, America de Nord și de Sud *[https://kohlenstatistik.de, 2017]*.

În anul 2018 huila și lignitul aveau o pondere de 35,3% în producția de energie germană (față de 35,2% din surse regenerabile, 11,7% din energie nucleară și 12,8% din gazul natural), sectorul energetic fiind responsabil pentru o mare parte din emisiile de gaze cu efect de seră din Germania (37 %) *[https://kohlenstatistik.de, 2017]*.

În decembrie 2018, când subvențiile miniere au fost eliminate din cauza legilor concurenței din UE, producția internă de huilă a încetat. În schimb, cărbunele a fost importat din Rusia (35%), Statele Unite (18%), Australia (13%) și Columbia (11%), urmate de Polonia, Canada și Africa de Sud (date din 2017). Din cele 83 mld.tone de huilă care mai există în Germania, doar 36 mil.tone sunt considerate exploatabile, dar amplasarea geologică extrem de complicată face ca mineritul să fie prea costisitor pentru a concura pe piața mondială. Costul mediu pentru

extracția unei tone de huilă în Germania este de 180 de euro; prețul pentru huila importată a fost cuprins între 86 și 96 de euro pe tonă în 2017. Datorită importurilor, eliminarea treptată a producției interne nu a avut efect imediat asupra producerii de energie electrică.

Principalul consumator de huilă germană sunt centralele pentru producerea de energie electrică și termică cu o capacitate de 25 GW iar închiderea centralei Lünen în 2019 (500MW) ilustrează tendința accelerării închiderilor centralelor neeconomice pe huilă, din ultimii ani.

Spre deosebire de huilă, extracția lignitului în carieră rămâne profitabilă, majoritatea cărbunelui fiind utilizată în centrale electrice situate în apropierea minelor. Aproximativ 5 mld.t de lignit sunt accesibile prin exploatarea existentă sau planificată, în timp ce rezervele totale de lignit exploatabile se ridică la 31 mld. tone. Centralele pe lignit din Germania se situează printre principalii șapte poluatori din Europa, 55,3% din emisiile de ETS din Germania la nivelul anului 2016 provenind de la centralele pe cărbune.

Lignitul rămâne ca importanță a doua sursă de energie din Germania deținând în continuare un avantaj competitiv pe piața energiei, în principal din trei motive:

- este o resursă ieftină, exploatările fiind situate în apropierea centralelor beneficiare;
- deși prețurile cotelor de tranzacționare a emisiilor (EUA) au crescut la cote fără precedent în 2018, nu au scos centralele pe lignit de pe piață;
- energia pe bază de lignit rămâne singura rentabilă din cele pe combustibil fosil.

O mare parte a tranziției cărbunelui a fost deja gestionată: producția de cărbune și locurile de muncă și au fost reduse drastic iar construcția de noi centrale electrice pe cărbune nu mai este posibilă din punct de vedere economic. O eventuală eliminare a cărbunelui ar afecta doar o mică parte din forța de muncă. Până în anul 2030, 2 din 3 lucrători angajați în 2016 vor împlini vârsta peste 60 de ani *[https://www.umweltrat.de/DE/Home,2017]*. Dacă guvernul ar urma propunerea comisiei sale de cărbune, ultimele centrale de cărbune și mine de lignit s-ar putea închide în 2038.

Întrucât Germania nu exportă cărbune, *implicațiile internaționale* ale eliminării cărbunelui se manifestă sub forma oferirii de exemplu de proiectare a unui sistem de energie bazat tot mai mult pe surse regenerabile și realizării unei decarbonizări industriale profunde.

La nivel regional, renunțarea la cărbune pune probleme cu privire la garantarea securității sociale și oferirea forței de muncă disponibilizate din acest sector a unei perspective în alte industrii sau sectoare. Tranziția justă ar trebui să transforme o economie care s-a bazat puternic pe minerit și industriile conexe într-o economie durabilă care asigură o viață decentă pentru oameni. Orașele miniere cu nevoi individuale specifice (ex. zona Ruhr) ce trebuiau abordate independent nu au putut fi încadrate în proiectele mari, unice, decise la nivel central, făcând ca nivelul decizional să treacă tot mai mult de la un nivel național centralizat la unul regional.

În concluzie:

- Germania a devenit primul stat care a adoptat un document strategic privind închiderea industriei cărbunelui, în conformitate cu angajamentele din Acordul de la Paris privind climatul și cerințele legislației europene privind reducerea CO_2.
- Germania a cunoscut o reducere mare a producției și consumului de cărbune, cu implicații socio-economice semnificative și acțiuni politice corespunzătoare. S-a dovedit că menținerea unor structuri vechi poate încetini schimbarea, dar nu o poate opri. Pusă în fața unei mari provocări referitoare la perspectivele regiunilor miniere, Germania a implementat o varietate de politici de succes pentru atenuarea impactului social, de ex. scheme de pensionare anticipată și programe de recalificare. Politicile de coeziune și industriale legate de eliminarea treptată a cărbunelui trebuie puse în aplicare de guvernele municipale, regionale, naționale și supranaționale pentru a obține resursele financiare necesare, dar și acceptarea locală.
- Înlocuirea cărbunelui în sectorul oțelului până în 2050 va reprezenta o provocare, deoarece alternativele tehnologice nu sunt încă competitive, prețurile CO_2 sunt scăzute, utilizarea în continuare a cărbunelui în condițiile captării carbonului reprezintă una dintre opțiunile tehnologice.

– Principalele aspecte ale compromisului renunțării la cărbune sunt:
  - încetarea completă a utilizării cărbunelui în Germania a fost planificată a se realiza în 2038;
  - reducerea producției de cărbune a fost planificată să se realizeze treptat: de la o capacitate de 42.6 GW în 2017, la 30.1 GW în 2022, la 17 GW în 2030 și închiderea tuturor centralelor electrice pe cărbune până în 2038;
  - pentru a preveni creșterea preconizată a prețurilor la energie electrică, începând cu 2023, se planifică eliminarea taxelor pentru utilizarea rețelelor electrice de gospodării și întreprinderi;
  - toți angajații cu vârsta de peste 58 de ani vor primi compensări și pensii, iar cei sub 58 de ani - oportunități pentru recalificare și plasare pe piața muncii.

➢ **Polonia**

Rezervele abundente de cărbune și utilizarea lor extinsă, în special în sectorul energetic, fac din Polonia a doua cea mai mare economie cu consum de cărbune din UE, cu un impact puternic asupra intensității CO_2 a țării, producerea energiei fiind răspunzătoare de 53% din emisiile de CO_2. Rolul cărbunelui în producerea energiei electrice (81%) și termice (86%) în Polonia depășește cu mult rolul oricărei alte surse de energie (eoliană -7% și biomasă -6% pentru energia electrică și gaz -7% și biocombustibilii -5% pentru energia termică). Rolul petrolului și hidrocarburilor în producția de energie electrică și termică este aproape neglijabil.

După 1989, sectorul carbonifer s-a dovedit a fi neprofitabil și extrem de ineficient, producția de cărbune a fost crescută în exces, în timp ce calitatea cărbunelui produs a fost scăzută și costul producției ridicat *[Czerwińska 2002, Dubiński și Turek 2017]*.

Valoarea rezervelor totale de cărbune recuperabile este estimată la 1,56 mld. tone. Mineritul huilei și lignitului prezintă anumite caracteristici similare dar, din cauza dispersiei spațiale diferite, tranziția în mineritul lignitului poate avea implicații diferite comparativ cu cea a huilei.

Guvernul polonez și-a propus o *tranziție a sectorului energetic nesemnificativă* deoarece:

- extracția fiind făcută de firme autohtone, cărbunele este perceput ca o garanție de securitate energetică;

- renunțarea la consumul de cărbune presupune riscuri sociale și economice ridicate, previziunile modelului de optimizare a sistemului energetic dezvoltat în Departamentul de Analiză Strategică identifică *cărbunele ca cea mai eficientă sursă de energie din Polonia;*

- renunțarea la cărbune ar presupune compensarea, prin creșterea utilizării gazului, a intermitenței disponibilității energiilor regenerabile.

Tranziția cărbunelui este o provocare pentru economia poloneză dependentă de cărbune. Atingerea obiectivelor Acordului de la Paris ar necesita o reducere ambițioasă a consumului de cărbune în următoarele decenii. Conform scenariului de 2 grade, consumul de huilă va trebui să scadă cu 33% până în 2030 și cu 62% până în 2050, comparativ cu nivelul din 2010. Sectorul energetic polonez depinde în mare parte de producția internă de cărbune, prin urmare, tranziția cărbunelui ar reduce semnificativ numărul de locuri de muncă în minerit.

Guvernul polonez promovează valorificarea rezervelor sale interne de cărbune ca pe o cale spre continuarea independenței față de influența externă și insistă ca exploatarea cărbunelui să rămână sursă importantă de energie pentru deceniile următoare. În aceste condiții, pentru Polonia un pas înainte în direcția reducerii costurilor politicii climatice pentru sectorul energetic bazat pe cărbune ar fi cel mult menținerea ponderii acestuia în mixul energetic național (50% în anul 2050), în sensul că cererea din ce în ce mai mare de energie electrică ar fi acoperită de alte surse, iar investițiile în mineritul cărbunelui și a energiei bazate pe cărbune ar avea drept scop menținerea nivelului actual de producție *[http://dbc.wroc.pl>Content>PDF>Błoński Jak, 2017]*. Fără deschiderea de noi exploatări depozitele active ar fi suficiente până în anul 2045, perioadă ce poate fi prelungită după 2050 prin noi exploatări.

În ceea ce privește energia nucleară, obiectivul principal este să asigure 4,5-5 GW în sistemul energetic, care ar costa investitorii 70-75 miliarde PLN *[Krzyczkowski, 2018]*. Centralele electrice ar începe să funcționeze din anul 2030, procesul de implementare a Programului de energie nucleară fiind întârziat cu 10 ani.

Cărbunele disponibil din surse interne oferă predictibilitate într-un moment în care:

- energia regenerabilă este încă la începuturi, aplicarea legii din 2015 privind sursele de energie regenerabilă, a fost lentă și, spre deosebire de majoritatea țărilor UE, includea cărbunele ca parte a mixului de energie regenerabilă prin cogenerare;

- o centrală nucleară potențială este încă în stadiu de discuție;

- majoritatea gazelor naturale consumate în Polonia trebuie importate, în principal din Rusia dar și de la alți furnizori datorită terminalului de GNL nou construit din Swinoujscie. Dar, importurile de GNL sunt destinate cu precădere înlocuirii gazului rusesc și mai apoi oferirii unui substitut pentru cărbune.

Situația Poloniei relevă faptul că, în ceea ce privește înlocuirea cărbunelui ca sursă de producere a energiei, problema nu poate fi soluționată doar de la nivel european ci trebuie să țină cont întotdeauna de circumstanțele locale specifice.

➢ **Republica Cehă**

Producția de energie a Republicii Cehe este dominată de centralele pe cărbune (59%) și centralele nucleare (33%) *[https://ec.europa.eu ›eurostat›statistics-explained,2013]*. Cehia exportă anual 16 mil. tone de cărbune sub formă de energie electrică.

Din rezervele totale de cărbune din Republica Cehă (estimate în 2013 la 25 mld.t), doar 169 mil.t huilă și 862 mil.t cărbune brun și lignit pot fi exploatate în condițiile miniere actuale. Guvernul ceh a restricționat extinderea exploatării cărbunilor, stabilind limite de mediu, împiedicând deschiderea de noi mine și accesul la peste un miliard tone de cărbune.

Combinarea unui complex de factori și conjuncturi precum scăderea prețului cărbunelui, afirmarea surselor regenerabile caracterizate prin competitivitate crescută, concurență puternică cu alte surse, în special energia nucleară cu costuri variabile foarte scăzute, dar costuri fixe enorme, precum și schimbările climatice generatoare de presiune crescândă pentru reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră face necesară pregătirea regiunilor pentru eliminarea treptată a cărbunelui. În acest sens a fost elaborat un cadru strategic general, care constituie baza pentru alte planuri de acțiune care propun măsuri concrete pentru a face față problemelor structurale ale regiunilor miniere.

Planul de acțiune stabilit de guvern pentru eliminarea treptată a cărbunelui prezintă însă deficiențe semnificative, astfel:

- nu se menționează pașii expliciți și termene pentru implementarea acestora astfel încât stimulentele acordate pentru restructurarea regiunilor miniere să-și atingă scopul;
- nu cuprinde acțiuni inovatoare cu adevărat definitorii pentru regiuni;
- nu prevede o schemă de susținere a promovării surselor regenerabile de energie, ca alternativă la cărbune, atât pentru producerea de energie cât și pentru ocuparea forței de muncă regionale.

Conform Strategiei, consumul de cărbune în Cehia, una dintre țările cele mai dependente de cărbune din Europa, va urma să scadă cu 73% până în 2040.

➢ **Grecia**

Principala resursă energetică a Greciei este lignitul, de slabă calitate, folosit în proporție de 85% pentru generarea unei cote semnificative din necesarul de energie a țării (75%). Extinderea exploatărilor de cărbune a permis Greciei să fie al doilea mare producător de lignit din Uniunea Europeană, al cincilea ca mărime din Europa și al șaselea ca mărime din lume. Rezervele existente și ritmul exploatării ar putea asigura necesarul de cărbune pentru 45 de ani. Compania publică de energie Public Power Corporation S.A. (PPC) este cel mai mare producător de lignit cu dreptul de a exploata aproape două treimi din rezervele cunoscute ale țării.

Lignitul reprezintă pentru Grecia un combustibil strategic, deoarece: are un cost de extracție foarte mic; are un preț stabil și direct controlabil și poate oferi stabilitate și siguranță în aprovizionarea cu combustibil; energia produsă în centralele electrice pe lignit are un cost redus; contribuie la reducerea dependenței de importuri (prin producția anuală de 50Mt lignit, Grecia evită importul a 36 milioane barili de petrol); creează mii de locuri de muncă în provinciile grecești, în special în zonele care au un procent ridicat de șomaj.

Față de alte state membre ale UE, diversificarea generală a mixului energetic este destul de limitată. Sectorul energetic grecesc rămâne puternic dependent de combustibilii fosili (peste 93% comparativ cu

media europeană de 75%), majoritatea cantității de petrol și gaz fiind importată *[Montague B, 2015]*.

Înainte de debutul colapsului economic, au fost elaborate o serie de planuri în vederea restructurării sectorului energetic. Acestea includeau o reducere a nivelului unor combustibili fosili folosiți și înlocuirea lor cu surse regenerabile, o dependență crescută de gazele naturale importate, privatizarea activelor energetice majore (cum ar fi DEPA, PPC și Hellenic Petroleum - ELPE), liberalizarea piețele de energie electrică și gaze naturale și îmbunătățiri generale ale eficienței energetice. Cu toate acestea, schimbările recente ale structurii și direcției politice a țării au redus unele dintre aceste aspirații, cel puțin pentru termenul apropiat. Este nevoie de investiții semnificative în sectorul energetic.

Producția de lignit în anul 2012 a depășit 62 Mt *[Euracoal, 2013]*. Cu toate acestea, în 2013, s-a produs o scădere a consumului la 53,8 Mt. Acest lucru a rezultat din dezafectarea vechilor capacități generatoare pe lignit, împreună cu aportul neașteptat de mare din surse regenerabile de energie - acestea s-au bucurat de condiții meteorologice favorabile în perioada respectivă. Producția mai redusă în 2014 a fost cauzată parțial numărului redus de lucrători angajați (din cauza măsurilor economice aplicate) - acest lucru având un impact asupra producției *[Euracoal Market Report, 2015]*. Noile norme ale UE în materie de poluare vor determina retehnologizări costisitoare pentru centralele pe lignit extrem de poluante, în timp ce se vor confrunta cu o concurență semnificativă din partea sursele regenerabile.

Legiuitorii U E au ajuns la un acord cu privire la reformarea normelor privind piața energiei electrice, care include o dată limită pentru 2025 pentru subvențiile exploatărilor de cărbune.

- **Regatul Unit al Marii Britanii**

Combustia cărbunelui a jucat un rol important în istoria Regatului Unit fiind situat în centrul dezvoltării economice în ultimele două secole.

Motivele care au stat la baza deciziei de reducere a producției de cărbune: adoptarea legislației privitoare la asigurarea calității aerului; trecerea căilor ferate de la utilizarea aburului la motorină și electricitate; creșterea producției de gaze și petrol din Marea Nordului; impor-

turile de cărbune mai ieftin din străinătate; aplicarea unui amplu program de închidere a mineritului sub conducerea premierului Margaret Thatcher şi nevoia de a reduce rapid emisiile care provoacă schimbări climatice.

În anul 2009 producţia de cărbune era de 17,8 mil.t iar până în 2016 a scăzut cu 75% la doar 4 mil.t. Forma predominantă de exploatare a cărbunelui care încă se desfăşoară în Marea Britanie este exploatarea la suprafaţă.

Marea Britanie s-a angajat să împiedice încălzirea globală prin semnarea Acordului de la Paris din 2015. Pentru a realiza acest lucru, s-a angajat să treacă la energie curată – cel puţin 75% din electricitatea produsă trebuie să provină din energie regenerabilă până în 2030. Guvernul britanic, s-a angajat să nu mai folosească cărbunele pentru generarea energiei până în 2025, respingând planuri pentru noi deschideri de mine în sudul Ţării Galilor şi în Northumberland. Ultimele centrale electrice pe cărbune vor fi închise până în 2025.

Captarea CO_2 din centralele electrice şi depozitarea în subteran, chiar posibil din punct de vedere tehnic, tot ignoră poluarea şi pagubele cauzate de minerit şi transportul cărbunelui. Deci, cărbunele curat este în accepţiunea militanţilor pentru mediu doar o justificare pentru construirea de noi centrale electrice pe cărbune şi pentru a încetini trecerea la energie regenerabilă. Cea mai recentă estimare pentru captarea şi stocarea carbonului în Marea Britanie este 2035 – până atunci, vechile centrale pe cărbune din Marea Britanie vor fi deja închise.

Trecerea la energia nucleară este costisitoare iar apelarea la gaze este deasemenea poluantă şi nu previne creşterile periculoase ale temperaturii globale.

Energia regenerabilă a fost considerată ca fiind singura capabilă să reducă decalajul, fără a fi nevoie de energie "murdară". Între aprilie şi iunie 2015, sursele regenerabile au depăşit cărbunele pentru prima dată în mixul de energie electrică din Regatul Unit. Totodată preţul energiei regenerabile scade rapid, la nivel mondial, costurile producerii energiei solare au scăzut cu 90% din 2009 iar în Marea Britanie, vântul este cea mai accesibilă sursă de energie nouă disponibilă. Deci, sursele regenerabile sunt populare, iar schimbarea va fi

benefică - îmbunătățirea sănătății și a mediului, precum și stimularea economiei Regatului Unit.

Datorită sprijinului guvernului, sursele regenerabile de energie au cunoscut o creștere semnificativă în furnizarea de energie electrică din Regatul Unit de la doar 7% în 2010 la 25% în 2016. Din aprilie până în septembrie 2016, energia solară a produs mai multă energie electrică în Regatul Unit decât cărbunele. Pe 21 aprilie 2017, Marea Britanie a trecut o zi întreagă fără să folosească energia pe bază de cărbune pentru a genera electricitate, pentru prima dată de la Revoluția Industrială – potrivit National Grid.

Aceste tendințe și progrese majore în stocarea energiei dovedesc că, într-un deceniu, energia din surse regenerabile poate deveni dominantă în sistemul energetic al Regatului Unit. Totodată, Guvernul trebuie să se angajeze în recalificarea personalului disponibilizat din minerit, garantându-le noi locuri de muncă în industria energiei curate sau alte sectoare.

- **Ungaria**

Ungaria nu este la fel de dependentă de cărbune ca unii dintre vecinii săi din Europa Centrală și de Est precum Polonia, Republica Cehă și Bulgaria. În anul 2016 cărbunele a generat 18% din energia electrică a Ungariei – aproape în întregime în centrala Mátra. Comparativ, contribuția energiei nucleare a fost de aproximativ jumătate iar a gazului de aproximativ 20%. Majoritatea bazinelor de cărbune din țară au fost închise, iar numărul minerilor a scăzut la 2.000 în 2016. Cu toate acestea, centrala Mátra a produs aproape 14% din emisiile de dioxid de carbon ale Ungariei și jumătate din poluarea sectorului energetic.

Creșterea rapidă a prețurilor în sistemul de comercializare a emisiilor (ETS) din UE a determinat guvernul să discute cu proprietarii centralei electrice pe lignit din Ungaria, Mátra, despre eliminarea treptată a cărbunelui și instalarea de energie curată și regenerabilă.

Ungaria încearcă oprească producția de energie electrică pe cărbune până în 2030, deși aceasta nu este încă susținută de o decizie sau strategie oficială. Dacă Ungaria stabilește într-adevăr o dată de încheiere a cărbunelui, aceasta nu numai că ar fi considerată un punct de reper pentru țară, dar i-ar permite, de asemenea, să facă parte dintr-un grup în

creștere de țări din vestul Europei care vizează ieșirile până în ultimul an 2030. Acest grup include Franța, Marea Britanie, Italia, Portugalia, Finlanda, Australia, Olanda, Danemarca și Suedia.

Guvernul conturează un plan de dezvoltare „pozitiv și inovator" bazat pe emisii reduse de gaze cu efect de seră. Scăderea în ultimii 10 ani a costurilor energiei solare și eoliene și bateriile cu ioni de litiu poate ajuta la crearea de noi industrii, locuri de muncă și creștere economică. Concret, Budapesta urmărește acum să crească capacitatea de energie solară de la 500 la 3.000 MW încă din 2022, proprietarii Mátra au instalat o instalație fotovoltaică de 16 MW pe un zăcământ abandonat și intenționează să adauge două instalații solare de 20 MW în apropiere.

De asemenea, a fost planificată începerea lucrărilor pentru construirea a două reactoare nucleare în colaborare cu grupul rus Rosatom.

➢ **România**

În România cărbunele a ocupat un loc important în structura ofertei de surse primare de energie, calitatea acestuia având un impact deosebit asupra performanţelor utilizatorilor. Producţia totală de cărbune în perioada 2000-2012 s-a menţinut, cu unele fluctuaţii, la un nivel relativ constant (care nu a reuşit să depăşească pe cel anterior anului 1996 de 44774 mii t), *[https://insse.ro]* nivel imprimat de volumul producţiei de lignit, producţia de huilă cunoscând o scădere continuă.

Conform ANRE *[https://www.anre.ro]*, cărbunele a reprezentat aprox. 27,5% din mixul de energie în anul 2017, energia hidro 23%, urmată de energia nucleară aprox. 18,3% şi energia pe bază de gaz natural cu aprox.17% .

Ca urmare a Deciziei Consiliului 2010/787/UE, privind ajutorul de stat pentru industria cărbunelui, s-a permis subvenţionarea exploatării huilei până in anul 2018, condiţionând-o de aplicarea unui program strict de închidere a minelor nerentabile. Odată cu majorarea costurilor de producţie, costurile suplimentare cu emisiile de CO_2 şi eliminarea subvenţiilor a determinat reducerea competitivităţii huilei din producţia internă şi restrângerea producţiei. Din punct de vedere economic şi energetic, huila indigenă, fără subvenţii a devenit o sursă marginală. Producția de huilă extrasă s-a redus în anul 2017 cu 26,6% față de 2016.

Trendul se menține, în anul 2019 fiind înregistrată o diminuare de 23,6 % față de 2018.

Ca urmare a pierderilor acumulate de la înființare, Complexul Energetic Hunedoara (CEH) se află în insolvență, sub povara unor datorii de peste șase miliarde de lei. Din acestea, circa 3 miliarde de lei, adică 48% din creanțe, reprezintă amenzi aplicate pentru lipsa certificatelor de carbon necesare CEH, pentru neîndeplinirea condițiilor de mediu impuse de Uniunea Europeană, și datorate Administrației Fondului pentru Mediu *[http://cigmc.ro › insolventa]*. Întreaga producție de huilă se obține de Divizia Minieră a Complexului Energetic Hunedoara, în cele patru exploatații miniere active: Lupeni și Lonea (aflate în proces de închidere), Vulcan și Livezeni (urmând sa fie închise până în anul 2032).

Cu o putere instalată de 150 MW și o putere netă de 130 MW, centrala Paroșeni singura care mai funcționează pe huilă (după intrarea în procedură de insolvență la 14 noiembrie 2019 și conservare, în aprilie 2021, a Termocentralei de la Mintia în lipsa investițiilor necesare pentru a putea respecta prevederile UE de mediu) asigură sub 0,5% din necesarul național, CEH livrând în SEN sub 1.5% din energia produsă de centralele electrice dispecerizabile în primele 3 luni ale anului 2020.

Deși România continuă să se bazeze pe termocentralele existente pentru a menține funcționarea în siguranță a sistemului energetic național și pentru asigurarea unui nivel rezonabil de independență energetică, conform versiunii în lucru a Strategiei energetice a României 2019-2030, cu perspectiva anului 2050, în mixul energetic în următorii 10 ani va rămâne lignitul exploatat din zona Olteniei și nu huila din Valea Jiului.

Impactul COVID-19 asupra operațiunilor de exploatare a cărbunelui a fost indirect, determinat de **scăderea cererii de energie**, prin reducerea volumului activității de producție (oprirea activității tuturor marilor consumatori din România). Producția de energie electrică pe bază de cărbune s-a redus (950 mii MWh) prioritate acordându-se energiei eoliene și fotovoltaice, subvenționate prin certificatele verzi. Complexul Energetic Oltenia (CEO) a traversat o perioadă economică dificilă, vânzările fiind mult reduse, funcționând în anumite perioade doar

cu două grupuri energetice (o cantitate totală de 300-400 MW) *[www.ceoltenia.ro]*. Producția de cărbune fiind redusă brusc la CEO funcționarea la capacitate mult redusă, a determinat întreruperea lucrului cu plasarea angajaților în șomaj tehnic, în condițiile existenței stocurilor necesare menținerii producției interne de electricitate. Impactul crizei COVID-19 a accelerat eficient tranziția energetică pe termen scurt, oferind oportunitatea unică de a verifica funcționarea sistemelor energetice cu niveluri mari de surse regenerabile.

Guvernul român s-a angajat față de autoritățile europene în anul 2021, prin Planul Național de Redresare și Reziliență (PNRR), ca în termen de un an să elaboreze, dezbată, adopte, trece prin Parlament și publica în Monitorul Oficial o lege de eliminare treptată, în decurs de 10 ani a cărbunelui din sistemul energetic național. Legea va cuprinde un calendar de înlocuire a cărbunelui, măsuri de închiderea/conservarea minelor și măsuri de reconversie profesională și alte măsuri cu impact economico-social asupra comunităților afectate. Printre măsurile de sprijinire a tranziției verzi se numără și eliminarea treptată a producției de energie electrică pe bază de huilă și lignit până în 2030.

România a renunțat la o parte din producția de energie pe bază de cărbune, până la sfârșitul anului 2021 au fost scoși din funcțiune, definitiv și ireversibil, 1695 MW (grupul energetic Turceni 3, grupul energetic Işalnița 8, ambele din Complexul Energetic Oltenia și cele cinci grupuri energetice ale CTE Mintia).

Pe 26 ianuarie 2022 a fost aprobat planul de restructurare a Complexului Energetic Oltenia (notificat Comisiei Europene în decembrie 2020) a cărui punere în aplicare presupune costuri cotale de 3,9 mld euro până în anul 2026, din care 2,5 mld euro reprezintă ajutor de stat.

Compania are în vedere realizarea unor centrale pe gaz în ciclu combinat de 1325 MW (până în 2026) și a unor parcuri fotovoltaice de 735 MW (gata în 2024) care să înlocuiască capacitățile pe lignit. Planul prevede ca două grupuri de la Rovinari și unul de la Turceni să rămână în rezervă de capacitate până în anul 2030, respectiv 2029, adică să poată utiliza cărbune pentru a produce energie în caz de nevoie. Cele trei grupuri însumează 1000MW. La finalul perioadei de restructurare, 20% din pachetul de acțiuni deținut de stat va fi vândut în piață. CEO

este deținut de Statul român prin Ministerul Energiei, cu o participație de 78,5% și de Fondul Proprietatea, 21,5%.

Planul de restructurare are la bază planul României, care se înscrie în eforturile de decarbonizare a producției de energie electrică în România, de înlocuire a producției de energie electrică pe bază de cărbune cu energie electrică produsă din gaze naturale și din surse regenerabile (energie solară și hidroelectrică) cu emisii reduse sau zero de CO_2. Planul de restructurare garantează că viabilitatea societății poate fi restabilită fără continuarea sprijinului din partea statului.

Perioada de după februarie 2022

Conflictul militar din Ucraina, care a debutat brusc în luna februarie 2022, a avut repercursiuni majore asupra pieței resurselor energetice, aprofundând o criză energetică deja existentă. Planurile Europei de a renunța treptat la cărbune și opțiunea pentru un viitor energetic sustenabil au fost cel puțin amânate.

Dependența țărilor europene de cărbunele rusesc, la nivelul anului 2020, poate fi exprimată prin importuri de 49 mil.tone de cărbune și comerț în valoare de 8 mld. euro/an. Aplicarea repetată a măsurilor economice de sancționare a Federației Ruse (printre care și renunțarea treptată la gazul și petrolul rusesc) a provocat o puternică tendință de diversificare a surselor de aprovizionare cu energie în scopul diminuării dependenței față de Moscova, iar cea mai simplă (aparent) soluție la îndemâna statelor europene este redeschiderea exploatațiilor carbonifere, respectiv a termocentralelor pe bază de cărbune. Astfel resursele proprii de cărbune au devenit un mijloc de protecție, un înlocuitor viabil al importurilor de cărbune rusesc, pe de o parte, iar extinderea duratei de viață a centralelor termice pe bază de cărbune va putea suplini deficitul de energie rezultat ca urmare a renunțării la gazele naturale importate din Rusia, pe de altă parte.

În acest context, se pare că singurul câștigător al acestui război va fi cărbunele care a primit un impuls nesperat, și care în contextul campaniei globale de combatere a schimbărilor climatice prin înlocuirea resurselor poluante cu cele regenerabile, părea inițial să fie o resursă sacrificată. Cărbunele va ajuta continentul să facă față necesităților de

aprovizionare cu energie și să facă față creșterii dramatice a prețurilor gazelor naturale cauzată de război.

Din cauza modificărilor relativ bruște a contextului internațional, cu efect asupra hărții schimburilor pe piața resurselor energetice și a timpului scurt de reacție a statelor europene, soluțiile adoptate vor viza îmbinarea utilizării atât a combustibililor convenționali cât și a resurselor sustenabile. În măsura în care se produce și extinderea a capacităților de producere a energiei pe baza resurselor regenerabile, întoarcerea la centralele termice pe bază de cărbune poate fi o soluție "de avarie", care poate fi acceptată pe termen scurt.

Toate statele europene caută soluții pentru reducerea dependenței de importurile de gaze și țiței din Rusia. Exemple de acest gen se regăsesc acum în mai multe locuri din Europa.

- **Germania**

După diminuarea livrărilor de gaze din Rusia, utilizarea acestora în industrie și producerea energiei a fost redusă. Energia din surse regenerabile nu poate fi extinsă într-un interval scurt de timp. În aceste condiții, pe fondul preocupărilor pentru conservarea gazului natural și pentru evitarea penuriei în aprovizionare, Germania va reporni centralele electrice pe cărbune oprite anterior în scopul reducerii emisiilor de carbon.

Germania își dorește ca apelarea la cărbune să fie o măsură de urgență, limitată în timp care nu trebuie să afecteze obiectivele de mediu. Dar, potrivit calculelor Agenției Internaționale pentru Energie *[https://www.iea.org]* în anul 2021 Germania a obținut energie din cărbune mai mult ca niciodată iar în 2022 s-a produs și cumpărat cărbune mai mult decât oricând și tendința se va menține și pentru viitor. Germania are în vedere repornirea temporară până la 10GW de centrale electrice pe cărbune (5% din capacitatea totală) pentru o perioadă de cel mult doi ani, ceea ce va determina creșterea dependenței de cărbune cu până la o treime.

Aceste cifre evidențiază provocările cu care se confruntă cea mai mare economie europeană în procesul de tranziție energetică.

Dat fiind că 50% din cărbunele pentru termocentrale era importat din Rusia, principala problemă este identificarea de noi furnizori

de cărbune și, mai mult decât atât, cărbune cu proprietăți adecvate termocentralelor beneficiare și la un preț cât mai avantajos. Este vizat cu precădere cărbunele din Africa de Sud, Columbia și Indonezia. Huila s-a scumpit accentuat de la 64 dolari la începutul anului 2021 la 400 dolari în prezent.

- **Polonia**

În contextul actualei crize a gazelor, energia obținută din cărbunele poluant din Polonia este una dintre cele mai ieftine din Europa. Situația de pe piață impulsionează atât producția exploatațiilor miniere cât și importurile de cărbune (cu 15% mai mult decât în 2021). Astfel, și planul oficial de a opri utilizarea cărbunelui până în 2049, cu un an înainte de momentul în care toată Uniunea Europeană trebuie să reducă emisiile de gaze de seră la un nivel sustenabil este pus la îndoială.

Guvernul revizuiește strategia energetică a țării, care urmărește stimularea energiei din surse regenerabile, dar include și mențiunea: *"utilizarea zăcămintelor interne de cărbune poate fi crescută periodic în cazul unei amenințări la adresa securității energetice a statului"*

- **Grecia**

După ce Grecia a accelerat planurile de închidere a centralelor vechi și s-a angajat ca sursele regenerabile de energie să fie principala sursă de energie până în 2030, în contextul regândirii aprovizionării cu energie, Guvernul grec a hotărât să extindă exploatarea cărbunelui și să prelungească funcționarea termocentralelor pe bază de cărbune până în 2028, renunțând la planul inițial de a închide centralele până la finalul anului.

Argumentul Greciei că aceasta este o măsură temporară este folosit acum în toată Europa.

- **Republica Cehă**

Cehia își propusese să renunțe la exploatarea cărbunelui până în 2033 dar, date fiind condițiile actuale, guvernul trebuie să „ia în calcul toate avantajele și dezavantajele" unei astfel de acțiuni. Două dintre centralele pe bază de cărbune din Cehia trebuiau să treacă pe gaze până anul următor, dar acum acest calendar este în discuție.

Totodată Guvernul de la Praga a decis amânarea cu doi ani a interzicerii centralelor vechi pe cărbune.

➢ **România**

În contextul în care toate statele caută soluții pentru reducerea dependenței de importurile de gaze și țiței din Rusia, România va trebui să acționeze în direcția asigurării independenței energetice. Trebuie menționat că procesul eliminării cărbunelui în producerea energiei în România s-a caracterizat prin inconsecvență, dese schimbări și reveniri la deciziile inițiale, precum și decizii care contravin logicii situației pe plan mondial.

În aprilie 2022 ministrul român al Mediului identifica ca soluție pentru dobândirea independenței energetice într-un termen cât mai scurt repornirea, în regim de forță majoră și cu caracter temporar, a centralelor pe bază de cărbune. Aceasta este o soluție temporară doar până când se vor pune în funcțiune și își dovedi sustenabilitatea sistemele pe bază de surse regenerabile. Se are în vedere identificarea de soluții ca toate capacitățile de producție bazate pe surse de energie regenerabilă să fie finalizate în regim de urgență.

Conform angajamentului asumat prin PNRR, în luna iunie 2022, Ministerul Energiei trebuia să publice planul de încetare a producerii energiei electrice pe bază de cărbune până la 31 decembrie 2030, prin retragerea din exploatare și închiderea definitivă și ireversibilă a capacității energetice totale instalate pe bază de lignit și huilă, de 4920 MW și deschide calea pentru valorificarea potențialului considerabil de energie solară și eoliană. Aceasta reprezenta o accelerare cu doi ani a planului inițial de renunțare la cărbune anunțat în 2021. Astfel, în contextul actual, renunțarea la cărbune este o strategie pe care multe state UE se gândesc mai degrabă să o amâne decât să o aplice cât mai rapid posibil.

Tot în luna iunie, Ministerul Energiei a modificat proiectul de ordonanță de urgență privind decarbonificarea sistemului energetic din România.

- Față de varianta inițială proiectul amână cu doi ani, până la 31 decembrie 2032, renunțarea completă la cărbune, putând fi amânate închiderile de grupuri energetice pentru a asigura siguranța și stabilitatea Sistemului Energetic Național. Capacitățile pe cărbune existente la sfârșitul anului 2021 se retrag și se vor conserva astfel:

  - la CE Oltenia conform Planului de restructurare corelat cu investițiile în capacități pe gaze și resurse regenerabile de energie;
  - la CET Craiova II conform Planului de restructurare;
  - la CET Govora – închidere la 31 decembrie 2025;
  - la CET Paroșeni – închidere la 31 decembrie 2030;
  - la UAT Iași – închidere la 31 decembrie 2025.
- Va fi prelungită perioada în care capacitățile de producere a energiei pe bază de lignit ale CE Oltenia vor constitui rezervă tehnică pentru asigurarea funcționării sigure și stabile a SEN la 2023-2030 (față de 2023-2025 în varianta inițială).
  - Ordonanța mai introduce o prevedere prin care se poate amâna termenul de închidere prevăzut pentru grupurile energetice Rovinari 3 și Turceni 7 (cu termen de închidere prevăzut în PNRR 31 decembrie 2022), aceste grupuri devenind rezervă tehnică în perioada 2023-2026 *[https://legislație.just.ro OU nr.108 din 30 iunie 2022]*.
- Ordonanța prevede realizarea de noi capacități de producție pe gaze și resurse regenerabile care să înlocuiască capacitățile pe huilă și lignit închise, pentru a nu pune în pericol siguranța SEN. Astfel:
  - două grupuri pe gaze naturale: Işalnița de 845 MW și Turceni de 475 MW, ambele cu punere în funcțiune în anul 2026;
  - opt parcuri fotovoltaice cu o capacitate totală de 725 MW-până în 2024.

Conform Art. 6(1) din Actul normativ carierele de lignit și exploatările miniere de huilă se vor închide și ecologizează, astfel: Carierele CEOltenia conform planului de restructurare; Carierele Alunu și Berbești-31 decembrie 2027; EM Lupeni și Lonea–31 decembrie 2026; Livezeni și Vulcan–31 decembrie 2032 *[https://legislație.just.ro OU nr.108 din 30 iunie 2022]*.

Centrala termoelectrică de la Mintia a fost cumpărată, prin licitație la 26 august 2022, de Mass Global Energy Rom, parte a grupului Mass Group Holding, important producător global de energie care deține capacități de peste 8500 MW. Ministerul Energiei, în calitate de acționar, a impus anumite condiții investitorului cu scopul de a relansa

producția de energie de la Mintia. Astfel, cumpărătorul are obligația ca până la 31 decembrie 2026 să finalizeze investiția de realizare a unei capacități energetice noi cu o putere instalată de minimum 1290 MWh, din care minimum 800 MWh în bandă pe gaz și energie regenerabilă. Investițiile în modernizarea și dezvoltarea centralei de la Mintia vor însuma 1 mld euro pentru dezvoltarea capacității de producție și adaptarea la noile standarde europene pentru trecerea la producția de energie electrică din surse regenerabile și care să conducă la neutralitate climatică până în anul 2050.

În ceea ce privește proiectele de "decarbonare" Guvernul român a solicitat în luna octombrie 2022, la Bruxelles, o derogare pentru păstrarea în rezervă a termocentralelor pe cărbune a căror închidere a fost asumată prin PNRR, pe care să le poată reactiva rapid în situație de criză energetică.

Conform responsabililor Pactului verde european, țările care plănuiesc arderea cărbunilor pentru a înlocui gazele rusești o pot face conform obiectivelor climatice UE iar reîntoarcerea cărbunelui va fi una de scurtă durată. Energia curată în perspectiva anului 2035 este imperativul climatic pentru UE, orice creștere a generării energiei pe bază de cărbune trebuie să fie temporară. Totodată se consideră că acum este momentul favorabil pentru un efort considerabil pentru obținerea unei energii mai curate, mai ieftine, mai sigure la un orizont de timp apropiat.

Concluzii

Resursele de cărbune au reprezentat dintotdeauna o componentă esențială a asigurării bazei energetice pentru multe state și implicit o contribuție și o garanție pentru dezvoltarea economico-socială a unor comunități, regiuni, țări.

Importanța acestei resurse pentru asigurarea securității energetice pe de o parte dar și ca sursă generatoare de poluare a mediului, pe de cealaltă parte, a impus cu necesitate crearea unui cadru cuprinzător de reglementare a multitudinii de aspecte pe care le presupune desfășurarea activității miniere. Prin intermediul unui vast cadru legislativ stabilit sub forma a diferite convenții, acorduri, directive este asi-

gurată încadrarea în limitele clar delimitate a multiplelor consecințe pe care extracția și valorificarea cărbunilor le implică.

În funcție de gradul de dependență a economiilor de această resursă, de rolul său în cadrul mixului energetic național, de posibilitatea înlocuirii cu alte resurse, diferite țări au reacționat în mod diferit în ceea ce privește conformarea la prevederile acordurilor cu privire la reducerea nivelurilor de poluare generate de combustia cărbunelui. În linii mari, după Acordul de la Paris din 2015, țările au convenit reducerea consumului de cărbune la diferite orizonturi de timp.

În prezent, contextul economic internațional marcat profund de instabilitate, criză economică, criză energetică, agravat de conflictul militar din Ucraina, a determinat pentru multe țări, reconsiderarea rolului cărbunelui în asigurarea siguranței energetice, cel puțin pe termen scurt.

Perspectivele cu privire la locul pe care-l va ocupa cărbunele în viitor în România sunt influențate de factori care pot limita sau chiar stopa continuarea mineritului cărbunilor, sub forma de constrângeri sau dimportivă de potențare a acestei activități sub formă de oportunități.

În România**,** ***e****nergia produsă pe bază de cărbune, cu toate inconvenientele, considerăm că poate conferi siguranță sistemului energetic național;* de aceea cărbunele va trebui să fie menținut ca pion energetic, cu importanţă majoră în asigurarea securităţii energetice, chiar dacă se dorește ca diminuarea ponderii sale și chiar eliminarea din mixul energetic național.

BIBLIOGRAFIE

1. Czerwińska E, Restrukturyzacja górnictwa węgla kamiennego w Polsce, wyd. Kancelaria Sejmu RP, Warszawa 2002.
2. Dubiński și Turek 2017 https://journals.pan.pl/publication/121203/edition/105596/archives-of-mining-sciences-2017
3. Horváth, Z., 2015. *Baseline Assessment Hungary. MINATURA2020 internal working document*. MFGI, Budapest.
4. Krzyczkowski, W., (2018, March 15)., Tchórzewski szacuje koszt projektu jądrowego na 70-75 mld zł, Bankier.pl.
5. Ministerul Economiei, Comerţului și Mediului de Afaceri - „*Strategia industriei miniere, pentru perioada 2017-2035”*

6. https://www.worldcoal.com/power/17042020/european-responses-to-covid-19-accelerate-energy-transition/ *European responses to COVID-19 accelerate energy transition, April 2020*
7. http://www.cenhd.ro Complexul Energetic Hunedoara - Biroul de presă
8. https://www.worldcoal.com/power/17042020/european-responses-to-covid-19-accelerate-energy-transition/
9. https://euracoal.eu Euracoal Statistics, *Coal and lignite production and imports in Europe;*
10. https://kohlenstatistik.de, 2017
11. https://www.umweltrat.de/DE/Home/
12. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics.explained/index.php/Physical_imports_and_exports. Eurostat, 2016b. *Physical imports and exports* - Statistics Explained
13. https://insse.ro › cms
14. https://www.anre.ro
15. http://cigmc.ro › insolventa *Raport amănunțit asupra cauzelor și împrejurărilor care au dus la apariția stării de insolvență la Societatea Complexul Energetic Hunedoara S.A*
16. https://www.iea.org
17. https://legislatie.just.ro *OU nr.108 din 30 iunie 2022*
18. www.cenhd.ro *Raportului administratorilor,* 2020,
19. https://www.cenhd.ro/images/file/situațiifinanciare/2020/raportarecontabilasemestriala-2020.pdf
20. www.anre.ro
21. www.brm.ro
22. https://energie.gov.ro *Nota de fundamentare la OU a Guvernului 21/2021 pentru aprobarea acordării unui ajutor de stat de restructurare CE Oltenia SA NF_OUG_21-2021.pdf]*
23. https://www.ceoltenia.ro › planul-de-restructurare-a-ce-...

CONSOLIDAREA REZILIENȚEI GEOPOLITICE A SISTEMULUI NAȚIONAL DE SECURITATE AL REPUBLICII MOLDOVA[1]

ENHANCING THE GEOPOLITICAL RESILIENCE OF THE NATIONAL SECURITY SYSTEM OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

CZU: 355.02(478)

Veaceslav UNGUREANU, ***doctor în științe politice, cercetător științific coordonator, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova***
E-mail: veaceslav.ungureanu@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-7780-8479

Rezumat

Realizarea cercetării a rolului și locului geopolitic al Republicii Moldova în condițiile reconfigurării conjuncturii geopolitice a mediului de securitate regională, va permite formarea unei perceperi complexe și exhaustive pentru clasa politică și societatea civilă cu privire la riscurile și amenințările de ordin geopolitic cu care se confruntă Republica Moldova la adresa securității naționale. Reconturarea sferelor de influență geopolitică din regiunea Europei de Est, pe de o parte, și statutul geopolitic de neutralitate permanentă a Republicii Moldova, pe de altă parte, exercită o influență majoră asupra securității naționale și provoacă o reflecție conștientă referitor la accentuarea dimensiunii geopolitice, care este una determinantă și necesară în procesul de consolidare a capacității instituționale și a fortificării rezilienței geopolitice a sistemului național de securitate al Republicii Moldova, realizarea căreia trebuie să de-

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea Națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politice și sociologice**, realizat de Intitutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

vină o chestiune substanțială în noua paradigmă geopolitică de asigurare a securității naţionale, deoarece potențialul sistemului național de securitate al Republicii Moldova de a depăşi pe cont propriu ameninţările pe dimensiunea geopolitică este una redusă, alternativa fiind examinarea oportunității combaterii colective a acestora prin aderarea la Alianța Nord-Atlantică, care trebuie să devină un imperativ în necesitatea realizării intereselor geopolitice vitale ale Republicii Moldova fundamentate pe asigurarea securităţii naţionale.
***Cuvinte-cheie**: sistemul național de securitate, dimensiune geopolitică, conflictul transnistrean, neutralitate permanentă, stat-tampon, riscuri și amenințări, mediu de securitate regională.*

Summary

Carrying out the research on the role and the geopolitical place of the Republic of Moldova in the conditions of the reconfiguration of the geopolitical conjuncture of the regional security environment, will allow the formation of a complex and exhaustive perception for the political class and the civil society regarding the geopolitical risks and threats that the Republic of Moldova is facing towards its national security. The reshaping of the spheres of geopolitical influence in the Eastern European region, on the one hand, and the geopolitical status of permanent neutrality of the Republic of Moldova, on the other, exerts a major influence on national security and causes a conscious reflection on the accentuation of the geopolitical dimension, which is a determining and necessary one in the process of consolidating the institutional capacity and strengthening the geopolitical resilience of the national security system of the Republic of Moldova, the achievement of which must become a substantial matter in the new geopolitical paradigm of ensuring national security, because the potential of the national security system of the Republic of Moldova to overcome the threats on the geopolitical dimension on its own is a small one, the alternative being to consider the opportunity to fight them collectively by joining the North Atlantic Alliance, which must become an imperative in the need to realize the vital geopolitical interests of the Republic of Moldova based on ensuring national security.
***Keywords:** national security system, geopolitical dimension, transnistrian conflict, permanent neutrality, buffer state, risks and threats, regional security environment.*

Necesitatea edificării și consolidării unei noi paradigme geopolitice de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova este de-

terminată de declanșarea de către Federația Rusă a fazei convenționale active a războiului hibrid împotriva Ucrainei care a impulsionat procesele de reconturare ale sferelor de influență geopolitică din regiunea Europei de Est, ce au influențat redimensionarea arhitecturii geopolitice mondiale a securității internaționale și reconfigurarea conjuncturii geopolitice a mediului de securitate regională, producând un impact major asupra reconceptualizării dimensiunii geopolitice a securității naționale, asigurarea căreia poartă un caracter vădit geopolitic și depinde de rolul și locul pe care îl va ocupa Republica Moldova în noua arhitectură geopolitică regională din Europa de Est care va fundamenta edificarea unui nou sistem de securitate europeană. Considerăm că noua abordare de asigurare a securității naționale din perspectiva reflecției geopolitice, în contextul agresiunii militare ale Federației Ruse împotriva Ucrainei, de a-și consolida statutul geopolitic de neutralitate permanentă, astfel păstrându-și poziționarea geopolitică de „stat-tampon" și de stat satelit al Federației Ruse în domeniul securității naționale acceptând sfera de influență geopolitică a acesteia sau modificând statutul geopolitic de neutralitate permanentă, abandonând „zona-tampon" și aderând la Alianța Nord-Atlantică integrându-se în sfera de influență geopolitică Occidentală, este una importantă pentru viitorul Republicii Moldova.

Imperativul geopolitic în realizarea politicilor contemporane de asigurare a securității naționale este unul vital pentru Republica Moldova, contribuind la edificarea unui nivel înalt de securizare și care oferă un cadru analitic mai profund al situației la zi privind evoluția evenimentelor geopolitice regionale ce definesc mediul de securitate regională care generează o serie de riscuri și amenințări cu repercusiuni asupra tuturor componentelor ale securității naționale a Republicii Moldova. De asemenea, discursul geopolitic în domeniul securității naționale determină o mai bună percepție de către societate în general și clasa politică în particular a poziției geopolitice a Republicii Moldova de „stat-tampon" și a statutului geopolitic de neutralitate permanentă, care în opinia noastră nu asigură securitatea națională, ci generează multiple vulnerabilități la adresa acesteia. Fortificarea dimensiunii geopolitice de asigurare a rezilienței sistemului național de securitate și apărare al Republicii Moldova va reliefa rezultatele analizelor geopolitice și vor

demonstra existența provocărilor de ordin extern la adresa securității naționale cu care se confruntă actualmente Republica Moldova, dar și cu cele eventuale, pe termen mediu și lung, accentuând oportunitățile și soluțiile pentru consolidarea securității naționale prin aderarea la valorile de securitate cooperativă și apărare colectivă euroatlantică, care sunt oferite de contextul geopolitic regional, utilizând strategic amplasarea sa geopolitică regională importantă în realizarea intereselor geopolitice ale actorilor majori.

În opinia noastră, evoluția de consolidare a dimensiunii geopolitice de valorificare a oportunităților oferite de procesul de aderare la Alianța Nord-Atlantică în fortificarea rezilienței sistemului național de securitate a Republicii Moldova se confruntă cu trei probleme geopolitice majore interdependente, cum ar fi: 1) conflictul geopolitic dintre Federația Rusă și Republica Moldova, faza politico-militară a acestuia din raioanele de est ale Republicii Moldova rămâne una înghețată nefiind soluționată până în prezent; 2) statutul geopolitic de neutralitate permanentă a Republicii Moldova; 3) poziționarea geopolitică a Republicii Moldova de „stat-tampon". În acest context, susținem că obiectivul realizării unei analize pertinente a dimensiunii geopolitice a asigurării securității naționale a Republicii Moldova, care rezidă din necesitatea soluționării acestor trei probleme geopolitice existențiale pentru statul Republica Moldova apărând independența, suveranitatea și integritatea teritorială, în condițiile agresiunii militare declanșate de Federația Rusă împotriva Ucrainei va scoate în evidență inevitabilitatea intensificării cooperării politico-militare cu Alianța Nord-Atlantică pentru protejarea intereselor geopolitice de securitate națională ale Republicii Moldova.

D. Dungaciu este de părere că amenințările la adresa securității geopolitice a Republicii Moldova se datorează mai ales condițiilor geopolitice specifice în care și-a făcut apariția și se dezvoltă mica putere Republica Moldova: un teritoriu mic, situat între Ucraina și România, lipsit de resurse naturale importante, cu populație în principal rurală, cu economie preponderent agrară, o regiune caracterizată de un vid de securitate, dominată de ambițiile geopolitice ale Federației Ruse de a o ține în propria sferă de influență, combinată cu lipsa unei strategii coerente a Uniunii Europene și Alianței Nord-Atlantice pentru zona

în cauză până la războiul dintre Federația Rusă și Ucraina, la care se mai adaugă lipsa unei viziuni strategice a clasei politice din Republica Moldova asupra ireversibilității vectorului politicii externe de dezvoltare, de modernizare și de asigurare a securității și apărării naționale a Republicii Moldova [1, p. 272]. Subliniem că în ultimul timp s-au produs schimbări importante în spațiul geopolitic în care este poziționată Republica Moldova, ce au reconfigurat conjunctura geopolitică a mediului de securitate regională din Europa Est. Urmare a evenimentelor din Ucraina din 2014, dar și după 24 februarie 2022 Occidentul a intensificat prezența sa la hotarele de Est ale Alianței Nord-Atlantice, astfel amplificând interesul geopolitic față de Republica Moldova prin implicarea directă și necondiționată în soluționarea crizei energetice cu care se confruntă Republica Moldova, considerată un stat limitrof, cu o prezență militară a Federației Ruse pe teritoriul său, cu un conflict înghețat în raioanele de est, ceea ce reprezintă o amenințare la adresa securității regionale.

Accentuăm că Republica Moldova nu va putea deveni un stat cu adevărat geopolitic viabil cu un grad înalt de asigurare a securității naționale atât timp cât va rămâne nesoluționată problema conflictului înghețat din raioanele de est, oportunitățile de reintegrare presupunând expres o conjunctură geopolitică regională favorabilă, dar care trebuie încadrată într-un context geopolitic mult mai larg cu implicarea tuturor marilor puteri, chiar dacă unele nu sunt actori ai formatului de negocieri, însă decizia lor poartă un caracter retoric semnificativ asupra procesului de reglementare, însoțit și consolidat prin eforturi susținute și acțiuni concrete în baza realizării politicilor de către autoritățile de resort [2, p. 145].

N. Popescu atribuie conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova un aspect internațional prin extinderea Organizației Nord-Atlantice și Uniunii Europene, dar și a declanșării de către Federația Rusă a fazei convenționale active a războiului hibrid împotriva Ucrainei, fiind constituit un context favorabil pentru reconturarea sferelor de influență geopolitică, care ar determina reconfigurarea conjuncturii geopolitice a mediului de securitate regională din Europa de Est influențând reconsiderarea Occidentului asupra problemei transnistre-

ne. În condiţiile în care Republica Moldova se află la hotarele Uniunii Europene şi Alianţei Nord-Atlantice, ea rămâne un factor de instabilitate regională prin problemele sale interne care sunt legate de existenţa conflictului nesoluționat din raioanele est, ce ameninţă securitatea naţională, căpătând, în acelaşi timp, o nouă dimensiune geopolitică. Instituţiile europene nu mai percep conflictul transnistrean conform vechii paradigme, în care Federaţiei Ruse i se recunoşteau anumite „drepturi speciale" în gestionarea crizelor din cadrul Comunității Statelor Independente. Acest lucru este valabil, cu predilecţie, în cazul conflictului transnistrean, care afectează mult mai mult securitatea regională a Alianței Nord-Atlantice și Uniunii Europene decât asigură securitatea națională a Federaţiei Ruse [3, p. 10]. Totodată, expertul susține ideea că trupele militare ruse staționate ilegal în stânga Nistrului exercită un impact deosebit asupra menţinerii statu-quoului pe dimensiunea geopolitică a securității naționale a Republicii Moldova și realizării intereselor geopolitice ale Federaţiei Ruse în regiunea Europei de Est. Procesul de reglementare a conflictului transnistrean cunoaşte un transfer din categoria unui conflict postsovietic „eurasiatic", în care Federaţia Rusă ar avea un rol special, într-un conflict „european", în care Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană ar trebui să joace un rol mult mai activ, mai ales în contextul războiului dintre Federația Rusă și Ucraina, care ar putea escalada la hotarul Republicii Moldova pe segmentul regiunii transnistrene în condițiile unei eventuale ofensive a forţelor armate ale Federației Ruse, dar și obținerii de către Republica Moldova a statutului de țară candidat pentru aderarea la Uniunea Europeană [4, p. 109].

I. Stăvilă se pronunţă în același context de idei, afirmând că implicarea directă în procesul de negocieri a Statelor Unite ale Americii și Uniunii Europene în calitate de observatori, de rând cu Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Federaţia Rusă și Ucraina în calitate de mediatori, inspiră un optimism plauzibil în soluţionarea problemei transnistrene. Luați împreună, actorii internaţionali dispun de potenţialul și mijloacele politice și economice necesare pentru a contribui efectiv la reglementarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova în baza unui compromis rezonabil, care să fie capabil să asigure un echilibru de interese geopolitice în această parte a Euro-

pei. Însă, în pofida multiplelor premise pozitive, planurilor rezonabile înaintate, eforturilor depuse şi implicării mai multor actori cu pondere deosebită în afacerile internaţionale, conflictul din raioanele de est ale Republicii Moldova nu a fost soluţionat până în prezent din cauza caracterului său eminamente geopolitic. Interesele geopolitice imuabile ale Federaţiei Ruse în regiunea Europei de Est, care sunt asigurate prin menţinerea cu orice preţ a Republicii Moldova în sfera sa de influenţă geopolitică, au determinat-o să pledeze, mai degrabă, în favoarea „îngheţării" conflictului, decât să sprijine o soluţie de compromis care ar răspunde cât se poate de adecvat intereselor tuturor actorilor implicaţi [5, p. 153, 173].

V. Juc acreditează supoziţia că conflictul din raioanele de est impus Republicii Moldova din exterior i-a marcat profund procesele geopolitice şi i-a restrâns substanţial posibilităţile de manevrare pentru asigurarea unei rezilienţe consolidate a sistemului naţional de securitate a Republicii Moldova. Suntem de acord cu cercetătorul că Republica Moldova este o mică putere în care deseori este atestată preeminenţa subiectelor de geopolitică asupra aspectelor de politică internă, dat fiind că se dovedesc a fi foarte puţine problemele ale căror reglementare a fost sau este posibilă independent de împrejurările geopolitice mondiale, iar nesoluţionarea problemelor geopolitice prin plasarea acestora pe agenda secundară a ierarhiei priorităţilor, vizând, în special, neaşezarea geopolitică a ţării din punct de vedere al asigurării securităţii naţionale, a răsturnat ordinea firească a lucrurilor şi a determinat o particularitate a evoluţiei sale istorice. V. Juc susţine că eforturile, în mare parte timide şi în spirit de pompier ale autorităţilor centrale îndreptate spre identificarea soluţiilor eficiente şi durabile de soluţionare a conflictului, nu s-au soldat cu rezultate palpabile, dat fiind că administraţia neconstituţională tiraspoleană pune permanent condiţii inacceptabile, mai ales pe fundalul că este lipsit de progres procesul de evacuare a forţelor militare ruseşti din raioanele de est, iar pe malul drept al Nistrului crizele politice şi, implicit, instituţionale sunt frecvente. Drept urmare, dialogul politic frecvent s-a aflat în impas, dat fiind că părţile percep într-un mod absolut diferit reglementarea definitivă a conflictului. Cercetătorul subliniază că în rezolvarea acestei probleme se impu-

ne aplicarea „responsabilității împărtășite”, iar din perspectiva geopolitică conflictul include câteva aspecte majore: 1. Retragerea trupelor, armamentelor, echipamentului și muniţiilor Federaţiei Ruse care nu se află sub incidența Comisiei Unificate de Control din raioanele de est în conformitate cu angajamentele internaţionale asumate; 2. Soluționarea geopolitică a conflictului prin elaborarea statutului juridic special al raioanelor de est în componența Republicii Moldova în conformitate cu interesele geopolitice ale marilor puteri implicate în negocieri și a intereselor de securitate națională a Republicii Moldova; 3. Garantarea și susținerea din partea marilor puteri angajate în procesul de reglementare a implementării și durabilităţii soluţiilor menite să asigure restabilirea suveranității și jurisdicției pe întregul teritoriu și, implicit, reîntregirea teritorială a Republicii Moldova. Dat fiind că este absolut necesar ca realizarea deciziilor adoptate să fie asigurată și garantată de factori geopolitici stabilizatori din exterior, procesele de implementare a ultimelor două blocuri de politici se află în strânsă conexiune și vin să confirme practicile internaţionale de gestiune a situaţiilor postconflict. Însă îndeplinirea primului bloc de sarcini nu poate fi condiţionată de nimic, ci din contra, staţionarea trupelor, armamentului și muniţiilor rusești, adică a grupului operativ, fără acceptul sau monitorizarea din partea Republicii Moldova și contrar angajamentelor internaţionale ale Federaţiei Ruse reprezintă un impediment serios în identificarea unor aranjamente care ar permite „dezgheţarea” conflictului [6, p. 202-203].

În accepția lui O. Serebrian, conflictul din raioanele de est ale Republicii Moldova reprezintă un conflict doar geopolitic. Afirmaţia că acest conflict ar fi unul de natură politică nu este relevantă, susține expertul, subliniind că în cazul de faţă nu putem vorbi despre o confruntare de idei de ordin politic, de doctrine, de viziuni diferite privind modul de organizare și conducere a societăţii, de divergenţe interetnice, interconfesionale sau ideologice, deoarece regiunea transnistreană are valoare geopolitică, altfel Federaţia Rusă n-ar fi insistat de la bun început asupra originii geopolitice a conflictului. Valoarea geopolitică a zonei transnistrene este una care prevede nu controlul Balcanilor și nici amenințarea Ucrainei, ci controlul Republicii Moldova. Pentru Republica Moldova regiunea transnistreană este chiar un factor de geopolitică dominantă [7, p. 106-

109]. În opinia noastră, regiunea transnistreană pe lângă nesoluționarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, a cărei valoare geopolitică este chintesența interesului geopolitic al Federației Ruse în regiune ce exercită un impact asupra securității naționale, reprezintă și o amenințare militară directă împotriva securității naționale a Ucrainei, în contextul eventualei implicări a acesteia în războiul din Ucraina, fapt conștientizat de către Occident prin realizarea acțiunilor de prevenire manifestate prin adoptarea Rezoluției finale în cadrul Summitului NATO, organizat în perioada 11-12 iulie 2023 la Vilnius (Lituania), care prevede retragerea completă și necondiționată a trupelor și munițiilor militare ale Federației Ruse de pe teritoriul Republicii Moldova și prin adoptarea Declarației finale în cadrul celei de-a 30-a sesiuni anuale a Adunării Parlamentare a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, organizată în perioada 30 iunie - 4 iulie 2023 la Vancouver (Canada), în care este stipulată solicitarea transformării misiunii de pacificare din regiunea transnistreană în una civilă multilaterală cu mandat internațional [8, p. 64].

O. Serebrian relevă că conflictul din raioanele de est ale Republicii Moldova este de esență geopolitică prin faptul că servește Federației Ruse drept instrument pentru a o menține în sfera sa de influență, oferindu-i o poziționare geopolitică într-o „zonă-tampon", exprimată prin riscuri politico-militare elevate și cu interes redus din partea investitorilor occidentali în eventualitatea unui viitor incert [7, p. 110 -114]. Specificăm că Federația Rusă, care a declanșat războaie hibride cu activarea componentei convenționale prin intermediul regimurilor secesioniste sau prin implicarea sa militară directă în Republica Moldova, Georgia și Ucraina, denotă adevărata valoare geopolitică a acestor acțiuni, fapt scos în prim-plan de către Federația Rusă în condițiile reducerii sferei sale de influență geopolitică și a diminuării statutului său geopolitic în plan internațional. Urmare a confruntării de către Federația Rusă cu procesele integraționiste realizate de Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană, dar și cu intensificarea relațiilor de cooperare cu statele partenere din spațiul postsovietic, care au drept scop realizarea deziderатului geopolitic de asigurare a stabilității și securității regionale la hotarele Europei de Est, Federația Rusă din două opțiuni cea diplomatică

și a războiului a ales-o pe cea de a două pentru a contracara extinderea geopolitică a Occidentului spre Est [9, p. 47].

M.-C. Neacșu și S. Neguț indică asupra complexității gradului de importanță geopolitică a regiunii transnistrene, aceasta constituind un „detonator" veritabil pentru Federația Rusă cu valențe mai largi, precum menținerea Ucrainei în „menghină" și Republicii Moldova departe de structurile euroatlantice. Practic, zona transnistreană este genul de instrument geopolitic al Federației Ruse și anume, un teritoriu mic, avanpost, în care Rusia menține starea cu efectul de congelator, ce menține regiunea pentru o perioadă în care Federația Rusă va depăși criza prin care trece și își va putea garanta prin alte mijloace prezența [10, p. 45-46]. O. Tomescu-Hatto exprimă opinia că, conflictul înghețat din regiunea estică a Republicii Moldova și prezența trupelor și muniților militare ale Federației Ruse pe teritoriul regiunii secesioniste constituie o amenințare nu numai la adresa securității naționale a Republicii Moldova, dar și în plan regional. Regiunea a devenit o țintă a traficanților de arme, droguri și ființe umane, fiind destinate Europei de Est [11, p. 272]. În opinia noastră, dezideratul Alianței Nord-Atlantice și a Uniunii Europene trebuie axat pe identificarea unei soluții durabile privind reglementarea conflictului înghețat din raioanele de est ale Republicii Moldova, ceea ce ar însemna confirmarea rolurilor sale de actori geopolitici importanți la nivel regional, mai ales în condițiile declanșării de către Federația Rusă a fazei convenționale active a războiului hibrid împotriva Ucrainei, când regiunea transnistreană este utilizată de către Federația Rusă ca un instrument de intimidare și de șantaj în războiul energetic împotriva Republicii Moldova.

A. U. Gabanyi opinează că Republica Moldova „este un actor-cheie într-un nou joc geopolitic", problema fundamentală constituind conflictul transnistrean, soluționarea căruia rezidă în evacuarea contingentului militar, armamentelor și muniților de către Federația Rusă în contextul evoluției evenimentelor din teren al teatrului de război din Ucraina. În același timp, expertul susține că conflictul din raioanele de est ale Republicii Moldova, care rămâne nesoluționat, ar putea să se transforme într-un statu-quo, în care Federația Rusă este interesată să-și păstreze regiunea secesionistă transnistreană pentru realizarea unui

eventual scenariu de desprindere a acesteia de Republica Moldova, prin care autoritățile centrale nu ar avea nimic de pierdut prin faptul că Republica Moldova nu ar pierde nimic din teritoriul pe care îl controlează, în schimbul, apropierii de Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană [12]. De aceeași părere este și A. Severin, care susține că problema transnistreană este un conflict geopolitic între Republica Moldova și Federația Rusă, generat de dorința celei de-a doua de a-și găsi locul și rolul în spațiul postsovietic. Expertul evaluează interesele geopolitice ale Federației Ruse în regiunea Europei de Est, afirmând că regiunea transnistreană este doar o parte a unei probleme care mai include Abhazia, Osetia de Sud, războiul din Ucraina, soluția ar putea fi identificată la interferența intereselor Federației Ruse, Statelor Unite ale Americii și Uniunii Europene. În relațiile internaționale nu există legitimitate, ea se negociază de către marile puteri într-un context geopolitic prielnic, iar alternativa avantajoasă pentru consolidarea dimensiunii geopolitice a rezilienței sistemului național de securitate a Republicii Moldova ar fi integrarea în Uniunea Europeană, în urma căreia Republica Moldova ar fi ancorată în albia valorilor europene, pe când regimul secesionist din regiunea transnistreană, nefiind de acord cu politica externă a Republicii Moldova, ar putea fi decuplată, după modelul Ciprului [13].

În ordinea reliefată de idei, considerăm necesară următoarea precizare, că o atare abordare a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova este în detrimentul interesului național, care ar submina poziția Republicii Moldova în procesul de negocieri, demonstrând slăbiciune la nivelul autorităților centrale ce ar provoca în lanț și alte procese de dezintegrare regională, în special în raioanele de sud ale Republicii Moldova care s-ar solda cu un nou conflict militar la frontiera Uniunii Europene, dar și în dauna Uniunii Europene, acțiuni care n-ar contribui la asigurarea unei securități regionale durabile prin nereglementarea conflictului transnistrean, de asemenea, ar sfida comportamentul adoptat și politicile promovate de către actorii implicați în formatul de negocieri 5+2, în special al statelor care susțin integritatea teritorială și dreptul de suveranitate asupra întregii regiuni din stânga Nistrului. Totodată, o eventuală decuplare a regiunii transnistrene n-ar fi în beneficiul Republicii Moldova, deoarece și-ar pierde din credibi-

litate în faţa majorităţii cetăţenilor din raioanele de est ale Republicii Moldova, dar nu numai, fiind irelevantă și supoziția că aceştia n-ar contribui la realizarea dezideratului de integrare europeană, fenomen care se sprijină pe procesele democratizării și realizării reformelor instituţionale, modernizarea economiei și competitivitatea produsului finit, consolidarea securităţii naţionale, amplificarea rolului societăţii civile în procesul decizional al statului, dezvoltarea tehnologiilor informaţionale, lucruri care cu siguranță vor demara procese centripete de reintegrare teritorială prin cooptarea și populației din raioanele de est, mai ales în condițiile desfășurării unui război în țara vecină Ucraina, ceea ce deocamdată este puţin vizibil în Republica Moldova, și nu pe acţiuni de dezintegrare teritorială [14, p. 154].

Conform lui Ig. Munteanu, cauza fundamentală datorită căreia Republica Moldova s-a pomenit în situaţie de incapacitate pentru soluţionarea problemei transnistrene este gestionarea incorectă a conflictului. Prima metodă a fost încercarea de „naţionalizare" de către Federaţia Rusă a zonei sale de influenţă geopolitică, fiind urmată de „internaţionalizare", prin implicarea Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, Uniunii Europene și Comunității Statelor Independente. Din nefericire, Uniunea Europeană nu a venit în ajutor Republicii Moldova, similar Ţărilor Baltice, considerând prioritare promovarea intereselor geopolitice în regiunea Mării Baltice contrar intereselor geopolitice în regiunea Mării Negre, astfel fiind cedate de către Republica Moldova părţi din suveranitatea sa [15]. I. Chifu evidențiază că nu există un conflict transnistrean propriu-zis și nici similitudini între acest conflict și alte „conflicte înghețate" din spaţiul Comunității Statelor Independente, deoarece teritoriul din stânga Nistrului nu se învecinează nemijlocit cu Federaţia Rusă și nu există nici o justificare pentru prezența trupelor sale în raioanele de est ale Republicii Moldova, dat fiind faptul că majoritatea populației ruse trăiește legitim pe teritoriul Republicii Moldova. I. Chifu este de părere că în problema transnistreană există mai multe niveluri: geopolitic – avem de-a face cu o problemă post-colonială a Federației Ruse; regional – există trilaterala România – Republica Moldova – Ucraina, care se poate implica în soluționarea situației; național – este vorba despre integritatea teritorială a Republicii Moldova, dar,

în acelaşi timp, și despre integritatea teritorială a Ucrainei, în contextul războiului din această țară, care are libertatea de a-și alege propria politică de securitate; local – raioanele de est pot suferi un proces de transformare internă [16].

I. Fota relevă o abordare critică a actorilor participanţi la soluţionarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, susținând că problema transnistreană persistă din cauza vulnerabilității și lipsei de voință politică a actorilor implicaţi, totodată specificând apariția conflictului transnistrean ca fiind o continuare a unei noi forme a războiului rece dintre Federația Rusă și Occident, iar retragerea armamentelor, muniţiilor şi trupelor militare ruse din regiunea din stânga Nistrului este principala problemă, care nu poate fi realizată din cauza războiului dintre Federația Rusă și Ucraina, sfârșitul căruia va determina viitoarea reconfigurare a conjuncturii geopolitice a mediului de securitate regională [17]. D. Dungaciu precizează că în cazul conflictului transnistrean nu conflictul este „îngheţat", ci soluţiile. Decizia Curţii Europene a Drepturilor Omului din 2004 a fost crucială în acest sens. Cercetătorul punctează că nu se poate vorbi de soluţii viabile în soluţionarea problemei transnistrene atât timp cât există acţiuni incoerente în spaţiul euroatlantic, România va trebui și ea să se implice mai activ în procesul de cooperare cu Republica Moldova în cadrul euroregiunilor Politicii Europene de Vecinătate [18]. N. Popescu se pronunţă în aceeași ordine de idei, considerând că Federaţia Rusă a folosit în mod tradiţional regiunea transnistreană ca instrument de menţinere a influenţei sale geopolitice și al prezenţei militare în Republica Moldova și parţial în Ucraina. În opinia sa, regiunea secesionistă nu putea apărea fără Federația Rusă, după cum nici nu ar fi putut supraviețui ca stat de facto, doar datorită sprijinului politic, militar, economic și financiar oferit, precum și prin păstrarea trupelor militare, care numără circa 1.500 de militari și vreo 25.000 de tone de armament [4, p. 77]. N. Ecobescu exprimă supoziția că tergiversarea soluţiilor în problema transnistreană îi are ca protagoniști pe Federaţia Rusă și Statele Unite ale Americii, ale căror interese geopolitice sunt antagoniste, dar și din cauza contramăsurilor adoptate de ambele părți, în contextul declanșării de către Federația Rusă a fazei convenționale active a războiului hibrid împotriva Ucrainei [19].

Altă opinie este prezentată de către K. Buescher, care menționează că, consolidarea dimensiunii geopolitice în valorificarea oportunităților de fortificare a rezilienței sistemului național de securitate a Republicii Moldova prin soluționarea conflictului din raioanele de est, acordând regiunii statut autonom în componența Republicii Moldova, nu poate fi realizată prin negocieri exclusiv cu Federația Rusă, aceasta fiind hotărâtă să-și legalizeze pe căi legitime prezența militară și să modeleze o decizie categoric opusă Republicii Moldova și Occidentului. Acordarea autonomiei limitate a regiunii secesioniste în componența Republicii Moldova nu pare a fi în interesul geopolitic al Federației Ruse, iar îmbunătățirea de lungă durată a raporturilor dintre autoritățile Republicii Moldova și autoritățile secesioniste din stânga Nistrului ar însemna nu doar limitarea prezenței militare în regiune, ci și pierderea rolului geopolitic al Federației Ruse de arbitru în regiune, astfel contribuindu-se la reintegrarea Republicii Moldova și la aderarea în spațiul geopolitic occidental de securitate cooperativă și apărare colectivă [20].

M. Vahl precizează că Federația Rusă deține o pondere geopolitică semnificativă în spațiul postsovietic, permițându-i să aibă influență constantă asupra statelor din regiune. Totodată, această influență geopolitică trebuie analizată din mai multe puncte de vedere: relațiile Federației Ruse cu statele pe teritoriul cărora există mișcări secesioniste convertite fie în conflicte înghețate, fie aflate în faza activă; dialogul geopolitic dintre Occident și Federația Rusă privind asigurarea securității regionale; dezvoltarea relațiilor dintre Statele Unite ale Americii, Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană cu state din arealul geopolitic postsovietic. Necesitatea implicării mai active a Alianței Nord-Atlantică și a Uniunii Europene în soluționarea conflictului transnistrean se dovedește a fi un scenariu inevitabil care este determinat de contextul declanșării de către Federația Rusă a fazei convenționale active a războiului hibrid împotriva Ucrainei, în cadrul căruia Republicii Moldova i se va acorda o atenție mai sporită, deoarece se află la hotar cu Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană, iar regimul secesionist din raioanele de est subordonat Federației Ruse reprezintă o amenințare la adresa securității regionale [21, p. 7].

Considerăm că confruntarea geopolitică dintre Statele Unite ale Americii și Uniunea Europeană, pe de o parte, și Federația Rusă, pe de altă parte, se reflectă asupra asigurării securității naționale a Republicii Moldova, atât sub aspect pozitiv, cât și sub aspect negativ. Lista aspectelor pozitive include: participarea Republicii Moldova la diverse programe și proiecte europene privind consolidarea politicilor de diversificare a surselor de asigurare a securității energetice; monitorizarea de către Misiunea Uniunii Europene de Asistență la Frontieră în Moldova și Ucraina (EUBAM) a hotarului Republicii Moldova cu Ucraina pe perimetrul transnistrean; semnarea și intrarea în vigoare a Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, a Acordului de Liber Schimb, Aprofundat și Cuprinzător și a Acordului privind Liberalizarea Regimului de Vize, precum și acordarea statutului de țară candidat pentru aderarea la Uniunea Europeană; instituirea misiunii de parteneriat a Uniunii Europene în Republica Moldova (EUPM Moldova) în cadrul Politicii de Securitate și Apărare Comună (PSAC), misiunea civilă având drept scop sporirea rezilienței sectorului de securitate în domeniul gestionării crizelor și amenințărilor hibride, în special ale securității cibernetice și contracararea acțiunilor străine de manipulare a informațiilor și a ingerințelor străine; livrarea de către Uniunea Europeană a primului lot de echipamente speciale pentru dezvoltarea capacităților subdiviziunilor de geniu și de asistență medicală ale Armatei Naționale în cadrul Platformei de suport „Instrumentul European pentru Pace" lansat în 2021, pentru consolidarea capabilităților de apărare și sporirea rezilienței securității naționale ale Republicii Moldova în contextul intensificării provocărilor actuale de securitate regională; fortificarea relațiilor de cooperare dintre Republica Moldova și Organizația Nord-Atlantică prin prisma implementării prevederilor Planului Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO actualizat și participarea la Inițiativa de Consolidare a Capacității de Apărare. Din lista aspectelor negative pot fi evidențiate următoarele: lipsa progreselor notabile în identificarea soluțiilor de reglementare a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova în formatul de negocieri 5+2; tergiversarea procesului de evacuare a trupelor, armamentelor, muniților și echipamentelor din zonă de conflict; menținerea

contingentului de pacificare constituit din Forţelor Mixte de Menținere a Păcii și lipsa unui progres în procesul de transformare a acestuia din unul militar în unul civil sub egida unei organizații internaționale cu asumarea desfășurării acțiunilor de stabilizare și asigurare a securității regionale, toate aceste acțiuni având un singur scop – menţinerea Republicii Moldova în sfera de influenţă geopolitică a Federaţiei Ruse, care își protejează hotarele de proximitatea Occidentului creând, „zone-tampon" din state neutre în care sunt susținute mișcările secesioniste pentru a submina vectorul euroatlantic și european al politicii externe de asigurare a securității naționale, astfel compromițând procesele integraţioniste orientate spre est promovate de Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană [14, p. 154-155].

V. Juc consideră că la Reuniunea Ministerială a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa de la Istanbul din noiembrie 1999, Federația Rusă și-a asumat în mod deliberat angajamentul de a retrage ordonat și complet forţele militare, armamentul și muniţiile sale până la finele anului 2002, angajament care n-a fost respectat. Deja la 21 decembrie 1999, Federaţia Rusă a invocat necesitatea sincronizării evacuării arsenalului său militar cu soluţionarea politică a conflictului [6, p. 203-204], plasând „problema Transnistriei, conform estimărilor lui Gh. Cojocaru, pe un cerc vicios" [22, p. 165]. Deși declarația Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa de la Istanbul n-a fost anulată, acest argument a pierdut treptat din puterea sa de convingere și din capacitatea de mobilizare, fiind folosit de Republica Moldova cu incoerență și timiditate, ca și altele, spre exemplu: acuzarea de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului a Federației Ruse ca fiind agresoare în conflict [6, p. 204]. Subliniem, în acest context, că un rezultat important obținut de Republica Moldova ține de adoptarea Rezoluției Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite A/RES/72/282 din 22 iunie 2018 cu privire la retragerea completă și necondiționată a forțelor militare străine de pe teritoriul Republicii Moldova. Expresia „trupe rusești care staționează ilegal în raioanele de est ale Republicii Moldova" încorporează grupul operativ care asigură paza depozitelor de muniții și armament ale Federației Ruse rămase din perioada sovietică, dar neavând acordul autorităților constituționale, fiind incompatibil

cu suveranitatea, independența, integritatea teritorială și neutralitatea proclamată în aspect constituțional [23].

V. Juc precizează că pe teritoriul din stânga Nistrului staționează două categorii de forțe armate rusești: forțele de menținere a păcii, care staționează legal în conformitate cu prevederile Acordului privind principiile reglementării pașnice a conflictului armat din regiunea transnistreană a Republicii Moldova din 21 iulie 1992 [24], și grupul operativ de trupe ruse, care staționează ilegal. Staționarea neautorizată a forțelor militare ale Fedrației Ruse în raioanele de est ale Republicii Moldova și oportunitatea identificării mecanismelor pentru retragerea lor au condiţionat decretarea inițial a statutului de zonă demilitarizată, iar mai târziu de neutralitate permanentă, stări care practic se dovedesc a fi incompatibile cu „dislocarea de trupe ale altor state pe teritoriul său". Această prevedere constituţională la început a fost gândită mai cu seamă ca fiind instituţie de drept internaţional public, în sensul că Rusia în regim expres trebuia să-şi evacueze forţele militare de pe teritoriul suveran al Republicii Moldova. În opinia sa, neutralitatea permanentă proclamată unilateral şi menţinută prin propria voinţă, fără a avea garanții internaționale, care frecvent nu valorează mult, fapt demostrat de agresiunea militară a Federației Ruse împotriva Ucrainei, n-a contribuit până la moment la atingerea obiectului strategic urmărit, fiind sfidată și depreciată de prezenţa forţelor militare străine (GOTR) pe o parte din teritoriul său, chiar dacă provizoriu se alfă sub controlul autorităţilor tiraspolene. Încălcând permanent statutul Republicii Moldova de neutralitate, Federaţia Rusă încurajează menţinerea acestei calităţi, dar urmărind obiectivul de a preveni apropierea statelor din vecinătatea sa imediată de Alianța Nord-Atlantică [6, p. 204-205].

F. Lukianov se pronunţă în acelaşi context de idei, afirmând că evenimentele din Ucraina din 2014 au transmis semnale clare ale unui revizionism geopolitic manifestat de către Federaţia Rusă în spaţiul geopolitic postsovietic, care a debutat cu realizarea intereselor geopolitice materializate în „conflicte îngheţate" din raioanele de est ale Republicii Moldova, în Karabahul de Munte din Azerbaidjan, în Abhazia și Osetia de Sud din Georgia, asigurând baza separatistă, fiind mediator și garant în procesul de identificare a soluţiilor, fapt care îi asigură pârghii de men-

ţinere a tuturor acestor state în sfera sa de influenţă geopolitică. Ulterior, cetăţenii acestor state au dobândit în masă cetăţenia Federației Ruse şi au devenit subiecţi ai doctrinei de apărare a ruşilor, creând un drept de intervenţie militară autoasumat de către Rusia [25, p. 65]. S. Nazaria exprimă opinia că nu este corect să comparăm conflictul transnistrean cu cel din Caucaz, Ucraina sau Kosovo, deoarece aici nu există divergenţe religioase sau de alt gen cu implicarea populației de pe cele două maluri ale Nistrului, ci doar fiind un conflict dintre elitele politice [26].

A. Vlasov se declară optimist cu privire la perspectivele de identificare a soluţiilor în problema transnistreană, care vor avea un impact asupra asigurării dimensiunii geopolitice a securităţii naţionale a Republicii Moldova, susținând că autorităţile centrale ale Republicii Moldova şi autorităţile din stânga Nistrului, cu medierea Federației Ruse, vor putea ajunge la un acord care ar conveni părţilor, deoarece toate trei au nevoie de un compromis, însă trebuie să dispară atmosfera de neîncredere, în caz contrar nici un plan nu va putea conduce la reglementarea conflictului [26]. P. Felgenhauer relevă aceste compromisuri subliniind că în schimbul refuzului Republicii Moldova de a adera la Alianța Nord-Atlantică, Federația Rusă este gata să exercite presiuni asupra regiunii secesioniste din raioanele de est, pentru a reanima „Memorandumul Kozak". Cât de mari vor fi aceste presiuni, depinde de mai mulţi factori. Dar o condiţie obligatorie a Federației Ruse este de a menţine prezenţa militară rusă pe teritoriul Republicii Moldova reunificate pentru o perioadă cât se poate de mare, preferabil pentru totdeauna [27].

Potrivit lui O. Nantoi, nu există premise pentru soluții rapide și viabile ale conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, deoarece Federația Rusă n-a fost niciodată interesată să accepte propunerea Republicii Moldova de reglementare a conflictului „în pachet" și încă n-a renunţat la ideea de a crea în locul Republicii Moldova un nou stat comun (federaţie sau confederaţie) format din doi subiecţi egali, Republica Moldova și regiunea secesionistă transnistreană, care va beneficia de un statut special și drept de veto [26]. A. Barbăroșie notează că pentru fortificarea dimensiunii geopolitice a securităţii naţionale a Republicii Moldova este necesar ca autorităţile să se concentreze pe problemele interne pentru a face atractiv acest teritoriu, în caz con-

trar cetăţenii din stânga Nistrului vor fi pierduţi, pentru că propaganda secesionistă este foarte eficientă [26]. V. Grosu exprimă supoziţia că perspectivele reglementării conflictului din stânga Nistrului sunt destul de incerte în condiţiile în care Federaţia Rusă realizează o politică externă imperialistă ascendentă declanşând faza convenţională activă a războiului hibrid împotriva Ucrainei, fiind determinată de asigurarea sferei de influenţă geopolitică aflându-se în opoziţie faţă de procesul de extindere a Organizaţiei Nord-Atlantice şi Uniunii Europene. Totodată, sporirea prezenţei Alianţei Nord-Atlantice şi Uniunii Europene în regiune vor determina intensificarea cooperării dintre Federaţia Rusă şi autorităţile separatiste în vederea blocării iniţiativelor Occidentului, păstrând dreptul de iniţiativă după sine [28]. Împărtăşim opinia lui A. Zagorski, care susţine că elementul determinant al Federaţiei Ruse cu privire la conflictul transnistrean este calculul geopolitic. Legăturile strânse cu regiunea secesionistă şi menţinerea trupelor, armamentelor şi muniţiilor militare permit Federaţiei Ruse să îşi exercite influenţa geopolitică asupra Republicii Moldova. Acest aspect este important, întrucât mulţi factori de decizie din Federaţia Rusă privesc lumea din perspectivă geopolitică, în care balanţa de putere, zonele de interes, sferele de influenţă, vidul geopolitic şi de securitate sunt elementele-cheie care determină cursul politicii internaţionale [29, p. 71].

R. Ivan prezintă o analiză a unor tentative ale actorilor implicaţi în reglementarea conflictului transnistrean, menţionând că prima dintre acestea a fost „Memorandumul Primakov" din 1997, care prevedea că relaţiile dintre raioanele de est şi autorităţile centrale ale Republicii Moldova erau reglementate în baza conceptului de „stat comun". Deşi conceptul a avut semnificaţii şi interpretări diferite a fost acceptat de către cele două părţi: pentru autorităţile centrale însemna autonomie regională acordată regiunii secesioniste, iar pentru regimul din stânga Nistrului percepţia era constituirea unei confederaţii, în care cele două entităţi urmau să deţină un statut egal. În anul 2003 a fost elaborat alt plan, de federalizare a Republicii Moldova, numit „Memorandumul Kozak". Planul prevedea dreptul regiunii transnistrene, dar şi Unităţii Teritoriale Autonome Găgăuzia, de a solicita autodeterminare în urma unui referendum local şi dreptul de veto în probleme de politică inter-

nă sau externă. Mai mult, Planul nu prevedea nici o garanţie internaţională, acesta fiind unul din motivele pentru care Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa l-a respins. Documentul nu a fost acceptat în Republica Moldova, ca urmare a demonstraţiilor populare şi a intervenţiilor diplomatice ale Statelor Unite ale Americii şi ale ţărilor europene. Altă iniţiativă neoficială a Federaţiei Ruse, lansată în 2004 de S. Belkovski, presupunea o soluţie care prevedea independenţa regiunii secesioniste transnistrene, urmând pe termen mediu să se unească cu Federaţia Rusă, iar Republica Moldova cu România. Planul nu a fost discutat de către autorităţile oficiale din România şi din Republica Moldova. La rândul său, în 2005, Ucraina a propus „Planul Iuşcenko", a cărui implementare să fie supusă medierii de către Federaţia Rusă, Ucraina şi Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa, document care n-a fost acceptat şi realizat de către statele vizate. Ulterior, Republica Moldova propune în anul 2005 „Planul Voronin-Şova", care stabileşte formatul de negocieri „3+3" (Republica Moldova, Federaţia Rusă, Ucraina, Statele Unite ale Americii, Uniunea Europeană şi România), document ce a stat la baza edificării formatului actual de negocieri 5+2. De asemenea, expertul remarcă şi existenţa unor acorduri internaţionale semnate sub egida Organizaţiei pentru Securitate şi Cooperare în Europa cu privire la retragerea trupelor militare ruse din regiunea transnistreană: primul datează cu 1994, şi prevedea retragerea definitivă până în 2002, al doilea, semnat la Istanbul în 1999, fixând calendare precise pe categorii de armament, însă nici unul din aceste documente nu a fost respectat de Federaţia Rusă [30, p. 12-13].

Considerăm că în condiţiile când actorii implicaţi în reglementarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova lansează proprii proiecte, care urmăresc realizarea intereselor sale geopolitice, subminează interesului naţional de asigurare a securităţii şi subestimează independenţa, suveranitatea şi integritatea teritorială a Republicii Moldova [2, p. 157-158]. O. Nantoi susţine ideea elaborării unei Strategii naţionale de reintegrare a Republicii Moldova, ţinându-se cont de interesele naţionale şi ulterior interesele celor implicaţi în procesul de negocieri privind securitatea regională. În opinia expertului, această Strategie, fiind adoptată de Parlament, ar asigura realizarea următoarelor

deziderate: ar fi devenit cadrul politico-juridic obligatoriu în promovarea politicii de stat, interne şi externe, în problema transnistreană; ar fi conturat o perspectivă clară, inclusiv garanţiile raţionale, asigurate prin lege, pentru cetăţenii din regiunea din est; ar fi pus capăt încercărilor de realizare a intereselor geopolitice, dar şi de alt gen, a altor actori prin iniţierea diferitor documente pentru procesul de negocieri. Deocamdată în Republica Moldova lipseşte asemenea abordare sistemică a problemei transnistrene, existenţa regimului secesionist din raioanele de est ale Republicii Moldova este tratat ca ceva separat de restul problemelor cu care se confruntă societatea şi nici nu se încearcă abordarea ei în calitate de parte componentă a problemei complexe de încununare cu succes a proiectului de statalitate a Republicii Moldova. Cadrul juridic existent nu oferă o perspectivă clară şi sigură de reintegrare a Republicii Moldova, provocând doar confuzii, iar elaborarea şi aprobarea unei Strategii naţionale de reintegrare a Republicii Moldova s-ar dovedi a fi şi o strategie de consolidare a statului de drept în limitele frontierelor recunoscute de comunitatea internaţională [31, p. 4].

V. Cibotaru abordează problema transnistreană reliefând trei scenarii de reglementare: pozitiv, negativ şi probabil. În scenariul pozitiv, autorităţile Republicii Moldova şi autorităţile din stânga Nistrului ajung la o înţelegere reciprocă susţinută de elitele politice din ambele părţi asupra distribuirii competenţelor şi a modului de atingere a variantei de fuzionare într-un model „finalizat", păstrându-se statutul geopolitic al Republicii Moldova de stat integru. În scenariul negativ intervin factorii externi „duri" (Federaţia Rusă recunoaşte independenţa regiunii transnistrene faţă de Republica Moldova, aceasta din urmă intră în conflict cu mediatorii şi observatorii procesului de negocieri), care condiţionează dezvoltarea unor factori negativi interni, cum ar fi criza economică, energetică, politică pe ambele maluri ale Nistrului. Conflictul se termină prin dezintegrare teritorială cu consecinţe geopolitice proiectate într-un viitor îndepărtat. Scenariul probabil constă în începerea realizării în practică a „măsurilor de consolidare a încrederii dintre malurile Nistrului", în urma căruia anumite probleme ar putea fi soluţionate (economice, sociale, de transport, de telecomunicaţii, ecologice şi, într-o măsură mai mică, cele de securitate), rezultatul negocierilor privind atingerea unor înţelegeri

viabile se va diminua din cauza delimitării atribuţiilor, iar soluţia definitivă de rezolvare a conflictului va fi amânată până la apariţia unor noi oportunităţi geopolitice [32]. La fel şi O. Serebrian pune în lumină câteva soluţii de reglementare a conflictului transnistrean, una dintre care este blocarea regimului secesionist transnistrean în cazul când tratativele intră în impas și Republica Moldova nu-și mai poate permite politica concesiilor, care nu s-a soldat cu nici un rezultat. În acest caz se va discuta cu Ucraina și nu cu Federaţia Rusă, datorită aşezării și configuraţiei geografice a regiunii transnistrene sau, geopolitic vorbind, ţinând cont de topopolitica și morfopolitica ţinutului, o blocadă a regiunii e foarte uşor de organizat. Ideea că regimul secesionist transnistrean ar recurge la decuparea energiei electrice și a gazului natural este exagerată, dat fiind că nu regiunea transnistreană este producător de gaze naturale, cărbune sau energie electrică. În același timp, Republica Moldova ar putea uşor să se conecteze la reţelele europene de electricitate și la conductele de gaz natural din România [33, p. 122-124].

O. Nantoi nu este de acord cu ideea lansată de O. Serebrian, că prin instituirea unei blocade economice a regimului secesionist transnistrean s-ar contribui la reglementarea conflictului, cauza principală constând în moravurile și realităţile societăţii din Republica Moldova, în special fiind vizaţi funcţionarii de stat [34]. R. Gorincioi exprimă o atitudine critică similară, subliniind că am asistat la eșecul unei blocade sau a unui război economic în raport cu regimul secesionist din zona transnistreană, care s-a dovedit a fi ineficientă, deoarece Republica Moldova a devenit dependentă de regiunea transnistreană în multe privinţe. Statul nu este pregătit să aplice o decuplare bruscă, tranșantă a zonei transnistrene, cu toate rigorile care decurg [35]. Altă variantă de soluţionare a conflictului transnistrean examinată de O. Serebrian este fundamentată pe dialogul cu Federaţia Rusă, însă fiind mai puţin promiţătoare decât formulele în care rolul principal în reglementarea conflictului transnistrean este rezervat Ucrainei, în contextul în care își va elibera în totalitate teritoriile sale, asigurându-și integritatea teritorială, astfel ieșind învingătoare din războiul cu Federația Rusă [33, p. 127-128].

Considerăm că o asemenea variantă este una realistă, deoarece Ucraina având statutul de învingător în războiul cu Federația Rusă își va

consolida poziția sa în procesul de negocieri împreună cu Statele Unite ale Americii și Uniunea Europeană, fapt care va determina transformări structurale fundamentale a formatului de negocieri, inclusiv prin eliminarea Federației Ruse din viitorul format de negocieri ca subiect care și-a pierdut calitatea de garant al securității din regiunea transnistreană și credibilitatea de mediator pentru următoarele etape de soluționare a problemei transnistrene, iar Republica Moldova va trebui să fie gata pentru astfel de scenarii coordonându-și politica de reglementare a conflictului transnistrean cu formatorii contextului geopolitic al mediului de securitate regională realizând dimensiunea geopolitică în asigurarea securității naționale [2, p. 74].

În ordinea de idei reliefată, V. Lupan punctează două premise de bază pentru soluţionarea conflictului transnistrean. Prima ar fi că Federaţia Rusă este interesată în rezolvarea conflictului, altminteri fiind discutabil dacă Federaţia Rusă va accepta să ofere un exemplu pozitiv, demonstrând comunităţii internaţionale că poate soluţiona un conflict, pierzând, în acelaşi timp, influenţă şi pârghii geopolitice. A doua vizează menţinerea statu-quoului în dosarul transnistrean, în acest caz, Republica Moldova trebuie să mizeze pe aliaţi naturali, cum ar fi Statele Unite ale Americii şi Uniunea Europeană [36]. J. Sherr, reflectând asupra subiectului soluționării conflictului transnistrean exprimat prin reintegrarea teritorială a Republicii Moldova, deduce următoarele concluzii: dacă prin reintegrare se subînţelege crearea unui sistem politic, administrativ și birocratic în care regimul secesionist, deși cu o populaţie de circa 12-13% ar avea drept de veto asupra tuturor chestiunilor importante, atunci va trebui să ne întrebăm: „Ce este mai important: păstrarea suveranităţii sau reintegrarea teritorială a ţării?” Conflictul ar putea fi soluţionat foarte repede în cazul în care Republica Moldova ar fi dispusă să renunţe la suveranitate [37]. I. Stăvilă consideră că înlocuirea actualei operaţiuni de menţinere a păcii cu o misiune multinaţională civilă cu mandat internaţional și asigurarea îndeplinirii pe deplin a deciziilor Summitului OSCE de la Istanbul din 1999, pot contribui substanţial la crearea condiţiilor necesare pentru depășirea impasului în problematica transnistreană, stimulând procesul de reglementare a conflictului [38, p. 92].

Accentuăm că eforturile autorităţilor Republicii Moldova îndreptate spre identificarea soluţiilor eficiente şi durabile de reglementare a conflictului din raioanele de est nu s-au soldat cu rezultate palpabile. De fapt, în opinia noastră, conflictul cuprinde câteva aspecte majore: retragerea necondiţionată a trupelor, armamentelor şi muniţiilor ale Federaţiei Ruse din regiune în conformitate cu angajamentele internaţionale asumate; soluţionarea politică a conflictului prin elaborarea statutului juridic special al raioanelor de est în componenţa Republicii Moldova în conformitate cu interesele cetăţenilor săi; garantarea implementării şi durabilităţii soluţiilor menite să asigure restabilirea suveranităţii şi jurisdicţiei pe întregul teritoriu şi, implicit, reîntregirea Republicii Moldova. Trebuie de notat că este absolut necesar ca realizarea deciziilor adoptate să fie asigurată şi garantată de factorii stabilizatori din exterior într-un context geopolitic favorabil de asigurare a securităţii naţionale a Republicii Moldova edificat de ei înşişi, iar procesele de implementare a ultimelor două blocuri de politici să se afle în strânsă conexiune şi să confirme practicile internaţionale de gestiune a situaţiilor postconflict. Suntem de părere că elaborarea unor soluţii viabile de reglementare a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova se dovedeşte a fi un proces foarte dificil, complex şi multidimensional, aspectul determinant revenindu-i factorului geopolitic, însă ar fi o greşeală dacă am insista în exclusivitate asupra lipsei totale de progrese, dintre cele mai importante pot fi menționate următoarele: cu titlul de realizări palpabile se înscrie inaugurarea EUBAM, lansată la 30 noiembrie 2005 în vederea îmbunătăţirii controlului la punctele de trecere gestionate în comun; Legea cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al raioanelor de est ale Republicii Moldova din 22 iulie 2005; inițiativele de consolidare a încrederii între cele două maluri şi a securităţii, lansate în toamna anului 2007 în scopul elaborării unor proiecte comune de caracter social-economic şi umanitar, dezarmării şi demilitarizării întregului teritoriu al Republicii Moldova; luările de poziţii cu privire la ineficienţa actualului mecanism de pacificare şi oportunitatea transformării lui într-o misiune multinaţională de observatori civili [2, p. 161].

A. Ţăranu, abordând subiectul reglementării geopolitice a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, ridică o problemă

gravă, legată de funcţionalitatea formatului de negocieri „5+2”, în contextul războiului ruso-ucrainean. Doi din mediatorii de bază internaţionali ai acestui format de reglementare, Federația Rusă și Ucraina, se găsesc în stare de război, iar Rusia folosește teritoriul regiunii secesioniste din Republica Moldova, unde sunt amplasate ilegal forţele sale militare, pentru intimidarea Ucrainei, dar și a Republicii Moldova prin eventualitatea extinderii războiului. În aceste condiţii, Republica Moldova are motive mai mult decât întemeiate pentru a insista asupra revizuirii actualului format internaţional de mediere în sensul sporirii gradului de eficienţă al lui. Analiza evoluţiei conflictului transnistrean ne demonstrează că regiunea secesionistă rămâne în continuare o ameninţare la adresa securităţii naționale a Republicii Moldova și o sursă de pericol și de instabilitate regională [39, p. 329].

V. Juc este de părerea că lipsa de progres în asigurarea securității geopolitice prin reglementarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova este determinată de mai mulţi factori, primordiali și secundari, iar sarcinile de moment ar fi promovarea activă a politicilor de descentralizare administrativă și decizională, realizarea proiectelor comune, restabilirea dialogului și identificarea unor măsuri menite să contribuie la asigurarea încrederii dintre cele două maluri ale Nistrului. Indiscutabil este că raioanele din stânga Nistrului nu pot fi nici abandonate, nici schimbate sau cedate, reîntregirii geopolitice a ţării revenindu-i întâietate în raport valoric, or acest deziderat nobil nu trebuie să fie un obiectiv de soluţionat cu orice preţ și în detrimentul intereselor securității naționale: menţinând dialogul și căutând soluții de consolidare a încrederii și de reglementare durabilă, conflictul ar putea să rămână mai mult timp „îngheţat”, iar dezamorsarea definitivă să fie transferată altei generaţii de lideri politici și elite politice, după cum se încearcă în cazurile Ciprului sau Coreei. Cercetătorul reliefează că fărâmiţarea teritorială și prezenţa regimului secesionist din stânga Nistrului reprezintă un impediment geopolitic esențial în calea integrării euroatlantice și europene a Republicii Moldova. Este important totuși de conștientizat că reintegrarea ţării, integrarea euroatlantică și integrarea europeană reprezintă procese paralele care nu trebuie contrapuse, însă obiectivele strategice urmărite sunt con-

solidarea dimensiunii geopolitice a securității naționale a Republicii Moldova [6, p. 211-213].

Specificăm că în contextul complexității procesului de reglementare a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, care este un conflict geopolitic ce reprezintă o amenințare constantă la adresa securității naționale și regionale, distingem două dimensiuni de abordare și de identificare a soluțiilor: externă (geopolitică) și internă (națională). Dimensiunea externă, fiind una determinantă în evoluția soluționării conflictului transnistrean, prevede atribuirea rolului principal marilor puteri (Statele Unite ale Americii, Uniunea Europeană și Federația Rusă), care își intensifică promovarea interesele geopolitice în regiunea Europei de Est, în contextul declanșării de către Federația Rusă a fazei convenționale active a războiului hibrid împotriva Ucrainei, contribuind la reconturarea sferelor de influență geopolitică și la amplificarea reconfigurării conjuncturii geopolitice a mediului de securitate regională care va impulsiona identificarea soluției privind reglementarea conflictul din raioanele de est ale Republicii Moldova. Statele Unite ale Americii și Uniunea Europeană au devenit parteneri ai Republicii Moldova fiind interesate în schimbarea statutului geopolitic al Republicii Moldova din consumator în furnizor de securitate regională, în același timp, contribuind și la asigurarea securității frontierelor de est ale Alianței Nord-Atlantice și Uniunii Europene prin consolidarea stabilității regionale. Procesul de negocieri dintre marile puteri în vederea soluționării conflictului transnistrean este perceput ca un element de compromis geopolitic, care depinde în totalitate de evoluția evenimentelor militare din teatrul de război din Ucraina, însă acesta rămâne deocamdată incert în condițiile războiului declanșat de Federația Rusă împotriva Ucrainei. Aceste, dar și alte aspecte nu pot să nu provoace neîncredere între participanții la procesul de reglementare a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, inclusiv de edificare a unei strategii complexe și multidimensionale de securitate regională, incluzând și componenta conflictului transnistrean. Totodată, motivarea valorificării compromisului geopolitic în relațiile dintre marile puteri va contribui substanțial la reglementarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova. Dimensiunea națională include elaborarea

și adoptarea, în baza consensului național, o Strategie de reintegrare a Republicii Moldova, care va servi drept temei pentru alocarea surselor financiare în scopul realizării programelor social-economice în raioanele din stânga Nistrului. Eventualele succese ale Republicii Moldova pe calea integrării europene, exprimate prin realizarea prevederilor Planului de Acțiuni privind implementarea Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană, obținerea statutului de țară candidat pentru aderarea la Uniunea Europeană, dar și certitudinea asigurată de instituțiile europene privind demararea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană, ar putea deveni un factor determinant cu o încărcătură geopolitică semnificativă ce va eroda regimul secesionist din raioanele de est ale Republicii Moldova din interior [2, p. 163-164].

Considerăm că rivalitatea intereselor geopolitice ale marilor puteri, implicate în procesul de reglementare a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, demonstrează că formatul actual de negocieri „5+2" nu generează transformări calitative, doar tergiversează fenomenul, care are un impact negativ asupra asigurării dimensiunii geopolitice a securității naționale a Republicii Moldova, ce necesită a fi consolidată prin valorificarea oportunităților oferite de intensificarea relațiilor politico-militare cu Alianța Nord-Atlantică și de realizarea deziderатului de integrare europeană. Aceste circumstanțe scot în evidență necesitatea modificării paradigmei de abordare a procesului privind soluționarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova în contextul războiului dintre Federația Rusă și Ucraina, care va determina reconfigurarea conjuncturii geopolitice a mediului de securitate regională din Europa de Est. În același timp, Republica Moldova trebuie să descurajeze orice acțiune de sprijin direct ori indirect a regimului secesionist din stânga Nistrului, solicitând instituțiilor europene, comunității internaționale, condamnarea oricărui suport acordat separatismului. Lipsa de rezultate notabile de pe urma negocierilor pe marginea identificării soluțiilor fezabile și sustenabile de reglementare a conflictului transnistrean se datorează, nu în ultimul rând, unei viziuni eronate a autorităților Republicii Moldova privind promovarea intereselor geopolitice reale de către actorii implicați în negocieri, diferite de preferințele invocate în retorica oficială. Federația Rusă urmărește obținerea loialității necondi-

ţionate din partea Republicii Moldova, care ar exclude proiecte de euroatlantizare şi de europenizare, dar şi de orice autonomie decizională fără asentimentul său. Este preferabil ca autorităţile Republicii Moldova să elaboreze acţiuni concrete care să facă mai costisitor sprijinul regimului secesionist din stânga Nistrului şi implicarea Federaţiei Ruse, dar şi să evite confruntarea directă. Mecanismul de mediatori şi garanţi „5+2" este unul asimetric, care nu corespunde întru totul exigenţelor şi nici realităţilor geopolitice de securitate regională în contextul extinderii Organizaţiei Nord-Atlantice şi Uniunii Europene şi este unul nefuncţional din cauza aflării în stare de război a doi subiecţi ai formatului de negocieri, aceştia fiind, Federaţia Rusă şi Ucraina [2, p. 164].

Subliniem că pentru a obţine o soluţie durabilă în reglementarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, în condiţiile declanşării de către Federaţia Rusă a fazei convenţionale active a războiului hibrid împotriva Ucrainei, este necesar ca conducerea ţării să fie pregătită din timp să declare comunităţii internaţionale despre intenţia politică de promovare a strategiei care să prevadă, după înfrângerea Federaţiei Ruse în războiul cu Ucraina, realizarea unor acţiuni promte în vederea soluţionării conflictului transnistrean prin susţinerea abordării securităţii naţionale a Republicii Moldova la pachet împreună cu garanţiile de securitate oferite Ucrainei de Occident, inclusiv şi de cele euroatlantice. Ucraina fiind cointeresată în rezolvarea problemei transnistrene ce ameninţă şi securitatea naţională a acesteia va susţine modificarea fundamentală a structurii formatului de negocieri care va ţine cont de procesele integraţioniste realizate de Alianţa Nord-Atlantică şi Uniunea Europeană, dar şi de interesul geopolitic din partea acestor entităţi internaţionale faţă de problema transnistreană, acordându-le statute de mediatori cu drepturi depline Statelor Unite ale Americii şi Uniunii Europene, iar Federaţia Rusă să fie exclusă din viitorul format de negocieri pentru reglementarea conflictului transnistrean, ca subiect care şi-a pierdut calitatea de actor geopolitic incontestabil în regiune şi în noua arhitectură geopolitică de securitate europeană. În opinia noastră, o altă conjunctură geopolitică a mediului de securitate regională favorabilă ca cea după înfrângerea Federaţiei Ruse în războiul cu Ucraina nu va mai exista pe termen lung, de aceea valorificarea acestei

oportunități de către conducerea țării trebuie abordată ca un imperativ existențial statal, dar și ca o prioritate în realizarea intereselor geopolitice de securitate națională a Republicii Moldova [2, p. 165].

Actualmente, în condițiile războiului dintre Federația Rusă și Ucraina care generează amplificarea riscurilor și amenințărilor la adresa securității regionale, totodată, periclitând și securitatea națională a Republicii Moldova, determină necesitatea organizării unor dezbateri naționale substanțiale la nivelurile mediului academic, societății civile și clasei politice privind pragmatica regândirii asigurării dimensiunii geopolitice a securității naționale prin valorificarea oportunităților oferite ca urmare a aprofundării relațiilor politico-militare cu Alianța Nord-Atlantică în vederea fortificării rezilienței sistemului național de securitate a Republicii Moldova, dar și eventualitatea modificării statutului geopolitic de neutralitate permanentă a Republicii Moldova pentru aderarea la Alianța Nord-Atlantică, astfel consolidând definitiv dimensiunea geopolitică a securității naționale, beneficiind de o securitate cooperativă și de o apărare colectivă.

BIBLIOGRAFIE

1. DUNGACIU, Dan. *Moldova ante portas*. București: Editura Tritonic, 2005. 320 p. ISBN 973-733-045-5
2. UNGUREANU, Veaceslav. *Redimensionarea arhitecturii geopolitice a sistemului internațional postrăzboi rece: adversități geostrategice și replieri de securitate*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2020. 236 p. ISBN 978-9975-3430-0-8
3. POPESCU, Nicu. *Noile oportunităţi de soluţionare a problemei transnistrene prin mecanismele Europei moderne* [online]. 2003, pp. 1-47 [citat 15.09.2022]. Disponibil: http://www.policy.hu
4. POPESCU, Nicu. *Politica externă a Uniunii Europene și conflictele postsovietice*. Chișinău: Editura Cartier, 2013. 224 p. ISBN 978-9975-79-822-8
5. STĂVILĂ, Ion. Evoluţia reglementării conflictului transnistrean. In: *Evoluţia politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*. Chișinău: Editura Cartdidact, 2009, pp. 153-176. ISBN 978-9975-4001-6-9
6. JUC, Victor. *Dimensiuni ale relațiilor internaționale contemporane*. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală", 2018. 296 p. ISBN 978-9975-3298-1-1

7. SEREBRIAN, Oleg. *Despre geopolitică.* Chișinău: Editura Cartier, 2009. 176 p. ISBN 978-9975-79-558-6
8. UNGUREANU, Veaceslav, JUC, Victor. *Interesele geopolitice ale marilor puteri și impactul lor asupra securității naționale a Republicii Moldova*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2016. 168 p. ISBN 978-9975-3043-6-8
9. UNGUREANU, Veaceslav, GROSU, Ruslana. Secesionismul – instrument de promovare a in-tereselor geopolitice ale Federației Ruse în spațiul postsovietic. In: *Extremismul și separatismul – provocări la adresa securității regionale și naționale* / coord. Juc Victor. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2014, pp. 44-55. ISBN 978-9975-3043-0-6
10. NEACȘU, Marius-Cristian, NEGUȚ, Silviu. Zona Mării Negre – o nouă „zonă gri"?. In: *Impact Strategic*. 2013, nr. 2 (47), pp. 39-49. ISSN 1842-810X
11. TOMESCU-HATTO, Odette. Noile frontiere ale Uniunii Europene și relațiile româno-moldovenești. In: *Stat slab, cetățenie incertă. Studii despre Republica Moldova* / coord. Heintz Monica. București: Editura Curtea Veche Publishing, 2007, pp. 252-289. ISBN 978-973-669-290-1
12. GABANYI, Anneli Ute. *Conflictul transnistrean, un statu-quo dorit de Rusia* [online]. [citat 20.09.2022]. Disponibil: http://www.ziua.net
13. SEVERIN, Adrian. *Soluții alternative pentru Republica Moldova* [online]. [citat 21.09.2022]. Disponibil: http://www.fisd.ro
14. UNGUREANU, Veaceslav, JUC, Victor, RUSANDU, Ion. Consolidarea securității politice a Republicii Moldova: aspecte geopolitice. In: *Moldoscopie (probleme de analiză politică)*, 2010, nr. 2, pp. 148-155. ISSN 1812-2566
15. MUNTEANU, Igor. *Soluții alternative pentru Republica Moldova* [online]. [citat 21.09.2022]. Disponibil: http://www.fisd.ro
16. CHIFU, Iulian. *Soluții alternative pentru Republica Moldova* [online]. [citat 21.09.2022]. Disponibil: http://www.fisd.ro
17. FOTA, Iulian. *Soluții alternative pentru Republica Moldova* [online]. [citat 21.09.2022]. Disponibil: http://www.fisd.ro
18. DUNGACIU, Dan. *Soluții alternative pentru Republica Moldova* [online]. [citat 21.09.2022]. Disponibil: http://www.fisd.ro
19. ECOBESCU, Nicolae. *Soluții alternative pentru Republica Moldova* [online]. [citat 24.09.2022]. Disponibil: http://www.fisd.ro
20. BUESCHER, Klemens. *Separatismul în transnistria* [online]. [citat 24.09.2022]. Disponibil: http://www.altermedia.info

21. VAHL, Marius. The Europeanisation of the Transnistrian Conflict. In: *Center for European Policy Studies, Policy Brief.* 2005, nr. 73, p. 1-9.
22. COJOCARU, Gheorghe. *Politica externă a Republicii Moldova. Studii*. Chișinău: Editura Civitas, 2001. 205 p. ISBN 9975-936-75-X
23. *General Assembly Adopts Texts Urging Troop Withdraw from Republic of Moldova* [online]. [citat 24.09.2022]. Disponibil: https://www.un.org/press/en/2018/ga12030.doc.htm
24. *Acordul privind principiile reglementării paşnice a conflictului armat în regiunea transnistreană a Republicii Moldova,* din 21 iulie 1992 [online]. [citat 24.09.2022]. Disponibil: https://gov.md/ro/content/acordul-privind-principiile-reglementarii-pasnice-conflictului-armat-regiunea-transnistreana
25. ЛУКЬЯНОВ, Фёдор. Central Asia: An Indicator of Russia's Imperial Aspirations. In: *Global Affairs*. 2011, nr. 2, pp. 54-69.
26. *Experţi de la Chișinău și Moscova au opinii diferite vizavi de reglementarea rapidă a conflictului transnistrean ca urmare a ultimelor evenimente din Georgia* [online]. [citat 25.09.2022]. Disponibil: http://www.ape.md
27. ФЕЛЬГЕНГАУЭР, Павел. *Soluţie pentru conflictul transnistrean* [online]. [citat 25.09.2022]. Disponibil: http://www.business-point.ro
28. GROSU, Vitalie. *Politica de securitate a Republicii Moldova în capcana intereselor geopolitice a Federaţiei Ruse* [online]. [citat 26.09.2022]. Disponibil: http://www.viitorul.org
29. ЗАГОРСКИЙ, Андрей. Russia and the Shared Neighbourhood. In: *Chaillot Paper*. 2005, nr. 74, pp. 61-77. ISSN 1017-7566
30. IVAN, Ruxandra. Conflictele îngheţate în zona extinsă a Mării Negre. Cazurile Transnistria, Nagorno-Karabach și Cecenia. In: *Revista Institutului Diplomatic Român*. 2009, nr. 1, pp. 5-25. ISSN 1842-4724
31. NANTOI, Oazu. Soluționarea conflictului. In: *Reporter European*. 2007, nr. 2, pp. 2-10.
32. CIBOTARU, Viorel. Dialogul politic – șansa reală de unificare a Moldovei. In: *Săptămânal economic naţional „Dezvoltarea"*. 2008, nr. 19-20.
33. SEREBRIAN, Oleg. *Politosfera*. Chișinău: Editura Cartier, 2001. 266 p. ISBN 9975790925
34. NANTOI, Oazu. *Transnistria* [online]. [citat 26.09.2022]. Disponibil: http://www.altermedia.info
35. GORINCIOI, Radu. *Soluţii pentru transnistria* [online]. [citat 30.09.2022]. Disponibil: http://www.revista22.ro/so-lutii-pentru-transnistria-2073.html

36. LUPAN, Vlad. *Experţii semnalează necesitatea unei noi paradigme de abordare a reglementării conflictului transnistrean de către autorităţile Republicii Moldova* [online]. [citat 30.09.2022]. Disponibil: http://www.viitorul.org
37. SHERR, James. *Moscova și Tiraspolul văd Procesul de Integrare Europeană al Republicii Moldova ca o contradicţie cu statutul de neutralitate* [online]. [citat 30.09.2022]. Disponibil: http://www.ape.md
38. STĂVILĂ, Ion. Evoluţia reglementării conflictului transnistrean în anii 1992-2009. In: *Revista de Filosofie, Sociologie și Ştiinţe Politice*. 2009, nr. 2, pp. 74-96. ISSN 1857-2294
39. ŢĂRANU, Anatol. Conflictul din raioanele de est. In: *Republica Moldova pe calea modernizării: studiu enciclopedic*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală", 2015, pp. 299-329. ISBN 978-9975-3073-0-7

HERMENEUTICA ELECTORALĂ-2023: REZULTATE ȘI TENDINȚE[1]

ELECTORAL HERMENEUTICS 2023: RESULTS AND TRENDS

CZU: 324(478)

Ion RUSANDU, ***doctor în filosofie, conferențiar cercetător, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova***
e-mail: rusandu@list.ru
ORCID 0009-0003-7439-8795

Vladimir STERPU, ***doctor în științe politice, cercetător științific superior Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova***
e-mail: vladimir.sterpu@gmail.com
ORCID 0000-0003-4434-6356

Rezumat

Articolul analizează și prezintă situația locală generală imediată post-electorală în Republica Moldova, cu referire la evenimentele actuale la nivel național și internațional și impactul acestora asupra afacerilor interne. De asemenea, articolul include mai multe predicții cu privire la viitoarele alegeri parlamentare și prezidențiale.

Cuvinte-cheie*: alegeri, partide, opoziție, guvernare, corupție politică.*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea Națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politice și sociologice**, realizat de Intitutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Summary

The article analyzes and presents the immediate local general post-electoral situation in the Republic of Moldova with the reference to actual unfolding events on national and international level and their impact on internal affairs. Also, the article comes with several predictions on future parliamentary and presidential elections.
Keywords: *elections, parties, opposition, governance, political corruption.*

Alegerile sunt un fenomen firesc şi larg răspândit în societăţile contemporane, dat fiind faptul că în urma alegerilor se constituie diferite instituţii şi la nivel diferit de conducere: Parlament, Guvern, organele publice locale etc. Un stat de drept nu poate să fie viabil şi sustenabil dacă organele puterii publice nu sunt alese în mod liber conform standardelor democratice existente la această dată. În Constituţia Republicii Moldova alegerilor locale li se acordă un rol important, dat fiind faptul că prin intermediul administraţiei locale, cetăţenii localităţilor rurale şi orăşeneşti îşi exercită nemijlocit dreptul de a participa în administrarea mediului în care locuiesc [1]. În opinia noastră alegerile locale sunt importante datorită faptului că prevederile constituţionale privind democraţia devin practic aplicabile fiindcă locuitorii din sate, comune, oraşe pot nemijlocit să participe la alegerea conducerii acestor localităţi în vederea dezvoltării lor pentru un trai mai confortabil. Importanţa alegerilor locale este legată de faptul că populaţia localităţilor îşi poate alege reprezentanţii săi care vor trebui să contribuie la rezolvarea problemelor ce ţin de dezvoltarea localităţilor şi bunăstarea locuitorilor. Alegerile locale prezintă prin sine o componentă iminentă a procesului democratic şi sporesc activismul şi responsabilitatea cetăţenilor privind dezvoltarea mediului rural şi orăşenesc. Există un decalaj între posibilităţile oferite de Constituţia ţării pentru dezvoltarea democraţiei, însă aceste oportunităţi nici pe departe nu sunt valorificate de cetăţeni, mai cu seamă la capitolul influenţei asupra guvernării, ceea ce denotă că nu avem o democraţie care se manifestă şi prin autoguvernare.

În literatura de specialitate s-a acordat permanent atenţie analizei procesului electoral. Lijphart Arend analizează modul de operare şi consecinţele politice ale sistemelor electorale şi mai ales gradul de proporţionalitate al procesului de transformare a voturilor în mandate,

precum și efectele lor asupra sistemelor de partide. El plasează accentul asupra sistemelor electorale care au fost folosite în cele mai de succes democrații din lume, care funcționează de cel mai mult timp, majoritatea fiind democrații europene [2]. În cadrul analizei sistemelor electorale și modurilor de scrutin, Pierre Martin propune două idei principale. Prima este că metodele de vot sunt produse ale sistemelor politice „și invers". Prin această poziție, el respinge determinismul care stă la baza anumitor studii asupra sistemelor de vot care tind să „supraaprecieze efectul acestora". În final, cercetătorul concluzionează că „influența sistemelor de vot asupra structurării sistemelor de partide și a distribuirii voturilor alegătorilor între partide este slabă și absolut deloc decisivă. A doua idee, complementară celei precedente, susține că „sistemele partizane rezultă în principal din influența sociologiei și a istoriei" [3]. Profesorul Juc V. studiază materia procesului electoral ca urmare a unor modificări a sistemului electoral pentru alegerile parlamentare din Republica Moldova. Studiile pun în lumină evoluția sistemelor electorale din Republica Moldova și experiența internațională în domeniu, urmărindu-se identificarea celor mai bune practici care să contribuie la consolidarea capacităților de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat și să reflecte maximal posibil voința alegătorilor [4]. Sociologul Asiminei R. analizează mai multe modele care să explice mecanismele electorale, precum și o serie de elemente constitutive ale procesului electoral: resorturile participării politice, sistemele electorale și influența acestora asupra situației electorale precum și legătura între contextul socio-economic și comportamentul electoral prin raportare la ciclurile electorale [5].

La 5 noiembrie 2023 în Republica Moldova s-au desfășurat alegerile locale generale la care au participat circa 1 milion 150 de mii de alegători ceea ce reprezintă 41,41% din numărul total de votanți înscriși în listele electorale, din cele 898 de localități din țară. La scrutinul sus numit au participat 35 de partide politice din cele 60 de partide care aveau dreptul de a participa, un bloc electoral și candidați independenți. Numărul candidaților înregistrați la funcții de primar și consilieri în consiliile locale a fost de 4789 persoane, 1174 fiind candidați independenți [6].

Vom menționa că alegerile locale generale din 5 noiembrie 2023 s-au desfășurat în noi condiții: alegerile sus numite au fost organizate de

o guvernare totalmente proeuropeană, Republica Moldova având statutul de candidat la aderarea la Uniunea Europeană. Totodată alegerile locale generale au fost desfășurate în conformitate cu noul cod electoral din 2022, conținând noile sale reglementări precum validarea mandatelor aleșilor de către comisiile electorale ca exemplu. Merită o atenție și o analiză mai profundă aplicarea restricțiilor în timpul alegerilor în fond justificate, dar din punct de vedere juridic cam stângaci realizate. Ne referim aici la scoaterea în afara legii a partidului „Șor" și excluderea unui concurent electoral - Partidul „Șansa". Similar este și cazul blocării a șase posturi TV și a 30 de site-uri fapt ce nu a rămas neobservat de către oficialii europeni. Astfel, Jānis Mažeiks s a arătat nedumerit că autoritățile moldovenești nu au prezentat argumente în cazul dat [7].

Parlamentul Republicii Moldova a adoptat la 1 decembrie 2022 noul Cod electoral. Modificările și completările aduse țin de mandatul, constituirea și activitatea organelor electorale, procesul de desemnare și înregistrare a candidaților, gestionarea listelor electorale, transparența finanțării campaniei electorale și fortificarea atribuției de control a comisiei electorale centrale pe segmentul de finanțare politică. Alte aspecte vizează organizarea secțiilor de votare, optimizarea mecanismelor de soluționare a litigiilor electorale, simplificarea procedurii de votare pentru alegători, monitorizarea și reflectarea alegerilor și inițierea și desfășurarea referendumurilor. Grupul de lucru pentru modificarea Codului electoral a fost constituit în cadrul CEC și a supus consultării publice noile propuneri, totodată ținând seama de respectarea opiniei misiunilor și organizațiilor naționale și internaționale [8].

Vom menționa totodată că nu toate cazurile din realitatea electorală pot fi prevăzute. Astfel, în opinia noastră, este și cazul alegerilor într-o localitate din UTA Găgăuzia. În comuna Salcia din raionul Taraclia primarul a fost ales cu doar 15 voturi care reflectându-le în procente constituie 100% în pofida că în comuna respectivă sunt înregistrați 247 de cetățeni cu drept de vot. Acest procentaj se datorează faptului că conform codului electoral la votarea repetată nu este stabilit un prag de participare iar alegerile Se consideră valabile indiferent de numărul alegătorilor care au participat la votare. Deci, cei 15 alegători au votat unanim singurul candidat rămas în cursă după ce contracandidatul său

de la partidul „Șansă” a fost retras din buletinul de votare. Rezultatele alegerilor locale din 5 noiembrie 2023 din turul întâi arată că „Partidul Acțiune și Solidaritate” (PAS) a obținut pe toate cele mai multe mandate de primar în număr de 225, fiind urmat de „Partidul Socialiștilor din Republica Moldova” (PSRM) cu 99 de primari. Vom menționa și rezultatul obținut de „Partidul Social Democrat European” (PSDE) - 73 de primari. Candidații independenți, mulți dintre ei susținuți totuși de partide politice, au reușit să obțină mandate de primar.

Nr.	Concurent electoral	Total primari aleși	Cotă parte din total voturi
1.	Partidul Social Democrat European	103	11,51%
2.	Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	7	sub 1%
3.	Partidul Liberal	3	sub 1%
4.	Partidul Socialiștilor din Republica Moldova	144	16,9%
5.	Partidul Verde Ecologist	1	sub 1%
6.	Partidul Nostru	17	1,90%
7.	Partidul Național Liberal	2	sub 1%
8.	Partidul Liberal Democrat din Moldova	34	3,80%
9.	Partidul “Democrația Acasă”	2	sub 1%
10.	Alianța Liberalilor și Democraților pentru Europa	4	sub 1%
11.	Partidul “Renaștere”	27	3,02%
12.	Platforma Demnitate și Adevăr	20	2,23%
13.	Partidul Acțiune și Solidaritate	291	32,51%
14.	Partidul Voința Poporului	1	sub 1%
15.	Partidul Acțiunii Comune – Congresul Civic	1	sub 1%
16.	Partidul Democrat Modern din Moldova	14	1,56%
17.	Partidul Schimbării	7	sub 1%

18.	Partidul Dezvoltării și Consolidării Moldovei	48	5,36%
19.	Forța de Alternativă și de Salvare a Moldovei	3	sub 1%
20.	Coaliția pentru Unitate și Bunăstare	10	1,12
21.	Mișcarea Alternativa Națională	5	sub 1%
22.	Liga Orașelor și Comunelor	16	1,79%
23.	Mișcarea "Respect Moldova"	19	2,12
24.	Candidați independenți	116	12,96%

Sursă: Alegerile primarilor. [citat27.11.2023]. Disponibil: https://alegeri.md/w/Alegeri_locale_generale_din_2023_%C3%AEn_Republica_Moldova

În turul doi al alegerilor locale și generale din 19 noiembrie 2023, rămâneau de ales primarii din 273 de localități. Concurenții electorali fiind reprezentați de „Partidul Acțiune și Solidaritate" (PAS) cu 152 de candidați, „Partidul Socialiștilor din Republica Moldova" (PSRM) cu 74 de candidați și „Partidul Social Democrat European" (PSDE) cu 61 de candidați. Totodată PAS va avea cea mai mare fracțiune, reprezentat în 19 consilii raionale, dar nu a reușit să obțină majoritatea în niciunul dintre aceste consilii. Pe locul doi s-a clasat PSRM cu nouă raioane, din care în două a obținut peste 50% din voturi pentru consiliul raional. Aceste două formațiuni sunt urmate de „Partidul Nostru" și Partidul „Renaștere" care au obținut majoritatea în câte un raion. Astfel, vom menționa că alegerile locale generale din 5 noiembrie 2023 prin rezultatele sale depășesc cadrul strict al importanței lor legat nemijlocit de localități.

Nr.	Concurent electoral	Total mandate	Cotă parte din total voturi
1.	Partidul Social Democrat European	88	8,10%
2.	Partidul Comuniștilor din Republica Moldova	48	4,42%
3.	Partidul Liberal	1	sub 1%

4.	Partidul Socialiștilor din Republica Moldova	256	23,57%
5.	Partidul Nostru	44	4,05%
6.	Partidul Național Liberal	1	sub 1%
7.	Partidul Liberal Democrat din Moldova	41	3,68%
8.	Partidul "Democrația Acasă"	5	sub 1%
9.	Alianța Liberalilor și Democraților pentru Europa	2	sub 1%
10.	Partidul "Renaștere"	35	3,22%
11.	Platforma Demnitate și Adevăr	39	3,59%
12.	Partidul Acțiune și Solidaritate	357	32,87%
13.	Partidul Voința Poporului	1	sub 1%
14.	Partidul Democrat Modern din Moldova	8	sub 1%
15.	Partidul Schimbării	10	sub 1%
16.	Partidul Dezvoltării și Consolidării Moldovei	57	5,25%
17.	Forța de Alternativă și de Salvare a Moldovei	14	1,29%
18.	Coaliția pentru Unitate și Bunăstare	10	sub 1%
19.	Mișcarea Alternativa Națională	20	1,84%
20.	Liga Orașelor și Comunelor	22	2,03%
21.	Mișcarea "Respect Moldova"	11	1,01%
22.	Candidați independenți	16	1,47%

Sursa: Repartizarea mandatelor în consiliile raionale. [citat27.11.2023]. Disponibil: https://alegeri.md/w/Alegeri_locale_generale_din_2023_%C3%AEn_Republica_Moldova

Alegerile locale actuale au arătat raportul dintre forțele politice din țară și continuă polarizarea acestora. Dat fiind faptul că indiferent de situație, alegerile de toate nivelurile în Republica Moldova sunt „atrase în discuții geopolitice" cu atât mai mult alegerile locale generale din 5 noiembrie 2023 sunt marcate de dimensiuni geopolitice fiindcă Re-

publica Moldova în perioada dintre ultimele alegeri cele parlamentare din 2021 și actualele locale a obținut calitatea de candidat la integrare în Uniunea Europeană. Din păcate, Războiul Rusiei contra Ucrainei nu i-a determinat încă pe mulți să vadă realitățile geopolitice și legătura lor cu ulteriorul viitor al republicii Moldova legat de integrarea Europeană. Alegerile locale generale din 5 noiembrie 2023, dacă am aplica categoriile filozofice de formă și conținut, au fost în opinia noastră, locale după conținut și geopolitice într-o mare măsură după formă. Despre aspectul geopolitic ne vorbesc mai mulți indicatori, inclusiv tentativele de imixtiune în alegeri prin intermediul partidelor proKremline. Totodată monitorizarea alegerilor locale a fost efectuată și de către reprezentanții Uniunii Europene. Șeful delegației din partea Uniunii Europene, Jose Ramon Bauza Diaz, a menționat în cadrul unei conferințe la închiderea scrutinului că de obicei când au loc alegeri locale, astfel de monitorizări din partea Uniunii Europene nu prea au loc.

Vom menționa totodată că alegerile locale generale nu au rămas în afara atenției oficialilor din Federația rusă. Astfel, reprezentantul Președintelui Rusiei, Dimitri Pescov, prim-vicepreședintele Comisiei Dumei de Stat pentru afaceri CSI, integrare eurasiatică și relații cu compatrioții, Constantin Zattulin și cei din Ministerul Afacerilor Externe de la Moscova, consideră că alegerile locale generale nu au fost democratice și nu țin de interesele cetățenilor Republicii Moldova. Liderii de partid, analiștii politici și sociologii au interpretat diferit rezultatele scrutinului. Astfel, Igor Grosu, liderul PAS, afirmă că Partidul său a obținut „cel mai bun rezultat pe țară". Irina Vlah spune că „rezultatul PAS nu este un indice de victorie", iar Anatol Țăranu declară că „PAS a câștigat aceste alegeri, dar această constatare cumva roz începe să pălească". Doru Petruți spune că „Partidul de guvernământ are o evoluție semi-catastrofală", iar Igor Dodon declară că „guvernarea a suferit o înfrângere". Natalia Morari declară la rândul ei că „PAS a pierdut și Punct Cu ei!" Vladislav Kulminski spune că „ forțele Pro europene câștiga alegerile, dar nu suficient". Mihai Gonțiu declară că „la nivel național, PAS a înregistrat un succes notabil, dar și pe muchie de cuțit totuși!" Victor Ciobanu consideră că rezultatul alegerilor Este sub așteptări pentru partidul de guvernământ dar nu catastrofal. Alexandr Slusari, refe-

rindu-se la consecințele rezultatelor alegerilor pentru PAS, a definitivat că „PAS intră în declin politic”. Merită atenție și evaluarea coaliției civice pentru alegeri libere și corecte (CALC) privind alegerile locale generale din 5 noiembrie 2023 din primul tur și 19 noiembrie 2023 din al doilea tur. La modul general, CALC apreciază scrutinul ca fiind doar parțial liber și parțial corect. În opinia evaluatorilor, restricțiile impuse de către autorități și care au fost introduse cu minimă transparență, au condus la omiterea etapelor normale ale procesului legislativ [9].

În opinia noastră, rezultatul obținut la alegerile locale generale de către PAS este unul bun, având în vedere circumstanțele ce au precedat lor precum crizele energetică, pandemică, războiul din Ucraina etc., dar într-o mare măsură sub așteptări și pierderi în lupta pentru postul de primar în cele 11 municipii, având în vedere acel nivel de încredere pe care cetățenii l-au acordat PAS în alegerile parlamentare. La modul general, PAS a obținut cel mai bun rezultat pe țară în comparație cu celelalte partide care au participat la scrutin, dar nu și-a atins pe deplin scopurile sale, iar în unele cazuri ca alegerile din Municipiul Chișinău și celelalte municipii, rezultatele obținute lasă mult de dorit. Guvernarea ar fi trebuit să explice în timpul campaniei electorale și nu numai, într-un limbaj adecvat și pe înțelesul tuturor păturilor sociale care sunt posibilitățile reale pentru a diminua greutățile social-economice ale cetățenilor în scopul depășirii în final a decalajului dintre așteptările pe care le-au avut cetățenii în urma alegerilor prezidențiale și parlamentare din 2020 și 2021.

Compararea rezultatelor alegerilor din 2019, 2020 și 2021 prezintă interes dat fiind faptul că este vorba de cifrele care reprezintă numărul de alegători, numărul celor care au participat, cum s-au repartizat voturile alegătorilor, care partide au acumulat cele mai multe voturi etc. În același timp trebuie să constatăm că s au schimbat unele Date ale problemei care fac ca alegerile din 2023 să fie într-o măsură diferită de cele precedente. Astfel, la alegerile locale din 2019, PAS a mers la alegeri în cadrul unui bloc politic cu PPDA, iar alegerile prezidențiale și parlamentare din 2021 și 2020 sau desfășurat sub impactul referitor crize, de la cea pandemică la cea energetică etc. Alegerile locale generale din 5 noiembrie 2023 sau desfășurat în toiul războiului declanșat de

către Rusia împotriva Ucrainei, iar PAS de data aceasta a mers la alegeri de sine stătător. Comparațiile alegerilor cu cele din trecutul nu prea îndepărtat din 2019, 2020 și 2021 nu prea ține fiindcă nu sunt identice situațiile social-politice și cele economice. Totodată, vedem și masivitatea războiului hibrid din partea Rusiei. La fel trebuie de luat în calcul factorul corupției politice dar și amploarea mituirii alegătorilor. Găgăuzia în acest aspect poate deveni un studiu de caz.

Pentru turul doi au rămas în picioare două tendințe partidele mai mari și cu o mai multă experiență electorală au obținut cele mai multe mandate de primar (PAS și PSRM), iar prezența la vot în turul doi devine mai redusă. În același timp PAS și-a confirmat poziția de lider în optica alegătorilor crescându-și numărul de mandate de primar. Candidații independenți pentru postul de primar al localității merită o analiză separată. Vom menționa doar că rareori acești candidați nu ar fi avut un sprijin „în spate". Astfel, cele mai bune exemple sunt primarul de Călărași susținut de PAS și primarul de Ungheni susținut de PLDM, CUB, PSRM. Această alianță neformală indică ce rezultat poate obține opoziția în unele cazuri. În cadrul celui de al doilea tur de scrutin, care s-a desfășurat la 19 noiembrie 2023, la care s-au prezentat circa 314 mii de alegători, au fost aleși 273 de primari ai localităților. Astfel, în urma ambelor tururi ale alegerilor locale generale din 2023 au fost aleși 895 de primari din cei 898. În satul Aluatu, raionul Taraclia, va fi organizat turul doi al alegerilor repetate, iar în satele Chioselia Rusă și Cotovscoe din UTA Găgăuzia, în martie 2024 vor avea loc alegeri parțiale [10]. Reieșind din rezultatele alegerilor locale generale din 2023 expuse pe site-ul CEC [11] și din calculele expertului Veaceslav Ioniță, relatate în cadrul dezbaterii publice organizate de IPN „Calitatea clasei politice și profilul legătorului la nivel local", la scrutinul sus numit am avut cea mai scăzută prezență la vot din ultimii ani. Astfel, în primul tur al scrutinului din 5 noiembrie 2023, prezența la vot a fost de 41,41%, iar în turul doi, desfășurat la 19 noiembrie prezența la vot a alegătorilor s a diminuat cu 4,68%. De asemenea, în urma turului 2 al alegerilor locale generale ,PAS a câștigat cele mai multe primării - 66 la număr, fiind urmat de PSRM cu 41 de mandate de primar. Vom menționa faptul că din partidele „mai vechi", cel mai bine s a plasat PLDM cu 11 mandate

de primar. PCRM a învins în patru localități, iar PL a obținut doar un singur mandat de primar. PSDE, care este un partid „nou-vechi", derivând din ex-PDM, a obținut victorie în 30 de localități. Din aceeași categorie „nou-vechi" face parte și Partidul „Renaștere", care în ultima instanță fiind o clonă a Partidului „Șor", a obținut 17 mandate de primar. Partidul politic „Mișcarea Respect Moldova", care la rândul său vine din ex-PDM, are aleși 8 primari. Dintre partidele noi înregistrate vom menționa „Partidul Dezvoltării și Consolidării Moldovei" (PDCM), care a câștigat 22 de mandate de primar, fiind urmat de „Partidul Schimbării" și „Coaliția pentru Unitate și Bunăstare" (CUB) cu câte cinci mandate de primar.

În acest scrutin, partidele politice participante la cursa electorală, au fost stigmatizate de către experți și alegători pe diferite criterii geopolitice: PAS, PSDE, PSRM, Partidul „Renaștere" și finanțare dubioasă: „Partidul Șansa", Partidul „Renaștere", stataliste, spoilere etc. Vom menționa că esența unui partid este rigid legată de programul și statutul partidului și prin formele, manifestarea și sinceritatea activităților sale. În ceea ce privește schimbările care au avut loc în cadrul vieții partidelor politice după alegerile parlamentare, este necesar de a sublinia că toate schimbările, de la alegerea noilor lideri de partid până la constituirea noilor partide, se realizează în cadrul unui cerc îngust de politicieni, practic din foștii aderenți ai altor partide, care mai apoi adună în jurul lor persoane care la rândul lor au susținut anterior alte partide. În spațiul public au început să apară opinii ale analiștilor politici care extrapolează rezultatul obținut de partidul de guvernare (PAS) la viitoarele alegeri parlamentare. Astfel, analistul politic Ion Tăbîrță susține că la alegerile parlamentare din 2025 PAS nu va reuși să obțină majoritatea în Parlament [12]. Putem accepta previziunea lui Ion Tăbîrță, însă observăm o lacună în analiza sa și anume ne referim aici la faptul că nu sunt menționați viitorii candidați politici ne-proeuropeni. Putem anticipa componența viitorului Parlament afirmând faptul că este probabilă formarea unei coaliții proeuropene care îi va avea ca și contracandidați PSRM, MAN și mai puțini contracandidați de sorginte șoristă. Extrapolarea rezultatelor scrutinului din 5 noiembrie 2023 asupra eventualelor rezultate ale următoarelor alegeri prezidențiale din 2024 și parlamenta-

re din 2025 este mai mult de natură îngrijorătoare pentru partidul actual de guvernământ, PAS, decât una profund științifică. Necunoscuta majoră rămâne pentru viitorii 2 ani cea legată de faptul când și cum se va încheia războiul din Ucraina. Acest indeterminism însoțit de multiplele provocări și riscuri de ordin economic, social și pliat de războiul hibrid din partea Rusiei ne face să fim sceptici față de prognozele analiștilor care deja s-au angajat în prognozarea doar în baza rezultatelor alegerilor locale din 5 noiembrie 2023. Mai putem adăuga un factor care poate fi unul cu un impact mai sustenabil în ceea ce privește derularea evenimentelor social-politice în viitorul apropiat și anume aflarea țării într-o criză demografică majoră prin care societatea este prezentată drept una care îmbătrânește. Totodată, societatea Republicii Moldova nu mai este demult omogenă în ceea ce privește valorile și perceperea locului său în lumea într-o continuă schimbare accelerată. Recent, Alexandr Berlinschii, membru al Comisiei electorale centrale, în data de 23 noiembrie 2023, a lansat o sugestie că ar fi de dorit organizarea concomitentă a alegerilor prezidențiale și parlamentare în 2025. Reiterăm că realitatea politică din Republica Moldova este modelată în prezent de către PAS, iar cum va arăta această realitate în viitorul apropiat este dificil de anticipat, cel puțin pentru majoritatea populației. Semnificativă în acest context este „debarcarea" de la putere a fostului PDM în frunte cu liderul său Vladimir Plahotniuc în urma unei vizite fulger a ambasadorului SUA la sediul PDM în iunie 2019.

În opinia noastră nu se adaugă plus valoare prin discuțiile în care sunt antrenați politologi și analiști politici cu privire la viitoarele coaliții post-electorală 2023. Aceste predilecții par să fie de natură îngrijorătoare și de îndrumare a „Partidului Acțiune și Solidaritate" pentru următorii pași. Scepticismul nostru este legat de faptul că nici prognozele experților în ajun de alegeri, de exemplu, cele din Chișinău au dat greș în cazul când au afirmat că va avea loc turul doi. Până în 2025 vor apărea noi factori cu impact asupra situației social-politice din țară. Considerăm că la actuala situație politică legată de viitorul țării în contextul realizării oportunităților ce survin din statusul de candidat la integrarea europeană și inițierea dialogului cu parteneri externi cu privire la aderarea europeană, nu este importantă discuția sau prognoza cu cine va

face coaliții PAS în consiliile raionale după alegerile locale. În opinia noastră mult mai important ar fi un dialog calitativ și responsabil între Partidul de guvernare și opoziție. Mai mult decât atât, PAS ar trebui să devină un centru de coagulare a forțelor Pro europene și cele de dreapta pentru a realiza dezideratul comun - aderarea la Uniunea Europeană. Totodată, rezultatele alegerilor locale au arătat care partide politice pot fi concurenți reali la alegerile parlamentare din 2025. În afară de partidele care au acumulat mai multe voturi ca PAS și PSRM, la viitoarele alegeri parlamentare au șanse mai puține PSDE, PPDA și „Partidul Nostru". În acest context, un aspect foarte important al postelectoralei 2023 se referă la viitoarele posibile coaliții în cadrul consiliilor raionale și nu numai. Din punctul de vedere al acestei probleme, spațiu de manevră pentru PAS nu prea există. Dilema politică se reduce la următoarea decizie: Stabilirea unei coaliții în mare parte cu PSRM sau aflarea în opoziție, ceea ce pare cel puțin straniu în condițiile când PAS este la guvernare. Desigur există un decalaj între faimoasa și importanta direcție de dezvoltare a țării în urma integrării europene și așteptările populației care își dorește o viață mai bună în zilele de astăzi, adică între perspectiva viitorului Moldovei și situația reală din țară. Problema fundamentală se reduce la actorii care vor realiza dezvoltarea ulterioară a țării fie cei rămași în țară sau cei din diaspora. Conform spuselor Anei Gherganova, șefă de direcție de la Ministerul Muncii și Protecției Sociale, în Moldova avem peste un milion de oameni inactivi neimplicați în câmpul muncii, iar circa 300 de mii intenționat nu acceptă un loc de muncă deoarece au o ofertă temporară peste hotare [13].

În același timp, rezultatele cantitative ale alegerilor locale generale care i-a plasat pe PAS pe primul loc în comparație cu ceilalți concurenți electorali sunt departe de a reda reala și actuala atitudine și apreciere de către cetățeni a acestui partid după cei 2 ani de guvernare. În opinia noastră are loc o descreștere suficient de vizibilă pentru a-i pune în gardă pe cei de la guvernare. Discrepanța dintre entuziasmul și creditul de încredere, acordat în cadrul alegerilor prezidențiale și parlamentare din 2020 și 2021 se datorează eșecurilor legate de reforma justiției, lipsa rezultatelor palpabile în lupta cu corupția, ignorarea posibililor aliați in promovarea cursului proeuropean etc. Considerăm că problema constă

nu numai în adoptarea legilor reformatoare, dar și în faptul că întregul sistem rămâne nefuncțional dacă nu este susținut de cetățeni. Aici apare întrebarea firească, dacă este posibilă la momentul actual schimbarea totalmente a întregului efectiv al organelor de Drept ori pentru aceasta sunt necesare schimbări mai lente dar mai calitative. Informațiile din mass media arată Cum revin în sistem cei concediați în urma unor nerespectări de ordin procedural, de exemplu, cazul lui Alexandru Stoianoglo.

Acceptarea Republicii Moldova în calitate de candidat la accederea în Uniunea Europeană și inițierea negocierilor privind integrarea Europeană este în opinia noastră fixarea începutului unui nou timp politic pentru Societatea din Republica Moldova. Alegerile din UTA Găgăuzia merită o analiză separată având în vedere specificul regiunii și mai ales faptul că alegerile locale generale au fost precedate de alegerile Bașcanului. În continuare vom oferi o succintă trecere în revistă a rezultatelor scrutinului. În cele 26 de localități din UTA Găgăuzia au fost înregistrați 112 candidați la funcția de primar. Vom menționa că spre deosebire de celelalte localități din țară în care au participat împreună cu candidații săi 35 de partide politice, în Găgăuzia au participat doar trei partide: „ partidul Șansa" cu 25 de candidați, Partidul „Renaștere" cu 16 candidați și PSRM cu 17 candidați. Numărul candidaților independenți a fost de 48 de persoane. În ceea ce privește reprezentativitatea pe localități situația este următoarea: „Partidul Șansa" a înaintat candidații la funcția de primar în toate cele 26 de localități, PSRM în 21 de localități și Partidul „Renaștere" în 19 localități. Ca urmare a deciziei comisiei pentru situații excepționale, cu două zile înainte de alegeri toți candidații la funcțiile de primar și consilieri locali din partea „Partidului Șansa" au fost scoși din cursa electorală. La fel ca și în toată țara au avut loc două tururi de alegeri. Din primul tur au fost aleși primari 13 persoane, iar în turul doi alți 10 primari. Din cei 24 de primari aleși 12 sunt independenți, iar Partidul „Renaștere" și PSRM au obținut câte șase mandate de primar.[2] Următoarea perioadă a situației politice din UTA Găgăuzia va arăta dacă actualul Bașcan, Eugenia Guțul va putea comunica efectiv cu primarii noi aleși și dacă se va calma tensiunea

[2] În două localități Chioselia Rusă și Cotovscoe, în martie 2024 vor avea loc alegeri parțiale.

dintre Chișinău și UTA Găgăuzia în urma imixtiunii fără precedent a lui Ilan Șor, care are o influență directă asupra executivului de la Comrat și nu în ultimul rând asupra unor deputați din adunarea populară din Găgăuzia.

Nr.	Circumscripție	Primar ales	Cotă parte	Afiliere
1.	mun. Comrat	Serghei Anastasov	58,52%	independent
2.	mun. Ceadîr-Lunga	Anatoli Topal	73,89%	independent
3.	or. Vulcănești	Nicolai Posmac	47,96%	PSRM
4.	s. Avdarma	Ivan Casîm	65,02%	independent
5.	s. Baurci	Serghei Tucan	38,57%	Partidul „Renaştere”
6.	s. Beșalma	Valeri Moș	74,67%	Partidul „Renaştere”
7.	s. Beșghioz	Fiodor Todorov	36,49%	independent
8.	s. Bugeac	Nicolae Dudoglo	100%	independent
9.	s. Carbalia	Tatiana Chiosea	67,24%	Partidul „Renaştere”
10.	s. Cazaclia	Grigori Chior	54,01%	Partidul „Renaştere”
11.	s. Chiriet-Lunga	Valentina Caicî	66,83%	independent
12.	s. Chirsova	Ivan Nicologlo	61,06%	PSRM
13.	s. Cioc-Maidan	Oleg Constandoglo	25,18%	independent
14.	s. Cișmichioi	Piotr Madjar	54,27%	PSRM
15.	s. Chioselia Rusă	-	-	-
16.	s. Congaz	Mihail Esir	52,97%	Partidul „Renaştere”
17.	s. Congazcicul de Sus	Evgheni Tucan	62,40%	PSRM
18.	s. Copceac	Vasile Țînțari	57,69%	PAS
19.	s. Cotovscoe	-	-	-
20.	s. Dezghingea	Vasili Capsamun	100%	independent
21.	com. Etulia	Anna Mînzat	41,81%	Partidul „Renaştere”

22.	s. Ferapontievca	Valentina Nedova	30,25%	PCRM
23.	s. Gaidar	Ilia Chiosea	80,68%	independent
24.	s. Joltai	Ilia Koşulinskii	55,99%	independent
25.	com. Svetlîi	Ivan Marcenco	47,10%	Partidul „Renaştere”
26.	s. Tomai	Ghenadie Capmaru	63,06%	PAS

Sursă: Lista rezultatelor. [citat27.11.2023]. Disponibil: https://rezultate.cec.md/

În concluzie vom menționa următoarele:

1. La mod general alegerile locale generale din 2023 s-au desfăşurat în mod democratic şi bine organizat. Totodată, în opinia observatorilor locali şi internaționali s-a apreciat într-un mod critic impactul CSE asupra campaniei electorale.
2. Partidul de guvernământ, PAS, a câştigat cel mai mare număr de mandate şi cel al consilierilor locali pe țară. Astfel, rezultatele alegerilor locale generale obținute de PAS şi de celelalte partide de opțiune pro-europeană ca PPDA, PSDE etc., denotă faptul consolidării doleanțelor cetățenilor de aderare la Uniunea Europeană. Vom menționa totuşi, că în cazul alegerilor în cele 11 municipii, PAS nu a obținut niciun mandat de primar [14].
3. Într-o mare măsură perdanții alegerilor locale generale sunt partidele de opoziție şi în primul rând PSRM.
4. Alegerile locale generale au devenit în acelaşi timp, în opinia noastră, o verificare a potențialului organizatoric şi totodată a puterii de convingere a electoratului de către partidele politice din Republica Moldova din perspectiva alegerilor prezidențiale şi parlamentare din 2024 şi 2025. Rezultatele alegerilor locale generale din 2023 au fost influențate într-o oarecare măsură de impactul alegerilor parlamentare din 2021 din Republica Moldova. Schimbarea liderilor unor partide ca PPDA, apariția unor noi partide ca PCDM şi PPS, reactivarea unor partide ca PLDM şi PN, constituirea unor noi partide în baza celor în curs de dispariție ca PSDE din ex-PDM, apariția unor partide clone ca „Partidul Şansa”, Partidul „Renaştere” în baza Partidului „Şor”.

5. Începând cu alegerile Bașcanului în UTA Găgăuzia, sau testat noi tehnologii lansate de liderul ex-partidului „Șor”, Ilan Șor și extrapolate în alegerile locale generale din 2023 prin constituirea unor partide clone ca „Partidul Șansa”, și Partidul „Renaștere” cât și prin înaintarea unor persoane practic necunoscute a legăturilor locale la funcția de primar, concomitent asigurându-se cu candidați de rezervă în cazul unor situații legate de eliminarea candidaților inițial din cursa electorală.
6. În următoarea perioadă partidele politice în primul rând PAS, PSRM, PSDE, PCDM, în pofida declarațiilor survenite imediat după anunțarea rezultatelor alegerilor, că nu vor face alianțe și anume în Chișinău, de exemplu, PAS este decis să facă o poziție MAN, vor fi nevoite să și caute aliați în consiliile locale într-o evitarea unui blocaj al activității primăriilor și nu în ultimul rând pentru a valorifica avantajul obținerii unei majorități în acele consilii locale unde PAS a întrunit cel mai mare număr de consilieri.

Apelul și semnalele PAS privind consolidarea vectorului Pro european în opinia noastră semnifică nu doar fortificarea cursului spre Integrare Europeană ci și necesitatea atragerii în această activitate a aliaților firești, dar și conjugarea eforturilor privind diminuarea opoziției pro-Kremline, întreținută din finanțări ilegale. În opinia noastră guvernarea actuală în pofida faptului comiterii unor erori, dorește pe bună dreptate să schimbe lucrurile spre bine, încercând să antreneze întreaga societate în procesul de apropiere și Integrare Europeană. Vectorul european trebuie să devină o axiomă politică unanim acceptată, sau în faza s a incipientă, acceptarea statutului de candidat la aderare de majoritatea populației.

BIBLIOGRAFIE

1. Art. 109, 112. Constituția Republicii Moldova.
2. Lijphart A. *Sisteme electorale și sisteme de partide.* București, Editura CA Publishing: 2010, 247 p. ISBN 978-9738-8783-1
3. Martin P. *Sisteme electorale și modurile de scrutin*. București, Editura Regia Autonomă, Monitorul Oficial 1999, 159 p. ISBN 973-567-2464
4. Juc V. *Impactul sistemului electoral asupra capacității de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova*. Chișinău: Institutul

de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2018 (F.E.-P. „Tipografia Centrală"). – 148 p. ISBN 978-9975-3201-0-8
5. Asiminei R. *Sociologie electorală alegeri alegători și comportament de vot*. Iași: Observatorul social, 2013, 249 p. ISBN 978-973-703-915-6
6. Rezultatele din 5 noiembrie 2023. [citat 27.11.2023]. Disponibil: https://alegeri.md/w/Pagina_principal%C4%83
7. Suspendarea posturilor TV. Mazeiks: Chișinăul nu și-a argumentat decizia. [citat 27.11.2023]. Disponibil: https://stiri.md/article/social/suspendarea-posturilor-tv-mazeiks-chisinaul-nu-si-a-argumentat-decizia
8. Noul Cod electoral al Republicii Moldova a fost adoptat în lectura a doua. [citat 27.11.2023]. Disponibil: https://a.cec.md/ro/noul-cod-electoral-al-republicii-moldova-a-fost-adoptat-2781_102845.html
9. Evaluarea CALC privind alegerile locale generale din 5 noiembrie și 19 noiembrie. [citat 27.11.2023]. Disponibil: https://stiri.md/article/social/evaluarea-calc-privind-alegerile-locale-generale-din-5-si-19-noiembrie
10. Alegeri locale din 2023. [citat 27.11.2023]. Disponibil: https://alegeri.md/w/Pagina_principal%C4%83
11. Lista rezultatelor. [citat 27.11.2023]. Disponibil: https://rezultate.cec.md/
12. Ion Tăbîrță: Pentru anul 2025 de pe acum se prefigurează dispute geopolitice. [citat 27.11.2023]. Disponibil: https://www.ipn.md/ro/ion-tabirta-pentru-anul-2025-de-pe-acum-se-7978_1100733.html#ixzz8KYOZeHIW
13. Peste un milion de oameni sunt inactivi pe piața muncii din Republica Moldova, migrația fiind unul dintre motive. [citat 27.11.2023]. Disponibil: https://radiomoldova.md/p/24606/peste-un-milion-de-oameni-sunt-inactivi-pe-piata-muncii-din-republica-moldova-migratia-fiind-unul-dintre-motive
14. Alegerile primarilor ai centrelor administrative. [citat27.11.2023]. Disponibil: https://alegeri.md/w/Alegeri_locale_generale_din_2023_%C3%AEn_Republica_Moldova

ПРАВОСЛАВНАЯ ЦЕРКОВЬ МОЛДОВЫ И ХРИСТИАНСКОЕ УЧЕНИЕ ПРОТИВ ВОЙНЫ КАК НАСИЛИЯ: ДИСКУРС СОВРЕМЕННОСТИ[1]

ORTHODOX CHURCH OF MOLDOVA AND CHRISTIAN TEACHING AGAINST WAR AS VIOLENCE: A DISCOURSE OF MODERNITY

CZU: 271.2(478):355.4(470:477)

Galina ROGOVAIA, ***doctor în științe politice, cercetător științific coordonator Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova***
E-mail: panigalina11@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1446-5776

Summary

In a situation of imminent war in the neighboring country of Ukraine, an important moral issue is the question of how, how to relate to the events in Ukraine and how to evaluate the invasion of Russian troops into the neighboring country. We are talking about the assessment of the bloody events by the Orthodox Church of Moldova of the Moscow Patriarchate, with which the Moldovan Metropolis has a canonical connection. The article presents the principles of the teachings of Christianity and how the ideas of Christianity about war and peace are consistent with the realities of the war in Ukraine, where there are total rocket attacks, there are destroyed cities and towns, massacres of civilians. Politicians insist on sharp criticism of the events, the priesthood of the Metropolis insists on prayer. The researcher supports the non-interference of the Orthodox Church in politics. The media are advised to

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea Națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politice și sociologice**, realizat de Intitutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

refrain from pitting state and church institutions. On the eve of the European perspective, it is very important for Moldova to strengthen the foundations of public life and value confessional and civil harmony in Moldovan society.
Keywords: *Republic of Moldova, Orthodox Church, Moldavian Metropolis, Bessarabian Metropolis, Moscow Patriarchate, Christian doctrine of war and peace, integration into the European Union, military aggression in Ukraine, confessional harmony.*

Rezumat

Într-o situație de război iminent în țara vecină a Ucrainei, o problemă morală importantă este întrebarea cum, cum să ne raportăm la evenimentele din Ucraina și cum să evaluăm invazia trupelor ruse în țara vecină. Vorbim despre evaluarea evenimentelor sângeroase de către Biserica Ortodoxă din Moldova a Patriarhiei Moscovei, cu care Mitropolia Moldovei are o legătură canonică. Articolul prezintă principiile învățăturilor creștinismului și modul în care ideile creștinismului despre război și pace sunt în concordanță cu realitățile războiului din Ucraina, unde au loc atacuri totale cu rachete, sunt orașe și orașe distruse, masacre de civili. Politicienii insistă asupra criticilor ascuțite ale evenimentelor, preoția Mitropoliei insistă pe rugăciune. Cercetătorul susține neamestecul Bisericii Ortodoxe în politică. Mass-media este sfătuită să se abțină de la înfruntarea instituțiilor statului și bisericii. În ajunul perspectivei europene, este foarte important pentru Moldova să întărească bazele vieții publice și să pună în valoare armonia confesională și civilă în societatea moldovenească.
Cuvinte cheie: *Republica Moldova, Biserica Ortodoxă, Mitropolia Moldovei, Mitropolia Basarabiei, Patriarhia Moscovei, Doctrina creștină a războiului și păcii, integrarea în Uniunea Europeană, agresiunea militară în Ucraina, armonia confesională.*

20-е годы XX1 столетия ознаменовались военной агрессией, привлекшей внимание всего мира - агрессией России против Украины. С 24 февраля 2022 года военные действия на полях Украины уносят все больше человеческих жизней. В кровавые события вовлечен широкий круг стран, обеспокоенных развитием военных действий и стремящихся поддержать страдающую сторону, не говоря уже о том, что в водоворот военных действий – с их оценкой, критикой, осуждением или поддержкой - вовлечены все структуры государств мира. Участвуют в противостоянии не только армия,

но и экономика, социум, идеология и культура стран конфликта. Активно вовлечены и духовные центры противоборствующих сторон. И в данном случае речь идет о роли Православной Церкви и ее отношении к оккупационным мероприятиям российской армии на территории Украины. Отношение к войне в Украине, оценка этих событий со стороны Православной Церкви чрезвычайно важны для населения противоборствующих государств, преимущественно являющегося православным. Чрезвычайно важно также отношение Поместных Церквей для населения государств ареала Православия. Потрясает уже то, что в данном случае воюют народы, близкие не только по крови, но и по вере. В кровавый конфликт вовлекаются и народы соседствующих государств уже тем, что расположены в зоне распространения Православия. Война в Украине беспокоит и руководство, и население Республики Молдова. Прежде всего, близостью боевых действий к границам нашей страны, и кровавыми последствиями российской оккупации, о которых постоянно сообщают СМИ. Вопрос, как относится к событиям в Украине и как оценивает вторжение российских войск в соседнюю страну руководство и священство Молдовы немаловажен, так как преимущественное большинство населения страны признает себя православными – 93,3%[1]. Известно, что институт Православной Церкви в Молдове пользуется большим доверием у населения, большим даже, чем иные институты государственной власти. По данным Ассоциации Социологов и Демографов от 24 февраля 2019 года в Молдове Церкви как институту доверяют 64,7% (в том числе 18,6% -полностью, 44,8-частично)[2]. Очевидно, что мнение столь влиятельного общественного института чрезвычайно ценно для формирования массового сознания в стране, если иметь в виду, что Православие, значимое для подавляющего большинства граждан Молдовы, уже по вероучению, призвано выступать консолидирующим и стабилизирующим фактором в обществе[3,221-249].

Учитывая тот факт, что Церковь постоянно взаимодействует с массой верующих, над которыми она возвышается как особый институт духовной власти, жизнь заставляют паству прислушиваться и к тем ценностям, которые проповедует Православие: к иде-

ям духовности, милосердия и внимания к человеку. Эти ценности основополагающие для христианства, восходят к христианско-пацифистской позиции. Но в современном контексте российско-украинского конфликта Православной Церкви явно не выработать общей позиции на принципах пацифизма. Слишком далеко зашла история оккупации и военных преступлений в Украине. Возникают неоднозначность определений по военному вопросу даже в вероучительных документах Православия, а также серьезные расхождения между некоторыми официальными публикациями и практикой жизни в поместных общинах. События побуждают к пересмотру классических христианских точек зрения в отношении военного вопроса, показывая широкий спектр этических проблем, связанных с государственной необходимостью несения военной службы, участием в боевых действиях, человеческими жертвами, мародерством, отношением к пленным, применением смертной казни и т.д. В вероучении Православия становится важным значительное внимание историческому фону проникновения идей «справедливой войны» и крайнего пацифизма. Можно сказать, война в Украине выявляет и известные недостатки, или ограничения в моральной приемлемости пацифизма, особенно в его легалистически крайнем виде, которое лишь внешне согласуется с общепринятыми моральными требованиями, но не отвечает подлинному духу нравственности.

Рассмотрим, как согласуются идеи христианства с реалиями войны в Украине, где происходят тотальные ракетные обстрелы, имеют место разрушенные города и местечки, массовые убийства мирного населения, мародерство, трагедии разрушенных Мариуполя, Северодонецка, Волновахи, Бахмута, Угледара, Купянска. Напомним, общая сумма ущерба инфраструктуре Украины на весну 2023 года из-за войны увеличилась почти до 140 миллиардов долларов [4]. «Разрушения рвут сердце»,- свидетельствует ныне действующий глава ОБСЕ Буяр Османи, после посещения поселка Бородянка Киевской области[5]. Ужасы же городка Буча Киевской области потрясли весь мир неслыханной жестокостью[6]. И как эти реалии войны в Украине, исполненные насилия, соотносятся

с христианским вероучением, ведь христианская доктрина как основа вероучения Православия протестует против войны именно и, прежде всего, как против насилия.

Согласно христианской доктрине решение проблем военным путем воистину не является ни окончательным, ни праведным, ибо в основе его лежит насилие. Насилие часто называют инструментом, средством, но это верно лишь наполовину. Насилие есть средство, которое заключает в себе свою цель. Оно не только порождает цель, оно еще постоянно поддерживает цель, соприсутствует в ней. «Насилие предназначено для того, чтобы добиться доминирования, господства одних людей над другими вопреки воле последних и чтобы постоянно поддерживать состояние такого доминирования. Цель, порождаемая средством – насилием, не может существовать автономно от него, точно также как насилие – средство лишается смысла безотносительно к цели, с которой оно связано» [7,с.37].

Согласно христианству война, как и насилие, в принципе невозможны, не оправданы, неправедны и безуспешны в качестве решения проблем противостояния. В самом своем Евангелии («благовествовании») христианство дистанцируется от времен «ветхих», в коих люди руководствовались Законом, изложенном в Ветхом Завете, где допускалось отмщение через насилие: «перелом за перелом, око за око, зуб за зуб; как он сделал повреждение на теле человека, так и ему должно сделать». И даже: «Кто убьет какого-либо человека, тот предан будет смерти» [8:21-24]. Переосмысливая ветхозаветное учение о воздаянии с применением насилия, учение христианства проповедует непротивление злу. «Ибо заповеди «не прелюбодействуй», « не убий», «не кради», «не лжесвидетельствуй» «не пожелай чужого», и все другие, заключаются в сем слове: «люби ближнего твоего, как самого себя» [9,13:9]. Отдельным текстом Ветхий Закон содержит заповедь «не убий» явно запрещающую насилие и войну. И другие заповеди, содержащиеся в Законе Моисея, вскрывают и осуждают причины, детерминирующие насилие, убийство, противостояние, конфликты и войну. Но все-таки христианство предпочитает заменить эти несовершенные

запреты философией смирения, милосердия, мира и любви. В этом христианство усматривает восхождение Духа Святого. Это позволяет богословам утверждать, что новозаветная благодать – взлет ввысь, к небесному идеалу. Уже в Евангелие от Матфея Христос говорит: «Вы слышали, что сказано: « око за око», «зуб за зуб». А Я говорю вам: не противься злому. Но кто ударит тебя в правую щеку твою, обрати к нему и другую» [9,5:38-39]. В этих словах содержится откровение о неуничтожимости и умножении зла сопротивлением ему. Только смирение и несопротивление злу насилием останавливает зло – такова христианская истина. Если проявлению зла не надо противиться, то по отношению зла, от человека исходящего, христианство говорит: искорени зло в себе и замени его любовью – силой, которая превыше всех сил. И в этом посыле Христос, ссылаясь на Ветхий Закон, являет людям главное отличие своего учения. «Вы слышали, что сказано: «люби ближнего твоего и ненавидь врага твоего». А Я говорю: любите врагов ваших, благословляйте проклинающих вас, благодарите ненавидящих вас и молитесь за обижающих вас и гонящих вас». … «Ибо, если вы будете любить любящих вас, какая вам награда? Не так же делают мытари? И, если вы приветствуете только братьев ваших, что особенного делаете? Не так ли поступают язычники? Итак, будьте совершенны, как совершенен Отец ваш небесный» [9, 5:43-44;46-48].

Христианство благовествует, что с Христом люди умерли для языческого Закона, которым были связаны, как замужняя женщина связана законом с живым мужем, но свободна после его смерти, «потому ныне, умерши для Закона, мы освободились от него, чтобы служить Богу в обновлении духа, а не по ветхой букве» [10,7:6]. «Плод же духа: любовь, радость, мир, долготерпение, благость, милосердие, вера» [11,5: 22]. Таким образом, в христианстве нет места ни насилию, ни мести, ни противостоянию, ни убийству, ни войне.

Христианская проповедь отлична от ветхозаветной, которая, кстати, невзирая на Заповеди Моисея, изобилует историей кровопролитных войн -(Книга Царств), примерами приоритета силы - (Давид и Голиаф), неблаговидных поступков во имя воинской

победы (Гива, Рахиль, Книга Эсфирь). Весь текст же Евангелия исполнен проповедью миролюбия и милосердия, предписанием непритязательной мирной жизни, ценности мира «А входя в дом, приветствуйте его, говоря: «мир дому сему»- [9, 10:12]. Проповедь Христа и Святых Апостолов предстает подвигом милосердного и смиренного поведения, всепрощением, ненасилием и поучением мудрости, которая, исходя свыше «во-первых чиста, потом мирна, послушна, полна милосердия и добрых плодов, беспристрастна и нелицемерна»[12,3:17]. Христианство усматривает причину человеческих притязаний в увлечении земными благами, в стяжании и зависти. Отсюда вражда и распри между людьми. «Откуда у вас вражды и распри? Не отсюда ли: от вожделений ваших, воюющих в членах ваших?» [12,4:1]. Христианство отвращает от «собирания земных сокровищ» ибо незачем тебе станет весь приобретенный мир, если «душу потеряешь». В христианское понятие праведности входит бескорыстие, нестяжательство и бессребреничество, и только праведная жизнь приведет к прекращению насилия, войн и конфликтов.

Людям свойственны «страсти»: агрессия, конфликтность, мстительность, неумение прощать. Эти слабости (грехи и прегрешения) также приводят к конфликтам и столкновениям, чреватым насилием, жертвами и кровопролитием. Христианство высказывается и по поводу искоренения этих зол. Примером прекраснодушия и всепрощения являются притчи Христовы о неблагодарных виноградарях [9,21:33-42], поучение сдержанности, справедливости и самокритики содержится в рассуждении: «что ты смотришь на сучок в глазу брата твоего, а бревна в твоем глазу не чувствуешь» [13,6:41-42].

Христианское учение заявляет и о гордыне как причине противостояния и разделения людей. «Исправьте сердца свои», «засевайте добро», «ищите мира», - такие наставления содержатся в Евангелиях и Деяниях Апостолов. За побуждение к вражде и противостоянию, разжиганию войны и насилию, проявление жестокости, мести, несправедливости виновным в Новом Завете отказывается в жизни вечной - как существам глубоко бездуховным и

грешным. Божий «Суд же состоит в том, что свет пришел в мир, но люди более возлюбили тьму, нежели свет, потому что дела их были злы». «Ибо всякий, делающий злое, ненавидит свет и не идет к свету, чтобы не обличились дела его, потому что они злы» [14,3:19-20].

Неверующим и неразумеющим сути адского наказания и в земном бытии посылаются знаки их неуспеха на пути греха: «Желаете - и не имеете, убиваете и завидуете – и не можете достигнуть; препираетесь и враждуете – и не имеете, потому что не просите. А просите не на добро – и не получаете» [15, 4:2]. «Уклоняйся от зла и делай добро, ищи мира и стремись к нему», - вслед за Учителем учат и Святые Апостолы. В их деяниях – продолжение и утверждение главной истины христианства «в братолюбии – любовь».

Только в одном евангельском тексте есть слова: «не мир я принес вам, но меч», и это сказано по поводу резкого отграничения верующих в Христа, а значит, праведников от неверующих, а значит, неправедных. В соответствии с данным заповеданием, резкий водораздел проходит через общество в целом и через каждую семью – как осознанный и окончательный выбор – в этом выборе не может быть полумер, полурешений и примирения. «Думаете ли вы, что Я пришел дать мир земле? Нет, говорю вам, но разделение; Ибо отныне пятеро в одном доме станут разделяться: трое против двух, и двое против трех;» [13,12:51-53]. В данном выборе по одну сторону остаются те, кому обещано Царство Небесное, другие же в упорстве своем неверия удостоятся гиенны огненной. Смысл высказывания достаточно прозрачен, о чем говорил Христос. Однако же (и тем не менее) эти слова становятся побуждением для религиозной нетерпимости и приводят к крестовым походам и кровопролитным религиозным войнам.

На разных этапах истории человечества христианство в разной степени и разном качестве овладевало умами людей. Серьезное проникновение в содержание заповедей Христа выявляет, что восхождение каждого человека к духовному наследию христианства – величайший, не всякому посильный, подвиг. Предлагаемая человеку взамен всяческих страстей (и в качестве мировоззрения)

любовь – основное содержание христианства – оказывается не многим по силам. В одни времена причиной тому было невежество, непросвещенность людей, в иные – излишняя образованность и информированность – спутница рационализма и цинизма. И сегодня, даже глубоко христианизированные верующие задаются вопросом, так ли они прониклись учением Христа, чтобы быть готовыми к проявлению смирения, долготерпения, нестяжания, непротивлению злу насилием? Даже последние упования: «Близок всему конец… имейте усердную любовь друг к другу, потому что любовь покрывает множество грехов»[14,3:7-8], не вызывает заметного смягчения нравов, явного торжества пацифизма и милосердия массового покаяния и христианского смирения, что указывало бы на принятие обществом христианской заповеди любви и мира в качестве основополагающего жизненного принципа. На это указывали еще Святые Апостолы, которые вошли с прекраснодушной проповедью Христа в большой мир с целью, «чтобы люди исполнились любовью друг к другу и ко всем»[16,3:12]. Но большой мир предстал «хорошим и разным», и не все в этом мире хотели, могли и были готовы принять учение о любви, мире и ненасилии как жизненный принцип. «В большом доме есть сосуды не только золотые и серебряные, но и деревянные и глиняные; и одни в почетном, а другие – в низком употреблении», - образно сокрушался Апостол Павел об обесценивании великих христианских ценностей в обществе [16, 2:20].

Дело представляется так, что, кажется, со времен апостольских люди только и делают, что учат друг друга, увещевают друг друга, но великое и прекраснодушное учение Христа о ненасилии, мире и любви остается невостребованным и обесцененным в «большом доме» человеческого общества и остается недостижимым идеалом. У великих философов прошлого мы также находим мысль о том, что и Христос, и само его учение должно быть рассматриваемы как некий «психологический символ, свободный от связи с понятием времени», извечный идеал, указывающий «как надо жить», и опять – в идеале [18, с.53]. Любой экскурс в историю показывает: прав Фридрих Ницше и подтверждает апостольское

– чем больше дом, тем больше в нем посуды деревянной и глиняной, а меньше золотой и серебряной, и она не в почете, чем «шире круг», чем более открыто общество, тем больше размывается в нем культура мира и любви, постижению которой вполне может понадобится «аристократия духа», к которой апеллирует Ф.Ницше.

Восхождение к христианскому учению о любви, ненасилии и мире – вечный труд человека, не зависящий от эмпирических условий, задач времени, не ставящий конкретных целей, кроме одной. Если человек хочет достичь состояния покоя, толерантности, добродетели и мира, он должен преодолеть «чувственные склонности своей эмпирической природы», земные привязанности, желания, выгоды. Христианское учение «не имеет никакого отношения к наслаждению жизнью: у него особый закон и свой особый суд» [19, с.20]. Если мы хотим смешать желание жить по-христиански и наслаждение жизнью, - писал И. Кант,- и предложить эту смесь как целебное средство обществу, то ее составляющие тотчас же разъединятся. По мысли Иммануила Канта, христианская добродетель мира достигается только в совершенствовании каждой личности, в борьбе каждого человека с самим собой, с своими слабостями, несовершенствами, искушениями.

Вывод из высказываний великих философов и состояние нашего общества заставляют полагать, что общество не доросло до того, чтобы проделать величайшую работу совершенствования и восхождения к Евангелию. В обществе не все еще в порядке с постижением запретительных заповеданий Моисея, следовать которому все же легче, чем сделать выбор и следовать христианским заповедям. Ведь легче признать легалистические внешние приоритеты, чем сделать свой личностный и свободный нравственный выбор в сторону собственного ограничения, смирения страстей и вожделений, избрать жизненное кредо мира, ненасилия и христианской любви. Но, к сожалению, и спустя тысячелетия человеческие сообщества не считают мир высшим благом, а смирение и непротивление злу насилием – высшей добродетелью. Проходят годы, меняются представления о типах и характере войн и армий, системах обороны, средствах и силовых методах, соответствующих

реальностям, но во все времена люди продолжают воевать. Одни стремятся подчинить своему господству чужие страны и народы, другие стремились принести с собой свободу и справедливый уклад жизни и жаждали воинской славы, третьи считали, что «лучше умереть стоя, чем жить на коленях». Во всяком случае, оправдание войны всегда находились и находятся - и даже самые убедительные. Самые распространенные: священный долг служения Родине, защита Отечества, борьба за установление справедливости и другие «благородные» цели для оправдания войны и милитаризма, насилия и жертв. Более того, людям свойственна склонность героизировать, романтизировать и воспевать войну, но при этом умалчивать о проявленном насилии и количестве жертв и потерпевших.

Достаточно пространное изложение основ христианского учения о мире и ненасилии предпринято для детальной демонстрации того, насколько приемлемо вероисповедное наследие для современного контекста. Свыше двух тысяч лет исчисляет христианское учение о миролюбии и любви. С прискорбием можно свидетельствовать: постигло ли это учение человечество? Взяло ли на вооружение? Применило к жизни? - Ничуть не бывало. Вся история становления христианских – Православной и Католической, а затем и Протестантской – Церквей изобилует жестокими войнами и преследованиями. «Справедливыми» – «в обороне веры» в крестовых походах [20]; в искоренении ереси - в затяжных религиозных католико - протестантских противостояниях [21]; в искоренении колдовства – в деяниях Святой Инквизиции [22], в преступлениях Конквисты в Новом Свете [23], в ньюансах взаимоотношений Ватикана с фашистами и нацистами во время Второй Мировой войны [24] и пр.

Проявляла насилие и кровопролитие и Русская Православная Церковь. Само крещение Руси происходило, как известно, «огнем и мечом» [25]. Из истории известно также преследование Церковью старообрядцев, упорствующих в своем вероучении и горевших в многочисленных кострах по местам изгнания [26]. Показательны и многочисленные жертвы 13-ти русско-турецких войн, по идеологии - «в обороне веры», по сути – захватнические: 8 раз

войну начинала Россия, 5 раз – Турция [27]. И в истории Молдовы многочисленные победы господаря Штефана Великого и Святого над османами оценивались как общий триумф христианства над язычеством. Папа Сикст У1 в свое время называл молдавского господаря «атлетом христианской веры», спасающим Европу от засилья ислама [28].

Даже при эскизном рассмотрении мировая история показывает, что люди воевали и до христианства, в глубокой древности, и после распространения вероучения Христа. Как видим, люди продолжают воевать в наши дни и, есть опасение, будут воевать в будущем, невзирая на то, что вероисповеданием большинства населения Земли является именно христианство [29] – учение столь пацифистское, активно и последовательно выступающее против войны и насилия.

Экстрадирующимся отступлением от пацифистской христианской доктрины является нынешнее вторжение России в Украину. По здравому рассуждению, именно так и следует рассматривать войну в Украине. Именно так – осуждая и порицая захватчиков - поступают большинство христианских государств мира. Сложнее обстоит дело с православными странами. Как выясняется, даже носители христианской идеологии – священство Православной Церкви – по-разному оценивает экспансию России. Особенно затруднительно определить собственную позицию государствам ареала влияния Русской Православной Церкви Московской Патриархии (РПЦ). К таковым относится и Православная Церковь Молдовы, предлежащая Московскому Патриархату. Косвенно и прямо Русская Православная Церковь с момента вторжения России в Украину поддерживает войну. Патриарх Кирилл практически с самого начала войны не только не призвал остановить войну, но и поддерживал действия Владимира Путина. Впрочем, Русская Православная Церковь (РПЦ) начала выступать как один из важнейших инструментов российской милитаристской (патриотической) пропаганды задолго до начала вторжения России в Украину в феврале 2022 года. Особенно ее роль усилилась после аннексии Россией Крыма в 2014 г. В «патриотическом» поведении РПЦ

следует учитывать то, как устроена система взаимоотношений Церкви с властями, что в целом является проявлением идеологии Православия. Известно, что Православие как вероисповедание в отличие от Католицизма не подвергалось Реформации, а потому исторически носит признаки тяготения к автократии. Особую роль здесь играет Русское Православие, на протяжении веков являвшееся частью официальной власти по формуле «самодержавие и православие». В государствах преобладания православного вероисповедания Церковь обычно претендует на особый статус. Такое положение сложилось в православных государствах исторически, отражая глубокое убеждение в благотворном воздействии религии на политику и общественную мораль. Положение Православной Церкви как существенной «составной части духовной жизни» [30, с.113] характерно для Молдовы, России, Украины и Беларуси. В политических системах, тяготеющих к автократии, формальные покровы невмешательства скрывают фактическое вмешательство государства в дела церкви, контролирование священнослужителей и прихожан. Подобное положение провоцирует смещение статусов и функций Государства и Церкви, вызывая к жизни вмешательство Церкви в дела Государства, а Государства – в дела Церкви, что недопустимо в государствах развитой демократии.

Исторически складывалось тесное сотрудничество Государства и Церкви. В ходе истории и при различном государственном строе складывались различные модели взаимоотношений между Православной Церковью и Государством. В православной традиции сформировалось определенное представление об идеальной форме взаимоотношений между Церковью и Государством. С точки зрения Православия, поскольку церковно-государственные взаимоотношения — явление двустороннее, то их идеальная форма - «симфонические отношения» Государства и Церкви - исторически могла быть выработана лишь в Государстве, признающем Православную Церковь величайшей народной святыней, иными словами, в Государстве Православном [31, с.231-233]. «Государство при симфонических отношениях с Церковью ожидает от нее духовной поддержки, молитвы за себя и благословения на деятельность,

направленную на достижение целей, служащих благополучию граждан, а Церковь, подчиняясь законам, получает от Государства помощь в создании условий, благоприятных для проповеди и для духовного окормления своих чад, являющихся одновременно гражданами Государства» [32, с.235-236].

Опираясь на известную доктрину, Россия использует Церковь в качестве инструмента пропаганды и оправдания военного вторжения в братскую страну. Политическое руководство страны - захватчика, конечно же, находит «справедливые» мотивы вторжения и оккупации. 24 февраля 2022 года Президент России объявил о начале «специальной военной операции» против Украины, целью операции названа защита жителей Донбасса, которые восемь лет «подвергаются геноциду» со стороны киевской власти. Указывалось на необходимость «самозащиты» России от «украинских неонацистов». В целях спецоперации Кремль определял «стремление к демилитаризации и денацификации Украины». При этом было заявлено, что Москва не планирует оккупировать украинские территории [33]. Однако год военных событий в Украине в дальнейшем вскрыл истинное содержание «специальной операции».

Официальная позиция руководства Русской Православной Церкви по поводу отношения к экспансии России стала понятной в первые же недели войны. И главным ее выразителем стал глава РПЦ, Патриарх Московский и всея Руси Кирилл. После объявления военных действий 24 февраля Патриарх Кирилл призывает «все стороны конфликта сделать все возможное, чтобы избежать жертв среди мирного населения». Он призывает оказывать всемерную помощь всем пострадавшим и тут же добавляет, что русский и украинский народы «имеют общую многовековую историю, восходящую к Крещению Руси Святым Равноапостольным Князем Владимиром» [34]. «Призываю всю полноту Русской Православной Церкви возносить сугубую, горячую молитву о скорейшем восстановлении мира». 27 февраля Патриарх вновь призывает молиться за мир, но добавляет: «Не дай Бог, чтобы нынешняя политическая ситуация в близкой нам братской Украине была направлена на то, чтобы злые силы, которые всегда боролись с единством Руси и Рус-

ской Церкви, одержали верх». И тут же, ссылаясь на летопись «Повесть временных лет», повторяет тезисы российской власти о том, что Украина — часть общей «русской земли». „Откуда есть пошла Русская земля“. Землю, в которую ныне входят и Россия, и Украина, и Беларусь, и другие племена и народы. «Чтобы Господь хранил землю Русскую от врагов внешних, от нестроений внутренних, чтобы укреплялось единство нашей Церкви и чтобы по милости Божией все искушения, прилоги, провокации отступили и чтобы народ наш благочестивый на Украине мог наслаждаться миром и спокойствием. Об этом сегодня наши молитвы» [34]. Но в начале марта на очередной воскресной проповеди Патриарх уже много говорит об испытаниях Донбасса, повторяя один из главных тропов российской пропаганды про «8 лет геноцида». Главной «причиной» необходимой помощи народу Донбасса, в устах Патриарха, является то, что этому региону Украины «пытаются навязать» «вредные» ценности», исходящие, прежде всего, от ЛГБТ-сообществ.

Далее Патриарх более конкретизует собственную позицию, а это значит, позицию Русской Православной Церкви. 3 мая совершая Божественную литургию в Архангельском соборе Московского Кремля, в своей проповеди он заявил, что Россия никогда ни на кого не нападала, а только “защищала свои рубежи”, тем самым оправдывая цели «спецоперации». В тот же день во время их разговора по телефону глава Римско-Католической Церкви Папа Франциск, попытался напомнить Патриарху Кириллу христианские принципы отношения к войне. На это Патриарх ответил продолжительной лекцией, оправдывающей причины российского вторжения в Украину [35].

В дальнейшем позиция Патриарха Кирилла окончательно прояснилась. Через несколько дней после объявления в России частичной мобилизации, Патриарх произнес проповедь, в которой фактически обещает искупление грехов тем, кто ушел воевать. И приравнивает смерть при исполнении «долга» — к жертве. «Церковь осознает, что если кто-то, движимый чувством долга, необходимостью исполнить свою присягу, остается верным своему призванию и идет исполнять то, что его долг ему велит, и если в

исполнении этого долга человек погибает, то он, несомненно, совершает деяние, равносильное жертве. Он себя приносит в жертву за других. И потому верим, что эта жертва смывает все грехи, которые человек совершил» [34].

Однако следует отметить, что часть священников Русской Православной Церкви сразу же не согласилась с взглядами Патриарха. Уже к началу марта в социальных сетях появилось коллективное обращение священнослужителей России немедленно прекратить «братоубийственную войну в Украине». Священники призывали стороны к примирению и прекращению огня. К 12 декабря 2022 года этот документ подписали 293 священнослужителя. Среди них особенно активны были те, кто служит в Русской Православной Церкви Заграницей. В числе почти 300 священнослужителей Русской Православной Церкви, которые в марте подписали публичный призыв к немедленному прекращению огня и остановке войны ярко проявил себя оппозиционер священник Андрей Кордочкин — настоятель православного храма Марии Магдалины в Мадриде. В русскоязычном пространстве он получил широкую известность вскоре после начала войны. Андрей Кордочкин открыто и резко выступил против войны в Украине, опубликовав антивоенные посты в соцсетях. В его приходе, как сообщал о. Андрей, есть люди разного происхождения — в том числе русские, украинцы, и молдаване. Несколько украинцев перестали посещать храм из-за его принадлежности к Русской Православной Церкви, несколько, наоборот, — из-за позиции местных священников по войне в Украине. По словам Андрея Кордочкина, ни один из четырех священников его храма не поддерживает войну [36].

Русская Православная Церковь Заграницей осознанно пользуется имеющимся у нее статусом Самоуправляемой Церкви в составе РПЦ. Но каким образом воспользовались подобным правом и другие Поместные Церкви? Ведь такой статус имеется и у Молдавской Православной Церкви - Кишиневской Митрополии. В 1992 году, после обретения Молдовой независимости, Синод РПЦ объявил Молдавскую Православную Церковь (МПЦ) самоуправляемой частью Русской Православной Церкви. Она функционирует на

основании Томоса, выданного в 1994 году Патриархом Алексием II. В документе утверждается, что Молдавская Православная Церковь (МПЦ) как Кишиневская Митрополия самостоятельна в делах церковно-административных, церковно-хозяйственных, церковно-просветительских и церковно-гражданских, оставаясь при этом в канонической юрисдикции Московского Патриархата. Политолог и главный редактор православного портала Traditia.md Виктор Жосу, тем не менее, уверяет, что нынешняя структура РПЦ не означает, что Поместные, и тем более, Самоуправляемые Церкви, могут расходиться во мнениях с Патриархом. «Что касается канонической связи [Патриархии и Самоуправляемых Церквей], то она относится исключительно к околоцерковным правилам и нормам и касается догматики, рукоположений епископов. Но во всем остальном МПЦ имеет полнейшую самостоятельность, в том числе в том, что касается взаимоотношений с Государством, оценок происходящего в обществе. Во все это Московский Патриархат не вмешивался и не вмешивается» [37]. На деле же, как утверждают наблюдатели, архипастырям Православной Церкви Молдовы (Московского Патриархата) нелегко быть свободными в высказывании собственного мнения. Мнение руководства РПЦ, однако, совсем по-разному «не влияет» на Поместные церкви. «Митрополия…всегда вынуждена делать то, чего хотела Русская Церковь» - считают вице-председатель Национал-либеральной партии Молдовы Александра Кан и блоггер Константин Быркэ [38]. Руководители же общественных Ассоциаций «Про-Ортодоксия» Геннадий Валуца и «Дряпта крединца» Ион Мереуца объясняют, что цель такой «опеки» Патриархии: «помочь людям отличить истинные ценности от мнимых», «отбирать и фильтровать» «ценности» [39].

Наблюдатели отмечают, что связи Молдавской Митрополии с Москвой и по сей день не нарушены: Митрополит Владимир нередко бывает в российской столице и уже в разгар военных действий в Украине (в октябре 2022 года) получил из рук Патриарха орден «Благочестивый Серафим Саровский» I степени «за укрепление молдавского общества вокруг православных ценностей» [40]**.**Таким образом, делают выводы эксперты: «все-таки позиция

Молдавской Церкви по отношению к войне в Украине соотносится с Москвой» [37].

Хотя Митрополит Кишиневский и всея Молдовы Владимир 24 февраля прокомментировал ситуацию в Украине и призвал верующих молиться о взаимопонимании между народами: «Мир дороже справедливости. Разногласия между народами нужно решать мирным путем. Православные христиане, независимо от национальности и политических убеждений, должны объединиться во имя мира и любви. Молим Бога даровать мудрость для установления мира всем политическим лидерам, ответственным за разрешение этого вооруженного конфликта» [41], Митрополит Владимир все же усматривал некую тень «справедливости» в военных действиях. Дипломатические экивоки Митрополита продолжались и далее. Хотя высказывания Митрополита Владимира были пастырски безупречны, однако, с начала войны в соседней Украине Митрополия неоднократно подвергалась критике за то, что не дает понять, кто начал войну в Украине.

“С первого дня и с первой пули Молдавская Православная Церковь – служители и верующие – молятся о мире и спокойствии на земле Украины и о мудрости и проницательности всех тех, от кого зависит завершение этого кровавого конфликта. Это был год, в котором мы видели столько страданий и столько несправедливости, что тронули бы даже камни, но особенно сердце и совесть любого человека, считающего себя христианином” [42], – говорилось в послании Митрополита в годовщину вторжения России в Украину. Он призвал граждан Украины молиться и не поддаваться отчаянию. “Дорогие наши, какими бы тяжелыми ни были испытания войны, какими бы сильными и свирепыми ни казались те, кто идет с мечом, не поддавайтесь унынию и помните, что никто и ничто не может быть выше воли и милости Доброго Господа! Поэтому молитесь непрестанно, смиренно и с надеждою просите Господа вновь даровать мир и покой на земле и в домах” [42], – проповедовал Митрополит Владимир.

Если проецировать христианскую доктрину о войне на проповедь Митрополита Кишиневского и всея Молдова Владимира,

то можно рассматривать его призывы к молитве соответствующей данной доктрине. Ведь проповедь Христа и его Апостолов предстает подвигом милосердного и смиренного поведения, ненасилием и поучением мудрости, которая, исходя свыше «полна милосердия и добрых плодов, беспристрастна и нелицемерна» Исходя из апостольского наставления, только долготерпеливая, молитвенная и праведная жизнь приведет к прекращению насилия, войн и конфликтов [9, 33-42]. Выход за пределы христианских призывов к миру и к молитве означало бы обращение священства к политической риторике, что явно нарушает функции Церкви как социального института. Попытки же смещения статусов и функций во взаимоотношениях государства и церкви, как утверждают православные философы, обычно неконструктивны для взаимоотношений Церкви и Государства. «Церковь и Государство взаимно инородны - по установлению, по духу, по достоинству, по цели и по способу действия. Государство, пытающееся присвоить себе силу и достоинство Церкви, творит кощунство, грех и пошлость. Церковь, пытающаяся присвоить себе власть и меч Государства, утрачивает свое достоинство и изменяет своему предназначению. Церковь не должна брать меча - ни для насаждения веры, ни для казни еретика или злодея, ни для войны, в этом смысле Церковь «аполитична», задача политики не есть ее задача; средства политики не суть ее средства; ранг политики не есть ее ранг» [43, с.174].

Казалось бы, с вероисповедной точки зрения Митрополит Владимир, а за ним и в целом Митрополия, оправданно заняли христианскую нейтральную позицию, не содержащую политической (критической) риторики. Молдавская Митрополия выпустила пресс-релиз, в котором сообщила, что все эти случаи задокументированы, и священники, занявшие иную позицию, будут наказаны в соответствии с канонами Церкви. В том же пресс-релизе представители Церкви еще раз подчеркнули, что они молятся о мире и прекращении кровопролития. «С первых дней войны в Украине мы четко обозначили свою позицию — мы за мир и против войны», — заявили в Митрополии [44]. Одновременно с этим руководство Кишиневской Митрополии заявило о том, что молдавские

священники, которые вышли за пределы канонических высказываний и поведения будут наказаны в соответствии с канонами Церкви (распространяющие в соцсетях ложную информацию, схожую с кремлевской пропагандой, фейки о существующих в Украине биологических лабораториях и т.п.) [44]. Однако, Митрополия никак не преследует священников, которые по собственному усмотрению уже с прошлого года не поминают имя Патриарха Кирилла во время богослужений. В то же время Митрополит Владимир отметил, что сам он не вправе судить действия Патриарха Кирилла, его слова о войне в Украине: «Мой долг как Митрополита - молиться, чтобы Бог даровал и ему мудрость, молиться за руководство нашего Государства (Молдовы-Авт.) и за тех, кто меня окружает. Наша цель - смягчить Бога, чтобы он благословил нас спокойствием и миром» [45].

Казалось бы, за год прошедший с начала военных действий в Украине позиция Православной Церкви Молдовы (Московской Патриархии) по оценке войны в соседней стране достаточно прояснено и иерархами, и пастырями Церкви. Похоже, недостает информации в этом вопросе только средствам массовой информации. СМИ тенденциозно использует разницу в заявлениях Церкви (канонических) и заявлениях Правительства Молдовы (политических) по данному вопросу и нагнетает конфликтную ситуацию в отношениях Церкви и Государства. В многочисленных публикациях Молдавская Митрополия подверглась критике за отсутствие политической окраски событиям в Украине. На страницах соцсетей и интернет-изданиях публиковались сомнительные мнения и прогнозы об усложняющихся отношениях между Молдавской Митрополией и властными структурами, Названия подобных информационных нарративов говорят сами за себя: «Между верой и геополитикой». Изменятся ли отношения Молдавской митрополии и РПЦ на фоне войны в Украине? Молдавская митрополия, которая так же подчиняется Московскому Патриархату, оказалась зажата в тиски геополитики. Митрополия Молдовы не поддержала, но и не осудила войну» [44]; «В Молдове Церковь подключили к гибридной войне против русских» [46]; «Церковь Молдавии вынуждают отказать-

ся от нейтралитета. Нарастает противостояние между духовенством и Правительством» [47]; «Молдавская Церковь отделилась от Санду. Проевропейские политики боятся трогать влиятельную и популярную в народе Митрополию РПЦ» [48]; «Уничтожение Православия в Молдавии: как США руками Санду отрабатывают украинский сценарий в регионе»[49]; «Разделение — это дело дьявола» Православные священники из России и Украины рассказывают о своем отношении к войне»[50]; «Пусть Майя Санду уступит Бессарабской Митрополии резиденцию в Кондрице»[51] и т.п. Похожие на провокационные заявления будоражат общественность, окрашивают события тревожными красками, нагнетают страхи, вызывают нежелательные реакции. На подобные сентенции вынуждены реагировать политические и гражданские институты и ответственные государственные лица и порой принимать рефлекторные действия. С одной стороны в высказываниях СМИ усматривается «след Москвы»: «Кремль активно использует различные инструменты, чтобы сохранять влияние на постсоветском пространстве. Россия превращает Молдавскую Православную Церковь в еще один инструмент пропаганды внутри Молдовы» [44]. С другой – дает повод для предположений: «В провластных СМИ страны давно уже запущена кампания по дискредитации Молдавской Православной Церкви (МПЦ) — якобы она поддерживает спецоперацию» [49]. Можно предположить, что именно под влиянием обвинений СМИ в октябре 2022 года Общественная телерадиокомпания «Молдова-1» отказалась транслировать в прямом эфире литургию из кафедрального собора Рождества Христова, которая была посвящена празднику Покрова Богородицы и Дню города Кишинева. Руководитель телекомпании Влад Цуркану заявил, что «оставляет за собой право ограничивать доступ к эфиру граждан и высших церковных иерархов, которые открыто или косвенно поддерживают события в Украине». Он напомнил, что в начале октября Митрополит Кишиневский и всея Молдовы Владимир (Кантарян) не только посетил Москву и принял участие в заседании Синода РПЦ, но и молился за здравие Президента Российской Федерации. Сведения об этом, похоже, были почерпнуты

из средств массовой информации. В ответ на афронт Митрополиту Владимиру пришлось оправдываться, опять же через СМИ, что он «никогда не молился за Путина». По словам Митрополита, он «с первых же дней войны в Украине осудил российскую агрессию и подключился к помощи беженцам»: «С первых дней каждый день в течение трех месяцев готовили им обеды - от 1500 до 3000. С помощью таможенников мы перешли на украинскую сторону и отвозили продукты туда. Наши священники из Италии прислали нам два грузовика - один с одеждой, другой с едой, которую мы раздавали украинским беженцам. Мы также разместили более 100 беженцев в наших монастырях. Даже здесь, в Митрополии, мы содержали три семьи. Об этих фактах никто не хочет писать, все (СМИ-Авт.) пишут о плохом. Каждый день на площади у Мемориала «Вечность» мы разносим еду для бездомных - 100-180 обедов ежедневно. Ежедневно для 40 больных стариков мы отвозим еду на дом. Никто этого не видит» [45]. Митрополит Кишиневский и всея Молдовы считает складывающиеся отношения между властью и Церковью неправильными: «Нас отодвинули в сторону, как будто мы не часть этого общества». По его мнению, это связано с тем, что Молдавская епархия «канонически подчиняется Московскому Патриархату». «Но Церковь открыта к любому диалогу. Иногда мы сами выступаем с предложениями, в том числе по поводу каких-то законов. Раньше нас приглашали на консультации. Сейчас таких связей с руководством нет» [45].

Средства массовой информации заметно нагнетают напряжение в отношениях власти и Церкви. Подобное явление в период пандемии СОВИД-19 было отмечено исследователями и получило название инфодемии: «Следует отметить роль, которую в усложнении взаимоотношений Государства и Православной Церкви сыграли средства массовой информации, раздувая огонь с разных сторон…В печати, на телевидении, в электронных средствах информации появились определения, которые не назовешь политкорректными» [39]. Стоило Патриарху Румынскому Даниилу встретиться с Председателем Парламента Республики Молдова Игорем Гросу по вопросу «укрепления Бессарабской Митропо-

лии», как СМИ разразились гипотетическими предположениями типа ««В ходе встречи обсуждались вопросы, связанные с тем, что Бессарабская Митрополия на протяжении трех десятков лет подвергается дискриминации во всех аспектах по сравнению с Митрополией Кишинева и всея Молдовы, находящейся в юрисдикции Московского Патриархата» [39]. Румынская Православная Церковь (РумПЦ) потребовала от властей Молдавии вернуть в свою собственность здание Кишиневской духовной семинарии и иную недвижимость Митрополии Бессарабии (до 1940 года –Авт.), а также компенсировать утрату здания, на месте которого сейчас расположен Дом Правительства [52]. Эти вопросы обсуждались и в ходе совместного заседания Правительств Молдовы и Румынии. Премьер-министр Румынии Николае Чукэ призвал своих молдавских коллег приложить максимум усилий для поддержания Бессарабской Митрополии в ее претензиях. Экс-Премьер-министр Молдовы Наталья Гаврилица, в свою очередь, подтвердила готовность к этому молдавской власти [46].

В ситуативном диалоге представителей власти Молдовы о судьбе Бессарабской Митрополии, СМИ было усмотрено «часть плана всеобщей румынизации Молдовы, который реализуется кишиневской элитой открыто», с вовлечением в процесс «и религиозной сферы». Распространилась информация о «ставках на религиозный румыноунионизм», «уничтожение Православия в Молдове» [46]. И вот уже 7 июня 2022 года МИД России заявляет, что архиепископ Владимир подвергается травле в Молдове, Министерством опубликован доклад «О нарушениях прав российских граждан и соотечественников в зарубежных странах», в котором утверждается, что на Кишиневскую Митрополию Русской Православной Церкви «давят». Реальных причин для тревоги не было, и на заявление МИД России в молдавской Митрополии ответили, что впервые слышат подобную информацию и что у Митрополии хорошие отношения с властями Молдовы [44]. Приведенный прецедент свидетельствует о том, какую роль играют средства массовой информации в создании напряженности в отношениях между институтами власти и церкви. Предпринимались прогнозирования и о том, как будет

строить отношения с Православной Церковью Московского Патриархата Президент Майя Санду. О том, что Майя Санду будет пытаться вытеснить РПЦ из Молдовы, говорили еще в 2020 году, когда она заняла президентское кресло, однако, Президент продемонстрировала нейтральную позицию в церковно-государственных отношениях. 21 апреля 2022 года Президент встретилась с представителями обеих Митрополий Православной Церкви: Молдавской и Бессарабской - Митрополитом Молдовы Владимиром и Митрополитом Бессарабии Петром. На встрече Президент отметила, что Государство и Церковь должны действовать сообща, когда речь идет о безопасности людей. Президент обсудила с Митрополитами войну в Украине и ее последствия для Молдовы. В связи с этим Президент призвала иерархов Православной Церкви поддержать своих прихожан, которые испытывают сейчас чувство страха и незащищенности из-за войны в Украине. «Государство и церковь должны действовать солидарно, когда речь идет о здоровье и безопасности людей. И все мы выигрываем, когда церковные служители проповедуют уважение, сострадание и понимание между людьми и народами во имя процветающего и мирного общего будущего», — написала Майя Санду в Facebook [52]. Абсолютно хрестоматийное заявление о природе государственно-церковных отношений, тем более с учетом кризисных условий современности. Подтверждается мысль известного немецкого социолога Макса Вебера, о том, что в критические моменты истории общество «нуждается в религии» [3, 221-249]. Взаимодействие Государства и Церкви оказывается востребованным при решении многих социальных проблем, в данном случае, речь идет о вопросах охраны жизни и здоровья граждан. Церковь и ее структуры способны проявлять себя как фактор, способствующий сохранению социального благополучия и тем самым укрепляющий положение властных структур. События последнего времени, а именно кризисные условия войны в соседнем государстве, взволновавшие мир и, в том числе, православные государства и Молдову, отчетливо показали, «как важно для успешного преодоления последствий общественного катаклизма конструктивное и слаженное сотрудничество всех институтов общества, включая

Государство и канонические церковные структуры. Относительная независимость Церкви и Государства друг от друга подразумевает взаимную ответственность данных институтов перед обществом» [32,с.194]. На сцену социальной жизни вступают сотрудничество на базе диалога и конструктивного взаимодействия. В кризисных условиях востребованы и поиски наиболее совершенной модели этого диалога и сотрудничества светских властей и Церкви, в нашем случае, Православной Церкви как доминирующей в Молдове, о чем свидетельствуют современные исследователи [54].

Мнения исследователей расходятся с утверждениями СМИ в части «особого расположения» властей Молдовы к Православной Церкви Бессарабской Митрополии на данном этапе истории. В свете оценки войны в Украине Бессарабская Митрополия, состоящая под омофором Румынского Патриархата, мало в чем отличается от мнения Молдавской Митрополии. Так же, как и священство Молдавской Митрополии иерархи и паства Бессарабской Митрополии адекватно осудили агрессию России, реакцию Патриарха Московского на действия российских властей и активно мобилизовалась для гуманитарной помощи жертвам военной агрессии. Импульсом послужила активная позиция руководства Румынии и Румынского Патриархата. Уже в первые дни агрессии пресс-служба Румынского Патриархата распространила отчет о помощи Украине с момента начала военных действий. «На драматическом фоне начала войны в Украине и вызванной ею гуманитарной катастрофы Румынская Православная Церковь мобилизовалась с первых дней конфликта», − сказано в документе. Далее подведены итоги мер по оказанию всесторонней помощи украинским беженцам, прибывающим на территорию Румынии из Украины и транзитом со стороны Республики Молдова. Первыми оказали поддержку приграничные епархии Румынской Православной Церкви, и среди них − Бессарабская Митрополия, Оказанная гуманитарная поддержка состояла из денег, продуктов и товаров первой необходимости (суточное довольствие, горячее питание, детское питание, средства гигиены, лекарства, одеяла, одежда, игрушки и прочее). К этому добавился ряд социальных услуг (перевод, юридические консуль-

тации, медицинская помощь), размещение беженцев в Молдове и Румынии. Важной составляющей благотворительной деятельности Румынской Церкви стала организация гуманитарных поставок путем транспортирования в Украину, Молдову, Румынию. Также волонтеры часовни собора Спасения Нации провели акцию по сдаче крови под названием «Сдай кровь для Украины!» в рамках кампании Румынского Патриархата «Сдай кровь, спаси жизнь!», которая проходила 2-8 марта в сотрудничестве с медицинским персоналом Центра переливания крови Министерства Национальной обороны. Эта акция продолжилась 15 и 16 марта в штаб-квартире Генеральной инспекции Румынской жандармерии. Всего по состоянию на 10 марта 2022 года гуманитарная помощь, оказанная Румынской Православной Церковью в связи с военными действиями в Украине, составила 18 823 874 лей (более 4 млн. долларов) [55]. 24 февраля с призывом немедленно остановить «войну начатую Россией против суверенного и независимого государства» обратился Патриарх Румынской Православной Церкви Даниил. Патриарх Румынской Православной Церкви подчеркнул, что его Церковь разделяет позицию румынского руководства и Евросоюза относительно ситуации на Украине [56].

Что же касается политических заявлений в осуждение позиции Патриарха Московского, то Патриарх Румынский, как отмечают наблюдатели, предпочитает не идти на открытый конфликт с Московским Патриархатом. Осудив спецоперацию, он сам при этом ни слова не сказал о политической позиции Патриарха Кирилла, хотя со стороны Румынского Патриархата заявления о том, что спецоперация «благословлена кем-то, кому не хватает нравственной проницательности», прозвучали [47]. Приходит на ум и то, что в Румынской Православной Церкви с 2018 года так и не признали Поместную Православную Церковь Украины, созданную политическими мотивами и вызвавшую «абсолютнную дезгармонизацию отношений в православной религиозной жизни в Украине» и «раскол в мировом Православии» [57,с.36]. Это свидетельствует о том, что внутренние дела Православной Церкви, мир и гармония в церковной жизнедеятельности чрезвычайно важны для

приоритетов Поместных Церквей. Это позволяет Бухаресту сохранить евхаристическое единство с Москвой. Нотки нейтралитета в отношении к поведению Патриарха Кирилла отражаются и в высказываниях представителей Бессарабской Митрополии. Что же, в целом, касается отношения к политизации церковной жизни, то в рядах священства Бессарабской Митрополии нет единства. Показательно, что еще недавно (в 2008 году) группа из 44 священников Бессарабской Митрополии Румынской Православной Церкви резко выступала против «политизации деятельности Митрополии». «Мы… требуем вывести Митрополию из-под влияния какой бы то ни было партии, поскольку Церковь должна быть выше партий и идеологий», – отмечали священники [58]. Самый малый экскурс в историю показывает, что никогда вовлечение Церкви в политику не приносила пользу не политике, ни, тем более, Церкви. Обращаясь к недавнему опыту, известный молдавский церковный эксперт и общественный деятель Виктор Жосу делает выводы. Президент Игорь Додон «на протяжении своего четырехлетнего мандата многократно и активно использовал в пропагандистских целях религиозный фактор: объявлял себя и свою Партию социалистов защитниками Православия, публиковал фотографии своих встреч с Патриархом Кириллом, поездок с соратниками по партии на Афон, посещений…молдавских храмов и монастырей. Подобный пиар постоянно вызывал в ответ со стороны его оппонентов обвинения о вовлечении Церкви в политику, причем звучали они не только в адрес самого И. Додона, что справедливо, но часто и несправедливо и в адрес самой Церкви» [59]. Этот неприемлемый опыт дает православному аналитику надежду на то, что нынешняя власть попытается придерживаться в отношении Церкви нейтральной позиции, а Президент Майя Санду будет пытаться на контрасте с предшественником «подчеркивать свою светскость и секулярность – ни «за», ни «против» Церкви». Имея ввиду неблагоприятное вмешательство прессы в церковно-государственные отношения и прогнозирования средств массовой информации, рекомендации эксперта таковы: «Православным необходимо вести системную работу в молдавской информационной среде» [59].

Можно поддержать рекомендации экспертов по критическому восприятию влияния СМИ на общественное мнение. Но надо также иметь в виду и эксцитативное вовлечение политиков в религиозную сферу. К примеру, отличающийся нетерпимостью суждений депутат Оазу Нантой обвинил Молдавскую Митрополию в том, что она представляет собой «идеологическую вотчину русского мира». Чиновник потребовал, чтобы местное духовенство более четко «высказалось по ряду политических вопросов, включая отношение к обострению ситуации в Украине, а также к проблематике приднестровского конфликта». Речь шла о побуждении Митрополии определиться в оценке ситуации с Томосом для Украины и поддержать Православную Церковь Украины (ПЦУ), и о поездке Митрополита Владимира в Приднестровье, где означенный депутат усмотрел политические ньюансы. На это в Митрополии напомнили, что «Церковь может полностью сохранить за собой право на нейтралитет, которое закреплено Конституцией Республики Молдавия», а также упрекнули политиков в давлении на Молдавскую Митрополию. «Когда правящие в Молдавии партии или определенные деятели бездействуют, то они пытаются переложить вину и ответственность на другие институты и организации, такие как Молдавская Митрополия РПЦ. С глубоким сожалением констатируем, что государственные учреждения Республики Молдова систематически игнорируют обращения Кишиневской Митрополии независимо от сферы деятельности. Также настораживает непоследовательность некоторых политических деятелей, которые то призывают к полному молчанию и невмешательству Церкви в сферу политики, то иногда прямо запрашивают заявления и позиции по тем или иным вопросам и ситуациям», – подчеркивалось в обращении, подписанном Митрополитом Владимиром. Политикам, по-видимому, следует более объективно оценивать содержание деятельности пастырей Церкви, основным, как следует из заявлений Митрополии, является, прежде всего, религиозное, евхаристическое содержание, и не делать попыток к политическому принуждению деятелей Церкви.

Еще в прошлые годы исследователями было замечено: как только средства массовой информации теряют интерес к намечающемуся конфликту в отношениях Церкви и Государства, так наступает «негласное примирение сторон»: «Нельзя не усматривать в драматизированной коллизии Церкви и Государства роль средств массовой информации, придавших этому обстоятельству преувеличенное значение» [32,с.233]. Так происходит и в настоящий момент. К Светлому празднику Пасхи 2023 года средства массовой информации утратили острый интерес к теме раздувания напряженности во взаимоотношениях институтов Государства и Церкви Молдовы. Конечно, к данному моменту из общественных реалий не ушли и чрезвычайно беспокоят и вызывают осуждающую реакцию политического руководства и рядовых граждан Молдовы трагические события войны в Украине, но из журналистских интерпретаций военных событий уходят религиозные ньюансы. Если же представители СМИ и приобщали к религиозным сюжетам представителей разных Митрополий, то осуществлялось это по личным политическим пристрастиям, не вызывающим нежелательных аллюзий.

На гармоничном конституционном фоне прошли главные праздники Православной Церкви Пасха и Радуница. На паритетных условиях по телевидению демонстрировались праздничные пасхальные богослужения в Кафедральном соборе Рождества Христова Молдавской Митрополии и в храме монастыря Святого Апостола Андрея Бессарабской Митрополии, На паритетных условиях осуществилась возможность обратиться к православным верующим Митрополита Владимира местоблюстителя Православной Церкви Московского Патриархата и Митрополита Петру, местоблюстителя Православной Церкви Бессарабской Митрополии Румынской Православной Церкви. Послание Митрополита Кишиневского Владимира было обращено к христианской доктрине мира: «Возлюбленные мои, давайте умножим мир в наших сердцах и тогда мы будем причастны и к Воскресению Господнему. Воскресение Иисуса Христа приносит людям мир и радость. Иисус Христос не нашел другие более подходящие слова для жен-мироносиц утром

своего Воскресения, чем: «Радуйтесь!», а апостолам сказал слова полные надежды: «Мир вам!». Мир и радость, исходящие из чуда Воскресения, чтобы охватило все человечество. В этот праздничный день давайте будем «поздравлять друг друга, и назовём «братьями и тех, кто ненавидит нас, простим всех ради Воскресения», как учил Святитель Иоанн Златоуст «пусть, радуясь, войдёт в радость Господа своего», — обратился к пастве Митрополит Кишинева и всей Молдовы Владимир в своем послании.

Так же, как в христианском учении, выставляя антитезой насилию любовь, обратился к верующим Митрополит Бессарабии Петру: «Каждый в отдельности и вся румынская нация нуждается, сейчас как никогда больше, в единстве, снисходительности и прощении, причастии, в истине и справедливости, святой любви, которую мы не можем не чувствовать в эту Светлую ночь, на этой святой литургии и причастии со святыми Таинствами. И, Господи, если бы мы могли сохранить эту любовь, воодушевляющие моменты, возникающие из таинства Воскресения Христа, которые царят в наших семьях, среди нашего народа, везде, где мы призваны служить обществу, чтобы они вдохновили и агрессоров и врагов нашей веры.

В конституционном поле прозвучало поздравление граждан страны Президента Майи Санду с православной Пасхой. Глава государства обратилась к православным в Молдове и пожелала всем встретить этот праздник с верой, в единстве и объятиях близких людей с уверенностью в том, что добро всегда побеждает зло и что мир восторжествует. «Наши предки сохранили традиции нашего народа как прочную связь между людьми этой земли. Теперь настала наша очередь продолжить наследие, которое нас связывает. В этом наша сила — в том, что объединяет нас и делает нас лучше друг для друга. Христос воскрес!», — пожелала Президент Майя Санду. В словах госпожи Президента сокрыта известная истина, что молдавское общество во многом является традиционным, а это значит, что «в молдавском обществе преобладает кодекс традиционных ценностей «как мировоззренческий компендиум» [5,с.226]. Учитывая тот факт, что Церковь постоянно взаимодействует с мас-

сой верующих, над которыми она возвышается как особый институт духовной власти, жизнь заставляет прислушиваться и к тем ценностям, которые проповедует Православие: к идеям духовности, милосердия и внимания к человеку. На этом основании эксперты предостерегают: если политики будут предпринимать мероприятия в плане вмешательства в церковные дела, «все это будет воспринято молдавским обществом негативно». «Абсолютным большинством общества, не только православными христианами, потому что и в глазах многих наших неверующих или, вернее, людей, лишь крещенных в Православии (таких в Молдове порядка 94%), но не посещающих Церковь, последняя воспринимается все-таки как святыня» [63]. С этим, похоже, приходится считаться, но в свете курса на европейскую интеграцию предпринимать меры по светской, европейской идентификации молдавского общества. Ведь известно, что преобладание «традиционно-архаической компоненты» в ценностной шкале жителей Молдовы самым очевидным образом создает сложности при формировании общеевропейских ценностей, а, значит, европейской идентификации, на что и обращают внимание исследователи [64, с.81-88].

Неслучайно в атмосфере Светлого Воскресения было принято решение о проведении Великого Национального Собрания в Кишиневе, чтобы поддержать европейскую интеграцию Молдовы и выразить волю народа. Созывая Народный форум, Президент страны заявила, что именно сейчас Молдова находится на ключевой развилке, когда нация должна чётко выбрать курс развития и продемонстрировать своё историческое решение всему миру. Она подчеркнула, что будущее Молдовы сейчас в руках каждого, и народ может сплотиться и показать, что сам выбирает путь развития и един в своём выборе.

Если проецировать будущее Молдовы, то, конечно же, оно видится европейским, и любые прогнозы или рекомендации исследователей должны быть спроецированы таким образом. Касаемо заявленной нами темы об отношении Православной Церкви к христианскому учению против войны как насилия в дискурсе современности, выводы, естественно, тоже должны распространяться

на европейское будущее Молдовы. Прежде всего, следует отметить, что под влиянием закономерного процесса объединения с Европой, Республика Молдова, взяв курс на развитую демократию, должна будет позиционировать себя и как государство светское. Светское же государство предполагает реальное отделение Церкви от Государства, что означает разграничение сфер деятельности этих институтов. Церковь не выполняет политических функций и, следовательно, в этом случае не является элементом политической системы общества. Светское государство не вмешивается во внутри-церковную деятельность, не оказывает церкви материальной поддержки, однако охраняет законную деятельность религиозных организаций и регулирует наиболее важные с точки зрения общего интереса аспекты этой деятельности. Все это прописано и в Конституции Республики Молдова в статье 31, остается только реально воплотить в жизнь. Разведение сфер религии и политики позитивно скажется на взаимоотношении Церкви и Государства.

Если у современного общества пока недостает сил переломить ситуацию по преодолению человеческой агрессии, нетерпимости, неумению вести диалог, то оно, по крайней мере, должно задуматься над греховностью насилия, святостью человеческой жизни, недопустимостью войны и жертв в нашем мире. Религиозное проповедание христианского морального учения против войны останется функцией Церкви, политическим структурам, конечно же, с учетом индивидуальных убеждений, есть необходимость опираться на светские общеевропейские моральные ценности в вопросах мира и войны. Таким образом, набирающий силу процесс европейской интеграции в Республике Молдова ставит перед государственными институтами задачу выработки новых жизненных установок и ценностных ориентаций, чтобы предложить их своим гражданам - установки и ценности толерантно сочетающиеся с общеевропейскими. Поэтому полезным будет проделать эту работу уже сейчас, в процессе развития евроинтеграции, чтобы оптимизировать европейскую идентификацию граждан Республики Молдова и, возможно, в некотором значении апроксимировать преобладающую на данном этапе традиционную ценностную шкалу в их сознании.

Относительная независимость Церкви и Государства друг от друга в то же время подразумевает взаимную ответственность данных институтов перед обществом. На смену соревновательному характеру церковно-государственного взаимодействия приходит сотрудничество на базе диалога и учета религиозных потребностей формирующегося правового общества. Востребованы и поиски наиболее совершенной модели этого диалога и сотрудничества светских властей и Церкви, в нашем случае Православной Церкви как доминирующей в Молдове. Уже очевидно, что политическое влияние на Молдавскую Православную Церковь в плане полного разрыва с Русской Православной Церковью будет возрастать, поскольку Молдова постепенно будет вписываться в общую европейскую матрицу. Такой разрыв в перспективе возможен, и Автокефалия (в виде, желательно, Патриархии), эвентуальна, но сценарий получения Молдовой Томоса Поместной Церкви, желательно, не повторял бы украинский сценарий, приведший к конфликтным ситуациям, как в религиозной, так и в политической жизни Украины, и разобщающе отразился в жизни мирового Православия. В любых вопросах, даже канонических, возможны мирные, коллегиальные решения.

Сейчас Православная Церковь Молдовы (Московского Патриархата) взяла определенную тональность: поддерживать собственное Правительство, собственный народ, Армию, гражданское общество [45]. Мы понимаем, отчасти это историческое наследие, парадигма со времен императора Константина, когда своей повестки у Церкви не было, и она транслировала то, что говорила власть. Сейчас это так называемое воплощение «симфонии» Церкви и Государства, транслируемое Церковью. Власти Молдовы также не заинтересованы в росте конфессиональной напряжённости в обществе. Относительное умиротворение установилось в Молдове и между Молдавской и Бессарабской Митрополиями. К нашему времени (2023год) канонические и организационные противоречия между Митрополиями в Молдове приобрели характер перемирия [65]. Исторические имущественные притязания Бессарабской Митрополии вполне решаемы законным порядком, и утрировать

эту ситуацию не получится даже самым крайним СМИ. В непосредственной близости к войне, испытывая стрессовые ситуации связанные с проблемой беженцев, результативно обходя кризисные экономические обстоятельства, Республика Молдова дорого оценивает мир и спокойствие в общественной жизни. В кризисных условиях политическое руководство страны стремится не подрывать устои общества и придерживается курса безопасности для населения собственной страны, конечно, настолько, насколько нынешний нейтральный статус Молдовы дает стране гарантии безопасности [66]. Можно констатировать, что в Молдове постепенно складывается ответственная атмосфера, способствующая предстоящим великим переменам в стране, переменам, связанным с завершением интеграции в Европейский Союз.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. https://ru.wikipedia.org /wiki/Православие_по_странам (посещен 16.04.2020).
2. https://bloknot-moldova.md//news/bolshe-vsego-moldavane-veryat-v-tserkov-i-preziden-1099763. (посещен 28.03.2020).
3. Вебер М. Хозяйство и общество. Очерки понимающей социологии. т.2. Москва: Издательский дом ВШЭ, 2017.432 с.
4. https://ru.slovoidilo ua/2023/02/03/infografika/obshhestvo/tuda-prishel-russkij-mir-kakie-goroda-ukrainy-byli-polnostyu-ili-chastichno-razrusheny-xode-vojny (посещен 25.02.2023)
5. https: //tsn.ua/ru/ato (посещен 25.02.2023)
6. https://meduza.io/feature/2022/04/03/den-kogda-mir-byl-shokirovan-svidetelstvami-iz-buchi-glavnoe (посещен 25.02.2023)
7. А.А.Гусейнов Возможно ли моральное оправдание насилию? Вопросы философии № 4, 2005, с.37. Исход 21-24
8. Евангелие от Матфея 10:12.13:9, 5: 38-39, 43-44, 46-48, 21:33-42.
9. Послание к Римлянам Святого Апостола Павла 7:6.
10. Послание к Галатам Святого Апостола Павла 5:22.
11. Послание Святого Апостола Иакова 4:1, 3:17.
12. Евангелие от Луки 6:41-42; 12:51-53.
13. Евангелие от Иоанна 3:19-20)
14. 1-е Послание Святого Апостола Петра 4:2; 3:7-8; 4:7-8.
15. 1-е Послание Святого Апостола Павла к Фессалоникийцам 3:12.

16. 2-е Святого Апостола Павла к Тимофею 2:20.
17. Фридрих Ницше Антихристиании. Опыт критики христианства, Сумерки богов, Москва: Политиздат,1990,403с.
18. Иммануил Кант Сочинения в 8-ти томах. Т.4, Ч.2, Москва: ЧОРО, 1994, 544 с.
19. https:// www.pravmir.ru/ krestovye-pohody/(посещен 09.03.2023).
20. https://aif.ru/society/history/nulevaya_mirovaya_kak_borba_katolikov_s_protestantami_izmenila_evropu (посещен 09.03.2023).
21. https:// news.ru/society/inkviziciya-mrachnaya-stranica-istorii-ili-mif/ (посещен 09.03.2023).
22. https:// drevlit.ru/docs/spain/XVI/Inkvisition/inkvis_south_amer_I.php (посещен 10.03.2023).
23. https://current1.livejournal.com/268984.html;
24. https://inosmi.ru/20161201/238315857.html(посещен 10/03/2023)/
25. Кузьмин А. Г. Падение Перуна: (Становление христианства на Руси), Москва: Молодая гвардия, 1988, 240 с.
26. https:// switki.ru/477569a-tserkovnyiy-raskol-data-prichinyi-i-itogi-sobyitiya (посещен 10.03.2023).
27. https:// rzhavin77.livejournal.com/3436.html; https:// topwar.ru/87309-12-russko-tureckih-voyn.html; https:/ /dzen.ru/a/Yot_KyFAemkB78cl (посещены 10.03.2023).
28. www.vedomosti.md/news/Byl_Li_Shtefan_Chel_Mare_Svyatym_I_Zashchitnikom_Hristianstva (посещен 09.03.2023).
29. https:// ru.wikipedia.org/wiki/Численность_христиан (посещен 10.03.2023).
30. https:// ww.rbc.ru/society/04/05/2022/62725dfe9a794710471f720b (посещен 10.03.2023).
31. Калкей Г. Демократия и религия в кризисном обществе. В: Процессы демократизации в Республики Молдова: реалии, тенденции, перспективы. Материалы международной научно-практичной конференции, 20 мая 2014 года. Кишинев: Типография Реклама, 2014,140 с.
32. Осавелюк А.М. Церковь и государство. Москва: Проспект, 2019, 432 с.
33. Роговая Г.,«Церковно-государственные отношения в Республике Молдова в кризисных условиях пандемии COVID-19». В:«Meritocrație, professionalism,integratate:deziderate versus realități. Materialele conferinței științifice cu participare internațională din 19 noiembrie 2020. Chișinău: ÎS FEP "Tipografi a Centrală", 2021. P.190-237.
34. https://www tvc.ru/news/show/id/233848 (посещен 15.03.2023).

35. https://novayagazeta.ee/articles/2022/12/21/kak-russkaia-pravoslavnaia-tserkov-podderzhivaet-voinu-i-chto-delaiut -sviashchenniki-s-neinesoglasnye (посещен 11.03.2023).
36. https:// ww.rbc.ru/society/04/05/2022/62725dfe9a794710471f720b (посещен 10.03.2023).
37. https://ahilla.ru/protoierej-andrej-kordochkin- v-rossii-zapoved-ne-ubij-rassmatrivaetsya-kak-politicheskoe-zayavlenie-i-nakazuemoe-deyanie/ (посещен 10.03.2023).
38. https://newsmaker.md/rus/novosti/patriarkh-vseya-vojny-kak-moldavskaya-tserkov-sluzhit-i-druzhit-s-moskvoj-spetsproekt-nm/ (посещен 16.03.2023).
39. press.try.md/item/php?id= 141688/2014/04/25/(посещен 11.02.2019).
40. pan.md/obschestvo/barometr/2015/12/08/(посещен 11.02.2019).
41. https://nokta.md/patriarh-kirill-vruchil-mitropolitu-vladimiru-orden-kotorym-nagradil-v-avguste/(посещен 16.03.2023).
42. https://newsmaker.md/rus/ novosti/mir-dorozhe-spravedlivosti-mitropolit-vladimir-o-voyne-v-ukraine/(посещен 16.03.2023).
43. https://rupor.md/obrashhenie-mitropolita-vladimira-k-ukrainczam-molites-neprestanno-i-ne-poddavajtes-unyniyu/(посещен 16.03.2023).
44. Ильин И.А. Теория права и государства. Издание 2-е, дополненное (под редакцией и с биографическим очерком В.А. Томсинова). – Москва: Зерцало, 2008, 405 с.
45. https:// nokta.md/mezhdu-veroj-i-geopolitikoj- izmenyatsya-li-otnosheniya-moldavskoj-mitropolii-i-rpc-na-fone-vojny-v-ukraine/(посещен 16.03.2023).
46. http://www.vedomosti.md/news/mitropolit-kishinevskij-i-vseya-moldovy-vladimir-zayavil-cht(посещен 27.03.2023).
47. https://md.tsargrad.tv/articles/v-moldavii-cerkov-podkljuchili-k-gibridnojr-vojne-protiv-russkih
48. https://www.ng.ru/facts/2023-01-31/9_544_moldova.html
49. https:// www.ng.ru/ng_religii/2022-10-18/9_10_538_moldova.html (посещен 11.03.2023).
50. https:// riafan.ru/23819941-unichtozhenie_pravoslaviya_v_moldavii_kak_ssha_rukami_sandu_otrabativayut_ukrainskii_stsenarii_v_regione
51. https://meduza.io/feature/2022/02/26/razdelenie-eto-delo- dyavola
52. http://www. vedomosti.md/news/pust-majya-sandu-ustupit-bessarabskoj-mitropolii-rezidenciyu
53. https:// newsmaker.md/rus/novosti/sandu-obsudila-s-mitropolitami-deystviya-tserkvi-s-uchetom-situatsii-v-regione/(посещен 30.03.2023).

54. https:// newsmaker.md/rus/novosti/nadeemsya-na-vzaimoponimanie-i-sotrudnichestvo-mitropoliya-moldovy-o-novom-kandidate-v-premery/ (посещен 30.03.2023).
55. Брага Л.И. Место религии в обществе в свете интеграционистских идей переходного периода. B:Procesele integraţionaliste din Republica Moldova Elaborarea strategiei naţionale, Chişinău:Vector,2000,304 c. Роговая Г. Православная церковь в светском государстве :ситуация Республики Молдова и Украины. B: Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice, nr.3,2019,p.37-51;Калкей Г. Демократия и религия в кризисном обществе. B: Процессы демократизации в Республики Молдова: реалии, тенденции, перспективы. Материалы международной научно-практичной конференции, 20 мая 2014 года. Кишинев: Типография Реклама, 2014,140 с.;Трофимов С.В. Эмиль Дюркгейм о роли религии в общественной жизни. Обоснование выбора элементарной религии. Вестник Московского университета.Серия18. Социология и политология. 2019;25(3):173-197.
56. https://pravlife.org/ru/content/rumynskiy-patriarhat-opublikoval-press-reliz-o-podderzhke-ukrainy(посещен 03.03.2023).
57. https://rossaprimavera.ru/news/f4f48857(посещен 03.03.2023).
58. Роговая Г. Православная церковь в светском государстве: ситуация Республики Молдова и Украины. B: Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice, nr.3,2020,p.32-52
59. https:// www.ng.ru/ng_religii/2008-07-16/3_rumynia.html(посещен 03.03.2023).
60. https:// pravoslavie.ru/140994.html(посещен 11.03.2023).
61. https://esp.md/ru/sobytiya/2023/04-16/mitropolity-vladimir-i-petru-pozdravili-pravoslavnyh-hristian-s-pashoy(посещен 22.03.2023).
62. https://esp.md/ru/sobytiya/2023/04/16/mayya-sandu-pozdravila-pravoslavnyh-zhiteley-moldovy-s-pashoy(посещен 22.03.2023).
63. Визитей Н. Идеолого-мировоззренческая ситуация в Молдове:истоки, основные противоречия, возможные трансформации//Moldova, România, Ucraina bunâvecinitate şi colaborare regionalâ-Chişinâu-1998 – 342c.
64. https://www.ng.ru/facts/2023-01-31/9_544_moldova.htm (посещен 22.03.2023).
65. Роговая Г. Православная церковь (МП) в евроинтеграционном процессе Молдовы.B: Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice, 2018, nr.2, p.81-88.
66. https://newsmaker.md/rus/novosti//voyna-tserkvey-kak-raskoly-v-mirovom-pravoslavii-proshlis-po-moldove-40131/ (посещен 04.10.2019).

FUNCȚIONALITATEA INSTITUȚIONALĂ ȘI SECTORIALĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA ȘI ROMÂNIA ÎN CONTEXTUL IMPLEMENTĂRII POLITICILOR EUROPENE

Machetare computerizată: *Tatiana Capliuc*

Bun de tipar *07.05.2025*. Formatul *60×84 1/16*.
Coli de tipar *19,25*.
Comanda *50/25*. Tirajul *25* ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009
e-mail: cep1usm@mail.ru; usmcep@mail.ru